

ЛАППО В. В., ПОЯСИК О. І., РУСАКОВА О. В., ЧЕПІЛЬ М. В.

**ПІДГОТОВКА
МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ
ДО ІНТЕГРАЦІЇ
ГУЩУЛЬСЬКОЇ ЕТНОКУЛЬТУРИ
В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

Лаппо В. В., Поясик О. І., Русакова О. В., Чепіль М. В.

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ДО
ІНТЕГРАЦІЇ ГУЦУЛЬСЬКОЇ ЕТНОКУЛЬТУРИ В
ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

Монографія

Івано-Франківськ
"НАІР"
2021

УДК 378.147+37.017

Л 24

*Монографія обговорена і рекомендована до друку
Вченою радою ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
протокол № 11 від 29 грудня 2020 р.*

Рецензенти:

Дороніна Т. О. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки Криворізького державного педагогічного університету;

Мартинець Л. А. – доктор педагогічних наук, професор, перший проректор Луганського національного аграрного університету;

Ящук І. П. – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету початкової освіти та філології Хмельницької гуманітарно-педагогічних академії

Лаппо В. В., Поясик О. І., Русакова О. В., Чепіль М. В.

Л 24 Підготовка майбутніх вчителів до інтеграції гуцульської етнокультури в освітній процес початкової школи: монографія / за літ. ред. Г. М. Волощук. Івано-Франківськ: НАІР, 2021. 316 с.

ISBN 978-617-8011-02-4

У монографії обґрунтовано потребу актуалізації педагогічного потенціалу вітчизняної етнокультури; визначено критерії та показники готовності студентів і педагогів-практиків до етнічної соціалізації молодших школярів; розкрито провідні чинники професійного становлення майбутніх вчителів у царині етнізації освітнього процесу початкової школи; охарактеризовано педагогічні умови, форми, методи, засоби, що забезпечують інтеграцію елементів гуцульської етнокультури в змістове наповнення Нової української школи.

Монографія адресована викладачам закладів вищої освіти педагогічного спрямування, студентам спеціальності «Початкова освіта», вчителям початкових класів, дослідникам етнокультурного феномену Гуцульщини.

УДК 378.147+37.017

ISBN 978-617-8011-02-4

© Лаппо В. В., Поясик О. І., Русакова О. В., Чепіль М. В., 2021
© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2021

З М І С Т

Передмова	4
Розділ I. Виявлення готовності випускників ЗВО та вчителів початкової школи до здійснення етнічної соціалізації	8
Розділ II. Зміст та організація підготовки майбутніх вчителів до етнізації освітнього процесу початкової школи	50
Розділ III. Порівняльний аналіз результатів дослідження	184
Післямова	204
Додатки	207
Список використаних джерел	292

ПЕРЕДМОВА

Реформування освітньої системи сучасної України спрямоване на глибоке й всебічне опанування кожною людиною кращими здобутками минулих поколінь задля усвідомлення себе співучасником у справі культурного поступу рідного народу.

Процес засвоєння культурних цінностей, норм поведінки, відтворення набутого соціального досвіду в діяльності та спілкуванні активізується в період молодшого шкільного віку. Відтак перед початковою освітою постає низка завдань щодо формування самоусвідомлення та самоутвердження активного учасника культурного розвитку етноспільноти, щодо заперечення пасивної адаптації індивіда до вимог певного соціуму.

Феномен української культури визначений синтезом культурної самобутності етнічних груп, які утворюють українську націю. Однією з етноспільнот України є гуцули. Ареал їх проживання – найвища частина Українських Карпат (Галичина, Буковина, Закарпаття).

Етнічне різноманіття української культури спонукає до вивчення педагогічного потенціалу її матеріальних і духовних надбань з метою активного залучення в освітню практику як засобу виховання.

Означена потреба набуває особливого змісту в період професійного становлення вчителів початкової школи. Адже саме вони забезпечують природну інтеграцію дитини в духовний світ і традиційний життєустрій рідного народу, який є неподільною часткою загальнолюдського буття.

Провідним чинником на цьому шляху вбачаємо фахову підготовку вчителів. Для вирішення діалектичної суперечності між традицією і новацією потрібні: усестороння ерудиція, ґрунтовні філософські знання, розвинені педагогічні здібності, досконалі професійні вміння, спрямованість на дитину як особистість і суспільну цінність зі своїми потребами та бажаннями – усе це передумови формування професійної майстерності педагога. Саме професійна

майстерність стане запорукою у справі інтеграції гуцульської етнокультури в освітній процес початкової школи.

Концептуальні засади виховання зростаючого покоління в умовах оновленої освітньої системи незалежної України обґрунтовано в працях І. Д. Беха, О. І. Вишневського, В. М. Галузинського, М. Ю. Красовицького, В. Г. Кременя, А. І. Кузьмінського, О. В. Сухомлинської, Н. О. Мартинюк, В. Г. Кузя. Проблемам формування особистості в етнокультурному середовищі присвячено наукові дослідження Л. І. Божович, О. Л. Венгера, Н. В. Гавриш, Д. Б. Ельконіна, О. Л. Кононко, В. С. Мухіної, Л. Ф. Обухової, Ж. Піаже, О. В. Проскури.

Окремі аспекти реалізації принципів етнізації, культуровідповідності й регіонального підходу в освітніх закладах відображено в науковому доробку Л. В. Артемової, А. М. Богуш, О. А. Дубасенюк, Р. І. Жуковської, Н. В. Лисенко, Н. С. Побірченко, В. І. Тернопільської, В. В. Лаппо.

Потреба інтеграції традиційної культури в практику освітніх закладів гуцульського етнорегіону обґрунтована в працях Г. В. Білавич, Л. В. Калуської, П. В. Лосюка, О. С. Реги, І. С. Руснака, Й. Ю. Сележана, Р. П. Скульського, М. Г. Стельмаховича, В. Д. Хруща, І. С. Фічори.

Вивчення наукових досліджень та освітньої практики засвідчило низку протиріч: між наявністю виховного потенціалу етнокультури та його недостатнім залученням у роботу сучасної початкової школи; потребою ознайомлення дітей молодшого шкільного віку з культурними цінностями етнорегіону як першої стадії прилучення до національної (а згодом і загальнолюдської) культури й недостатньою теоретичною та методичною підготовкою вчителів до реалізації такої потреби. Наявність перелічених протиріч актуалізує проблему підготовки майбутніх вчителів до інтеграції гуцульської етнокультури в освітній процес початкової школи.

Дослідницько-пошукова діяльність авторів монографії спрямована на розв'язання низки завдань:

- обґрунтування педагогічного потенціалу вітчизняної етнокультури та її місця в процесі фахової підготовки вчителів початкової школи;
- визначення критеріїв та показників готовності студентів і педагогів-практиків до етнічної соціалізації молодших школярів;
- розкриття методики ознайомлення майбутніх вчителів з різними аспектами гуцульської етнокультури в процесі вивчення дисциплін загального і професійного циклів;
- дослідження сприятливих педагогічних умов, які забезпечують інтеграцію елементів гуцульської етнокультури в освітню практику Нової української школи.

Методологічні засади дослідження ґрунтуються на теорії культурно-історичного розвитку особистості (Л. С. Виготський, О. Г. Осмолов), провідних концепціях впливу етнокультурного осередку на формування особистісних якостей індивіда (Ж. Піаже, Т. Парсонс, Б. Ф. Поршнєв, В. Ю. Хотинець), принципі визначальної ролі діяльності в процесі становлення особистості (О. В. Запорожець, О. М. Леонтєв, С. Л. Рубінштейн), науковому доробку класиків педагогіки з питань впровадження елементів народної культури в освітній процес (О. В. Духнович, С. Ф. Русова, В. О. Сухомлинський, К. Д. Ушинський), психолого-педагогічних характеристиках формування особистості (Л. І. Божович, О. Л. Венгер, Д. Б. Ельконін, О. Л. Кононко, В. С. Мухіна), положенні про необхідність актуалізації етнокультурного потенціалу народу в умовах сучасної української освіти (А. М. Богуш, В. Г. Кузь, Н. В. Лисенко, Н. С. Побірченко, М. Г. Стельмахович, Г. Г. Філіпчук).

У монографії представлено науковий доробок і результати експериментальних досліджень викладачів Коломийського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Упродовж 2016-2020 років проаналізовано роль етнокультурного осередку у справі становлення й розвитку особистості; доведено доцільність прилучення студентів до культурних надбань

етноспільноти; розроблено методику діагностування готовності майбутніх вчителів до залучення елементів гуцульської етнокультури в освітній процес початкової школи; узагальнено педагогічний досвід комплексного вивчення гуцульської етнокультури в процесі професійної підготовки фахівців початкової ланки освіти.

Монографія адресована викладачам закладів вищої освіти педагогічного спрямування, студентам спеціальності «Початкова освіта», вчителям початкових класів, дослідникам етнокультурного феномену Гуцульщини.

Автори монографії сподіваються, що дослідницький доробок за умови корегування й наповнення відповідним етнокультурним змістом буде використано в освітніх закладах різних етнорегіонів України.

Р О З Д І Л 1. Виявлення готовності випускників ЗВО та вчителів початкової школи до здійснення етнічної соціалізації

Реалізація завдань з етнізації початкової освіти вимагає відповідної фахової підготовки педагогічних кадрів. Проблема етнізації освітнього процесу початкової школи зумовила проведення експериментального дослідження. Його мета – розробка науково обгрунтованої системи професійної підготовки педагогів до етнічної соціалізації вчителів початкових класів. Дослідження здійснюємо на основі усталеної парадигми, що тлумачить професійну підготовку фахівця як цілісну систему організації педагогічного процесу. Ми звертаємося до інтегративної відкритої системи безперервної педагогічної освіти, таких її чинників: побудова професійно-педагогічної підготовки відповідно до соціально-економічних, психолого-педагогічних і змістовно практичних вимог; здійснення професійно-педагогічної підготовки на терені широкого використання суміжних дисциплін; взаємозв'язок і єдність теоретичної та практичної підготовки.

Узагальнення результатів досліджень різних аспектів професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів дає підстави стверджувати, що їхнім консолідованим стрижнем була і є особистість педагога, який у відповідності до сталої системи власних переконань здатний прищепити своїм вихованцям любов до рідної землі, мови, повагу до історичного минулого та культурних традицій свого народу. Активізація відродження культурної спадщини на етнорегіональному рівні ставить перед професійною педагогічною освітою вимогу підготувати фахівця, спроможного вирішувати проблеми етнокультурного життя соціуму в руслі освітнього процесу. Відтак на часі потреба дослідити готовність випускників педагогічних закладів вищої освіти і вчителів початкової школи до етнічної соціалізації дітей молодшого шкільного віку.

Поняття «готовність» до професійно-педагогічної діяльності в дослідженнях проблем вищої школи (О. А. Дубасенюк [66], Т. М. Котик,

Н. В. Лисенко, М. П. Оліяр [102], В. А. Семиченко, Я. Я. Болюбаш [208] та ін.) визначають як складне соціально-педагогічне явище, як комплексну єдність особистісних індивідуально-психологічних якостей та системи професійно-педагогічних знань, умінь і навичок. Готовність до педагогічної діяльності окреслена усвідомленою метою. За твердженнями науковців, в аналізі діяльності індивіда слід характеризувати й самого індивіда та його діяльність. За такого підходу виявляють індивідуально-психологічні особливості, тобто здатність індивіда до діяльності, а також уміння й навички з певного виду діяльності [66, с. 12].

Таким чином, індивідуально-психологічні якості особистості в нашому дослідженні розглядаємо як здатність до діяльності, від якої залежить успішність оволодіння вміннями й навичками, оскільки сама здатність виявляється в них. Наявність умінь і навичок визначаємо за результатами певної діяльності. Теоретичні вміння педагога реалізуються в його практичній діяльності, тобто практичні вміння є формою функціонування теоретичних знань. Ступінь опанування ними перебуває в прямій залежності від потенціалу знань з певної наукової галузі. Отже, рівень готовності до професійної діяльності можна визначити шляхом аналізу рівня сформованості умінь та навичок, які необхідні в конкретному виді діяльності. У нашому дослідженні таким видом виступає педагогічна діяльність, яка спрямована на формування етнічної самосвідомості молодших школярів.

Завданням сучасної вищої педагогічної школи в Україні є забезпечення формування професійної готовності випускників. За результатами досліджень можемо виділити актуальний шлях їхнього розв'язання – визначення змісту готовності. Основою слугує професіограма як система вимог, відповідно до яких прогнозують конкретні шляхи, засоби, операції та критерії оцінки професійної підготовки (А. К. Маркова [152], О. П. Рудницька [197] та ін.). Відтак визначають теоретичні знання, педагогічні вміння й навички, необхідні для забезпечення навчально-виховних функцій педагога, зокрема фахівця початкової ланки освіти.

У започаткованому дослідженні визначаємо готовність вчителя до етнічної соціалізації як до його компетенції, у якій провідними є професійні функції спеціаліста та його вміння, достатні для їхньої реалізації. Зміст і обсяг професійних функцій та дотичних до них умінь і навичок окреслюють чинні програми початкової освіти з опорою на нормативно-інституціональне забезпечення етнізації освітнього процесу в системі факторів всебічного виховання особистості. Відповідно в них визначені пізнавальна, розвивальна й виховна діяльність, а також уміння й навички, які мали б забезпечити їхню успішну реалізацію.

Водночас суттєвими є твердження вчених про те, що в структурі суб'єкта діяльності не все визначають лише професійні знання, компетентність, навички й уміння. Важливе місце належить особистісному компоненту. У дослідженнях українських науковців зосереджено увагу на формуванні окремих чинників особистісної характеристики майбутнього педагога – національної свідомості (Р. П. Береза [4], С. В. Борисова [11], Р. О. Осипець [173]), правової свідомості (І. А. Романова [195]), політичної (Н. П. Гедікова [34]), екологічної свідомості (Т. С. Вайда [14], Н. В. Ясінська [258]), творчої активності (О. М. Полякова [183]), гуманістично-світоглядної позиції (М. В. Клепар [86]) тощо. Ретельне вивчення дослідницького доробку педагогічної галузі науки свідчить про ігнорування проблеми формування етнічної самосвідомості студентів в умовах педагогічного вищого навчального закладу. Щоправда, вже здійснено кілька дисертаційних досліджень (О. М. Васильченко [17], І. Ю. Вільчинська [25], О. В. Гриб [47], О. В. Квас [84]), у яких запропоновано концептуальні підходи до етнічного самовизначення учнівської та студентської молоді України.

Встановлення наявних (чи відсутніх) ознак етнічної самосвідомості студентів педагогічних закладів освіти та педагогів-практиків набуває особливої гостроти, оскільки особистісний чинник є однією з провідних засад виховного процесу, адже етнічне самоствердження здобувачів навчального

закладу значною мірою відбуватиметься в безпосередньому спілкуванні з учителем.

Вивчення реального стану організації етнічної соціалізації в закладах загальної середньої освіти гуцульського етнорегіону здійснювали за природних умов діяльності педагогічних працівників. Готовність студентів до етнічної соціалізації дітей досліджували на аудиторних заняттях та впродовж виробничих педагогічних практик.

При плануванні експериментального дослідження ключовою обрали константну методику, оскільки ця методика не передбачає контрольної групи, яка б функціонувала паралельно з експериментальною [див.: 102]. Результати за означеною методикою зіставляються з умовно сформованою контрольною групою. У нашому дослідженні контрольною групою були студенти-випускники Коломийського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» спеціальності «Початкова освіта», які завершували навчання в закладі освіти на період констатувального експерименту.

Константну методику було обрано з огляду на те, що на початку формувального експерименту (2016 р.) інших технологій підготовки студентів до етносоціалізуючої діяльності не застосовувалося. Отже, результати роботи з експериментальною групою природно були б вищими, ніж у контрольній групі.

Завдання констатувального етапу експерименту:

- визначити рівень сформованості етнічної самосвідомості студентів і вчителів-практиків;
- з'ясувати ступінь володіння теоретичними знаннями з питань етнопроблематики;
- вивчити причини труднощів, які виникають при залученні елементів гуцульської родинно-побутової культури в навчально-виховну роботу з молодшими школярами;
- з'ясувати шляхи вдосконалення підготовки фахівців до етнічної соціалізації дітей в умовах ЗВО.

Задля вирішення цих завдань використовували метод анкетування. Анкетуванням на етапі констатувального експерименту охопили 167 студентів-випускників Коломийського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Серед учителів вивчено роботу тих, хто закінчив інститут і працює за фахом не менше 5 років. Проаналізовано діяльність 128 вчителів початкових класів Івано-Франківської області, зокрема Коломийського, Косівського, Верховинського, Надвірнянського районів.

Запропоновані анкети для студентів (додаток № 2) та вчителів (додаток № 3) склалися з таких блоків:

1. прямих закритих запитань (для статистичного опрацювання);
2. запитань, що вимагали від респондента самостійної відповіді;
3. запитань, що стимулювали до висловлювання власних думок, пропозицій, зауважень, коментарів щодо вивчення й актуалізації гуцульської етнокультури.

Кількісні результати анкетування засвідчили факт низького рівня етнічної самосвідомості як серед студентів, так і серед педагогів-практиків. Свою етнічну приналежність визнало 8 % студентів (14 осіб) і 12,5 % учителів (16 осіб). У відповіді на це запитання помітили типову помилку, що полягала в неправильному тлумаченні поняття «етнічний». Натомість респонденти вказували свою національну приналежність (українка – 39 студентів, 22 вчителі) або ж мали на увазі регіон проживання (галичанка – 17 студентів, 14 вчителів). Гордість за приналежність до свого етносу відчувають 63 % (106 осіб) від загальної кількості опитаних студентів.

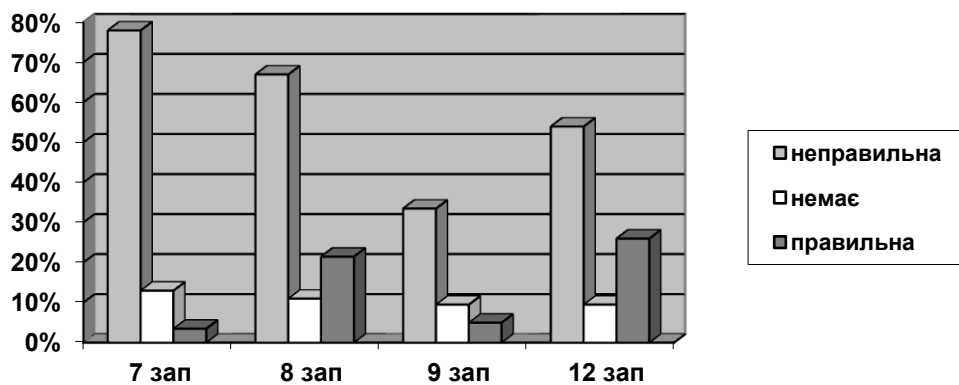
Відповіді на запитання про визначальні чинники формування етнічної самосвідомості особистості засвідчують, що більше 56 % (94 особи) респондентів (з-поміж студентства) надають перевагу вихованню в родині; 16 % (28 осіб) – освітньому процесу в навчальному закладі; 7 % (12 осіб) переконані у визначальності засобів масової інформації.

Певний інтерес становить позиція респондентів щодо оцінки своєї обізнаності щодо традицій і звичаїв свого народу та дотримання їх. Добре обізнаними вважають себе 47 % (78 осіб) студентів; у частковому опануванні знань зізналося 39,5 % (66 осіб). Відсутність відповідних знань внаслідок незабезпеченості джерелами інформації засвідчили 13 % (22 студенти). Традиційно-звичаєва спадщина не викликає зацікавлення в 11 % (18 осіб). На запитання «*Чи дотримуєтеся Ви традицій та звичаїв свого етносу в особистому житті?*» відповідь «*Так, завжди*» дали 45,5 % (76 осіб), варіант «*Інколи*» обрали 49 % (82 особи). Повне ігнорування продемонстрували 5,5 % студентської молоді, залученої до анкетування.

Відповіді на запитання № 7-9, 12 (додаток № 2) виявили низький рівень оволодіння студентами-випускниками педагогічного вищого навчального закладу знаннями в царині етнопроблематики. Це виразно продемонстровано в діаграмі А.

Діаграма А.

Рівень володіння студентами-випускниками інституту знаннями в царині етнопроблематики (за підсумками констатувального експерименту, у %).

Відповідаючи на кожне з 4-х запитань, допустили помилки відповідно 78 % (131 особа), 67 % (112 осіб), 33,5 % (56 осіб), 54 % (90 осіб) респондентів. Утрималися від відповіді на 7 запитання 13 % (22 особи), на 8 запитання 11 % (18 осіб), на 9 запитання 9,5 % (16 осіб) і на 12 запитання 9,5 % (16 осіб) анкетованих. Правильні відповіді озвучили відповідно 3,5 % (6 осіб), 21,5 % (36 осіб), 5 % (8 осіб), 26 % (44 особи).

На цьому етапі дослідження передбачено також з'ясувати найважливіші джерела інформації етнокультурного змісту. На запитання «З яких джерел Ви отримуєте інформацію про культурну спадщину свого народу?» одержали відповіді, що становили своєрідну рейтингову шкалу, представлену в таблиці № 1.1.

Таблиця № 1.1

**Джерела інформації про етнокультурну спадщину
(студенти)**

№	Д Ж Е Р Е Л А	Кількість голосів
1.	Науково-публіцистична література з народознавства	64
2.	Художня література	55
3.	Радіопередачі	23
4.	Телепередачі	87
5.	Періодичні видання	11
6.	Етнографічні матеріали, розміщені в Інтернеті	4
7.	Етнографічні експедиції	2
8.	Відвідування краєзнавчих музеїв та виставок народної творчості	38
9.	Інші джерела	7

Аналіз отриманих результатів засвідчив, що на формування етнічної компетенції студентів вирішальним чином впливає науково-публіцистична література з народознавства (64 особи) та художня література (55 осіб). Пояснюємо це тим, що впродовж навчання студенти систематично послуговуються читальними залами й бібліотеками, самостійно вдосконалюючи знання з дисциплін професійного та загального циклів, зокрема народознавчого спрямування.

Водночас значна частина респондентів з числа студентської молоді визнала перевагу засобів масової інформації (телепередачі – 87 голосів,

радіопередачі – 23, періодичні видання – 11). Ефективним джерелом інформації про культурну спадщину народу респонденти назвали відвідування краєзнавчих музеїв та виставок народної творчості – 38 голосів. Мінімальне число голосів віддано на користь Інтернет-ресурсів (4) та етнографічних експедицій (2 голоси). При обранні варіанта «Інші джерела» типовою була така відповідь: «Спілкування зі старшими родичами, зокрема з бабусею, дідусем, прабабусею тощо».

З нашого погляду, така тенденція виявляє схильність майбутніх освітян до пасивних джерел інформації (теле- і радіопередачі). Значні труднощі в студентів виникають у процесі використання джерел активного формування їхньої етнокомпетенції, а саме: відвідування краєзнавчих музеїв та виставок народної творчості, етнографічних експедицій. Відтак це викриває ще одну, не менш важливу проблему, яка полягає у відсутності почуття співучасті в етнокультурному поступі рідного народу. Опосередковано це доводять відповіді молодих респондентів на 5 запитання анкети *«Чи вшановуєте Ви традиційну культуру свого етносу? Якщо так, то в який спосіб?»*. 59 % (98 осіб) підтвердили своє бажання зробити щось для культури свого народу, проте не знають, у який спосіб; 15,5 % (26 осіб) обрали варіант «Пропагую культурні здобутки свого етносу серед інших народів»; і жодної відповіді про реальні спроби примножити культурні цінності свого народу не отримано.

Дещо іншим виявився перелік джерел, які назвали вчителі. Ці джерела представлені в таблиці № 1. 2.

За результатами аналізу відповідей учителів встановлено, що найбільш популярними з-поміж джерел є методична література й педагогічна періодична преса (84 і 72 голоси відповідно). Значно менше голосів віддано на користь таких джерел, як методичні об'єднання (28 голосів), картотека передового педагогічного досвіду (16 голосів), телепередачі (9 голосів). Найменшу кількість голосів подано за курси підвищення кваліфікації (7), ресурси Інтернету (1). Респонденти оминули увагою радіопередачі, а також не вказали альтернативні джерела інформації.

**Джерела інформації про етнокультурну спадщину
(педагоги)**

№	Д Ж Е Р Е Л А	Кількість голосів
1.	Методична література	84
2.	Педагогічна періодична преса	72
3.	Курси підвищення кваліфікації	7
4.	Картотека передового педагогічного досвіду	16
5.	Радіопередачі	-
6.	Телепередачі	9
7.	Ресурси Інтернету	1
8.	Методичні об'єднання	28
9.	Ваш варіант	-

Об'єктивне дослідження наведених даних дозволяє стверджувати, що вчителі не випадково надали перевагу саме таким джерелам, як методична література й педагогічна періодична преса, адже в них подано готову технологію процесу виховання дітей, у яких уже спроектована не лише діяльність педагога, а й діяльність вихованців. Цей факт вказує на те, що пасивне користування готовими методиками є відчутною перешкодою на шляху педагогічного пошуку й творчості молодих вчителів. Певна орієнтація на використання готових рекомендацій закладена й у перевазі вибору вихователями картотеки передового педагогічного досвіду над інтернет-ресурсами, теле- і радіопередачами, зміст яких варто інтегрувати в педагогічний процес. Щоправда, це вимагає від педагога переробки – доповнення чи спрощення.

Зважаючи на те, що тематика дослідження охоплює аспект родинного осередку, у процесі анкетування здійснено спробу виявити стан обізнаності студентів із провідними категоріями сімейно-родинної проблематики (додаток № 2, запитання 3-15). Респонденти мали можливість відповісти на запитання

відкритого типу, визначаючи поняття «сім'я», «родина», а також висловити власне міркування про доцільність пізнання дитиною свого родоводу та про функції хресних батьків у житті хрещеника.

У своїх відповідях на запитання № 13 переважна більшість анкетованих (83 % – 139 студентів) визнала обов'язковість знайомства дитини з родоводом, проте лише 14 % (23 студенти) змогли аргументувати цю думку. 69 % (116 студентів) утрималися від розширеної відповіді.

На запитання про визначення понять «сім'я» й «родина» типовою була відповідь, що «сім'я – це мама, тато й діти» – 62 % (103 особи). Чинник спільного господарювання не було згадано взагалі. Поняття «родина» респонденти витлумачили, як «об'єднання кровними узами людей» – 24,5 % (41 особа) опитаних. 13,5 % студентства зазнали труднощів при відповіді на ці запитання.

Щодо відповідей на запитання «*Які функції в житті дитини відіграють хресні батьки?*» тільки 17 % (28 студентів) зуміли дати конкретні відповіді, у яких відзначено відповідальність за вихованість хрещеника, підтримку в скрутних обставинах життя, опіку у випадку втрати рідних батьків. Решта вказала на необхідність присутності названих батьків на хрестинах – 11 % (19 голосів) та обов'язок інколи навідувати хрещеного сина чи доньку – 8 % (13 голосів). 64 % опитаних не назвали жодної функції.

Відповіді студентів на запитання анкети засвідчили нечітке уявлення провідних ознак інституту родини, неспроможність аргументувати загальновідомі сентенції, відсутність знань про специфіку спорідненості «по крові» (батьки, діти) та «за обрядом» (куми, свояки), фрагментарність у судженнях про засадничі чинники інституту кумівства.

Дещо інше змістовне навантаження містили запитання, присвячені сімейно-родинній проблематиці в анкеті для вчителів (додаток № 3, запитання 6 - 8). Так, на запитання «*Чи використовуєте в педагогічній практиці поради, зауваження й пропозиції батьків учнів?*» позитивну відповідь дали 59 % (76) педагогів-практиків. Не послуговується батьківськими порадами 41 % (52)

вихователів. При цьому 14 % (18 осіб) анкетованих мотивували це некомпетентністю батьків у педагогічній царині, а 26 % (34 особи) – відсутністю відповідних пропозицій зі сторони батьків учнів.

Проблему недостатньої співпраці педагогічних працівників із родинами учнів викриває запитання *«Як часто Ви спілкуєтеся з іншими членами родини учня (окрім батьків)?»* Лише 18 % (23 особи) опитаних відзначили, що регулярно спілкуються з дідусями і бабусями, 9 % (12 осіб) – з іншими членами родини, 29 % (7 респондентів) визнали, що інколи спілкуються з родинами окремих вихованців.

Більш оптимістичними виявилися результати відповідей на запитання про залучення батьків та інших членів родин учнів до підготовки та проведення виховних заходів. Ствердно на це запитання відповів 91 % (116 опитаних) педагогів. Щоправда, тільки 7 % (8 осіб) охопили весь спектр пропонованих варіантів. Здебільшого форми співпраці зводяться до доручення вивчати з дитиною вірші, пісні, танці, які виконуватимуться на святі, – 93 % (108 осіб) вчителів та запрошення бути глядачем – 98 % (114 осіб). Відтак 41 % (48 осіб) педагогів зазначив, що заохочують батьків та інших членів родини до посильної допомоги.

Аналіз вищенаведених результатів виявив прогалини у взаємостосунках, співпраці між педагогами та родинами здобувачів початкової освіти. Цей факт є симптоматичним для нашого дослідження, адже розглядаємо родину провідним осередком формування етнічної самосвідомості особистості.

Значну кількість запитань анкети присвячено виявленню рівня обізнаності респондентів (як студентів, так і педагогів) з гуцульською етнокультурою. При визначенні гуцулів як окремої спільноти з трьох пропонованих варіантів варіант «етнічна група» обрали 46 % (76) студентів й 65 % (83) вчителів. Два інших (неправильних) варіанти відзначили відповідно 23 % (39 студентів), 16 % (20 педагогів). 8 % (14 студентів), 19 % (24 педагоги) не змогли відповісти. Дещо вищими виявилися знання респондентів щодо

ареалу проживання гуцульської етнічної групи – 76 % (127 осіб) студентів, 75 % (96 осіб) вчителів дали правильну відповідь.

Респондентам запропонували пригадати перелік дисциплін шкільного й університетського рівнів, вивчення яких передбачало знайомство з гуцульською культурою. На запитання № 18 додатку № 2 отримали такі відповіді: «Народознавство» – 18,5 % (31 студент), «Історія України» – 14 % (23 студенти), «Українська література» – 10 % (17 студентів), «Географія» – 6,5 % (11 студентів). Про виховні заходи згадав 21,5 % (36 осіб). Жодну дисципліну не назвали 29,5 % студентів.

З приводу ознайомлення з гуцульською культурою в рамках навчальної програми вищого навчального закладу відповіді розділилися таким чином: «Історія України» – 27,5 % (46 осіб), «Дитяча література та методика навчання літературного читання» – 11 % (19 осіб), «Ознайомлення дітей з довкіллям та розвиток рідного мовлення» – 8,5 % (14 осіб), не назвали жодної дисципліни 53 % (89 осіб).

Отримані результати дозволяють зробити висновок про те, що вивчення вищеперелічених дисциплін допомагає студентам оволодіти знаннями з гуцульської етнокультури на тому рівні, який вони засвідчили. Відсутність у переліку інших навчальних дисциплін професійного та загального спрямування виявляє проблему недостатньої підготовки майбутніх педагогів до реалізації принципу етнізації освітнього процесу.

З огляду на це вважаємо за необхідне інтегрувати провідні аспекти етнопроблематики, зокрема гуцульської етнокультури, у програмовий зміст навчальних дисциплін загального та професійного циклів. Висвітлення окремих аспектів культурної спадщини гуцульської етноспільноти потрібно інтегрувати і в навчальні дисципліни вільного вибору.

Поглиблене вивчення гуцульської етнокультури, особливо її родинно-побутової царини, пропонуємо здійснювати в межах навчальної дисципліни «Етнопедагогіка» задля ґрунтовної підготовки майбутніх вчителів до етнічної соціалізації молодших школярів [49; 71; 120; 122; 124; 140; 150; 225; 247].

На недостатність належних знань про мистецькі твори гуцульської тематики вказують відповіді на запитання 20-22 анкети для студентів (додаток № 2) та запитання 16-18 анкети для вчителів (додаток № 3). Опираючись на усталену сентенцію про те, що феномен будь-якого етносу чи етнічної групи найповніше віддзеркалюється в мистецьких творах, респондентам запропоновано назвати літературні, музичні твори та твори художнього мистецтва на гуцульську тематику. Відповіді наведено в таблиці № 1. 3.

Таблиця № 1.3

**Рівень обізнаності респондентів з мистецькими творами
гуцульської тематики**

Види мистецьких творів	Варіанти відповідей	Вказано 1 твір		Вказано 2 твори		Вказано 3 і більше творів	
		С*	П**	С	П	С	П
Художня література	1. Назва та	23	41	13	16	-	-
	2. Назва	36	19	22	12	-	2
	3. Автори	13	24	11	4	2	4
	4. Відсутня	С – 27, П – 8					
Музичні твори	1. Пісенні	46	51	27	31	-	-
	2. Танцювальні	18	22	-	3	-	-
	3. Відсутня	С – 76, П – 21					
Художнє мистецтво	1. Живопис	-	9	-	5	-	-
	2. Графіка	-	-	-	-	-	-
	3. Декоративно-	34	12	58	63	17	39
	4. Кіно	3	27	-	4	-	-
	5. Відсутня	С – 51, П – 14					

*С – студенти, **П – педагоги

На підставі отриманих результатів можемо стверджувати, що респонденти відчують труднощі при визначенні художніх творів, у яких змальовано колорит гуцульського краю. Адже тільки 14 % (23 особи) студентів

і 32 % (41 особа) вчителів змогли пригадати повну назву й автора одного твору. Переважно вказували повість «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського [103] (17 студентів і 32 педагоги). Два літературних твори зазначено у відповідях 8 % (13 осіб) студентів й 12,5 % (16 осіб) педагогів. Решта відповідей містила назви творів 21,5 % (36 студентів), 15 % (19 педагогів). При цьому 4 студенти і 6 педагогів вказали твори, у змісті яких гуцульська тематика відсутня. Імена й прізвища письменників (О. Кобилянська, М. Коцюбинський, В. Стефаник, І. Франко), літературна спадщина яких зберігає твори про природу та мешканців Гуцульщини, назвали 15,5 % (26 студентів) і 19 % (32 педагоги). 16 % (21 особа) педагогів зазначили, що обізнані з гуцульськими казками, щоправда, лише 2 % (3 особи) педагогів вказали їхні назви.

З-поміж музичних творів, які є виразами гуцульської самобутності, 44 % (73) студентів і 64 % (82) педагогів обрали коломийки. З-поміж авторських творів названо пісню «Гуцулка Ксеня» (слова та музика Р. Савицького) – 9 % (12) педагогів. У танцювальному жанрі згадано «Аркан» – 6,5 % (11) студентів і 12 % (15) педагогів, «Гуцулку» – 4 % (7) студентів, 10 % (13) педагогів.

У відповіді на запитання *«Які твори художнього мистецтва гуцульської тематики можете назвати?»* значна частина опитаних вказала декоративно-ужиткове мистецтво, а саме його різновиди: вишивка (77 студентів, 115 педагогів), писанкарство (65 студентів, 79 педагогів), ткацтво (36 студентів, 38 педагогів), гончарство (22 студенти, 23 педагоги). Щодо інших варіантів відповідей, то в царині живопису 5 % (7 осіб) педагогів назвали картину «Старий гуцул» (автор В. Микита, однак педагоги авторство не зазначили). З кінематографічних робіт респонденти виокремили «Тіні забутих предків» (режисер С. Параджанов) – 3 студенти, 23 педагоги, «Олекса Довбуш» (режисер В. Іванов) – 4 педагоги. Не було названо художніх творів гуцульської тематики, виконаних у графіці.

Особливе занепокоєння викликають дані таблиці № 1.3, які засвідчують часткове чи повне незнання мистецьких творів означеної тематики. Щоправда,

результати відповідей педагогів дещо вищі в порівнянні з результатами відповідей студентів, проте ці показники не мають значної відмінності. Невизначеність респондентів при відповіді на одне й більше запитань доводить те, що ознайомлення майбутніх вчителів із феноменом гуцульської етнокультури та вдосконалення знань педагогів-практиків не відбувається на належному рівні.

Анкетування вчителів-практиків, окрім виявлення рівня обізнаності зі самотніми рисами гуцульської етнічної групи, містило блок запитань, спрямованих на з'ясування реального стану залучення елементів гуцульської етнокультури в навчально-виховну роботу з молодшими школярами. На запитання «*Чи застосовуєте Ви елементи гуцульської матеріальної і духовної культури в роботі з учнями?*» одержали наступні результати: «так, дуже часто» – 29 % (37 осіб), «час від часу» – 24 % (31 особа), «зрідка» – 33,5 % (43 педагоги), «ніколи» – 13 % (17 педагогів). При визначенні основних форм залучення елементів гуцульської етнокультури в освітній процес початкової школи голоси респондентів розділилися так, як це продемонстровано в таблиці № 1.4.

Таблиця № 1.4

Форми залучення гуцульської етнокультури в освітній процес

Форми	Оформлення народознавчого куточка (кімнати)	Підготовка й проведення заходів з нагоди народних свят	Музичні заняття	Заняття із зображальної діяльності
Кіл-ть голосів	51	14	21	16

Відсоток заперечних відповідей з приводу інтеграції гуцульського колориту в умовах діяльності початкової школи спонукає до виявлення причин, що зумовили такий стан речей. Відтак педагогам запропоновано зазначити причини, з яких вони не залучають елементи гуцульської етнокультури в роботу з молодшими школярами. Відповіді на це запитання дозволяють

зробити висновок про те, що 36 % (46 осіб) педагогів відчувають брак знань про особливості гуцульської етнокультури, 21 % (27 осіб) педагогів не обізнані з відповідними методиками, 49 % (63 особи) опитаних не вбачають доцільності виокремлювати елементи гуцульської етнокультури з народознавчого контексту.

Певний оптимізм викликають відповіді респондентів на запитання, у яких пропонували висловити свої побажання та пропозиції щодо поглибленого вивчення окремих аспектів гуцульської етнокультури (запитання № 23 анкети для студентів, запитання № 19 анкети для вчителів). Результати представлені в таблиці № 1.5.

Таблиця № 1.5

Побажання та пропозиції респондентів щодо поглибленого вивчення окремих аспектів гуцульської етнокультури

Зміст запитання	Варіанти отриманих відповідей	Кількість голосів	
		Студенти	Педагоги
Про які особливості гуцульської культури Ви хочете довідатися?	1. Звичаї та обряди	37	62
	2. Святкові традиції	23	29
	3. Фольклор	-	12
	4. Особливості побуту	-	8
	5. Невизначена відповідь	81	14
	6. Відповідь відсутня	26	3

В анкеті для педагогів-практиків запитання спрямовано на виявлення обізнаності з самобутніми рисами гуцульської етнокультури. Їх конкретизовано в ракурсі етнопедагогічного знання. Лише 3 % (4 особи) з числа опитаних висловили фрагментарні здогади про особливості гуцульської етнопедагогіки. Решта педагогічної аудиторії визнала свою необізнаність з виховними традиціями Гуцульщини. Відрадно, що респонденти активно виявили бажання поповнити свої знання з означеної проблематики. Про це повідомили 76 % (97

осіб) педагогів. З них 39 % (38 осіб) педагогів пояснили це бажанням підвищити загальний розвиток, а 61 % (59 осіб) педагогів мотивували прагненням залучати кращі педагогічні здобутки народу в педагогічну діяльність.

Реальний рівень підготовленості студентів-випускників до здійснення етнічної соціалізації в умовах початкової школи ми вивчали на аудиторних заняттях, а також під час виробничих педагогічних практик студентів спеціальності «Початкова освіта» в VI і VII семестрах.

Аналіз джерельної бази свідчить про те, що проблема етнізації освіти, зокрема в царині початкової освіти, присутня лише на початковому рівні. Насамперед це виявилось у відсутності структурованого поділу та класифікації різноманітних чинників етнізації освіти. Значною мірою це негативно позначається на фахових якостях майбутніх педагогів, які за таких умов не отримують комплексної й систематизованої підготовки з проблеми етнізації освіти.

Вважаємо за необхідне виявити структурні компоненти готовності студентів до здійснення етнічної соціалізації молодших школярів. Це дасть нам можливість опрацювати, сформулювати й впровадити оптимальні показники рівня підготовленості до означеного виду педагогічної діяльності.

Процес підготовки студентів профілю початкової освіти до етносоціалізуючої практики повинен мати системний характер, що визначатиме її діагностику на засадах комплексного підходу. Він передбачає вивчення й оцінку конкретно-практичних, кількісних показників не лише на рівні володіння знаннями й сформованого позитивного ставлення до них, а й комплексний підхід до забезпечення й з'ясування практичних умінь і навичок як своєрідної величини виміру готовності студентів екстраполювати набуті знання й вміння в навчально-виховну діяльність.

Комплексний підхід зумовлює поділ за трьома блоками, кожен з яких охоплює певну компетенцію: етнічну компетенцію, етнопедагогічну компетенцію, креативну компетенцію. Змістовні компоненти кожного блоку

визначають показники, що конкретизують етапи готовності майбутнього педагога до етносоціалізуючої практики (див. схему № 1).

Схема № 1.

**Модель готовності спеціаліста
до етносоціалізуючої практики**

Дотримання визначеної системи повинно сприяти формуванню сталих особистісних переконань, фахових знань, умінь та навичок, необхідних для кваліфікованого здійснення означеного напрямку професійної діяльності.

Блок № 1 «Етнічна компетенція» містить наступні структурні компоненти:

Інформативний:

1. Визначення категоріально-понятійного апарату етнопроблематики («народність», «нація», «менталітет», «етнос», «етнічна група», «етногенез», «етнізація», «етнокультура», «родинно-побутова культура» тощо).
2. Уявлення про галузеві науки, які досліджують різноманітні аспекти етнобуття (етнологія, етнопсихологія, етнографія).
3. Знання про основні етапи формування українського етносу.
4. Інформація про розселення етнічних груп та національних меншин на території сучасної Української держави.
5. Розуміння господарських (ремесла та промисли), побутових (житлобудування, облаштування оселі, народний одяг, традиційна кухня тощо), звичаєвих (календарно-обрядова система, родинні свята й урочистості), світоглядних (демонологічні уявлення, марновірства, заговори, заклинання, апокрифи тощо) відмінностей в осередку етнокультури.
6. Визначення провідних чинників культурного життя етнічної спільноти (традиція, обряд, звичай, символ тощо).
7. Визначення та зміст творів усної народної творчості: малі жанри (паремії, примовки, приказки, загадки, скоромовки), пісні (колискові, весільні, похоронні, колядки, веснянки, гаївки), танці, казки (про тварин, соціально-побутові, чарівні (фантастичні, героїчні)).

Ідентифікуючий:

1. Усвідомлення приналежності до певної етнічної групи (національної меншини), що перебуває в складі української нації.
2. Повага до представників інших народностей, їхніх культурних цінностей.
3. Володіння рідною мовою, знанням діалектних особливостей рідної мови.
4. Виявлення зацікавленості до історико-культурної спадщини.
5. Дотримання самотутніх побутових традицій.
6. Використання обрядової звичаєвості свого народу.
7. Знання різножанрових фольклорних творів.

Пошуково-творчий:

1. Активна позиція у процесі відродження етнокультурної спадщини.
2. Пропагування культурних здобутків етнічної групи на загальнодержавному рівні та серед інших народів.
3. Докладання власних здібностей та хисту для примноження етнокультурних цінностей свого народу.

Блок № 2 «Етнопедагогічна компетенція» передбачає наявність таких структурних компонентів:

Психолого-педагогічний:

1. Визначення основних категорій «народне виховання», «народна педагогіка», «етнопедагогіка», «етнічна соціалізація», «педагогічна культура», «виховний ідеал», «напрями виховання», «методи виховання», «засоби виховання», «етнопсихологія».
2. Знання вікової періодизації, взаємозв'язку спадкового та соціального, закономірностей розвитку особистості.
3. Характеристика визначальних чинників розвитку молодшого школяра, розуміння педагогічної діяльності як цілісного процесу.
4. Інформація про організацію освітнього процесу в сучасних закладах загальної середньої освіти України.
5. Знання змісту та специфіки державних, регіональних та альтернативних програм для початкової школи.
6. Стале переконання в необхідності актуалізації народного педагогічного досвіду відповідно до вимог сьогодення.

Аналітико-синтезуючий:

1. Вміння визначати педагогічну сутність фольклорних творів та обрядової звичаєвості етносу (етнічної групи).
2. Критичний підхід у доборі методів та засобів народної педагогіки задля використання їх у процесі виховання учнів молодшого шкільного віку.
3. Здатність знаходити оптимальні шляхи залучення елементів матеріальної та духовної етнокультури в навчально-виховну роботу початкової школи.

4. Вміння виявляти етнічні особливості виховної системи певної народності.
5. Здатність адаптувати етнографічний матеріал до рівня доступного донесення до дітей з урахуванням вікових особливостей.
6. Спроможність активізувати кращі здобутки етнокультури у формуванні етнічної свідомості молодшого школяра.

Прогностичний:

1. Здатність моделювати й коректувати педагогічний процес задля підвищення ефективності етносоціалізуючого впливу.
2. Виявлення перспективності традиційних та інноваційних форм і методів прилучення молодших школярів до етнокультури рідного народу.
3. Об'єктивність в оцінці реальної значущості педагогічних заходів, спрямованих на формування етносвідомості особистості учнів молодшого шкільного віку.

Блок № 3 «Креативна компетенція» визначає низку вмінь і навичок, які об'єднані за такими напрямками:

Методика застосування педагогічних технологій:

1. Добір речей із самобутнім етнічним забарвленням для використання під час навчальних занять як наочний та роздатковий матеріал.
2. Створення дидактичних еквівалентів для донесення дітям понять і явищ, що характеризують феномен етнічної спільноти.
3. Комплексний добір аудіо- та відеодемонстраційних матеріалів народознавчої тематики з урахуванням вікових особливостей молодших школярів.
4. Активне залучення народних ігор до роботи з дітьми.
5. Заохочення учнів до створення малюнків та аплікацій, у яких відображено елементи народного мистецтва.

Методика організації освітнього процесу:

1. Побудова освітнього процесу на основі етнопедагогічних принципів (природовідповідності, культуровідповідності, гуманізму, демократизму, систематичності педагогічного впливу).

2. Планування вихованих заходів і розваг з урахуванням традиційної календарно-обрядової системи.
3. Підготовка святкових дійств народознавчої тематики.
4. Залучення фольклорних творів та елементів матеріальної культури певної етнічної спільноти в навчальну роботу.
5. Залучення батьків та членів родин вихованців до роботи з відродження стародавніх родинних традицій, збереження сімейних реліквій, складання родинного дерева тощо.

Методика оцінки виховного ефекту:

1. Вміння ставити завдання з формування етнічної самосвідомості молодшого школяра та знаходити шляхи їхнього вирішення.
2. Спроможність визначати показники сформованості етнічної свідомості дитини.
3. Здатність виявляти й інтегрувати найефективніші педагогічні заходи з метою вдосконалення етнічної соціалізації.

Діагностичне завдання цього етапу дослідження полягає у визначенні та диференціації рівнів оволодіння студентами-випускниками й вчителями відповідними знаннями та вміннями організувати етнічну соціалізацію молодших школярів. У розроблених методиках інструктивна частина була сталою, а показники добирали відповідно до специфіки кожного блоку.

Одиницею контролю обрано виконання студентами комплексу завдань, враховано й педагогічну діяльність упродовж практики. Щодо вчителів, то провідним чинником була реальна навчально-виховна робота в закладах освіти. Умовами підготовки студентів і вчителів стали попередньо набуті знання, уміння й навички.

На підставі детального, диференційованого аналізу знань, умінь і навичок кожного респондента (змісту конкретного показника за десятибальною системою) визначали загальний рівень готовності до здійснення етносоціалізуючої практики. Задля цього в дослідженні послуговувалися відкоректованою формулою Г. Вітцлака:

$$R \cdot 100 \%$$

$$K - \text{ ———}$$

$$N,$$

де K /%/ /коефіцієнт/ – процентне співвідношення балів показників одного блоку, K – кількість реальних балів за виконане завдання показника (змінна величина); N – постійна величина, що становить максимальну кількість балів за виконане завдання показника.

Задля характеристики готовності респондента за змістом усіх показників кожного з блоків використовували середній коефіцієнт готовності. Його виводили способом поділу суми коефіцієнтів кожного респондента на кількість показників наявності компетенцій, що їх вказали в структурних компонентах. Такий середній коефіцієнт засвідчував рівень готовності респондентів: 80-100 % – високий рівень, 50-80 % – середній рівень, нижче 50 % – низький рівень.

Під *високим рівнем* мали на увазі такі ознаки: вільне володіння категоріальним апаратом та науковими знаннями в царині етнопроблематики; знання про особливості етногенезу; спроможність окреслити та охарактеризувати сучасну етнічну карту України; здатність чітко визначати провідні відмінності духовної та матеріальної культури етносу (етнічної групи), господарські, побутові, звичаєві, світоглядні відмінності осередку етнокультури; вміння систематизувати жанрову палітру усної народної творчості; володіння значним масивом фольклорної спадщини.

Обов'язковим показником високого рівня вважаємо чітку етнічну самоідентифікацію особистості педагога, що визначається наявністю показників, перелічених у блоці № 1 «Етнічна компетенція» (див. «Ідентифікуючий» та «Пошуково-творчий»).

Високим рівнем передбачено глибокі знання структури, проблематики та дослідницьке поле етнопедагогіки як окремої галузі педагогічної науки; сформованість уявлень про виховні традиції народу; здатність визначити й докладно охарактеризувати провідні чинники, вікову періодизацію, принципи, форми організації, методи й засоби народного виховання. Різностороння

обізнаність з культурною самобутністю етноспільнот України та інших країн світу є вагомим чинником, що дозволяв респондентам високого рівня виявляти та порівнювати етнічні особливості в традиційній системі народного виховання. Респондентам цього рівня притаманні аналітичний підхід до феномену етнокультури, намагання виокремити структурні елементи культурної спадщини народу задля осмислення їхньої педагогічної квінтесенції та прийнятності в сучасному освітньому процесі.

Водночас респонденти означеного рівня вміють самостійно знаходити шляхи залучення кращих здобутків народної педагогічної спадщини в навчально-виховну роботу навчального закладу, попередньо спрогнозувавши їхню практичну значущість у формуванні етнічної самосвідомості молодшого школяра.

Респонденти, які продемонстрували високий рівень готовності до етносоціалізуючої практики, майстерно послуговуються різноманітними за видами й формами педагогічними технологіями, що їх при потребі спрямовують та корегують до вимог етносоціалізуючого процесу (зокрема активізація співпраці з родиною спрямована на створення сприятливих умов для етнічного самоствердження виховання). При цьому виявляється здатність до планування, моделювання та інтеграції педагогічних заходів. Така ініціативність здійснюється лише за умови визначення показників сформованості етнічної самосвідомості особистості дитини, що уможлиблює конкретизацію виховних завдань із подальшою оцінкою їхнього виконання.

Середній рівень характеризується низкою ознак, серед них – опанування узагальненими знаннями з етнопроблематики, хоча при визначенні структури та категоріального апарату респонденти допускають суттєві неточності, недоречні ототожнення, роблять неправильні узагальнення. За допомогою зіставлення намагаються самостійно виявити й проаналізувати провідні чинники етнокультури, спираючись на знання культурної самобутності рідного народу. Водночас респонденти виявляють інформованість про самобутні риси свого народу, хоча відчувають труднощі під час визначення ареалу проживання

та стадій формування своєї етноспільноти. Не рідко їм складно визнати власну етнічну приналежність, тому відродження й розвиток культурної спадщини вони асоціюють на загальнонаціональному рівні.

Респонденти знають основні поняття, розуміють провідні завдання «Етнопедагогіки» як навчальної дисципліни. Проте респонденти цього рівня не можуть чітко визначити етнопедагогічний категоріально-понятійний апарат, оскільки ототожнюють категорії «народне виховання», «народна педагогіка», «етнопедагогіка» та демонструють переконання в необхідності актуалізації народних педагогічних традицій в умовах родинного виховання та початкової школи. Для середнього рівня є характерними фрагментарні уявлення етнопедагогічної системи. Приміром, респонденти добре орієнтувалися в різноманітті засобів народного виховання, проте відчували чималі труднощі з виокремленням методів та принципів народного виховання. Особливо складними були завдання, спрямовані на виявлення етнічних особливостей виховної системи різних народностей. Водночас у респондентів відзначимо схильність до аналітичного осмислення етнопедагогічної спадщини українського народу, усвідомлення необхідності інтегрувати традиційний виховний досвід з інноваційними технологіями, прагнення самостійно моделювати й корегувати свою педагогічну діяльність на основі положення про освітні програми початкової ланки освіти.

Щодо креативної компетенції, то середній рівень проявляється в комплексному залученні наочного матеріалу для ознайомлення дітей різних вікових груп із матеріальними цінностями українського народу, практикуванні народних дитячих ігор, вмінні планувати й організовувати свята й розваги народознавчої тематики, використанні різних за жанром творів усної народної творчості. Помітний творчий підхід до інтегрування етнопедагогічної спадщини з педагогічними здобутками сучасності. Однак не виявлена активна співпраця з родинами вихованців, що засвідчує недостатнє усвідомлення значення впливу родинного осередку на формування етнічно свідомої особистості молодшого школяра.

У зв'язку з відсутністю відповідної літератури респонденти цього рівня відчують значні труднощі щодо визначення показників сформованості етнічної самосвідомості молодшого школяра, а тому не можуть конкретизувати завдання провідних етапів етнічної соціалізації.

Для *низького рівня* характерна неможливість визначити основні категорії з етнопроблематики. Відзначаємо приблизне, а почасти й неправильне уявлення про структурні елементи етнокультури, безсистемність у визначенні обсягу етнографічного матеріалу, значні труднощі у відтворенні поетичних чи прозових творів усної народної творчості, відсутність знань про етногенез, особливості розселення й культурні відмінності етнічних груп, що утворюють український етнос. Як наслідок – нездатність визначити власну етнічну приналежність, абстрактне уявлення про історичне минуле свого народу, байдужість до збереження й розвитку його культурного потенціалу.

Респондентам цього рівня важко виявити специфіку етнопедагогіки як окремої галузі педагогічного знання. Нерідко ототожнюють поняття «традиція», «звичай», «обряд». Спостерігаємо фрагментарне уявлення про методи, форми і засоби народного виховання. І хоча респонденти принагідно демонструють переконання в необхідності актуалізації виховного досвіду народу в сьогоденні, проте не можуть вказати реальні шляхи реалізації етнопедагогічного потенціалу в навчальному закладі, що свідчить про відсутність знань змісту державних, регіональних та альтернативних освітніх програм.

Практично повністю відсутня компетенція на аналітичному й прогностичному рівнях. Зокрема це виявляється в неспроможності інтерпретувати етнографічний матеріал у педагогічному контексті, а також несформованість уявлень про перспективність традиційних та інноваційних форм і методів залучення учнів початкових класів до етнокультури рідного народу.

Низький рівень креативної компетенції вбачаємо в шаблонному застосуванні педагогічних технологій, що виключає творчий підхід до

етносоціалізуючої практики як особливого виду педагогічної діяльності. В основі добору педагогічних заходів респонденти поклалися на поради інструктивно-методичної літератури з народознавства без урахування етнорегіональної самобутності.

Пропоновані діагностичні методики спрямовані на виявлення рівня сформованості в респондентів знань, умінь і навичок із кожної виокремленої компетенції. Діагностичні методики складені з завдань, при розробці яких ми застосовували такі методи: спостереження за діяльністю студентів під час виробничої педагогічної практики, анкетування, співбесіду, моделювання педагогічних ситуацій під час практичних занять, вивчення навчальної документації, письмових, графічних і творчих робіт. Перелічені методи залучали згідно із завданнями з діагностування певної компетенції.

Так, для виявлення загального рівня сформованості знань про етнорегіональну специфіку України використано діагностичну методику № 1. Респондентам обох груп (студентам-випускникам і вчителям-практикам) запропоновано завдання № 1 «На основі контурної карти «Державна територія України» окреслити й замалювати регіони проживання етнічних груп, що утворюють українську націю» (додаток № 4). Отримані результати ранжували за критерієм – виконано правильно, виконано з незначними помилками, виконано з допущенням значних неточностей. Аналіз графічних робіт засвідчив, що лише 2 % (3 особи) студентів-випускників справились із завданням у повному обсязі, 7 % (12 осіб) з числа студентської аудиторії та 4 % (7 осіб) педагогів в оформленні «Етнографічної карти України» допустили певні неточності, решта – 91 % (152 особи) студентів, 96 % (121 особа) педагогів – не справились із завданням.

У завданні № 2 запропонували респондентам самостійно скласти «Тлумачний словничок» для учнів початкових класів. Мета завдання – виявити рівень знань про матеріальну культуру певного етнорегіону. Зауважимо, що враховано фактор суб'єктивного життєвого досвіду респондентів, тому їм пропонували самостійно обрати етнорегіон (Гуцульщина, Поділля,

Слобожанщина тощо), особливості якого будуть відображені у словнику. Для словника визначено 5 тематичних груп – «Народні ремесла», «Стародавня кухня», «Народний костюм», «Традиційна хата», «Твори народного мистецтва».

У процесі аналізу результатів виконаного завдання зараховували терміни, що були розташовані відповідно до тематичних груп. Водночас брали до уваги лише ті терміни та їхні визначення, що були адаптовані до пізнавальних можливостей учнів початкових класів. Відтак статистичній обробці підлягали результати за критерієм адаптованості, а їхню кількість ділили на 5 (за кількістю тематичних груп). За отриманими результатами визначено рівень володіння респондентами знаннями про матеріальну культуру свого народу. Рівнева характеристика та критерії результатів виконаного завдання наведено в таблиці № 1.6.

Таблиця № 1.6

**Рівнева характеристика володіння респондентами знаннями
про матеріальну культуру свого народу**

Групи респондентів	Р і в н і					
	Високий (більше 50 термінів)		Середній (до 50 термінів)		Низький (до 30 термінів)	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
Студенти	30	18	65	39	72	43
Вчителі	36	28	62	48	30	24

Дані таблиці свідчать про те, що вчителі порівняно зі студентами виявили кращу обізнаність із матеріальною культурою свого народу. Хоча більшість із числа педагогів змогла продемонструвати свої знання лише на середньому рівні (48 %). У респондентів зі студентської аудиторії володіння такими знаннями відповідає низькому рівню (43 %).

Наступним завданням було виявити рівень обізнаності респондентів із етнорегіональними особливостями духовної культури. Опитані мали можливість написати твір-мініатюру «Духовна скарбниця мого народу», вживаючи наступні ключові фрази:

1. Я проживаю ...
2. Мешканці цього краю називають себе ... Це тому, що...
3. Ми дуже любимо співати. Я наведу рядки з пісні, яка побутує в нашому селі (місті):
4. Казками, що прийшли в українську дитячу літературу саме з нашого краю, є..., адже їх характерна особливість полягає в...
5. У нас є така прикмета: якщо перед (під час) (природне явище, весілля)..., то це ознака того, що...
6. Цікаво, що лише в нас на весіллі є обряд... Кажуть, що це приносить молодим щастя.
7. Хрещення дитини, окрім норм, визначених церквою, у нашому краю, супроводжується різними народними обрядами. Наприклад, ...
8. У нас є такий прадавній звичай: коли дитині виповниться..., то...
9. При входинах у нову хату в нас...
10. Найбільш урочисто й весело в нас відзначають такі свята, як... І хоча їх традиційно святкують у всій Україні, та тільки в нас...
11. Під час Різдвяних свят у нашому селі (місті) діти й молодь за традицією спочатку відвідують...
12. У нас знають багато загальновідомих колядок, але є колядки, які виконують лише на теренах нашого краю. Ось фрагмент однієї з них:
13. Наскільки я знаю, то лише в нас на Великдень...
14. Мешканці нашого краю ще й до сьогодні дотримуються таких прадавніх родинних традицій, як...
15. У нас старші люди визначають погоду на наступний (день, тиждень, місяць, рік) за такими природними явищами...

Застосування в запропонованому завданні наведених вище ключових фраз дозволяє зорієнтувати респондента, на яких аспектах духовного життя народу слід зупинити особливу увагу. Завдяки нумерації ключових фраз до творчих робіт респондентів застосовували статистичну обробку. Підрахунок балів можна вести таким чином:

1. використання фрази на початку фрагмента твору передбачає інформованість респондента з означеної тематики – зараховується 1 бал;
2. ключова фраза, опір на яку здійснюється побіжно, при цьому не надано вичерпної відповіді – 0,5 балів;
3. усі ключові фрази, що не були залучені, складають 0 балів, адже їхня відсутність у творі свідчить про необізнаність респондента з цим питанням.

Отримані кількісні результати сумуємо. Результати виконаного завдання кожного з респондентів поділяємо за такими рівнями: 15-10 балів – високий рівень, від 10 до 5 – середній, до 5 балів – низький.

Проілюструймо результати виконаного завдання твором-мініатюрою студентки Любові К. /IV курс/ (додаток № 5 а).

Як бачимо, Любов К. правильно назвала етнорегіон свого проживання (Бойківщина) та зазначила, що люди, які там проживають, називають себе бойками. Проте не змогла пояснити етимологію цієї назви. Щодо казок, то Любов назвала кілька й зробила правильне припущення про те, що саме ці казки створені на Бойківщині на підставі вживання в них бойківського діалекту. Однак аналіз роботи студентки Любові К. засвідчує, що вона відчуває значні труднощі при визначенні фольклорних творів. Так, в її роботі не вказано пісенного твору (у т. ч. колядки), у якому простежувалися б риси бойківської культури. Студентка детально описала кілька самотніх весільних обрядів та прикмет, пов'язаних із одруженням. У творі фрагментарно навела обряд вхід у нову хату. Поза увагою респондента залишилася звичаєва обрядовість, пов'язана з хрестинами та основними етапами життя дитини.

Отже, у процесі визначення рівня обізнаності студентки Любові К. з духовною культурою свого народу ми брали до уваги те, що респондентка в завданні використала ключові фрази 1, 4, 5, 6, 11, 15, за допомогою яких повно й систематизовано висвітлила певні чинники духовної культури. При залученні ключових фраз 2, 9, 10, 13 опис був опосередкованим. Ключові фрази 3, 7, 8, 12, 14 не були використані зовсім, що засвідчує необізнаність студентки з цими чинниками культурної самобутності її краю. Отже, підрахунок балів (8 балів) дає підстави твердити, що виконане творче завдання належить кваліфікувати на середньому рівні.

Для порівняння наведемо ще одну роботу студентки Зоряни Д. /IV курс/ (додаток № 5 б). Аналіз твору-мініатюри Зоряни Д. засвідчує її щирю любов до рідного краю та бажання розповідати про його культурні цінності. Проте студентка не вказала (навіть опосередковано) етнорегіональні особливості краю. Вдало охарактеризована пісенна самобутність карпатського фольклору, проілюстровано фрагмент з коломийки, у якій крайова самобутність виявляється за допомогою топоніма. Хоча Зоряна не зробила жодного припущення щодо регіональних ознак. Наведені у творі приклади звичаїв і обрядів вказують на добру обізнаність респондентки з весільними традиціями. Фрагментарно йде мова про звичаї, пов'язані з життям дитини. Описуючи звичаї з нагоди Великодня та Преображення, Зоряна намагалася виявити їхню символічну сутність. Виконане завдання засвідчує, що респондентка недостатньо володіє етнографічним матеріалом, адже відсутні посилання на прозові твори й обрядові пісні. Не згадано про обряди вхідні до нової хати, родинні традиції, не використано ключові фрази, вживання яких спонукало б до опису звичаєвої обрядовості різдвяного циклу. Народна метрологія також залишилася поза увагою респондентки.

При підрахунку балів до уваги брали повні відповіді (3, 6, 10), фрагментарні та опосередковані (7, 8, 13). За підрахунком результатів (4,5 бали) рівень обізнаності Зоряни Д. з духовною культурою рідного краю можемо

визначити як недостатній. Кількісні результати обчислених рівнів подано в таблиці № 1.7.

Таблиця № 1.7

**Рівнева характеристика володіння респондентами
знаннями про духовну культуру свого народу**

Групи респондентів	Р і в н і					
	Високий (15 – 10 балів)		Середній (10 – 5 балів)		Низький (до 5 балів)	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
Студенти	21	13	79	47	67	40
Вчителі	26	20	68	53	36	27

Як засвідчують дані таблиці, високий рівень показали лише 13 % студентів і 30 % вчителів. На відміну від студентів, переважна більшість учителів (53 %) продемонструвала середній рівень обізнаності з духовною цариною етнокультури свого народу.

Провідним завданням методики № 2 було виявити рівень етнопедагогічної компетенції респондентів. Обізнаність респондентів із теоретичними засадами етнопедагогічної царини педагогічної науки досліджували за результатами виконання завдання № 1 означеної методики. Оцінювання проводили за двобальною системою – правильно й неправильно (за кожну відповідь). У випадку, коли завдання передбачало відповіді з кількома складовими, статистична значущість полягала в різниці відсотків між правильною відповіддю та відповіддю респондента, що визначено коефіцієнтом корекції /К/. При цьому рівнева характеристика передбачала процентне співвідношення 80-100 % – високий рівень, 50-80 % – середній рівень, нижче 50 % – низький рівень.

Згідно із завданням респонденти відповідали на запитання, що їх подаємо в таблиці № 1.8.

**Перелік питань з етнопедагогічної проблематики
(завдання № 1 діагностичної методики № 2)**

Завдання	Одиниці виміру
1. Визначити поняття «Етнопедагогіка»	правильно / неправильно
2. Назвати провідні напрями дослідження етнопедагогіки	названі напрями К – _____ фактично засвідчені
3. Розкрити зміст поняття «Педагогічна культура»	правильно / неправильно
4. Назвати принципи етнопедагогіки	названі принципи К – _____ фактично засвідчені
5. Схематично означити сумісність понять «традиція», «звичай», «обряд»	правильно / неправильно
6. Перелічити напрями виховання, визнані сучасною педагогікою початкової школи	названі напрями К – _____ фактично засвідчені
7. Дати визначення поняття «загадка»	правильно / неправильно
8. Охарактеризувати виховний потенціал веснянок (5-7 речень)	правильно / неправильно
9. Визначити відмінність між поняттями «прислів'я» і «приказка»	правильно / неправильно
10. Назвати освітні галузі початкової освіти згідно з Державним стандартом	названі напрями К – _____ фактично засвідчені

Статистична обробка результатів виявила, що значний відсоток студентів-випускників і вчителів-практиків володіє етнопедагогічними знаннями на рівні, що визначений як низький, – 72 % (120 осіб) і 67 % (85 осіб).

Певна кількість респондентів обох груп продемонструвала знання з досліджуваної проблеми на середньому рівні – відповідно 15 % (26 осіб) і 16 % (21 особа). Незначна частина студентської й освітянської аудиторії виконала завдання більше, ніж на 80 %. Таких респондентів налічувалося 13 % (21 особа) з числа студентів і 17 % (22 особи) вчителів.

Наступний етап дослідження передбачав виявлення в респондентів етнопедагогічної компетенції на аналітико-синтетичному рівні. Завдання конкретизували щодо вміння виявляти педагогічну квінтесенцію етнокультурної спадщини народу та прогнозувати її значущість у практиці сучасної початкової школи. З цією метою респонденти ознайомилися з оповіданням письменника-емігранта з Гуцульщини М. Ломацького «Юрійко» (додаток № 6).

Завдання полягало у визначенні педагогічних аспектів прочитаного твору за напрямками виховання (загальноприйнятими в сучасній українській педагогіці є 9 напрямів). Успішність виконання завдання аналізували за критерієм кількості правильно обраних напрямів виховання та на основі обґрунтування свого вибору з кожного напрямку. Високий рівень аналітичних умінь респондентів встановлювали за виконаними завданнями, у яких відзначено й обґрунтовано 4 напрями виховання. Середній рівень передбачав обрання й обґрунтування 3 напрямів виховання. Низький рівень засвідчували роботи, у яких надано перевагу менше, ніж трьом напрямкам виховання.

За результатами аналізу отриманих відповідей у пропонованому тексті виявили аспекти морального та естетичного напрямів виховання й змогли обґрунтувати свій вибір 83 % (139 осіб) студентів й 71 % (91 особа) учителів, що вказує на низький рівень аналітико-синтетичних можливостей респондентів. Окрім вище названих напрямів виховання, аспекти трудового виховання відзначили 17 % (28 осіб) і 29 % (37 осіб) вчителів. Наявні в тексті аспекти екологічного напрямку виховання залишилися поза увагою респондентів обох груп.

Завдання № 3 діагностичної методики № 2 спрямоване на виявлення вмій і навичок як аналітико-синтетичного, так і прогностичного рівнів. Під час виконання цього завдання респонденти знайомилися з добіркою гуцульських народних ігор, які зібрав та упорядкував вчитель села Яблуниця Путильського району Чернівецької області О. М. Коман (додаток № 7). За цією добіркою необхідно було скласти таблицю, де у відповідних графах вказати:

- 1) ігри, прийнятні для залучення у виховну роботу початкової школи в первісному (народному) варіанті;
- 2) ігри, які потребують корекції (коротко пояснити, яких саме змін вони потребують);
- 3) ігри, що не відповідають вимогам сучасної початкової освіти (коротко зазначити, яким саме вимогам).

Оцінювання здійснювали за такими критеріями: класифікація ігор з вичерпним обґрунтуванням відповідає високому рівню; класифікація з нечітким або ж фрагментарним обґрунтуванням – середньому рівню; класифікація без належного обґрунтування – низькому рівню.

Отже, аналіз виконаного завдання засвідчив, що 11 % (18 осіб) студентів і 18 % (23 особи) педагогів здійснили поділ й аргументовано пояснили свою позицію щодо залучення пропонованих народних ігор у виховну роботу з молодшими школярами; для 43 % (72 особи) студентів і 46 % (79 осіб) педагогів не склало труднощів здійснити поділ народних ігор за визначеною класифікацією, проте їм не вдалося дати вичерпної відповіді щодо свого вибору, 46 % (77 осіб) студентів й 36 % (46 осіб) педагогів здійснили поділ без жодних пояснень. Одержані результати проілюструємо таблицями, укладеними вчителькою Іриною Григорівною С. (6 років педагогічної практики) та студенткою-випускницею Ольгою Н. (додаток № 8 а, б). Наведений приклад засвідчує, що в першому варіанті респондент помірковано ставиться до етнографічного матеріалу (у цьому випадку – народних ігор), уміє аналізувати його з фахової точки зору, а тому лаконічно пояснювати свій вибір. Отже, виконане завдання Ірини Григорівни ми віднесли до високого рівня.

Продемонстрований другий варіант виконаного завдання заслуговує на зарахування до середнього рівня, адже респондентка правильно класифікувала гуцульські народні ігри, проте пояснення загальні й неаргументовані. Отож, виконане Ольгою Н. завдання відповідає вимогам середнього рівня. Загалом із завданням № 3 діагностичної методики повністю справилися 11 % (18 осіб) з числа студентів та 18 % (23 особи) з числа педагогів-практиків. До середнього рівня зараховано виконані роботи 43 % (72 особи) студентів і 46 % (59 осіб) педагогів. Низький рівень спостерігали відповідно в 46 % (77 осіб) й 36 % (46 осіб) респондентів.

Задля виявлення рівня сформованості креативної компетенції респондентам обох груп пропонували виконати низку завдань, передбачених діагностичною методикою № 3, що мали комплексний характер, оскільки вони були спрямовані на виявлення вмій і навичок за структурними компонентами, що утворюють блок «Креативна компетенція». Невеликі за обсягом завдання потрібно було виконувати за обмежений період часу. Так, на завдання № 1 відведено 1,5 академгодини, на завдання № 2 – 1 академгодину, на завдання № 3 – 0,5 академгодини.

Таблиця № 1.9

**Рівнева характеристика володіння респондентами етнопедагогічною компетенцією
(за результатами діагностичної методики № 2)**

№ завдання	Групи респондентів											
	Студенти-випускники						Педагоги					
	Рівнева характеристика											
	Високий		Середній		Низький		Високий		Середній		Низький	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
I	21	13	26	15	120	72	22	17	21	16	85	67
II	–	–	28	17	139	83	–	–	37	29	91	71
III	18	11	72	43	77	46	23	18	59	46	46	36
Усього	13	8	42	25	112	67	15	12	39	30	74	58

Завдання № 1. Написати розгорнутий сценарій виховного заходу на тему «Наш рідний край – ...» за вибором респондента. Робота передбачала визначення таких компонентів:

- 1) теми;
- 2) мети:
 - а) виховної,
 - б) пізнавальної,
 - в) розвивальної;
- 3) часу й місця проведення;
- 4) елементів декорування й оформлення приміщення для виховного заходу;
- 5) контингенту запрошених гостей (батьки, інші родичі, народні майстри тощо);
- 6) необхідних засобів для проведення виховного заходу (наочність, ТЗН, література, іграшки тощо);
- 7) фольклорних творів, співзвучних з тематикою свята, призначених для виконання учнями (з кожного навести приклад):
 - а) народні танці;
 - б) народні пісні;
 - в) твори малих фольклорних жанрів – загадки, приказки, прислів'я, лічилки, скоромовки тощо;
- 8) народних ігор (навести короткий опис гри);
- 9) конкурсів із дітьми та запрошеними гостями;
- 10) інших видів дозвілля, дотичних до тематики свята (запропоновані автором).

Оцінювання виконаної роботи здійснювали за відсотковим співвідношенням за кожним із визначених компонентів. Відтак роботи респондентів, виконані на 80-100 %, демонстрували високий рівень, 50-80 % – середній, нижче 50 % – низький рівень. Статистична обробка результатів засвідчила, що високого рівня не вдалося досягти респондентам зі студентської

аудиторії – 0 %. Середній рівень виявлено в 7 % (12 осіб) студентів. Роботи, що при статистичному аналізі не змогли подолати 50-відсоткового бар'єру, становлять 93 %. Їхніми авторами були 155 студентів-випускників.

Плани-конспекти, представлені педагогами-практиками після статистичної обробки, розподілено за таким порядком: завдання, виконані на високому рівні, – 3 %, середньому – 24 %, низькому – 73 %. Результати виконання цього завдання представлені в таблиці № 1.11.

Типовими труднощами, що спостерігалися в планах-конспектах, складених студентами й вчителями, були такі: визначення розвивальної мети, підбір відповідної наочності, залучення творів усної народної творчості. У переважній більшості студентських робіт відсутні авторські пропозиції щодо урізноманітнення розважального змісту виховного заходу. Закономірним вважаємо той факт, що плани-конспекти вчителів виконані на значно вищому рівні.

Завдання № 2. Намалювати ескіз і дати короткий опис доробки з етнічним колоритом з метою виготовлення її учнями молодшого шкільного віку на уроках дизайну і технології. Критерій оцінювання – наявність у роботах елементів, що відображають мотиви творів народного мистецтва, доступні для відтворення дітьми 6-11-річного віку. Результати виконаного завдання № 2 наведено в таблиці № 1.11.

Аналіз творчих робіт респондентів засвідчив недостатню сформованість умінь адаптувати етнографічні матеріали до творчих можливостей молодших школярів. Так, високий рівень продемонстрували роботи 3 % (5 осіб) студентів і 18 % (23 особи) педагогів. Роботи, у яких зразки народного мистецтва потребують адаптування до можливостей дітей, відповідають середньому рівню. Означений рівень спостерігаємо в 14 % (24 особи) студентської й 39 % (50 осіб) педагогічної аудиторії. На низькому рівні перебували респонденти, у роботах яких відсутні етнічні ознаки – 83 % (138 осіб) студентів й 43 % (55 осіб) педагогів.

Завдання № 3. Запропонувати форми роботи з батьками з етнопедагогічної проблематики: скласти таблиці із зазначенням теми, форми та плану роботи з батьками учнів початкових класів. До уваги брали форми роботи, уточнені планом їхнього проведення.

Результати виконаного завдання, що відповідають вимогам середнього рівня, наведено в таблиці № 1.10.

Таблиця № 1.10

**Тематика та форми роботи
з етнопедагогічної проблематики з батьками**

Тема	Форма роботи	План
1. Залучення дітей до народних традицій	Батьківські збори	<ol style="list-style-type: none"> 1. Визначення народних традицій 2. Приклади народних традицій 3. Значення традицій у культурному житті народу 4. Конкурс на знання традицій і обрядів літнього циклу
2. Виховне значення українського дитячого фольклору	Батьківська конференція	<ol style="list-style-type: none"> 1. Доповідь вчителя на тему «Великі педагоги про виховне значення фольклору» 2. Співдоповіді батьків за такими темами: «Чарівний світ колискової пісні», «Прислів'я і приказки – невичерпне джерело народної мудрості», «Значення народних казок у житті дитини» тощо
3. Звичаї та обряди зимових свят	Усний журнал	<ol style="list-style-type: none"> 1. Загальна характеристика свят зимового циклу 2. Андріївські вечорниці 3. «Ой, хто, хто Миколая любить» 4. Звичаї Святого вечора 5. Різдвяні колядки 6. Свято Водохреща. 7. Коли зима з весною зустрічаються.

4. Складання родинного дерева	Консультація	<ol style="list-style-type: none"> 1. Визначення понять «родовід» «родина», «родинне дерево» 2. Підбір матеріалу про предків 3. Складання родинного дерева разом з дітьми» 4. Способи оформлення «родинного дерева»
5. Як писати писанки?	Зустріч з народним майстром	<ol style="list-style-type: none"> 1. Знайомство з народним майстром 2. Історія виникнення писанок 3. Секрети писанкарства 4. Демонстрація основних етапів написання писанки 5. Міні-конкурс на краще написання писанок

За результатами виконаного завдання пересвідчуємося у значних труднощах, які мають респонденти обох груп щодо планування роботи з батьками. Щоправда, педагоги-практики продемонстрували кращу обізнаність із плануванням роботи та вміння обирати різноманітні форми їхнього проведення. Проте пропонується тематика заходів здебільшого мала народознавчий, аніж етнопедагогічний характер. З огляду на це високий рівень у респондентів обох груп виявити не вдалося. До середнього рівня зараховано виконані завдання, у яких зазначено не менше 5 форм роботи з батьками. Дотримання вимог було зафіксовано в таблицях, що їх уклали 9 % (15 осіб) студентів й 21 % (27 осіб) вчителів. До низького рівня виконання належали завдання, у яких зазначено 4 та менше форм роботи з батьками з етнопедагогічної проблематики. Означений рівень продемонстрували 91 % (152 особи) з числа студентів та 79 % (101 особа) з числа педагогів.

На підставі аналізу отриманих даних виконання всіх трьох завдань визначено рівні сформованості володіння респондентами обох груп вміннями й навичками щодо креативної компетенції. Результати підрахунків представлені в таблиці № 1.11.

**Рівнева характеристика володіння респондентами креативною
компетенцією**

(за результатами діагностичної методики № 3)

№ завдання	Групи респондентів											
	Студенти-випускники						Педагоги					
	Рівнева характеристика											
	Високий		Середній		Низький		Високий		Середній		Низький	
К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	
I	–	–	12	7	155	93	4	3	31	24	93	73
II	5	3	24	14	138	83	23	18	50	39	55	43
III	–	–	15	9	152	91	–	–	27	21	101	79
Усього	5	3	17	10	145	87	9	7	36	28	83	65

За даними таблиці № 1.11, середній рівень володіння вміннями та навичками креативної компетенції довели лише 7 % (12 осіб) студентів-випускників й 24 % (31 особа) вчителів-практиків. Найбільшу частину становили респонденти, які володіють досліджуваними вміннями на низькому рівні, відповідно – 93 % (155 осіб) і 73 % (93 особи). Зазначимо, що відсоток вчителів, які перебувають на високому й середньому рівні, вказує на їхні вміння й навички, набуті вже під час професійної діяльності. Проте в роботах вчителів-практиків, як і в роботах їхніх майбутніх колег, виявлено недостатність уміння залучати елементи матеріальної й духовної етнокультури в освітній процес початкової школи.

Отже, результати констатувального етапу дослідження засвідчують, що за сучасної системи підготовки спеціалістів початкової освіти для більшості випускників характерним є низький рівень готовності до етносоціалізуючої практики. Першочергово це виявляється в низькому рівні сформованості етнічної самосвідомості, слабкому володінні теоретичними знаннями з питань етнопроблематики, недостатній методичній підготовці до залучення елементів

етнокультури (зокрема гуцульської) у навчально-виховну роботу з молодшими школярами.

У процесі дослідження встановлено, що готовність початкової школи до етносоціалізуючої практики відбувається за наявності трьох основних компетенцій – етнічної, етнопедагогічної та креативної. За розробленими методиками діагностування виявлено рівень сформованості знань, умінь і навичок з кожної визначеної компетенції (див. таблицю № 1.12).

Таблиця № 1.12

**Готовність респондентів до здійснення етнічної соціалізації
молодших школярів (констатувальний експеримент)**

Назва компетенцій (№ блоку)	Групи респондентів											
	Студенти-випускники						Педагоги					
	Рівнева характеристика											
	Високий		Середній		Низький		Високий		Середній		Низький	
	К-ть	%	К-	%	К-	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
I Етнічна	18	11	52	31	97	58	21	16	45	35	63	49
II Етнопеда гогічна	13	8	42	25	112	67	15	12	39	30	74	58
III Креативна	5	3	17	10	145	87	9	7	36	28	83	65
Усього	12	7	37	22	118	71	15	12	40	31	73	57

Такий стан зумовлено низкою причин, провідними серед яких вважаємо такі:

1. Хаотичність і безсистемність у викладанні питань етнопроблематики в дисциплінах загального циклу.
2. Несформованість системи підготовки до етнічної соціалізації майбутнього фахівця в царині початкової освіти в умовах ЗВО.

3. Недостатня спрямованість дисциплін професійного циклу на актуалізацію етнічної соціалізації як обов'язкового чинника всебічного формування особистості.
4. Відсутність спеціальної підготовки студентів до етносоціалізуючої практики під час вивчення курсів за вибором тощо.
5. Недостатня увага викладачів на методичну підготовку майбутнього вчителя до здійснення етнічної соціалізації молодших школярів.
6. Відсутність навчальної дисципліни, спрямованої на систематизацію й узагальнення набутих студентами теоретичних знань та практичних умінь у контексті підготовки до етносоціалізуючої діяльності.

Експериментальний матеріал дозволив переконатися в правильності запропонованого теоретичного припущення про основні чинники та складові компоненти готовності фахівців початкової освіти до етносоціалізуючої практики. Диференційована діагностика аналізу помилок і труднощів респондентів зумовила корекцію й диференціацію процесу інтерпретації результатів пошуково-розвідувальної роботи констатувального етапу дослідження у формувальний експеримент.

2.2. Зміст та організація підготовки майбутніх вчителів до етнізації освітнього процесу початкової школи

На початковому етапі формувального експерименту проаналізовано програмний зміст дисциплін, передбачених навчальними планами підготовки спеціалістів початкової освіти; виокремлено основні розділи й теми, необхідні знання в блоки, а взаємозв'язок та інтеграцію їхніх окремих напрямів розглянуто як одну з найважливіших умов методології й практики підготовки студентів до здійснення етносоціалізуючої практики. Усебічний розвиток міждисциплінарних зв'язків, які координували в межах повної субординації визначених дисциплін відповідно до їхньої скерованості, сприяв ефективній реалізації поставлених у дослідженні завдань. Тобто ті наукові напрями, які

існували автономно в змісті кожної дисципліни, об'єднали на основі принципу етнізації [109, с. 299-331].

Як зазначено вище, для дослідження обрано константну методику, яка дозволяє організувати експеримент в умовах функціонування навчальної системи сучасного українського закладу вищої освіти без створення додаткових чинників, необхідних при використанні інших експериментальних методик (перехресна, змішана).

Базою дослідження слугував освітній процес у Коломийському навчально-науковому інституті ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» упродовж 2016-2020 років. Дослідженням охоплено 143 студенти спеціальності «Початкова освіта» денної та заочної форм навчання.

У відповідності до вимог освітнього процесу сучасної вищої школи України складено програму підготовки вчителя до здійснення етнічної соціалізації молодших школярів. Відтак навчальні дисципліни, залучені до вказаного напрямку фахової підготовки, добирали задля забезпечення складових компонентів кожної компетенції. Запоруку ефективності залучення обраних навчальних дисциплін вбачали в міжпредметній інтеграції циклів загальної і професійної підготовки та дисциплін за вільним вибором, упроваджених з метою загальнопедагогічної підготовки майбутніх фахівців. Зазначимо, що впровадження міжпредметної інтеграції й транспозиції дозволило заощадити час в освітньому процесі закладу вищої освіти й уникнути дублювання тем та розділів.

Стрижнем пропонованої програми є пізнавальний чинник, який охоплює інтегровані знання з етнографії, етнології, етнопедагогіки, етнопсихології й педагогіки з її конкретними методиками як базису в структурі готовності майбутнього педагога до етносоціалізуючої практики. Система підготовки до означеного виду педагогічної діяльності передбачає формування в студентів інтегративних знань з навчальних дисциплін, передбачених у вищій педагогічній школі України.

З-поміж визначень поняття «міжпредметні зв'язки» як системи роботи особливий інтерес для нашого дослідження представляє трактування В. Сисоєва, оскільки воно орієнтоване на специфіку навчання у вищих закладах освіти. Науковець трактує міжпредметні зв'язки як «систему взаємопов'язаної навчальної діяльності викладача і студента, у процесі якої знання і практичні вміння, що складають зміст і цілі вивчення суміжних предметів, синтезуються на новому рівні узагальнення з метою формування якостей і розвитку творчих здібностей майбутнього спеціаліста» [211, с. 45].

Водночас винятково важливим вважаємо й інший – загальнопедагогічний аспект, зокрема той, згідно з яким міжпредметні зв'язки трактують як систему взаємопов'язаної діяльності різних викладачів, а також як систему роботи викладача й студентів. При проведенні формувального експерименту міжпредметні зв'язки розглядали як дидактичну умову, яка орієнтує викладача на актуалізацію й застосування студентами знань з різних предметів для формування понять кожної з компетенцій.

Зважаючи на те, що кожна навчальна дисципліна розкриває в предметах і явищах лише деяку групу суттєвих ознак і властивостей, які відображають особливості відповідної науки, послідовне вивчення окремих дисциплін створює певні умови для формування основ наукового світогляду і нагромадження системи знань. Таким чином, міжпредметні зв'язки як дидактична умова координують навчальну інформацію з різних предметів і надають їй узагальнену спрямованість у процесі формування наукових понять.

При формуванні кожної з компетенцій вбачали за доцільне встановлювати всі можливі типи міжпредметних зв'язків. З цією метою їх було попередньо визначено й цілеспрямовано введено у програмний зміст, після чого реалізовано в процесі навчання.

Для встановлення міжпредметних зв'язків послуговувалися методикою, запропонованою А. Н. Івановою [73, с. 75]. Науковець пропонує використовувати заздалегідь підготовлені картки для формування кожного з понять, у яких коротко записують необхідні відомості: а) у якому посібнику

міститься матеріал, що має стосунок до цього поняття; б) коли цей матеріал вивчають у курсі інших предметів, його короткий зміст; в) який метод чи прийом доцільно використати під час застосування матеріалу іншого предмета; г) у курсі якого навчального предмета зміст цього поняття буде поглиблюватися (додаток № 9).

Процес міжпредметного переносу та узагальнення пов'язаний з великими труднощами та направлений на виявлення нових логічних, абстрактних зв'язків між поняттями, які були сформовані при вивченні різних предметів. Утворення загального поняття сприяє розгляду предметних знань як часткових проявів загальнонаукових. Це визначає організацію пізнавальної діяльності студентів на міжпредметній основі з метою формування інтелектуальних умінь порівнювати, конкретизувати, узагальнювати, формувати визначення, оперувати поняттями.

Як основний засіб міжпредметних зв'язків обрали міжпредметне пізнавальне завдання. Під «міжпредметним пізнавальним завданням» розуміємо процес, у якому студента включено в діяльність зі встановлення та засвоєння зв'язків між структурними елементами навчального матеріалу та вміннями з різних навчальних предметів. Через міжпредметні завдання одночасно реалізуються в навчанні змістовний, процесуальний і мотиваційний аспекти.

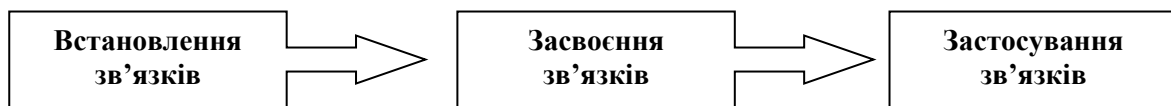
Як засіб організації навчально-пізнавальної діяльності в процесі формування етнічної, етнопедагогічної та креативної компетенцій визначено інтегративні (міжпредметні) пізнавальні завдання, які розглядали як засіб реалізації переносу та узагальнення міжнаукового змістовно-сислового відношення об'єктів, явищ і процесів. Враховуючи психологічні особливості формування понять у студентів і логіку розгортання змісту понять у програмах, в основу виділених типів завдань поклали рух «від часткового до загального» й «від загального до часткового». Звідси такі типи пізнавальних завдань у відповідності до логічного напрямку їхнього вирішення:

- 1) індуктивні, коли узагальнення окремого поняття базується на основі фактів з різних гуманітарних дисциплін;
- 2) індуктивно-дедуктивні, коли відбувається уточнення поняття на основі вже узагальнених предметних понять;
- 3) дедуктивні, коли сутність визначеного поняття доводиться за допомогою фактів, понять з різних гуманітарних дисциплін.

Міжпредметні зв'язки здійснено за схемою № 2:

Схема № 2

Функціонування міжпредметних зв'язків

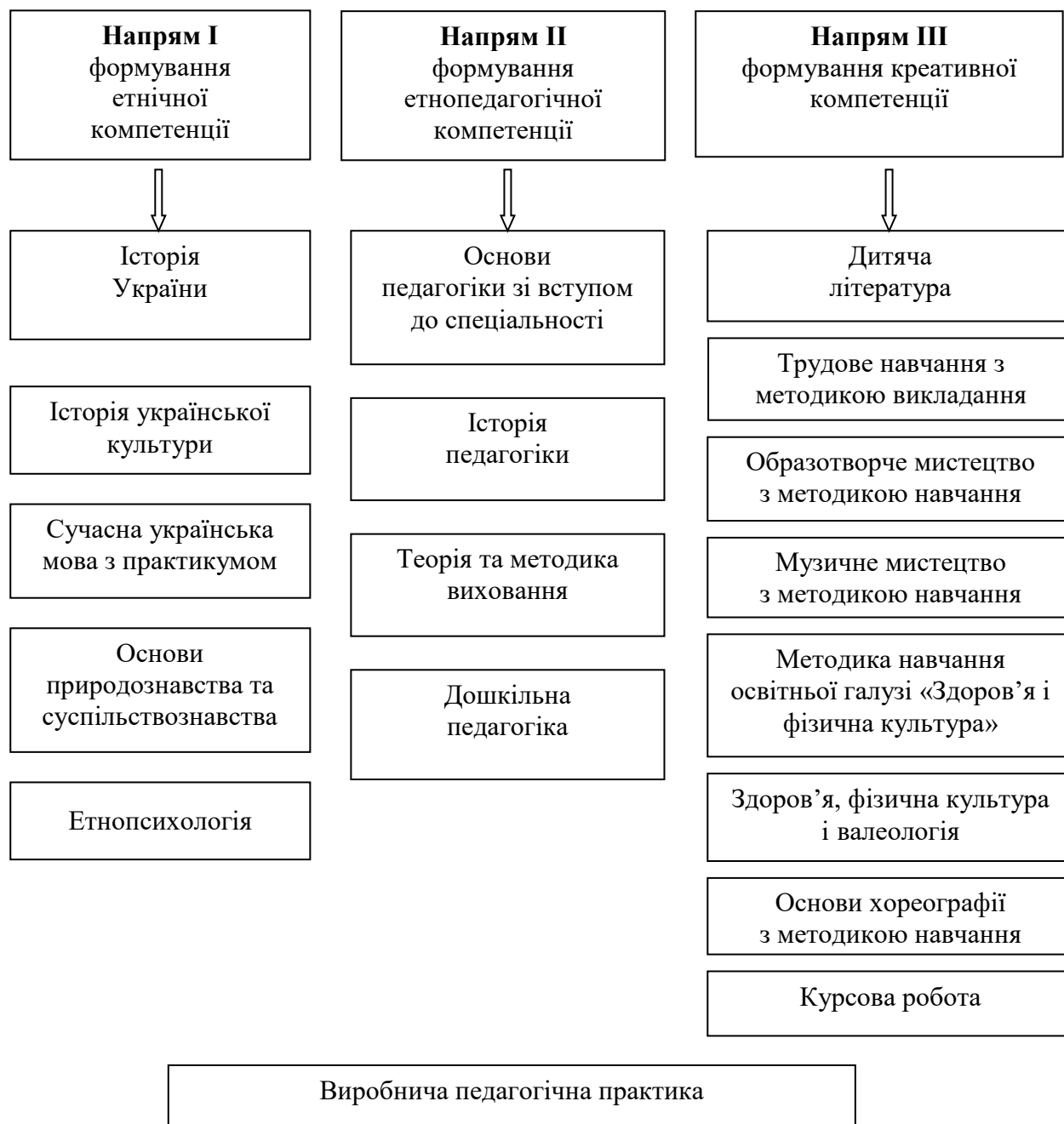
У кожному типі завдань можливе варіювання різновидностей у залежності від пізнавальних цілей зазначених етапів. У розробці видів міжпредметних завдань ми враховували пряму залежність умінь студентів застосувати отримані знання на практиці від ступеня володіння розумовими прийомами. Формування пізнавальної дії міжпредметного переносу та узагальнення досягали завдяки використанню прийомів порівняння, зіставлення, проведення аналогій, доведення, які були в основі розроблених видів завдань.

Методика кожного конкретного заняття, матеріал якого розкривається на основі міжпредметних зв'язків, базувалася на принципі комплексності. Цей принцип забезпечував комплексну постановку завдань заняття; вивчення об'єктів, явищ, процесів; формування понять, світогляду у взаємозв'язках з програмами інших предметів циклу; використання навчально-методичних комплексів інших предметів; формування за допомогою комплексних завдань сукупності навчальних та пізнавальних умінь; комплексну реалізацію міжпредметних зв'язків, їхніх видів; комплексність результатів заняття. Ці вимоги закладені в основу розробки міжпредметної інтеграції, метою якої є формування етнічної, етнопедагогічної та креативної компетенцій.

Взаємозв'язок дисциплін, спрямованих на формування вказаної готовності, подаємо в схемі № 3.

Схема № 3

Структура інтегрування навчальних дисциплін у фаховій підготовці майбутнього педагога до етносоціалізуючої практики в умовах початкової школи

При плануванні експериментального дослідження здійснено підбір відповідних методів навчання, спрямованих на підвищення педагогічного ефекту. Добір методів навчання здійснювали з опорою на класифікацію А. І. Кузьмінського, В. Л. Омеляненка [108, с. 299-331]. З-поміж методів

навчання вибір відбувався з урахуванням специфіки змісту, який виявлявся в певних формах організації дидактичного процесу. Належної якості опанування знаннями під час лекційних занять досягали методами проблемного викладу, пояснення, розповіді, бесіди (в евристичному та репродуктивному її різновидах), використання аудіо- та відеоматеріалів [19; 24; 32; 41; 150].

Проведення семінарських та практичних занять передбачало застосування методів активізації самостійної діяльності студентів – виконання графічних та творчих завдань, роботу з довідковою літературою, реферування науково-публіцистичних статей, укладання тематичних бібліографічних довідок, моделювання педагогічних ситуацій, проведення тематичних вікторин. Чільне місце посідали методи, що вимагали використання комп'ютерної техніки. З цією метою здійснено добір навчальних комп'ютерних програм, робота з якими дозволила:

1. Перевірити й уточнити знання загальногуманітарної та професійної галузей науки (додаток № 10).
2. Формувати вміння залучати програмне забезпечення ПК в освітній процес навчального закладу.
3. Вдосконалити навички послуговуватися ресурсами Інтернету задля пошуку інформації етнографічного, етнопедагогічного та методичного спрямування.

Під час проходження студентами виробничої педагогічної практики перевагу надавали методу спостереження, складання анкет для батьків, розробці планів занять з формування елементарних математичних уявлень, розвитку рідної мови, образотворчої діяльності для молодших школярів, виготовленню наочного й роздаткового матеріалу, написанню сценаріїв та підготовці виховних заходів. Особливість виконання вищеперелічених практичних і творчих робіт полягала в скеруванні уваги студентів на активне залучення етнокультурних компонентів [49; 71; 122; 124; 140; 150; 225].

На основі цілеспрямованої навчально-пізнавальної діяльності, організованої на міжпредметних зв'язках, розроблено інтегративну структуру,

кожен з напрямів якої спрямований на забезпечення знань, умінь і навичок, необхідних майбутньому фахівцю для здійснення етносоціалізуючої практики (схема № 3).

Так, під час вивчення дисциплін «Історія України» та «Історія української культури» забезпечено обґрунтований і різнобічний виклад тем, які формували систему знань категорійно-понятійного апарату етнопроблематики («народність», «нація», «етнос», «етнічна група», «етногенез», «етнокультура», «родинно-побутова культура», «діаспора» тощо), питань про основні етапи формування українського етносу та розселення етнічних груп і національних меншин на території сучасної України; господарські, побутові, звичаєві, світоглядні відмінності етнокультурного осередку; інформації про провідні відмінності духовної та матеріальної культури Гуцульщини; вміння добирати й систематизувати етнографічний матеріал [2; 9; 15; 23; 37; 43; 44; 45; 54; 64; 69; 72; 95; 111; 114; 115; 155; 198; 213; 239].

Навчальний курс «Історія України» є нормативною дисципліною для студентів усіх спеціальностей системи вищої освіти. Вона покликана допомогти майбутньому спеціалісту з вищою освітою знати основні історичні події, факти, явища, закономірності історичного процесу, підвищити рівень історичної свідомості і політичної культури. Вивчення цього курсу безпосередньо впливає на формування наукового світогляду і загальної культури, дає можливість зрозуміти зміст, характер та особливості історичного розвитку України, генезису української нації в контексті всесвітньої історії.

Приміром, у темі «Давня історія України» розкривають головні етапи генези українського етносу, встановлюють територію поселень племен, що передували сучасним етнічним групам, антропологічні типи прадавніх українців. При вивченні теми «Княжа доба української історії» студентів ознайомлюють з культурним життям Київської Русі та Галицько-Волинського князівства, зазначають, що в давні часи наші пращури мали самобутні виховні традиції, згадки про які знаходимо в давньоруських писемних джерелах «Велесова книга» та «Повість минулих літ».

За відсутності сталої освітньої системи родинному осередку належала провідна роль у вихованні молодшого покоління [46, с. 43-46; 88, с. 14-15; 127, с.145-152; 161, с. 89-93; 207; 222]. Високий рівень родинного виховання засвідчили археологічні розвідки під керівництвом В. Дранчука, Д. Самоквасова, В. Хвойка, які віднайшли й передали в дар музеям України велику кількість дерев'яних та глиняних іграшок, що зображали домашніх тварин, знаряддя праці та предмети побуту.

Гайдамацький та опришківський рухи, їхнє значення розглядають у темі «Козацька доба української історії». Зокрема на західноукраїнських землях діяли народні месники, яких називали опришками. Вони відмовлялися відбувати панщину, платити податки, захоплювали поміщицькі землі. Найвідомішим ватажком опришків був Олекса Довбуш. У 1738–1743 рр. він разом з братом Іваном активно боровся зі шляхтою біля Коломиї. Згодом Олекса розгорнув боротьбу в Північній Буковині та Закарпатті, а його брат перейшов на територію Західного Прикарпаття.

1744–1745 рр. були періодом найбільш активної діяльності опришків. Завдяки вмілій організації, тісним зв'язкам із селянами, вдалій партизанській тактиці опришківський рух тривав довго. Загін Довбуша був невловимий, хоча проти нього воювало 2,5-тисячне королівське військо. За голову Довбуша обіцяли велику винагороду. 23 серпня 1745 р. його було підступно поранено, а 24 серпня він помер. Справу Довбуша продовжили його побратими – В. Орфенюк, В. Баюрак, І. Бойчук. Опришківський рух тісно пов'язаний із гайдамацьким, найвищим злетом якого стала так звана Коліївщина.

Метою опанування змістом навчальної дисципліни «Історія української культури» є формування соціальної та життєвої компетентностей студентів на основі знань про Україну та світове українство; широке ознайомлення з матеріальними та духовними цінностями українського народу; вивчення особливостей українського етносу, культури, націє- та державотворення, української ментальності, історичного розвитку та історичної долі українського народу; формування духовно багатой особистості з цілісним уявленням про світ,

глибокими патріотичними почуттями та розвиненою національною самосвідомістю громадянина України.

У процесі вивчення матеріалу значну увагу приділяють категорійному апарату, зокрема розкриттю змісту низки понять, якими повинен володіти громадянин України:

нація – це народ, об'єднаний усвідомленням своєї політичної й культурної спільності та наявністю власної держави, що й вирізняє його з-поміж інших народів /політично/ (менші народи, що живуть у такій народності різняться етнічно);

етнос – це народ, об'єднаний усвідомленням духовної спільності, що відрізняється від інших народностей (до складу етносу здебільшого входить кілька етнічних груп);

етнічна група – частина етносу, що має лише їй притаманні властивості господарського, культурного, духовного життя;

етнографічне районування – це поділ території на локальні культурно-побутові групи населення, що мають спільні риси мовного, звичаєвого, господарського характеру, зумовлені природним середовищем та історичним розвитком кожної групи, а також етнокультурними взаємозв'язками з сусідніми народами [25; 47; 69; 72; 73; 95; 198; 199; 213].

Сьогодні Україну поділено на шість історико-етнографічних зон: Полісся, Карпати, Поділля, Середня Наддніпрянина, Слобожанщина, Південь. Зауважмо, що між етнографічними районами України не існує чітких меж, тому такий поділ є досить умовний. Водночас науково-технічний прогрес, масове поширення стандартизованих форм культури, а також процеси міжетнічної інтеграції згладжують етнографічні особливості окремих регіонів. Яскравим прикладом може слугувати Івано-Франківська область, на території якої розташовано етнокультурний осередок одразу кількох етнічних груп [16; 20] (див. таблицю 2.1).

Етнічні групи, що проживають на території Івано-Франківської області

Назва етнічної групи	Район проживання
Ополяни	Рогатинський, Галицький, Тлумацький
Покутяни	Снятинський, Городенківський
Гуцули	Богородчанський, Верховинський, Коломийський, Косівський, Надвірнянський
Бойки	Долинський, Калуський, Рожнятівський
Лемки	Переселена етнічна група з південно-східної Польщі, проживають компактно (с.Тарновиця)

Під час вивчення тем «Стародавня культура східних слов'ян», «Культура Галицько-Волинського князівства» висвітлюються етапи розвитку, види та соціальні функції матеріальної й духовної царини етнокультурного буття. Водночас зосереджено увагу на проблемному впливі культурного осередку на становлення особистості. Адже кожний народ має систему цінностей, що визначає й характеризує саме його спосіб життя, формує типові для представників певного етносу особливості поведінки й мислення, які лежать в основі творчості цього народу. Проте, формуючись як особистість, людина відчуває безліч культурних впливів. Це досвід загальнолюдської культури в конкретно-історичний час; етнокультурна атмосфера, її безпосереднє культурне оточення, у якому відбувається пробудження людини для культурного життя.

Навчальна дисципліна «Сучасна українська мова з практикумом» є обов'язковою дисципліною з циклу професійної підготовки здобувачів вищої освіти спеціальності «Початкова освіта» освітнього рівня бакалавра. Навчальний курс має на меті дати студентам глибокі системні знання про одиниці різних рівнів української мови, опрацювати теоретичний матеріал про структуру й систему української мови з таких розділів: фонетика, фонологія, орфоєпія, орфографія, графіка, морфеміка, словотвір, лексикологія, лексикографія, фразеологія, граматика (морфологія та синтаксис), навчити

студентів робити мовні розбори (фонетичний, морфемний, лексичний, фразеологічний, морфологічний та синтаксичний), користуватися словниками різного типу й довідниками, а також джерелами з Інтернету, які допомагають студентам здійснювати самоконтроль та самоперевірку отриманих знань, спонукають до навчання протягом життя.

Курс «Сучасна українська мова з практикумом» спрямований на вироблення та вдосконалення літературних мовних норм шляхом виконання практичних завдань, під час самостійної роботи та індивідуальної мовної практики, на формування національно свідомої мовної особистості, яка прагне постійно підвищувати рівень мовної культури та вміє застосовувати набуті знання й уміння в професійній діяльності.

Підтримуємо думку про те, що «опанування українською мовою як найважливішим засобом національного виховання забезпечує не тільки комфортне існування молоді людини в суспільстві, але й дозволяє виробити систему національно зумовлених уявлень, пізнавати національний характер, визначити мовний тип особистості» [226, с. 129]. Людина, яка на належному рівні володіє літературним мовленням, впевнено почуває себе в студентському чи професійному, у тому числі педагогічному, колективі, здатна ефективно налагоджувати комунікацію, висловлювати власну думку, дискутувати, брати участь в обговоренні та вирішенні професійно-педагогічних завдань, постійно та безперервно підвищувати рівень професійної культури. Окрім того, завдяки опануванню українською літературною мовою людина пізнає характер української нації, мовну картину світу українців, осягає неповторне, особливе світовідчуття та світорозуміння, переймає досвід попередніх поколінь та передає його нащадкам.

Майбутні вчителі повинні не тільки засвоїти теоретичний матеріал, що стосується вивчення фонетики, фонології, орфоєпії, орфографії, графіки, лексикології, фразеології, лексикографії, морфеміки, словотвору, граматики української мови, а й ознайомитися зі становленням та розвитком рідної мови, навчитися вдосконалювати свої вміння та навички на практиці у процесі

виконання різнотипних завдань та безпосередньої мовленнєвої практики.

Набуті знання є важливими для:

- ознайомлення з фонетичною системою мови, фонетичними законами та змінами;
- опанування теорією морфеміки та словотвору української мови; ознайомлення з основними поняттями й термінами морфеміки та словотвору; виявлення особливостей сполучуваності морфем в українській мові;
- ознайомлення зі способами словотворення; визначення принципів морфемного та словотвірного аналізів слова;
- засвоєння основних ознак слова, типів лексичного значення, диференціації лексики української мови за різними ознаками, особливостей української фразеології, класифікації та джерела української фразеології, типів лексикографічних праць;
- вироблення вміння розмежовувати частини мови, визначення морфологічних ознак, особливостей словозміни; поглиблення знань про відмінювання (словозміну) слів; удосконалення навичок відмінювання іменних частин мови; удосконалення знань про творення і правопис різних частин мови; покращення орфографічних та стилістичних навичок вживання службових частин мови;
- ознайомлення із синтаксичною будовою мови, класифікацією речень;
- покращення культури мовлення студентів, допомога в опануванні фахової мовознавчої термінології.

Метою курсу є системне вивчення сучасної української мови, ознайомлення студентів з особливостями та закономірностями мовних одиниць, а також формування компетентного мовця, національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, яка на високому рівні володіє нормами літературної мови та знає фонетичні, лексичні й граматичні особливості місцевого діалектного мовлення, мовні особливості етнічного регіону, у якому

народилася, проживає, перебуває на практиці чи працюватиме після завершення закладу вищої освіти.

Майбутній педагог повинен не тільки володіти системою літературних мовних і мовленнєвих норм, а й добре орієнтуватися в мовленні діалектного середовища України, зокрема середовища Карпатського регіону. Мовлення учнів початкової школи часто демонструють діалектні особливості того чи іншого історико-етнографічного регіону Прикарпаття, адже саме таке мовлення діти чують з народження, послуговуються ним у щоденних життєвих потребах, спілкуються з найріднішими. «Мова, якою думає дитина, для неї є ґрунтом, основою, на якій виростають нові й нові враження, міркування, нею вона структурує кожен нову думку, долучаючи до тої мовної будови все нові елементи» [56, с. 6]. На думку професора М. П. Лесюка, «дитина змалку вчувається у вимову, фонетику, мелодику місцевої говірки, запам'ятовує її на підсвідомому рівні, що потім, часто спонтанно, таки проявляється у її мовленні» [136, с. 135].

Діалектні риси особливо помітні на фонетичному, лексичному та граматичному рівнях. Звісно, в освітньому закладі молодший школяр повинен чути від учителя зразкове літературне мовлення, відповідати на запитання, читати високоякісні тексти навчальної, художньої та науково-популярної літератури, засвоювати та відтворювати знання українською літературною мовою. «Саме вчитель початкових класів завдяки художнім і навчальним текстам, а також власному нормативному мовленню одним з перших уводить своїх вихованців у світ літературної мови. ... Вкрай важливим є, щоб учитель, котрий працює в умовах діалектного середовища, позитивно ставився до місцевої говірки, усвідомлював роль діалектів у становленні літературної мови, насамперед, задля того, щоб в очах дитини не знецінити мовлення її і рідних, не сформувати зневажливого ставлення до найдавніших лексем і форм української народної мови» [165, с. 68].

Літературна мова – це відшліфована, унормована загальнонародна мова, яка має багатий словниковий склад, високу граматичну організацію, розвинену

систему стилів, функціонує в усному та писемному різновидах, обслуговує найрізноманітніші сфери суспільної діяльності. Однак не забуваймо, що літературна мова не існувала б без діалектів; літературна мова увібрала все найкраще, що є в діалектному мовленні.

Сучасна українська літературна мова сформована на основі південно-східного наріччя, однак потрібно розуміти, що й говори південно-західного наріччя вплинули на розвиток сучасної української мови. Як зазначає вчений М. П. Лесюк, «на території Івано-Франківщини проживають носії принаймні п'ятох українських говорів, кожний з яких має специфічні риси. ...Але говори мають більше таких рис, які їх об'єднують, причому як у фонетиці, так і в граматиці, зокрема в морфології. Тут здавна активно функціонують гуцульський, покутський, наддністрянський (опільський), бойківський говори, а після сумнозвісної операції «Вісла» тут з'явилися ще й окремі поселення носіїв лемківського діалекту» [133, с. 22]. Особливість цих говорів у тому, що вони є оригінальними, самобутніми та представляють давні, споконвічні риси на фонетичному, лексичному й граматичному рівнях.

Власне говори Прикарпаття зберегли архаїчні «історичні форми, які в літературній мові вважаються переважно ненормативними. Про збереження архаїчних історичних форм і автентичної мови прадідів свідчить мовлення літніх людей, що проживають на територіях, охоплених тих чи іншим говором, які ще не відчули на собі впливу літературної мови та сучасного узусу» [133, с. 23]. Мовлення людей, які розмовляють говором, важливо записувати, досліджувати, популяризувати.

У процесі навчання студенти мають змогу читати твори письменників Західної України XIX-XX століття, у яких збережено мовлення тогочасного суспільства, мову етнічної спільноти. Так, письменники Г. Хоткевич, Ю. Федькович, М. Коцюбинський, Марко Черемшина, О. Манчук, митрополит А. Шептицький використовували гуцульські говірки у своїх творах, В. Стефаник – покутську говірку. Завдяки цим творам студенти опановують фонетичні особливості говірок – вимову голосних (особливо в ненаголошеній

позиції) та приголосних (вимова м'яких і пом'якшених, шиплячих) звуків, окремих звукосполучень, граматичні особливості – відмінкові закінчення іменників, прикметників, вживання числівників, займенників, дієслівних форм, часток, лексику та фразеологічне багатство говорів.

На практичних заняттях з «Сучасної української мови з практикумом» під час опрацювання розділу «Фонетика» варто подавати зразки діалектного мовлення для ознайомлення студентів з фонетичними особливостями, скажімо, покутської говірки. Наприклад, продемонструймо мову персонажа новели «Катруся» В. Стефаніка: «Він мені таке напіяв, що де, де, де-е-е! Мужикові до докторів не здало ходити. Коби, каже, багато молока пила та мнеса якогось легкого аби поїдала, аби трунок собі вілагодила, аби хліба білого – де що на світі є, то загадав. Може, воно у панстві допомгло би, але у нашім стані то не поможе. Доста того, що як він зачев почітувати, то я таки не дослухав до кінца. Ніби було би що з того, що я би віслухав? Най умирає так, як є. Най віп'є тоті медицини, що-м узєв з аптиці, та най або віхоруєси, або як сама хоче...» [224, с. 52]. Типовим для мови героїв В. Стефаніка є вживання префікса ві- у порівнянні з префіксом ви- літературної мови (вілагодила, віслухав, віхоруєси, віп'є), звукосполуки [йє] (графічно – є) (зачев, узєв), постфікса си- (літературне -ся, -сь) (віхоруєси). У новелах митець слова покутським говором відтворював розмову своїх героїв, а це – говірка рідного Стефанікового села Русова, що на Снятинщині. Такі фонетичні риси репрезентують і сучасні носії покутського говору. Покутський говір (покутсько-буковинський, або ж надпрутський) побутує в південно-східних районах Івано-Франківської області та в Чернівецькій області (крім Путильського та Вижницького районів).

Гуцульська говірка також має живих носіїв у східній частині Закарпатської області (Рахівський район), у західній частині Чернівецької області (Вижницький, Путильський райони), у південно-західних районах Івано-Франківської області (Косівський, Коломийський, Верховинський, Надвірнянський райони), у північних районах Сучавського повіту Румунії, а коріння її сягає раннього періоду давньоукраїнської мови. Територіально

гуцульська говірка відповідає етнографічному району Гуцульщини. Наводимо зразок мови гуцульської говірки з художніх творів відомих письменників: «Такий старцун, такий торбей громадський, така ленка дрантива мене в куми забагає! Ех, коби не такий чес, не так би я з тобов покумавси, ти палице гола!» (Марко Черемшина); «Панцкый маєш розум, шо-с упросивси на місяць весну звеснувати, а відтак вже панцка воля!» (Марко Черемшина); «Я і вам по кошилекови повиписую, вуєчки добрі та пишні, лиш аби-сте хоть сьогодні увечір, хоть завтра, запалили у ліщинах над Прутцем вогонь за дедеву душу» (Марко Черемшина); «Єк кому си почерез дев'ять ночій снит дівка, то най зараз си приповіст, бо буде біда.. Нема білшого нешшестя від лісни.. Така лісна може багато хлопців покалічити» (О. Манчук); «– Ачюй! – Усі си схопили і наслухали. – Ачюй, уже 'го кличет. З ліса шош кликало: – Васи... Васи... – Не дайте, братчіки, ловіт, не дайте, аби йшов» (О. Манчук); «Тимунь чьоловік має светий обовезок дбати тиж і за душу жинки тай сокотити її вид усякого гріха...» (А. Шептицький); «Супруги є образом того святого злучання, еке є поміж Ісусом Христом, светим кнезем небесним, а Церьковов светов» (А. Шептицький).

Завдання вчителя – уміти виявити особливості місцевого мовлення, пояснити їх, до діалектної форми чи діалектного слова навести літературний відповідник (якщо це можливо), при цьому вчитель повинен спонукати дітей не соромитися своєї рідної говірки, а навпаки, зберігати автентичне мовлення.

Етнічна соціалізація майбутніх учителів можлива завдяки опануванню лексичним та фразеологічним багатством мовлення Гуцульщини, Покуття тощо. Це можливо не тільки завдяки безпосередньому зануренню в діалектне середовище. Майбутні педагоги повинні знати, які діалектні словники використовувати для з'ясування граматичних особливостей слів та лексичного значення. Пропонуємо студентам на заняттях та для використання під час самостійної роботи такі видання: «Гуцульські говірки: короткий словник» (за ред. Я. Закревської) [53], «Гуцульські світи: Лексикон» (автори Н. Хобзей, О. Сімович, Т. Ястремська, Г. Дидик-Меуш) [243], «Короткий словник

лемківських говірок» (автор П. Пиртей) [178], «Надністрянський регіональний словник» (автор Г. Шило) [252], «Словник буковинських говірок» (за ред. Н. Гуйванюк) [216], «Словник бойківських говірок» (автор М. Онишкевич) [169], «Скарби гуцульського говору. Березови» (автор М. Негрич) [166], «Словник маловживаних слів Коломийщини та прилеглих сіл» (автори В. Нагірний, О. Русакова) [163], «Народна мудрість Коломийщини» (автори В. Нагірний, О. Русакова) [164].

Матеріали науково-популярного видання «Народна мудрість Коломийщини» (автори В. Нагірний, О. Русакова) [164] можна використовувати під час опрацювання тем з фонетики, лексикології, фразеології та лексикографії. Акцент слід робити на ознайомленні з народними висловами рідного краю – Покуття. Зібрані фразеологічні одиниці (1100) відображають мовлення краян від найдавніших часів. Це жартівливі порівняльні вислови, легкий гумор і сарказм, самоіронія, вдалі епітети й метафори. У фразеології відображено ментальність народу, його досвід, культурні цінності й надбання.

У виданні фразеологізми класифіковано за 30 тематичними блоками. Найоб'ємніші серед них – «Виховання. Навчання. Розум», «Громада. Спільні справи. Соціальна нерівність», «Жарти. Сміх. Сарказм», «Застереження. Розмови. Мовчання», «Особисті якості людини. Поведінка. Характер», «Примовляння. Вигуки. Звертання», «Робота. Праця. Різні справи», «Родина. Сім'я. Дім», «Стосунки між людьми. Ставлення до свого чи чужого. Ворожнеча» (додаток № 11). Як бачимо, у збірнику представлено широкий спектр висловлювань, які демонструють:

- різні сторони життя людини від народження до смерті (*Молоде – золоте; Молоде їде на путі, а старе – на молитвах; Шо кому написано на роду, того й конем не об'їдеш; Дід за люльков, а люлька в зубах; На цей світ ми в гості прийшли*);

- періоди виховання, навчання, становлення особистості (*Виховуй дитину, коли лежить вперек лави; Голова не на то, аби лише капелюх носити; За*

науку цілюй тата й маму в руку; Без бука не буде наука; Не в тім'я битий; До людей – по розум, до мами – по серце; Прийде голова по розум);

- її внутрішні якості (байдужість, лінь, надмірність) (А мені попри мешти; Лінивий сам собі злодій; Тень-теленя, аби минув день) та зовнішні характеристики, будову тіла, одяг (Видко пана по халявах; Вуса як у джуса; Пушка духу; Худий як драбина), поведінку, характер (В'їдливий як пізня муха; Дивиці як миш з муки; Скрививсі як середка на п'єтницю; Такий моцний, як нитка з клочі);

- ставлення до роботи, до сім'ї, родини, дому (Гнилий два рази робит; Добрий почеток – половина справи; Робота сама показує, як то має бути; Спочатку молитва – опісля робота; Як їв, то впрів, як робив, то змерз; Всякій мамі свої діти милі; У кого мама рідненька, у того сорочка біленька й голівка гладенька);

- стосунки між членами громади (Без сварки нема господарки; Добре лікувати здорового, а вчити мудрого; Кликали, переказували, щоб не показувались; Легше десятьом подарувати, ніж в одного просити; Мир межі вами – миска з пирогами);

- ставлення до біди, хвороби, смерті (Біда біду найде, хоч і сонце зайде; Дощу і смерті не просять; Лікований два рази вмирає; Така біда кучірева, як шкіра в барана); бідності, голоду, нещастя (Бідний як церковна миш; Така хата, як у пса буда; У богаче коні лисі, а в тебе коліна; У сердитого старця порожня тайстра; Як ти бідний, то забуде тебе і брат рідний); брехні (Брехня стоїт на одній нозі, а правда – на двох; Бреши, та міру знай);

- віру в Божу силу й допомогу (Бог два рази попереджує, а раз наказує; Всі ми ходимо під Богом; Насилу дав Бог силу; Сила Божя горцики б'є; Чоловік планує, а Бог креслит).

Важливим моментом в етнічній соціалізації майбутніх педагогів вважаємо ознайомлення з жартівливими висловлюваннями (*Кіна грати; Пішов, якби шило лигнув; Треба слугі наймита; Трошки доброго та у великім горшку*), побажаннями (*Аби ти здоров був; Аби ти прожив сто років, а я то видів; Жив*

би ти вічно; Шинуймосі, бо ми того варті), примовляннями, вигуками, звертаннями (*Гикавко-щикавко, йди до води, кого знайдеш – напади; Не знаю як, але не так; Не стільки світу, що у вікні; От тобі й на; Я тебе віведу на чисту воду).*

Завдяки ознайомленню із зібраними у виданні «Народна мудрість Коломийщини» висловлюваннями, які побутують на теренах Карпатського краю, студенти мають можливість краще пізнати ментальність народу, зрозуміти світосприймання та світобачення, що в майбутньому допоможе їм налагоджувати взаємостосунки в професійному колективі, краще розуміти своїх учнів, їхніх батьків та родичів.

Мета курсу «Основи природознавства і суспільствознавства» – формувати в майбутніх учителів початкових класів знання та уявлення щодо проблеми взаємодії природи і суспільства, природного середовища як цілісної матеріальної системи, сутності основних процесів і явищ, які відбуваються в географічній оболонці, розмаїття флори і фауни планети Земля, України і Карпатського регіону; формувати знання про етносоціальне й соціально-культурне середовище особистості. Здобуті знання та уявлення є підґрунтям підготовки студентів до викладання основ природознавства в початковій школі.

На матеріалі дисципліни «Етнопсихологія» логічно підводили студентів до формулювання висновків про те, що етнічна соціалізація й необхідність її реалізації, починаючи з дитинства, – об'єктивний, суспільно та історично зумовлений процес, що носить діалектичний характер і суттєвим чином впливає на буття людини в культурному осередку свого народу [40, с. 409-415; 105; 109; 147; 158; 172; 179]. Так, у навчальному курсі запропоновано для вивчення низку тем, спрямованих на засвоєння й поглиблення понятійного апарату (ментальність, інкультурація, етнічна самосвідомість тощо), опанування знаннями з етнопсихологічної характеристики окремих етнічних груп українського етносу та інших народів, що проживають в Україні.

Актуальною для нашого дослідження вважаємо розгляд теми «Вивчення етнопсихологічних особливостей характеру гуцулів» (за проф. Л. Орбан-

Лембрик), у змісті якої розкриваються питання життєвого устрою горян, особливості родинного виховання, специфіка міжособистісного спілкування, історичні передумови формування самотніх рис характеру [172, с. 42-55].

У процесі вивчення курсів «Основи педагогіки зі вступом до спеціальності», «Історія педагогіки» та «Дошкільна педагогіка» передбачалося визначення й характеристику категорій «народне виховання», «народна педагогіка», «етнопедагогіка», «соціалізація», «етнічна соціалізація», «педагогічна культура», «напрями виховання», принципи, форми, методи та засоби виховання; усвідомлення педагогічної діяльності як цілісного процесу формування знань про визначальні чинники та взаємозв'язок спадкового й соціального в становленні й розвитку особистості; докладне інформування про організацію освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти, зокрема початкової [39; 75; 100; 107; 113; 118; 119; 120; 128; 129; 146; 148].

Провідним завданням першого етапу була підготовка студентів до встановлення асоціативних зв'язків між різноманітним проявом феномену етнокультури та понятійно-категорійним апаратом педагогіки. Засобом підготовки студентів на цьому етапі виступив навчальний матеріал, що за змістом:

- 1) узагальнював науковий доробок у царині етнопроблематики;
- 2) виявляв етнізаційний чинник педагогічного процесу.

У темі «Предмет і завдання педагогіки початкової освіти» навчальної дисципліни «Основи педагогіки зі вступом до спеціальності» наголошується на тому, що перед сучасною українською педагогікою постає завдання активізації прогресивних ідей світової педагогіки на засадах народності, гуманізму й демократизму. Такий синтез зумовлює значний поступ у розвитку прогресивної педагогічної думки й водночас актуалізує ті найважливіші аспекти педагогічної царини вітчизняної етнокультури, що ніколи не втрачали своєї теоретичної й практичної цінності. Всесторонньо розглядається принцип етнізації виховання як один з чинників, що формують парадигму сучасної освітньої системи

України. Зокрема зазначається, що у своєму розвитку педагогіка пройшла такі стадії: народна педагогіка – духовна педагогіка – світська педагогіка.

Як галузь педагогіки народна педагогіка акумулює в собі досвід народу. Термін «народна педагогіка» увів О. Духнович у підручнику «Народна педагогіка в пользу училищ и учителей сельских». Автор підручника писав, що «людину представляють натура, наука і звичай; природну схильність одержує людина від самої природи, що складає її характер, але наука і звичаї дають вправи і настанови або виховання».

У 60-х роках ХХ ст. у педагогічну науку запроваджено термін «етнопедагогіка» (Г. Волков). Якщо поняття «народна педагогіка» охоплює емпіричні педагогічні знання без належності до конкретної етнічної спільноти, то поняття «етнопедагогіка» пов'язане з конкретною етнічною належністю педагогічних традицій. Вона досліджує можливості й ефективні шляхи реалізації прогресивних педагогічних ідей народу в сучасній науково-педагогічній практиці, способи встановлення контактів народної педагогічної мудрості з педагогічною наукою, аналізує педагогічне значення явищ народного життя і визначає їх відповідність сучасним завданням виховання.

Українська етнопедагогіка є не тільки теоретичним вираженням українського соціально-культурного буття, але й носієм ментальності народу, втіленням його світосприйняття, ціннісних орієнтацій та етнічної самосвідомості.

Цінний внесок у справу вивчення, осмислення й актуалізації української етнопедагогіки, зокрема гуцульської, належить академіку М. Г. Стельмаховичу. Провідні завдання сучасного етапу етнопедагогічної галузі наукового знання М. Г. Стельмахович вбачав у активізації прогресивних педагогічних ідей світової педагогіки на засадах народності, гуманізму й демократизму [див.: 220; 221; 222; 223]. Такий синтез, за переконанням українського вченого, зумовив би значний поступ у розвитку прогресивної педагогічної думки і водночас актуалізував би ті найважливіші аспекти педагогічної царини вітчизняної етнокультури, що ніколи не втрачали своєї теоретичної й практичної цінності.

М. Г. Стельмахович уперше в історії дослідив українську народну педагогіку й визначив функції гуцульської родини, провідними з яких є такі:

- відтворення й продовження гуцульського роду, українського народу, нації;
- виховання дітей;
- організація домашнього й підсобного господарства, ремесел і промислів, побуту, дозвілля;
- забезпечення єдності, наступності й спадкоємності поколінь;
- передача дітям духовних і матеріальних цінностей, виробничого та життєвого досвіду, господарсько-трудова умінь і навичок, родинно-побутової культури;
- етнічна соціалізація;
- підготовка молоді до сімейного життя [121, с. 118-122; 126, с. 99-105].

Українська народна педагогіка – складовий компонент народознавства (українознавства) й водночас один із засобів його реалізації на практиці, тобто є основою педагогіки народознавства.

Педагогіка народознавства – напрям сучасної педагогіки, шкільної практики, який забезпечує практичне засвоєння учнями (у процесі продовження творчих традицій, звичаїв і обрядів у діяльності та поведінці) культурно-історичних, мистецьких надбань батьків, дідів і прадідів.

Народознавство у вузькому значенні (етнографія) – наука про культуру, побут народу, його походження й розселення, національні традиції, звичаї, обряди. У широкому значенні – це сукупність сучасних наук про народ, його духовність, національну культуру, історію, а також здобутки народного і професійного мистецтва, які відображають багатогранність життя народу, нації.

Родинна педагогіка – складова частина народної педагогіки, у якій зосереджено знання й досвід щодо створення і збереження сім'ї, сімейних традицій (трудова, моральна, мистецька). Це сприяє формуванню в дітей любові до матері і батька, бабусі й дідуся, поваги до пам'яті померлих та ін. [242; 10-11].

Родина – найважливіша етнічна одиниця, що формує внутрішню родинні та міжродинні зв'язки, а відтак виступає «цементуючою» основою загальнолюдських традицій добра, взаємодопомоги, милосердя. Народна мораль наголошувала на тому, що справжня родина – це осередок любові, взаємної турботи, прихильності та духовного спілкування [46, с. 43-46].

У минулому процес ранньої соціалізації особистості відбувався переважно в родині, дитину поступово залучали в усі сфери суспільної і трудової діяльності [88, с. 14-15; 127, с. 145-152]. Дослідники етнічних особливостей інституту родини відзначають, що життєустрій традиційної української родини здавна ґрунтувався на релігійно-ідеалістичних засадах. Це знайшло своє відображення в народних виховних традиціях. Провідні заповіді народної педагогіки закладені й збережені переважно у фольклорних творах та звичаєво-обрядовому комплексі.

У вихованні людини родинні традиції виконували регулятивну функцію [207; 253]. Позаяк традиція заснована на змісті визначених норм і вимог, які несуть у собі перевірені часом способи діяльності, результати думки й праці багатьох поколінь, кодекс правил, у відповідності до яких будують свої взаємини члени окремої родини та цілої громади. Соціальні норми, традиції і звичаї спонукають до підпорядкування дій людей визначеним суспільним вимогам, забезпечують стандартизованість поведінки.

У процесі опанування загальноприйнятих зразків у свідомості людини відбувається утвердження суспільних ідеалів і вартостей. Водночас у педагогічній традиції кожного етносу закладена гармонічна єдність суспільного й особистого. Традиція виховує почуття причетності кожної людини до життя соціуму, при цьому в систему суспільних здобутків запроваджуються результати діяльності кожного з його членів.

Специфіка впливу традицій на зростаюче покоління полягає в тому, що передача моральних норм, трудових умінь і навичок здійснюється природним шляхом. Адже звичаї та обряди володіють силою впливу на особистість вихованця, позаяк у них у сакралізованій формі репрезентовано квінтесенцію

життя етносу. Залучаючи дитину до виконання звичаїв та обрядів, українці прагнули досягнути кілька виховних цілей, зокрема:

- розвинути почуття причетності до певної (родинної, громадської, етнічної) спільноти;
- надати орієнтацію на загальновизнані моральні цінності;
- сформувати естетичне ставлення до дійсності;
- виховати позитивне ставлення до праці;
- сприяти засвоєнню теоретичних і практичних знань, необхідних у майбутньому повсякденні.

Педагогіка народного календаря передбачає виховання дітей та молоді завдяки послідовному залученню їх до сезонних робіт, звичаїв, свят і обрядів.

Народний календар – це система свят, урочистих подій, дат, які відзначають у певній послідовності впродовж року і супроводжують численними звичаями й обрядами, що адекватно відтворюють сутність, зміст, характер подій та явищ у трудовій діяльності та побуті людей, у природі. Виховний потенціал народного календаря виникав і шліфувався в суворій відповідності з фундаментальним принципом природовідповідності виховання, який обґрунтували класики зарубіжної педагогіки (Я. А. Коменський, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Й. Г. Песталоцці та ін.) й українські діячі (Г. С. Сковорода, К. Д. Ушинський [236], В. О. Сухомлинський [228]).

У процесі творення національної системи виховання педагогіка народного календаря є високим зразком реалізації означеного принципу, оскільки створює умови не лише для глибокого усвідомлення, а й для глибокого відчуття, переживання приналежності людини до природи. Засоби народного календаря сприяють формуванню відчуття себе невід'ємною часткою живої природи, образно кажучи, «землі-матері» як родоначальниці всього живого, зокрема людини. Завдяки ним можна сформувати в дітей погляди, переконання в тому, що на природу треба дивитися не «згори» і не «збоку», а з середини біосфери як живого світу.

Народні традиції, звичаї та обряди українського народу розмаїті за призначенням, змістом, характером, функціонуванням і виховним впливом на людину. Отже, вони є тим життєдайним корінням, яке живить духовність, зокрема ідейність, моральність, естетику. Приміром, учитель-предметник може практично використовувати при вивченні своєї дисципліни окремі елементи педагогіки народного календаря. Водночас класний керівник має можливість здійснювати свою виховну діяльність у певній системі впродовж року, оскільки в українського народу дати, свята, інші урочистості народного календаря чітко ділять за порами року – весняні, літні, осінні, зимові. У такому поділі є глибока народна мудрість, яка відображає нерозривний зв'язок природи і людини, системи виховання.

Так, зимові звичаї та обряди – це здебільшого підведення підсумків минулого року, утвердження мрій, сподівань на майбутній рік. У них прославляють життя, творчу працю трудівника, його любов до землі-годувальниці. Зимові місяці – це час прогнозів на майбутній рік, час традиційних розваг молоді: Андріївські вечорниці, день Святого Миколая, день зустрічі Нового року, Старого (Нового) року, день Меланії й Різдвяні свята. Виховний зміст названих свят полягає в тому, що в народних традиційних новорічних звичаях, обрядах у центрі – «пан-господар», людина праці, добродій. У дотепній і веселій високоестетичній формі (колядках, віншуваннях, щедрівках) прославляють сумлінну працю, її плідні результати, сімейний добробут.

Значний виховний потенціал має давній український звичай прикрашати новорічне свято «дідухом» (сніп жита чи пшениці), бо саме сніп є символом найбільшого багатства України. Відродження цієї традиції в родині сприяє пошануванню хліба, а також важкої праці хлібороба, збереженню ялинових насаджень. Різдвяні звичаї й обряди виховують у дітей культуру почуттів і поведінки, повагу до старших, любов до історії рідного краю, усього світу.

Здавна народний календар починається з ранньої весни – початку оновлення життя: пробуджується природа, активізується людська діяльність.

Свято зустрічі весни (Стрітєння) відзначалося красивими життєствердними звичаями, що мали великий виховний вплив на молодь [див.: 28]. На пагорби й горбочки, де вже розтанув сніг і прокинулися перші проліски, виходили радісні діти, водили хороводи, співали веснянки.

У духовному житті українців-хліборобів свято першої оранки (першої борозни) займало почесне місце. У цей день наші діди і прадіди відчували святість, духовну окриленість від тяжкої, виснажливої, але життєво необхідної землеробської праці.

Пасхальне свято – одне з найвизначніших свят християнського світу. У народі його називають Великдень. Це свято поєднує в собі християнські та дохристиянські елементи. Випікання пасок, розписування й фарбування яєць, веселі народні ігри, освячення в церкві святкових страв надають цьому святу незвичайності, небуденної краси. Цінне у виховному аспекті є розписування й фарбування яєць (писанкарство), що стало окремим видом українського народного мистецтва. Тут використовують елементи народної символіки, міфології [181;186].

Розмаїта календарна обрядовість звеличує образ Матері, яка продовжує й увічніює життя на планеті, символізує рідну землю, Батьківщину. Це стародавнє свято відзначали ще задовго до впровадження християнства. Наші пращури шанували свято Лади – богині весни, радості й шлюбу, покровительки дівочтва та материнства. Пізніше травень назвали місяцем Матері Божої.

Велике виховне значення мають літні звичаї та обряди, пов'язані із Зеленими святами й святом Івана Купала. Скільки дотепності і кмітливості, винахідливості, а відтак творчості виявляють у процесі виконання обрядів на честь цих свят!

Одними з найважливіших свят народного календаря є трудові свята, пов'язані зі жнивими – найвідповідальнішим періодом у житті народу. Найбільш ефективним у виховному сенсі є активна участь дітей разом з батьками, вчителями, іншими кривими в жнивах, у т. ч. у зажинках і

обжинках. Практична участь залишає глибокий слід у душі вихованців, формує пошану до важкої хліборобської праці, вчить розуміти її красу.

За народним календарем, закінчення літа знаменує день Маковія (Першого Спаса). У цей день можна було востаннє робити хліборобські толоки. За народними спостереженнями, починається відліт у вирій ранніх птахів. У храмах освячують воду, квіти, голівки маку. 19 серпня починається Другий, чи Великий, Спас. Це одне з найбільших землеробських свят. Зібрані овочі, фрукти, ягоди, гриби, мед несуть освячувати до храмів. У цей день також поминають померлих родичів. Традиція відзначення свята Преображення передбачає пошанування, гідність господаря землі, гордість за високі врожаї. Народ освячує, поетизує нелегку хліборобську працю і як дорогоцінну естафету передає свою працелюбність, хазяйновитість, творчу підприємливість у спадок зростаючому поколінню.

На початку осені в окремих регіонах України (Поділля, Слобожанщина) відзначали свято Квітів. Наш народ цінує красу як найвищий духовний скарб. У житті українців квіти здавна займають одне з чільних місць. Жодне свято чи інша урочистість не обходиться без квітів. Догляд, вирощування й вивчення квітів (кімнатних, присадибних, лісових, степових, лугових тощо) – високоефективний засіб екологічного виховання.

14 жовтня – свято Покрови Матері Божої. Наші предки (згідно з легендами) також були свідками того, як Пречиста Діва врятувала славний Почаївський монастир від турків. Українське козацтво вважало своєю покровителькою й заступницею Покрову Пресвятої Богородиці. Свято Покрови стало не лише релігійним, а й загальнонаціональним святом.

Народний календар виконує життєво важливу функцію прогностики погоди, інших явищ природи, видів трудової діяльності людини, її поведінки. Календарні прогностичні спостереження, мудрі настанови народу привчають молодь глибше розуміти природу рідного краю, вчасно ставити й розв'язувати природоохоронні завдання, уникати зайвих турбот, ускладнень у житті, не допускати прорахунків у господарських справах.

У різних регіонах України збережено традиції та звичаї, дати народного календаря, притаманні лише певній території. Духовні скарби народного календаря концентрують у собі ідеї, знання з народної філософії, астрономії, астрології, біології, математики, медицини й народної кулінарії, землеробської, зокрема хліборобської, справи тощо.

Завдання педагогів і батьків – ретельно та всебічно вивчати могутній ідейний, моральний, емоційний і естетичний потенціал народного календаря й активно залучати дітей до джерел невичерпних духовних скарбів. У цьому – запорука успішного будівництва національної освіти, формування національної системи виховання.

Наука доводить, що справжнє виховання є глибоко національним за своєю сутністю, змістом, характером. «Національне виховання, – писала С. Ф. Русова, – забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти, коли її творчі сили не будуть покалічені, а значить, дадуть нові оригінальні, самобутні скарби задля вселюдного поступу: воно через пошану до свого народу виховує в дітях пошану до інших народів...» [218; 210].

Національне виховання – виховання дітей на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях і обрядах, багатомістовій мудрості, духовності. Воно є конкретно-історичним виявом загальнолюдського гуманістичного і демократичного виховання. Таке виховання забезпечує етнізацію дітей як необхідний і невід'ємний складник їхньої соціалізації. Національне виховання духовно відтворює в дітях народ, увічніює в підростаючих поколіннях як специфічне, самобутнє, що є в кожній нації, так і загальнолюдське, спільне для всіх націй [242; 20].

На кожному етапі свого розвитку українське національне виховання вбирало кращі здобутки світової культури, акумульовані в народних традиціях і звичаях, що стверджують добро, любов, красу, справедливість в усіх сферах життя. Правильно організоване національне виховання формує повноцінну особистість, індивідуальність, яка цінує свою національну й особисту гідність, совість і честь. Так формується національний характер.

У курсі «Історія педагогіки» побачили найсприятливіші умови для ознайомлення студентів із методологічним підґрунтям активізації в сучасній освітній системі етнопедагогічного потенціалу українського народу [187]. Під час лекцій, при самостійному опрацюванні першоджерел із подальшим обговоренням на семінарських заняттях студенти усвідомлюють те, що наукова педагогіка, теоретично узагальнюючи народну, пропонує систему знань про виховання та навчання зростаючих поколінь. Творча спадщина українських педагогів ґрунтується на життєдайних джерелах народної педагогіки. У творчій спадщині К. Д. Ушинського [236], С. Ф. Русової [218], Ю. А. Федьковича [238], Г. Г. Ващенко простежується думка про те, що діти від самого народження мають «купатися» в рідномовному осередку, у народній, національній стихії, прозрівати своєю мовою, культурою й на цій основі поступово чи паралельно простувати до пізнання загальнолюдського буття.

Термін «народність» К. Д. Ушинський пояснював як своєрідність кожного народу, яка зумовлена його історичним розвитком, географічними, економічними, політичними та іншими умовами його життя. Народність – це національна самобутність народу, і коріниться вона, на думку видатного педагога, перш за все, у характері народу. К. Д. Ушинський намагався творчо використати традиції народної педагогіки у своїй педагогічній системі. Це особливо добре помітно в його підручниках «Дитячий світ» і «Рідне слово», де він ознайомлює дітей з народним життям, широко використовує народний фольклор: приказки, загадки, прислів'я, казки, вірші [187; 153].

Ю. А. Федькович намагався перекласти всі шкільні підручники з «церковного язичія» на народну мову. У його творчій спадщині чільне місце займала ідея народності. У статті «Про школу і шкільні підручники» він писав, що головним критерієм народності є народна мова, народні звичаї, народна поезія [187; 180].

У теоретичній спадщині С. Ф. Русової є велика кількість книг та журнальних статей з педагогіки, історії освіти, порівняльної педагогіки. У них систематизовано найкращі перлини світової педагогіки та знайшли місце

глибокі роздуми і висновки видатної просвітительки про майбутню українську школу.

Основна ідея і тема, що об'єднує більшу частину досліджень С. Ф. Русової, – концепція національного виховання. Може, саме тому, що вона була дочкою двох народів і виросла серед третього, українського, що споконвіків вирізнявся етнічною терпимістю і національним братолюбством. С. Ф. Русовій, як, либонь, жодному педагогові світу, було притаманне гостре зацікавлення справами розбудови національного шкільництва. Вслід за К. Д. Ушинським, педагогічна система якого теж сформувалася під благодотворним впливом української народної ідеології та етнічної педагогіки, С. Ф. Русова твердо стояла на тому, що школа і виховання в ній успішно можуть здійснюватися за умови, коли ця школа, це виховання будуть національними, народними.

У ряді своїх творів «Націоналізація школи», «Націоналізація дошкільного виховання», «Націоналізація позашкільної освіти у різних народностей Росії» і ін. С. Ф. Русова вказує, що першим кроком побудови нової української національної освіти є її націоналізація.

Націоналізація школи, на думку С. Ф. Русової, проводиться, перш за все, навчанням дітей рідною мовою, коли в програму включені найближчі до життя науки, використовується народна словесна, мистецька і музична творчість. У такій школі лунає народна пісня, красуються всякі народні вироби, і все це утворює таку атмосферу в школі, яка дає психічне задоволення учням, сприяє вільному розвитку їхніх духовних сил. Тільки рідна школа може виховати громадянську свідомість, почуття своєї людської гідності. З притаманною їй громадянською пристрасністю, болем С. Ф. Русова пише: «...Народ, що не має своєї школи, попасає задніх. Йому замкнено двері до пишного розвитку своїх культурних сил, він засуджений на пригноблене становище... Такому народові, який не має своєї школи і не дбає про неї, призначені економічні злидні й культурна смерть. Ось через що сучасним гаслом усякого свідомого українця мусить бути завдання: рідна школа на Україні!» [187; 212-213].

Розвінчуючи реакційну сутність більшовицького та націонал-соціалістичного ідеалів виховання, Г. Г. Ващенко протиставляє їм український виховний ідеал. Зведений Г. Г. Ващенко виховний ідеал українця ґрунтується на двох головних принципах: виховання людини на засадах християнської моралі та на здобутках духовності українського народу. Власне ці принципи склалися впродовж століть і є традиційними в житті та побуті українського народу. Традиційними в українського народу є працелюбність, правдивість, жертвна любов до України, людяність, щиросердність і гостинність, вірність і відданість, оптимістичність, замилювання красою і мистецькою творчістю, музикою, співом, танцями; вірність у коханні, статева стриманість і здоровий сімейний побут тощо. Ці риси є основою української ментальності [187; 218].

І. М. Стешенко, проводячи українізацію школи, твердо стояв на засадах забезпечення в цьому питанні прав усіх національних меншостей. У статті «Про українську національну школу» (1917 р.) і в інших своїх статтях він піднімає проблему співвідношення національного та інтернаціонального у справі виховання. Вказуючи на необхідність національної школи для всіх національних груп, І. М. Стешенко доводив, що всі народності, які проживають на території України, повинні знати її мову, літературу, географію, історію [187; 209].

Навчальний матеріал теми «Розвиток української педагогіки й шкільництва у другій половині XVIII – першій половині XIX ст.» використали для виявлення перед студентською аудиторією проблеми співвідношення народного й наукового в педагогіці. В означеному контексті акцентували увагу на тому, що період XIX – початку XX ст. характеризується відродженням української нації, пробудженням національної свідомості, зростанням активності прогресивної інтелігенції в змаганнях за освіту, науку, культуру України, активною теоретичною та практичною реалізацією ідеї національного у вихованні. Ідеї й погляди педагогів-просвітителів, чия спадщина є складовою національної педагогіки й ґрунтується на народних традиціях українського народу, викликають підвищений інтерес у педагогів, науковців сучасності.

Яскравим зразком використання народної педагогіки в науковому контексті є перший в Україні підручник педагогіки для сільських учителів – «Народная педагогия в пользу училищ и учителей сельских» О. В. Духновича, у якій він об'єднав елементи народної педагогіки з поглядами передових діячів просвітительства – Я. А. Коменського, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Г. С. Сковороди та ін. У вступному слові до «Народної педагогії» автор зазначає: «Людину представляють: натура, наука і звичай; природну схильність одержує людина від самої природи, що складає її характер, але науки і звичаї дають вправи і настанови або виховання» [187]. О. В. Духнович першим з-поміж українських педагогів теоретично й практично довів, що народна педагогіка є «золотим фондом» педагогіки наукової. Засоби української народної педагогіки знайшли повне відображення в його шкільних підручниках, букварях, книгах і календарях для народного читання. Чи не вперше в тогочасному шкільництві в систему виховання дітей О. В. Духнович залучив народні рухливі ігри, танці, стрибки, біг, риболовство, збирання ягід і грибів тощо, тобто такі види вправ, які близькі й рідні селянським дітям. Художні твори О. В. Духновича (зокрема комедія «Доброчесність перевищує багатство», байка «Проти стидливців свого народу») сприяли популяризації української народної педагогіки.

Навчальний курс «Теорія і методика виховання» входить до загальної системи психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Провідне завдання полягає в опануванні студентами сучасних теоретичних і практичних знань про принципи, форми, методи і засоби виховання, ознайомленні з різними напрямками виховання та технологією їхньої реалізації в освітньому процесі, набутті уміння організовувати й здійснювати виховну роботу в загальноосвітній школі, позашкільних навчальних освітніх закладах, тимчасових дитячо-юнацьких осередках. Для України як поліетнічної держави національне виховання покликане сприяти формуванню її соборності, яка є серцевиною української національної ідеї.

Актуальність створення системи національного виховання в умовах розвитку української державності визначена потребою суспільства у всебічній

активізації інтелектуального і духовно-творчого потенціалу національних та загальнолюдських цінностей, суперечливими процесами входження особистості в соціальне життя, необхідністю забезпечити єдність, наступність та послідовність виховних впливів різних соціальних інститутів, постійного коректування виховного процесу [239].

Національне виховання – це створена впродовж віків самим народом система поглядів, переконань, ідей, ідеалів, традицій, покликаних формувати національну самосвідомість та ціннісні орієнтації молоді, передавати їй соціальний досвід, надбання попередніх поколінь. Науково обґрунтоване, правильно організоване національне виховання відображає історичний поступ народу, перспективи його розвитку.

Національна система виховання ґрунтується на засадах національного світогляду, наукової філософії та ідеології, родинного виховання, народної педагогіки, наукової педагогічної думки, що інтегрує надбання національної виховної мудрості. Кращі цінності трансформовані в засобах народної педагогіки, принципах, формах і методах організації виховного впливу на молодь (теоретичний аспект), а також постійну й систематичну виховну діяльність сім'ї, родини, державних і громадських навчально-виховних закладів (практичний аспект).

Найважливішими принципами національного виховання є гуманізм, демократизм, народність, культуровідповідність, безперервність, етнізація виховного процесу, інтегративність, диференціація та індивідуалізація навчально-виховного процесу, систематичність, послідовність і варіативність форм і методів виховання.

Провідним чинником відродження нації є формування в людини почуття національної гідності і гордості за Україну, відмова від почуття національної меншовартості, що втілювалось у поняття поваги до «старшого брата».

У справі формування почуття національної гідності провідне значення має висвітлення правдивої історії, культури та освіти нашого народу, повернення до культурних надбань, відкриття забутих сторінок нашої

спадщини. Неабияку вагу тут має викладання історії української культури, народознавства, повернення імен видатних українських вчених, письменників, педагогів, художників, композиторів, митців слова, культурних діячів, видатних політиків, імен тих українців, які збагачували чужу культуру.

У формуванні духовності особистості чільне місце посідає світогляд як узагальнена система поглядів на світ і на своє місце в ньому, розуміння смислу життя. Світогляд є визначальним у житті людини, спрямовує її поведінку, пізнавальну і творчу діяльність, сприяє системності одержаних знань, вражень, спостережень. Народний світогляд охоплює кращі зразки народовладдя, гуманізму, народної моралі та естетики, які найповніше відображено в народній міфології, фольклорі, календарно-сімейній обрядовості.

Збагачення духовності особистості передбачає опанування національними й світовими надбаннями культури. Адже національне й загальнолюдське співіснують як два аспекти єдиного загальнолюдського процесу.

Варто зазначити, що формування духовності тісно пов'язане з релігійними виховними традиціями. Кожна релігія значною мірою взаємодіє з культурою певного етносу. Церква виховує повагу молоді до старших поколінь, патріотичні почуття, милосердя, регламентує доброзичливі норми стосунків між людьми.

Пріоритетним напрямом морального становлення громадянина є виховання у дітей і молоді поваги до Конституції, законів України, національної символіки, глибокого усвідомлення взаємозв'язку між діями свободи, правами людини та її громадянською відповідальністю. Все це становить правову культуру особистості.

Громадянська свідомість особистості охоплює комплекс громадянських якостей, глибоке розуміння належності до українського народу, до своєї Батьківщини, внутрішню потребу й готовність відстоювати та захищати її інтереси, реалізовувати свій особистісний потенціал на благо зміцнення української держави.

Формування основ громадянської свідомості в молодшому шкільному віці реалізується в процесі національного виховання й нерозривно пов'язане з відродженням нації, демократизацією та гуманізацією суспільства, поглибленням самоуправління народу.

Найважливішою громадською рисою є сформованість національної самосвідомості, любові до рідної землі, свого народу, готовності до праці задля України. Виховання національної самосвідомості передбачає усвідомлення молоддю своєї етнічної спільності, національних цінностей (мови, території, культури), відчуття причетності до розбудови національної державності, патріотизм, що сприяє утвердженню власної національної гідності, внутрішньої свободи, гордості за свою землю. Національна ідея має бути не просто атрибутом національної свідомості, а стати поштовхом до практичних справ.

Усвідомлення прагнення підвищити ефективність наскрізної системи національного виховання передбачає бережливе ставлення до надбань вітчизняного і світового педагогічного досвіду, глибоку обізнаність з Декларацією прав людини, Конвенцією про права дитини та іншими документами ООН, якими керуються всі громадяни, навчально-виховні заклади та уряди країн світового співтовариства.

До основних шляхів реалізації завдань національного виховання належать:

- якісне оновлення змісту, форм і методів виховання;
- розробка теоретико-методологічних основ безперервної системи національного виховання;
- застосування оригінальних педагогічних технологій, нових підходів, виховних систем, які б відповідали потребам розвитку особистості, сприяли б розкриттю її талантів, духовно-емоційних, розумових і фізичних здібностей;
- створення експериментальних центрів для опрацювання виховних інновацій;

- пропаганда передового досвіду новаторів виховної роботи;
- гуманізація і гуманітаризація виховання дітей і молоді;
- перебудова і вдосконалення роботи навчально-виховних закладів, створення освітніх закладів нового типу (різних форм власності);
- об'єднання зусиль державних і громадських інституцій у вихованні молоді, сприяння діяльності дитячих та юнацьких організацій;
- залучення до виховної роботи висококваліфікованих і талановитих народних умільців, батьків, представників національної науки, культури та мистецтва;
- організація та забезпечення педагогічної освіти батьків задля підвищення ефективності сімейного та родинного виховання;
- створення гнучкої, оперативної та злагодженої системи науково-теоретичної і методичної підготовки й перепідготовки педагогів;
- постійне оновлення та удосконалення її змісту, форм і методів;
- розвиток різноманітних дитячих і молодіжних об'єднань за інтересами, позашкільних освітньо-виховних закладів;
- розвиток індивідуальних здібностей і талантів, забезпечення умов їхньої самореалізації, пошук, розвиток та підтримка юних талантів і обдарувань;
- формування національної інтелектуальної еліти суспільства;
- створення системи управління безперервним вихованням у районі, області, державі, визначення повноважень цих керівних органів;
- організація вивчення культурної спадщини регіонів України, історії, літератури, фольклору, музики, театру, живопису, культурних зв'язків з народами інших країн.

Національне виховання найбільш відповідає потребам відродження України. Воно однаково стосується як українця, так і представників інших народів, що проживають в Україні. Саме принцип етнізації виховного процесу і передбачає надання широких можливостей представникам усіх етносів для пізнання своєї історії, традицій, звичаїв, мови, культури, формування власної національної гідності. І через пізнання власної історико-культурної спадщини

допомагає пізнати глибинність взаємозв'язків кожного етносу з українською нацією, переконатися, що саме українська незалежна, суверенна держава охороняє національні права всіх її громадян [73; 131; 198; 199].

Кожен етнос залежно від свого суспільно-історичного розвитку накладає свій відбиток на зміст виховання дітей та молоді. Разом з тим він зберігає те основне ядро, що відображає головну суть етнопедагогічної системи, провідним носієм і пильним охоронцем якої є національні традиції і звичаї нашого народу, які в етнізації дітей та молоді мають величезне значення [25; 87].

Традиція (з лат. озн. передача) – досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки, що склалися історично й передаються з покоління в покоління. Педагогічне значення народних традицій полягає в тому, що вони одночасно виступають як результат виховних зусиль народу протягом багатьох віків і як незамінний виховний засіб. Через систему традицій кожен народ відтворює себе, свою духовну культуру, свій характер і психологію у своїх дітях.

У нерозривній єдності з традиціями перебувають народні звичаї. Звичай – загальноприйнятий порядок, правила, які здавна існують у громадському житті й побуті певного народу, суспільної групи, колективної групи, колективу та ін. Недаром кажуть: «Кожен край має свій звичай». У простому розумінні звичай – те, що стало звичним, засвоєним, визнаним, насущним. Тому й в українській мові слово «звичай» походить від дієслова «звикати», тобто привчатися до чого-небудь, взяти щось у звичку; звичка діяти певним чином у праці, побуті, у громадському й духовному житті.

Звичай у етнопедагогіці виступає як форма вияву народної традиції, тому зміст і педагогічна роль їх обох по суті ідентичні: обидві служать засобом збереження і передачі від покоління до покоління досвіду народу, зміцнення порядку й форм життя, регламентації і контролю поведінки індивідів, посилення зв'язку з тою соціальною групою (нацією, суспільною верствою, формацією), до якої вони належать [189].

Все ж таки поруч з констатацією спільних ознак вважаємо за потрібне виділити шляхом зіставлення і деякі досить важливі специфічні риси, що стосуються насамперед самого механізму педагогічної дії та її результативності, які проявляються по-різному.

Народна традиція своє виховне завдання розв'язує через регулювання духовних якостей індивіда, необхідних для правильної його поведінки. Звичай виводить поведінку особистості, яка підростає, на життєвий шлях, прокладений старшим поколінням, через детальну регламентацію дій у кожній конкретній ситуації без особливої мотивації чи яких-небудь духовних приписів, оскільки норми поведінки людини цього не потребують, бо виконуються майже автоматично, ставши звичкою. У цьому нас переконують численні життєві спостереження. Варто запитати, наприклад, будь-кого зі сільських мешканців на Україні, чому потрібно вітатися з кожним зустрічним односельцем, як негайно одержимо відповідь: «Так прийнято!»

Серед народу існує немало правил і приписів, виражених у крилатих народних висловах, прислів'ях і приказках, кожний з яких дає вказівку на те, що потрібно робити чи не робити, і залишає в тіні мотивування вчинку, як-от: «Нових друзів наживай – старих не забувай», «Не пнишь бути найвищим, а вчись бути корисним», «Зобов'язався словом – закріпи ділом» і т.д.

Зовнішньою стороною звичаю виступає правило поведінки – детальний припис вчинку в конкретній ситуації. У той час, як і в традиції, провідною завжди виступає норма чи принцип поведінки. Отже, спостерігається певна виховна закономірність – педагогічні механізми в них діють по-різному: у звичаї – шляхом детальних приписів вчинків у конкретних ситуаціях, у традиціях – через формування відповідних духовних якостей людини. Виховні наслідки виходять дещо диференційовані: звичай формує звички прості, тобто стереотипні, напівавтоматичні, а традиції – складні, що виражають спрямованість поведінки.

Але в результаті зовсім не применшується педагогічне значення звичаю, оскільки обидва види звичок у людини є життєво необхідними. Мало того,

рівень звичок складних визначається якістю звичок простих, бо перехід від простого до складного є об'єктивною закономірністю педагогічного процесу, а в деяких випадках навіть категоричною необхідністю педагогічного процесу. Скажімо, соціалізація дитини в перші роки її життя без вироблення в неї простих звичок була б неможливою, оскільки індивідуальний розвиток кожної людини йде по шляху від простих до складніших суспільних стосунків.

Із вищесказаного випливає ще один дуже важливий педагогічний висновок: кожна новонароджена людина в процесі свого росту й духовного розвитку засвоює досвід етнічної поведінки спочатку через засвоєння звичаїв, а потім через сприйняття традицій. Завдяки звичаям дитина звикає дотримуватися правил поведінки значно раніше, ніж навчиться розуміти їхню моральну суть. При цьому все це відбувається в молодому віці, коли кожна людина в найбільшій мірі сприймає вплив етнічного (національного) середовища. Педагогічна сила звичаю полягає в тому, що він підсилюється фізіологічним виробленням певних умовних рефлексів, які формують стереотипну поведінку.

Традиції народної педагогіки наділені ознакою високого одухотворення. Завдяки їм у гуші нашого народу впродовж віків живуть, естафетно передаючись від покоління до покоління, такі благородні людські якості, як любов до рідної землі, отчого краю і домівки, де виріс і став людиною, повага до батька-матері, світлої пам'яті своїх предків, до рідної мови, історії, відчуття належності до народу, усвідомлення себе як його кров і плоть, прагнення пізнати, зберегти й передати його духовні надбання у спадок своїм дітям, внукам, правнукам [106].

Значення традицій у наш час полягає не тільки в тому, що вони надійно захищають національну самобутність кожного народу, але ще й у тому, що в несприятливих екологічних умовах вони орієнтують людину на одухотворення її виробничої діяльності.

Традиція не тільки вчить жити, але й зобов'язує жити згідно з її вимогами і настановами, тобто жити не тільки для того, щоб існувати, але й присвятити

своє життя певній благородній меті, вірі, мрії і добру. Традиція – фундамент національного так само, як національне – фундамент культури. Тому відчуження людини від національної культури робить її безликою. А людина знеособлена, позбавлена власної індивідуальності, не здатна створювати духовні цінності, бо для духовних зусиль замало тільки бажання чи навіть таланту, а потрібне ще відмінне від інших світовідчуження, самобутнє сприймання навколишнього. Безридний гомункулус – ворог будь-якого народу.

Коли порушується спадкоємність поколінь, ламається народне свято, то на зміну їм приходять безпросипні п'ятики. Відречення від рідної мови породжує суржиковий сурогат і отупіння розуму. Коли вмирає народна пісня, її заміняє одурманливий шовіністичний гоп-галас, який своїм грюком наче намагається заглушити тугу за втраченою задушевністю, придушити совість і честь.

У процесі багатолітньої життєвої практики викристалізувалися провідні принципи української етнопедагогіки, які репрезентують сукупність основних вихідних положень та ідей, що визначають основне спрямування, зміст і організацію виховних дій. Вони є переконаннями, нормою, правилом, якими керуються батьки з метою дієвого впливу на своїх дітей.

Наукове дослідження української етнопедагогіки дало нам можливість виявити такі провідні принципи, як гуманізм, природовідповідність, зв'язок виховання з життям, виховання в праці, врахування вікових та індивідуальних особливостей вихованців, систематичність і послідовність виховання, єдність вимог і поваги до особистості, поєднання педагогічного керівництва з розвитком самостійності та ініціативи вихованця. Принцип гуманізму виявляється в гуманному ставленні до дітей, у застосуванні найдоцільніших засобів впливу на них.

Народна мудрість розглядає людину як частину природи й виховання, підпорядковує її загальним законам. Педагогічний принцип природовідповідності вимагає будувати процес виховання з урахуванням особливостей природи. На підтвердження цього можна навести порівняння та

аналогії на зразок: «людина-природа» чи «природа-людина», які широко побутують у народних уявленнях.

Народна педагогіка тісно пов'язана з життям трудівників [67]. І справді, уявити собі народну виховну практику без зв'язку з життям просто неможливо. Адже основна мета народної педагогіки – дати молоді ґрунтовну підготовку до життя, сформувати в неї вміння і навички, необхідні для майбутньої суспільної діяльності. Виховна практика в трудових сім'ях склалася так, що діти постійно включені в життя й діяльність дорослих. Така посиljena участь дітей у справах розглядається в народній педагогіці як природний і необхідний процес.

Організація виховання на основі зв'язку з життям – єдиний шлях розв'язання найважливішого завдання народної педагогіки – залучення до соціального досвіду людей кожного нового покоління. Ця ідея якнайкраще втілена в календарно-обрядовому циклі, якого дотримується етнічна спільнота. Саму календарну систему творив народ протягом віків, і в ній містяться знання з астрономії, агрономії, біології, екології, медицини, кулінарії тощо.

Разом з тим календарний поступ означений обрядовою символікою, яка є унікальною для кожного етносу. Саме в обрядовості кожен народ виражає свій особливий світогляд – життєві прагнення, релігійні, етичні та естетичні погляди і переконання.

Немає жодної події в родинному, громадському, суспільному житті чи змін в природному середовищі, які б народ не оздобив різноманітними ритуальними діями, повір'ями та піснями. Формуючи обрядову систему, наші предки переслідували декілька визначальних цілей:

- емоційно-насичено пережити визначну подію;
- примножити добробут та запобігти нещастю;
- запобігти буденності (рутинності) у повсякденних справах;
- створити відповідні умови для здійснення того чи іншого життєвого кроку;
- максимально згуртовано розпочати (завершити) певну соціально-значущу справу;

- зберегти, примножити і передати прийдешньому поколінню всі практичні й теоретичні знання.

Традиції, звичаї й обряди річного циклу багатогранні та складні. Наповнені ідейно-моральним, емоційно-естетичним змістом, вони відображають етнічне, суспільно-політичне, культурно-історичне життя народу на різних ступенях розвитку, його духовність, якості, які формувалися впродовж віків (національний характер, психологію, світогляд тощо).

Українські календарні традиції є тим цементуючим матеріалом, який віками зберігав нашу ментальність. Календарні традиції своєю міццю, ідейно-моральним і емоційно-естетичним багатством перемогли чужі ідеї, впливи сил, які впродовж століть прагнули зруйнувати єдність нашого народу, його самобутній національний дух. Пізнавально-виховний потенціал календарних традицій і звичаїв – це той найдорожчий скарб, який допоміг вижити нашій нації, збереглись і нині розвиватися в колі народів світової співдружності.

Видатні педагоги здавна визнавали, що виховання має яскраво виражений національний характер. Як немає людини загалом (абстрактної, безликої, без конкретної національної приналежності, а є людина-українець, молдаванин...), так немає і виховання загалом. К. Д. Ушинський зазначав, що існує англійське виховання, німецьке виховання тощо. Він твердив: «Ставши одним із елементів державного і народного життя, громадське виховання пішло в кожного народу своїм особливим шляхом, і тепер кожен європейський народ має свою окрему систему виховання» [236, с. 102]. Палко відстоював природне право кожного народу мати національну школу, національну систему виховання.

Розкриваючи виховний потенціал українського народного календаря, С. Ф. Русова наголошувала: «У грі дітей, в їх праці має бути внесений національний елемент, давні народні ігри і забави («Воротар», «Ой, ми пиво варили» та інші), у працю – народний орнамент, у життя дитячого садка мають бути введені народні свята (Різдво з колядками, з Вертепом, Русалчині дні з веснянками, вінками з квітів, Івана Купала з купальськими вогнями і піснями і

т. ін.). Уся хата дитячого садка з її окрасою має казати, що ти українець, ти українка, навкруги» [218, с. 46].

В. О. Сухомлинський обґрунтовував теорію національного самовизначення учнів у процесі навчання і виховання [228]. Глибоко досліджуючи та розвиваючи українську національну педагогічну спадщину, В. О. Сухомлинський досяг вершин світової педагогіки, ставши, на думку багатьох учених, одним із найбільших педагогів ХХ століття.

На думку вітчизняного педагога, на кожному етапі свого розвитку українське національне виховання інтегровано збирало в себе кращі здобутки світової культури, які акумулювались у народних традиціях і звичаях, що утверджують добро, любов, красу, справедливість в усіх сферах життя, зокрема в справі плекання молодого покоління.

Результати світовідчуття та світорозуміння, світоглядні висновки й узагальнення українців надзвичайно цінні тим, що вони сформувалися на основі своєрідного національного буття, яке внесло у світову цивілізацію багато самобутнього, неповторного. Це яскраво позначилось на системі виховання підростаючих поколінь українців. На цій основі сформувалася самобутня українська система виховання, її серцевина – національний тип народного ідеалу людини. Справжнє виховання не може існувати в якомусь «чистому» вигляді, бути нейтральним у стосунку до нації, єдиним для всіх людей планети. Виховання в усі віки було й буде глибоко національним за сутністю, змістом, характером і засобами його реалізації. Отже, пріоритетним напрямом розвитку сучасної педагогічної теорії та практики має стати утвердження національної системи виховання як провідного, системоутворювального фактора культурно-національного відродження.

Правильно організоване національне виховання формує повноцінну цілісну особистість, суверенну індивідуальність, яка щиро цінує свою громадянську, національну й особистісну гідність, совість і честь. Завдяки національному вихованню в дітей найповніше враховано природні задатки, формується національний склад мислення, психіки, національний характер і

світогляд. Отже, мова йде про необхідність систематичного і цілеспрямованого виховання національного типу особистості, формування в неї національної свідомості й самосвідомості, чим досягається духовна єдність поколінь, наступність національної культури та безсмертя нації.

Український народний календар містить значний масив елементів, що інтегрують потужний виховний потенціал, а тому варті впровадження в роботу зі школярами. Перед сучасними педагогами постає завдання щодо пошуку ефективних форм, методів і засобів ознайомлення сучасної молоді з календарною обрядовістю рідного народу. Зупинимося на окремих з них.

Варто зауважити, що традиції та звичаї кожної пори року мають певну ідейно-виховну спрямованість. Приміром, весняні свята, відповідна до них обрядовість мають на меті підготувати молодь до городніх, польових і садових робіт, утвердити у свідомості та практичній діяльності кожної дитини давні хліборобські традиції свого роду, всього народу.

Свято зустрічі весни (Стрітєння) завжди відзначалося красивими життєстверджуючими звичаями. Традиційно зустріч весни супроводжувалась добрими побажаннями.

До дня зустрічі птахів (день Сорока святих мучеників) учні дізнаються, які птахи, у якій послідовності повертаються з вирію, а також про народні прикмети, пов'язані з цією подією. Діти записують спогади старожилів села про те, як відзначали ці дні раніше, чому їм приділяли таку увагу, що символізували птахи, випечені з тіста тощо. Серед дівчаток проводили конкурс господинь на краще випікання «жайворонків», серед хлопчиків – на кращу шпаківню. У молодших класах – виставка дитячих малюнків «У світі птахів». Учитель разом з учнями з'ясовує, які птахи були раніше фетишизовані, чому їм приділялася така увага, що розповідається про пернатих у фольклорі, яку користь приносять птахи. За формою проведення – це брейн-ринги, конкурс розумників, вікторини тощо. У цей день підводять підсумки зимової операції «Годівничка», відзначають найбільш сумлінних її учасників.

На завершення – похід до парку (лісу), розвішування годівничок і шпаківень; веснянки, хороводи, «запускання» своїх печених з тіста птахів. Дітям цікаво послухати саме на лоні природи легенди й повір'я про птахів, спостерігати за пробудженням рослин і тварин зі сну.

Щоб свято першої борозни стало справжнім святом, а не нудною сценічною бутафорією, учні повинні усвідомити необхідність хліборобської праці, пізнати радість першого власноруч вирощеного врожаю, відчути важливість своєї роботи.

Увесь клас попередньо з'ясовує, у який день господарі вперше виходили в поле, які обряди супроводжували це дійство.

На свято запрошують своїх батьків, дідусів та бабусь, кращих працівників-хліборобів. Вони не лише діляться досвідом роботи, а й передають почуття, які охоплюють при першому виході в поле, які надії, переживання захоплюють душу, коли спостерігаєш за тендітними паростками «твого» хліба.

Цій події присвячують вечори шани: «Землю красить сонце, а людину – праця», «Хліб – яке просте й священне слово», «Хвала рукам, що пахнуть хлібом» та ін. На них звучать спогади односельців про страшні роки повоєнної розрухи, про голод 1933 року, щоб учні усвідомили цінність хліба, відчули повагу до землі, до людей-хліборобів.

До дня першої квітки можна провести вечір «Український віночок». Але організовують його не в школі, а на вулиці, де завжди збиралася сільська молодь.

Вечору може передувати конкурс на краще озеленення кімнати, на кращий альбом «Пелюстки веселки», «Ніжні, чарівні, прекрасні», «Квіти в легендах і переказах», конкурс на кращу квітку зі штучного матеріалу.

У цей день діти засівають клумби, висаджують квіти вдома, у школі, у «куточках краси», на вулицях села. Кожному класу дається завдання на літо: скласти «квіткову» карту свого села, створити власну «Червону книгу» квітів, утворити гурток захисту рослин та ін.

На самому ж вечорі учні розповідають, з яких квітів плели дівчата український віночок, чому саме їм надавали перевагу, що символізувала кожна квітка. Це може бути міні-урок складання букетів та ікебан, «квіткова вікторина», конкурс пісень, казок, віршів тощо.

Призначення літніх урочистостей – уславлення, поетизація збирання врожаю, турбота про його збереження. Літні народні свята (Івана Купала, Зелена неділя, Маковея, Спаса, зажинки) поетизують, услаблюють розквіт і красу природи, працю хліборобську, несуть у собі залишки культу предків.

Виховна робота класного керівника не має права на канікули, вона повинна продовжуватися й у час, вільний від навчання. До літньої роботи вчитель підходить сам і готує до неї учнів упродовж навчального року. Він сприяє утворенню різних груп, гуртків, комісій та організовує їхню роботу в літній період («Зелена аптека», «Юні лісничі», «По зелених стежках», «Наодинці з природою»).

Відпочинок на лоні природи мусить поєднуватися з клопіткою, посильною для дітей роботою зі збереження природи, веденням спостережень. Велике виховне значення мають звичаї та обряди на Поліссі, пов'язані зі святом Івана Купала. Скільки високопоетичних і життєствердних пісень, легенд, переказів оживає в народній пам'яті напередодні цього свята! Скільки дотепності та кмітливості, винахідливості, творчості проявляється у процесі виконання обрядів на честь народних свят!

Учні мають не лише знати та відтворювати традиції, а й усвідомлювати, що наші пращури були не просто язичниками, а сонцепоклонниками, у центрі їхньої релігії (як і в центрі життеустрою) був світ природи.

Влітку школярі можуть детальніше ознайомитися з народною медициною, навчитися розрізняти та збирати лікарські рослини, створити власну «Зелену аптеку». Складання альманахів повір'їв, народних лікувальних рецептів, запис на плівку розповідей місцевих знахарів, голосів птахів, шуму води, лісу дадуть учням перші навички дослідницької роботи.

Влітку організують екскурсії на виставки картин з екологічної тематики, на виставки робіт народних умільців (різьблення по дереву, лозоплетіння, гончарство); діти відвідують зоопарк, заповідник.

Збирання врожаю, закінчення польових, городніх та садових робіт пов'язані зі звичаями й обрядовістю осінньої пори. Спільно з представниками громадськості батьки організують свята «Щедрість рідної землі», «Хлібороб – найдавніша професія», «Земля любить працюючих». У процесі підготовки та проведення такої роботи учні не лише розумом, а й серцем, душею вбирають у себе народні, моральні, естетичні скарби, проймаються споконвічною любов'ю до людей праці, до землі, природи, хліба. При цьому учні в невимушеній емоційно-естетичній формі збагачуються практичною народною мудрістю, життєствердним народним світоглядом.

Восени проводять підсумки літньої роботи учнів, результатом якої є вечори вражень «Літо, до побачення!», конкурси власноручно виготовлених виробів з природного матеріалу, осінні ярмарки, випуск стінгазет та журналів, фотогазет «Іскорки літа», «Літні канікули 3 класу», «Літо в народному календарі (у повір'ях і легендах)» тощо. Діти організують збір насіння дерев і квітів, вирощують саджанці (операція «Жолудь», «Усе починається з зернинки», «Ми – за чисте повітря»). Свята Свічки, Паликопа, Здвиження продовжують знайомство учнів з місцем природи в житті народу, з уявленнями та вірою в неї.

При цьому виховання має здійснюватись за діяльнісним підходом, у зв'язку з життєвою практикою, з використанням у подальшій роботі учнів. Діти мають бачити наслідки і результати своєї праці, розуміти, для чого вони це роблять, усвідомлювати користь такої роботи. Так, зібрані різноманітні колекції та гербарії використовують на уроках природознавства. Враження від екскурсій стануть багатим матеріалом для письмових робіт. Важливе усвідомлення учнями того, що їхня допомога природі була значною, приносила радість їм і користь суспільству.

Зимові звичаї й обряди, зокрема новорічного циклу (Новий і Старий рік), за своєю суттю спрямовані на прославлення життя, підбиття підсумків минулого року, утвердження творчих планів на майбутнє. Поетизуються побажання здоров'я і добробуту господарям, щастя в домі, добро і надія на нові успіхи в праці, в сімейному благополуччі. У центрі цих та інших свят народного календаря – людина з її любов'ю до всього живого на землі, з її вірністю заповітам батьків.

Зимовий період особливо багатий на святкові дні та обрядові дійства. Уже стало традицією проводити різноманітні вечорниці з піснями, рукоділлям і варениками. Діти пригадують, які свята відзначають взимку, які рослини й тварини є необхідними складовими свят та обрядів, які ворожіння та повір'я пов'язані з ними.

На жаль, свята часто виховують в учнів егоїстичне, споживацьке ставлення до світу. Для багатьох з них Новий рік – це лише ялинка і хороводи, цукерки та подарунки від дорослих. Чи не краще зробити свято для дітей зусиллями самих дітей, дбаючи про єдність естетичного, морального, екологічного виховання. Адже новорічні святки були з давніх часів, перш за все, днями духовного очищення, милосердя та добрих справ. Годилося очистити себе від злих думок і намірів, виявити добро та милосердя, любов до всього, що тебе оточує (додаток № 12).

Не хочеться відмовлятися від традиційної ялинки? І не потрібно, але ж годинна забавка не варта життя дерева, яке зростало стільки років. Ялинку можна знайти та прикрасити в лісі чи парку. Та не іграшками, а плодами й насінням – подарунками для лісових мешканців. Попередньо проводиться «мозкова атака»: що полюбляють їсти звірята і пташенята; як розташувати подарунки на дереві так, щоб звірі і птахи могли ними поживитися? Хороводи й ігри на свіжому повітрі, лижі, санчата – це не лише весело, а й корисно для здоров'я дітей. А за кілька днів вони знову відвідають свою ялинку, щоб перевірити, чи сподобалося звірятам частування, поринуть у дивну казку зимового лісу.

Різдво, Коляда, Водохрестя... У святкуванні виразно проявляються ще дохристиянські мотиви єднання людини й природи. Дітям слід пояснити значення і місце снопа-дідуха, кози-щедрувальниці, трав-оберегів, новорічного засівання зерном, що було символом достатку; показати у змісті колядок та щедрівок святкових обрядів надію на новий врожай, на майбутній щедрий рік; розкрити символіку народження нового сонця та води як джерела життя й здоров'я.

Народний календар виконує життєво важливу функцію прогностика погоди, інших явищ природи, видів трудової діяльності людини, поведінки. Календар втілює в собі відомості про походження українських, зокрема регіональних, назв місяців та пов'язані з ними крилаті вирази, жанри фольклору. Кожна людина-трудівник, яка не відірвалася від рідного народу, постійно використовує прогностичні функції народного календаря, щоб краще організувати своє життя, господарську діяльність, побут і дозвілля. Пізнання народного календаря як прогностика вкрай необхідне для учнів. Вивчаючи прогностичні функції народного календаря, учні вчаться творчому мисленню: вони аналізують, зіставляють географічні, біологічні, метеорологічні, астрономічні фактори, відшукують між ними взаємозв'язки і взаємозалежності, узагальнюють, роблять самостійні висновки, що відповідають народним спостереженням, прикметам.

У житті часто бувають нестандартні, а то й екстремальні ситуації (у лісі, на воді, вночі тощо). Отож, глибоке пізнання учнями народного прогнозування, методів і прийомів орієнтації в будь-яких обставинах сприяє зміцненню здоров'я, попередженню трагічних випадків.

Продовжуючи традиції народного передбачення, учні переконуються в тому, що люди праці проводили постійні спостереження за сонцем, місяцем, небом, хмарами, вітром, рослинами і тваринами, розкриваючи певні закономірності, та фіксували їх у прислів'ях, приказках, прикметах. Народ помічав взаємозалежність і взаємозумовленість подій, явищ природи. Відтак

міг безпомилково передбачити, якою буде погода, що саме найдоцільніше і найраціональніше робити в той чи інший час.

Для кожного учня життєво необхідним є вивчення прогнозуючого потенціалу народного календаря, який стосується змін погоди, уміння знати народні прикмети: «Вінця навколо сонця – на дощ», «Небо над лісом посиніло – буде тепло», «Зірки стрибають – на мороз», «Не до Різдва йде, а до Великодня: вночі тріщить, а вдень плющить» та ін.

Народні передбачення сприяють правильному веденню господарства, готують учнів до самостійної трудової, виробничої діяльності. Наприклад: «Дощ на Зелені святки – будуть великі достатки», «Сонце в кругах – до урожаю», «На Стрітення обертається птиця до гнізда, а хлібороб – до плуга», «На Благовіщення виносять вулики з бджолами» тощо.

Народний календар як прогностик визначає також періоди, у які найдоцільніше дорослим і молоді займатися побутовими справами, проводити дозвілля, реалізовувати певні норми, стиль і спосіб поведінки. Наприклад: «З Юрія – хороводи, з Дмитра – вечорниці», «Великий піст усім прижме хвіст», «Прийде Влас – з печі злазь» та ін.

Календарні прогностичні спостереження, мудрі настанови народу привчають учнів усе глибше розуміти природу рідного краю, вчасно ставити й розв'язувати природоохоронні завдання, уникати зайвих турбот, ускладнень у житті, не допускати прорахунків у господарських справах.

Звичаї й обрядовість народного календаря пов'язані з природою території, на якій історично живуть українці. Виховний потенціал народного календаря виникав і шліфувався згідно з фундаментальним принципом природовідповідності виховання, що є визначальним у науковій педагогіці. Адже вся багатогранна система традицій і звичаїв народного календаря переконує, що провідною ідеєю буття є Людина, сповнена любові до всього живого на землі.

Народна педагогіка допомагає людині стати творцем власного життя. Засобами народних традицій вирішуються такі завдання: формування свободи

волі, самостійності, творчості. Молода людина, яка «пропустила крізь душу культурні цінності» свого народу, не може бути аморальною й інфантильною. Принципи народної педагогіки спрямовані на усунення авторитаризму в освітніх закладах, утверджують унікальність кожної людини, допомагають індивідові піднятися до рівня особистості, здатної брати відповідальність на себе – творити і самостверджуватися. Творчість у психолого-педагогічній літературі визначена як притаманна лише людині діяльність, що породжує якісно нове, відмінне, неповторне, оригінальне, унікальне. У процесі творчої діяльності в дитини формується внутрішня позиція щодо навколишнього, з'являється здатність усвідомлювати призначення й властивості різних предметів, власні дії та їхні наслідки. Водночас у роки дитинства різновиди діяльності (мовленнева, художня, ігрова) спрямовані на розвиток власних творчих здібностей, культивування працелюбності, зацікавлення до творчих здобутків інших.

Народні традиції розкріпачують людину, створюють такі ситуації, за яких знімаються хибні суспільні «гальма». Засобами народних традицій формуються нестандартне мислення, неповторність, створюються умови для саморозкриття та самореалізації.

Обряд як зовнішнє виявлення релігійності людини спрямовує її прагнення до світу духовного. Невід'ємним атрибутом обряду були й залишаються рослини. Флористичний супровід культових дійств простежується в традиціях численних етносів. Рослини найчастіше використовують з метою декорування, посвячення, у позахрамовій народній обрядовості.

Флористичні композиції української обрядовості умовно можна об'єднати у дві групи:

- 1) композиції-вінки (кола): обжинковий, йорданський віночки;
- 2) букети чи композиції, що імітують дерево: «борода», «косиця», ялинка, йорданські атрибути – кропило, трійця, хрести (форма вазонів), верба-шутка,

май та візерунки на вікнах, іванівські китиці та купальське деревце, віха, «вільха», маковійсько-спасівський букет.

У церкві до Різдвяних свят встановлюють ялинки. Перед днем Зіслання Святого Духа «маять» вхід до церкви липовими, березовими гілками чи гілками інших дерев. У східному обряді 27 вересня й у середині Великого Посту церква віддає шану св. Хрестові. Для цього поклоніння на тетраподі виставляють Хрест, прибраний зіллям та квітами. Найпоширеніший декор цього обряду – васильок. Очевидно, за західним зразком укорінюється звичай під час молебня-маївки до Пресвятої Богородиці дівчаткам у храмах тримати в руках білі лілії.

У нас, як і в інших європейських народів, традиційними є симетричні композиції. Прийнято декорувати ікони Матері Божої квітами білого чи іншого світлого кольору. Ікони Ісуса Христа прикрашають квітами у відтінках червоної барви. Практично всі свята церковного року, за винятком Вознесіння Господнього, мають своє продовження в самобутній інтерпретації нашого народу. Низка народних легенд і вірувань про квіти та зелень переплелася з християнськими традиціями. Та не всі перекази стали загальнозживаними символами в релігійному житті народів, оскільки християнська сакральна обрядовість вбирала й розвивала ті з них, які були найбільш близькі людям і не суперечили християнським догмам. Обрядовість нового християнського культу запозичила колорит язичницького поклоніння землі та природі й донині зберегла цю свою власне українську особливість.

Звичаєвість та обрядовість збудовані на сакралізованих уявленнях народу. Вони прийшли до нас від предків у спадок, закодовані у міфопоетичних образах та символах, які є водночас звичаєвими поняттями і нормами повсякденного життя. Від обрядового дійства, як вірили предки, залежить життя їх самих та нащадків. Обряд має поєднувати два світи: небо і землю, мікро- і макрокосмос. Він інсценізує минуле і програмує майбутнє, сполучає в собі триєдиність буття: світ пращурів, сучасників, наступних поколінь.

Розглянемо обрядовість зажинково-обжинкового циклу, що належить до трудової обрядовості. Емоційна налаштованість й окремі елементи покликані нагадувати про його сакральне минуле споконвіку хліборобського народу. Так, у деяких місцевостях Галичини пам'ятають про звичай колядувати «Бог предвічний народився», коли був зжятий на полі перший сніп.

На Поліссі намагалися розпочати жнива до дня св. Петра і Павла. Женці виходили на ниву до схід сонця, хрестилися і, помолившись, навхрест вижинали декілька пучків жита. Навхрест їх укладали на розстеленому рушнику поруч з принесеними хлібом та сіллю. Відтак дякували Богу й урочисто несли перший сніп «зажинок» додому. Ставили його на покуті, а на Спаса брали з нього кілька колосків для посвячення. Зерном з посвяченого колосся розпочинали осінню сівбу. Закінчувалися жнива «бородою». Це була жменя останніх незжатих колосків, деколи їхня кількість залежала від числа членів родини. Якщо залишали на полі більше стебел, то декілька колосків з «бороди» додавали в той сніп, який несли додому. Господиня зв'язувала колоски до купи червоною ниткою й прикрашала квітами. Подекуди колосся «бороди» заламували донизу. «Бородою» також називали невеличкий пучок колосків, узятих з останніх обжинкових снопів. Він заміняв «зажинок» чи служив йому доповненням. Окрім назви «борода», поліщуки іменували обжинки ще й «квіткою», «дідом» тощо. З обжинків женці ще на ниві плели вінок для газди, а часто й «косицю» чи «квітку» – снопик, сплетений із кількох пучків збіжжя.

Співзвучною зі святами урожаю є обрядовість Святого Вечора. Його рослинні атрибути переважно складалися з колосків та соломи. Після появи на небі вечірньої зорі господар вносив з почестями до хати «діда» – сніп добірного жита з обжинків чи зажинку і клав на покуті.

На Бойківщині здавна на Різдвяні свята вносять до хати ялинку. Місцеві мешканці переконані, що цей звичай у них споконвічний, а не запозичений. Від Різдва до Водохреща урочистий настрій створюють і підвісні композиції. Це

солом'яний «павук» – об'ємна конструкція з численних октаєдрів – та «їжак» – куля, створена відцентровими променями з позолочених колосків.

На Новий рік прийнято віншувати іменинників Василів вінком, сплетеним з житніх колосків.

До свята Водохреща глечик для свяченої води прикрашають віночком зі стрічок, калини, василька, безсмертника. Збоку глечика прив'язують китицю з василька, колосків від «діда», гілочок ялинки. Гілочки василька чи восковий хрестик кладуть у воду в середину глечика. Окрім води, посвячують ще й свічку чи трійцю. Під час трапези напередодні Водохреща (у Щедрий Вечір) в миски зі стравами встромлювали хрестики, виготовлені з соломки.

На Львівщині ще до середини минулого століття зберігалася традиція прикрашати віконні шиби складними візерунчастими солом'яними хрестиками. Ці ніжні витвори могли мати форму квітки-дерева, проте назва була та сама («хрести»).

Криниці та брами на це велике свято в багатьох місцевостях Галичини прикрашали своєрідними композиціями, основа яких утворювала невеликий дерев'яний хрестик. Посередині укладали віночком квіти, вгорі вміщували пучок жита чи вівса, а додолу звисали стрічки з паперу.

Вербна неділя – перше свято календарного року, у символіці якого домінує ранньовесняна рослинність. По всій Україні в обрядовості зустрічається оздоблена чи без прикрас «шутка» – китиця вербових гілок, що її посвячують у церкві.

Величне свято Великдень відзначається у весняний час оживання природи. Атрибутом свята здавна виступала писанка. Писанка була не просто красивою річчю, що прикрашала інтер'єр, а оберегом проти будь-яких негараздів. Багато людей це усвідомлюють і нині. Беручи до рук таке яечко, вони відчувають його енергію, навіть якщо до того не вірили в неї.

Писанки й крашанки готували і готують перед Великоднем, а в неділю ними прикрашають кошики, які люди несуть до церкви святити. Крашанками розговляються, тобто їдять їх під час великодньої трапези. Вони відігравали

важливу роль у різних сферах життя. Скажімо, в обрядах сватання: «записана» на шкаралупці інформація могла передати «адресату» ставлення людини та сподівання на взаємність, які не наважувалися висловити вголос.

Писанки та крашанки святили, а потім дарували рідним, друзям, шанованим гостям, адже обмін писанками (за переказом) скріплює дружбу між людьми. Вважалося, що впродовж тижня після Великодня не можна заходити до хати без такого гостинця. Крашанками обдаровували дітей, і це вважалося найкращим подарунком. Існувало багато дитячих ігор, у яких головною забавкою і головним вигрешем ставала та сама крашанка. Дівчата зазвичай дарували писанки та крашанки парубкам, а ті за це пригощали їх солодощами.

Повернувшись з церкви на Великдень, кожна дівчина обов'язково вмивалася водою, у якій постояла писанка, щоб личко було кругле та гладеньке, як яйце, і гарне, як писанка. Шкаралупу з писанок й писанку з символами землі, сонця, дощу, врожаю закопували на городі чи в полі, щоб краще родило, щоб ні дощ не побив, ні сонце не висушило. Де збіжжя вийшло негарне, качали писанкою, щоб на той рік поправилося. При першому вигоні худоби господині давали пастухові крашанку, поряд з іншими символами сонця – калачами, млинцями, а годувальниці сім'ї – корові – цього дня чіпляли на ріг розписану символами шкаралупу, щоб цілий рік давала смачне та цілюще молоко.

З писанок робилися просторові композиції – гердани (яєчка нанизують на нитку, як намисто, і прикрашають китичками), дзвони (кожну писанку нанизують окремо на нитку з китичкою, а тоді нитки скріплюють угорі), хрести (з дванадцяти писанок із зображенням хрестів). Ці композиції мали ще більшу охоронну силу. Вишуканою прикрасою були голуби, які до Різдва, Великодня, весняних свят «літали» на шворках під стелею. Тулуб такого голуба становила писанка, голівка його була з бджолиного воску, а крила й хвіст – зі складеного віялом паперу.

В Україні в день св. Юрія донині зберігся звичай класти віху біля воріт. Це – гілки квітучого терну, глоду чи іншого дерева, ввіткнуті у скибу дерну й обв'язані польовими квітами. На Гуцульщині в цей день відбувались урочисті

проводи на полонину. Уже зранку молодь збирала оберемки польових квітів для того, щоб сплести вінки для прикрашання домашньої худоби, яку відправляли до осені на далекі гірські пасовиська.

Провідний декор свята Зіслання Святого Духа – «май» (кличання). Гілками липи, клена прикрашали храми й будинки всередині та зовні, ворота й тини. На долівку кидали трави. На це свято, як на Водохреще, подекуди зберігся звичай декорувати віконні шиби візерунками у формі хреста чи вазона. На Покутті ці візерунки виконували з частинок листків любистку. У підгірських селах на віконне скло наліплювали окремі листочки папороті у формі хреста, komponуючи їх з квітами калини.

У дев'ятий четвер після Великодня чи в наступну неділю (католицьке) свято Божого Тіла, що подекуди має народну назву «зеленець», священник обходить з Найсвятішими Тайнами довкола церкви. Попереду маленькі дівчатка у віночках встеляють дорогу пелюстками квітів. Раніше в селах Галичини цього дня дівчата-підлітки збирали квіти, з яких плели 9-12 віночків, кожен з іншого зілля. Після посвячення в церкві їх вішали під дахом чи виносили на горище.

Християнське свято Івана Предтечі в часі його запровадження збігалося з днем літнього сонцестояння. Цю пору вважали найкращою для заготівлі цілющих рослин. У деяких місцевостях маїли хати зіллям. На Поділлі, Середньому Подніпров'ї та на Поліссі побутував обряд купальського деревця. До місця святкування приносили та вбивали в землю свіжозрубане деревце. Його прикрашали різними квітами, ягодами та дозрілими колосками збіжжя. А на Покутті на свято Петра і Павла здійснювали аналогічний обряд «вільхи».

Найтипівішим для серпневого квітчання є посвячення в церкві букетів і зілля. В окремих місцевостях це пов'язано з днем мучеників Маккавеї, в інших – зі святом Преображення Господнього. У маковійському букеті домінував мак, у спасівському – яблука в кошику з іншими фруктами та квітами.

Отож, на наших землях творили й практикували обрядовість українського квітчання. Давні обряди стали невід'ємною складовою церковної традиції

святкування. На підставі аналізу українського обрядового квітання можна зробити висновок, що ця традиція прийшла до нас з глибокої давнини. Гідна подиву живучість сакральної обрядовості. Християнство, сформувавшись у національну релігію, стало надійним дороговказом людства від духовного занепаду до досягнення щастя вічного. Проте сучасні сільські старожили, які зберегли в пам'яті та серці прадідівські традиції, на жаль, не завжди можуть пояснити їхнє значення. У різних селах можна почути різні версії народних переказів. Приміром, в одних місцевостях вважають, що святвечірній «дід» символізує св. Йосипа, в інших, що це дар пастушків новонародженому Ісусові.

Календарна обрядовість запобігає нівелюванню особистості, стимулює її неповторність, а навіть народжує героя. Варто пам'ятати: народ набуває статусу суспільства за умови, якщо складається з окремих самодостатніх «я», здатних творити гармонійну єдність.

Шляхи впровадження етнокультурних традицій в освітній процес початкової школи. Педагогічний потенціал звичаєвої обрядовості Карпатського регіону. Технологія організації і проведення виховного заходу народознавчого спрямування. Фольклорна спадщина Карпатського регіону як засіб морального виховання зростаючого покоління. Ці питання розкрито в темі «Організація виховної роботи в загальноосвітніх закладах».

У темі «Виховна робота в початковій школі» розглянуто виховні традиції Карпатського регіону як чинник удосконалення освітнього процесу в початкових класах гірської школи, шляхи залучення родин учнів до відродження етнокультурних традицій Карпатського регіону.

Форми виховної роботи в позашкільних закладах освіти; виховна справа як синтезований компонент у діяльності позашкільного навчального закладу; залучення календарних традицій Карпатського регіону в процес екологічного виховання школярів; роль педагога у функціонуванні дитячого гуртка; декоративно-прикладне мистецтво Карпат як засіб естетичного виховання школярів є предметом вивчення теми «Виховна діяльність позашкільних навчальних закладів» [13; 14; 48; 52; 60; 68; 182].

Аудиторна і позааудиторна робота студентів орієнтована на опанування знаннями про мету виховання як провідну передумову освітнього процесу; специфіку закономірностей виховання; сутність принципів виховання; зміст процесу виховання; характеристику основних етапів і форм організації виховного процесу; визначення і сутнісну характеристику форм, методів і засобів виховання; специфіку основних напрямів виховання; тенденції сучасного громадянського і національного виховання; вихвні традиції етнічних спільнот Карпатського регіону; інтегрування етнокультурної самобутності Карпатського регіону в освітнє середовище початкової школи; організація виховних заходів з використанням звичаєвої обрядовості Гуцульщини і Покуття [1; 29; 35; 52].

У вибіркового курсі «Дошкільна педагогіка» звертали увагу студентів на особливості формування основ патріотичного виховання та формування національної свідомості в період дошкільного дитинства [130, с. 180-185]. Зокрема в темі «Формування патріотичних почуттів дошкільників в умовах ДНЗ» розкрито низку питань:

1. Поняття патріотизму як першооснови у формуванні любові до найближчого оточення.
2. Завдання патріотичного виховання дітей дошкільного віку.
3. Форми, методи і засоби патріотичного виховання в сучасному дитячому садку [138; 139; 180].

Без любові до Батьківщини, готовності примножувати її багатства, оберігати честь і славу, а за необхідності віддати життя за її свободу і незалежність людина не може бути громадянином. Як синтетична якість, патріотизм охоплює емоційно-моральне, дієве ставлення до себе та інших людей, до рідної землі, своєї нації, матеріальних і духовних надбань суспільства.

Патріотичні почуття дітей дошкільного віку засновуються на інтересі до найближчого оточення (сім'ї, батьківського дому, рідного міста, села), яке вони бачать щодня, вважають своїм, рідним, нерозривно пов'язаним з ними.

Важливе значення для виховання патріотичних почуттів у дошкільників має приклад дорослих, оскільки діти значно раніше переймають певне емоційно-позитивне ставлення, ніж починають засвоювати знання.

Патріотизм як особистісна якість має інтегральний зміст. З огляду на це в педагогічній роботі поєднано ознайомлення дітей з явищами суспільного життя, народознавством, засобами мистецтва, практичною діяльністю дітей (праця, спостереження, ігри, творча діяльність та ін.), національними, державними святами.

Основними напрямками патріотичного виховання є:

- формування уявлень про сім'ю, родину, рід і родовід;
- краєзнавство;
- ознайомлення з явищами суспільного життя;
- формування знань про історію держави, державні символи;
- ознайомлення з традиціями і культурою свого народу;
- формування знань про людство.

Для патріотичного виховання важливо правильно визначити віковий етап, на якому стає можливим активне формування в дітей патріотичних почуттів. Найсприятливішим для початку систематичного патріотичного виховання є середній дошкільний вік, коли особливо активізується інтерес дитини до соціального світу, суспільних явищ.

Цілеспрямоване патріотичне виховання повинно поєднувати любов до найближчих людей з формуванням такого ж ставлення і до певних феноменів суспільного буття. З цією метою факти життя країни, з якими ознайомлюють дошкільнят, ілюструють прикладами з діяльності близьких їм дорослих, батьків залучають до оцінки суспільних явищ, спільної участі з дітьми у громадських справах.

Концепція дошкільного виховання в Україні (1993), сповідуючи історичний підхід до патріотичного виховання дітей дошкільного віку, актуалізує його народознавчі, українознавчі та краєзнавчі напрями. На це орієнтують і різноманітні програми дошкільного виховання.

Уже в молодшій групі діти мають знати назву рідного міста (села), а в середній повинні мати певні уявлення про Батьківщину («Батьківщина — це місце, де людина народилась і живе, де народились і живуть її батьки [119, с. 82-86]. Вона така ж рідна для людини, як її батьки, тому й називається Батьківщиною. Наша Батьківщина – Україна»). Діти повинні знати, що люди, які мають спільну батьківщину, – це народ, а ті, що народилися і живуть в Україні, – український народ. У народі з роду в рід передають мову, пісні, повагу до старших, любов до дітей і рідного дому [118, с. 62-65]. Програма передбачає формування в дітей уявлень про історію рідного міста (села), походження його назви і назв вулиць, географічні та історичні пам'ятки рідного краю [15; 31; 83].

Базовий компонент дошкільної освіти в Україні зорієнтований на опанування знаннями про нашу державу, виховання поваги до державних символів. Старші дошкільники мають знати прапор, гімн, герб України, назву столиці, інших великих міст, значущі географічні назви (Крим, Карпатські гори, Дніпро), пам'ятні місця (Тарасова гора у Каневі, Хортиця, заповідник Асканія-Нова тощо). Цій меті підпорядковані заняття «Ми живемо в Україні, ми дуже любимо її», «Пам'ятні місця України», «Рідне місто (село)», «Вулиці нашого міста (села)», «Наш герб» та ін.

Діти мають поступово усвідомлювати, що моральний аспект патріотизму полягає і в розвитку національної економіки (це нові робочі місця, заробітна плата працівникам, доходи бюджету, раціональне використання якого робить життя в рідній країні достойним), і в підтримці національного виробника, і в економічній, господарській порядності власників підприємств, і в розвитку меценатства тощо. Щодо цього педагог може використати приклади з історії і з сучасного життя країни. Доцільним у патріотичному вихованні дітей дошкільного віку є використання творів художньої літератури, у яких ідеться про історію і сьогодення України, життя дітей і дорослих.

Досягти якісного рівня патріотичного виховання дошкільників не можна без урахувань специфіки окремих регіонів, їхніх національних особливостей.

Виховання любові до Батьківщини, до своєї Вітчизни – завдання надзвичайно складне, особливо коли мова йде про дітей дошкільного віку. Однак така складність виникає при спробі переносити на дітей «дорослі» показники проявів любові до Вітчизни.

Дошкільний вік як період становлення особистості має свої можливості для формування вищих моральних почуттів, до яких і відноситься почуття патріотизму.

Для того, щоб визначити специфіку процесу формування в дітей любові до Вітчизни, необхідно визначитися у природі самого патріотичного почуття, його структурі, змісті, а також простежити його народження, джерела (на основі яких почуттів воно формується або, точніше, без якої емоційно-пізнавальної основи не може з'явитися це складне інтегральне почуття).

Якщо патріотизм – це почуття приязні, відданості, відповідальності і т.д. до своєї Батьківщини, то дитину ще в дошкільному віці необхідно навчити бути приязною (до чого-небудь, бути відповідальною в її малих справах та вчинках).

Перш ніж дитина навчиться співпереживати бідам та проблемам Батьківщини, вона повинна навчитися співпереживанню взагалі як людському почуттю. Захоплення просторами країни, її красою та природними багатствами виникає тоді, коли дитину навчили бачити красу безпосередньо навколо себе. Також, перш ніж людина навчиться трудитися на благо Батьківщини, необхідно навчити її добросовісно виконувати трудові доручення, прищеплювати любов до праці.

Отже, базовим етапом у формуванні в дітей любові до Батьківщини необхідно вважати накопичення дитиною соціального досвіду проживання у своїй Вітчизні та засвоєння усталених норм поведінки, взаємовідносин. Патріотичне почуття за своєю природою багатогранне, воно об'єднує всі сторони особистості: моральну, трудову, розумову, естетичну, а також фізичний розвиток – і передбачає вплив на кожну зі сторін для отримання єдиного результату.

До ефективних методів і форм організації патріотичного виховання належать екскурсії вулицями рідного міста, до історичних пам'яток, визначних місць; розповіді вихователя; бесіди з цікавими людьми; узагальнювальні бесіди; розгляд ілюстративних матеріалів; читання та інсценування творів художньої літератури; запрошення членів родин у дитячий садок; спільні з родинами виховні заходи (День сім'ї, свято бабусь тощо); зустрічі з батьками за межами дошкільного закладу, за місцем роботи та ін.

Важливим напрямом патріотичного виховання є прилучення до народознавства – вивчення культури, побуту, звичаїв рідного народу. Дошкільників ознайомлюють з культурними і матеріальними цінностями родини і народу, пояснюють зв'язок людини з минулими і майбутніми поколіннями, виховують розуміння смислу життя, інтерес до родинних і народних традицій.

Значну роль у вихованні дітей відіграють народні традиції – досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки, що склалися історично і передаються з покоління в покоління (шанувати старших, піклуватися про дітей, відзначати пам'ятні дати тощо). З традиціями тісно пов'язані народні звичаї – усталені правила поведінки; те, що стало звичним, визнаним, необхідним; форма виявлення народної традиції (як вітатися, як ходити в гості та ін.).

Прилучаючись до народознавства, діти поступово утверджуватимуться в думці, що кожен народ, зокрема й український, має звичаї, які є спільними для всіх людей. Пізнаючи традиції, народну мудрість, народну творчість (пісні, казки, прислів'я, приказки, ігри, загадки тощо), розширюючи уявлення про народні промисли (вишивка, петриківський розпис, яворівська іграшка), вони поступово отримують більш-менш цілісне уявлення про втілену в художній і предметній творчості своєрідність українського народу. Водночас у дітей розширюються знання про характерні для рідного краю професії людей, про конкретних представників. При цьому вихователь повинен не стільки піклуватися про збагачення знань, скільки про творче засвоєння, розвиток почуттів дітей. У дошкільному віці вони залюбки беруть участь у народних

святих і обрядах, пізнаючи їх зміст, розвиваючи художні здібності, навички колективної взаємодії.

Формування патріотичних почуттів дітей дошкільного віку має поєднуватися з вихованням їх у душі миру. Адже глобалізація, зростання відкритості суспільств актуалізує ідею планетарності, вселяє багатьом людям відчуття того, що вони є жителями Землі. За даними Всесвітньої організації з дошкільного виховання (ОМЕР), представники різних країн змістом мирних відносин між людьми вважають:

а) любов і повагу до ближнього, щирість, співпереживання, привітність, розуміння, вміння допомагати тим, хто потребує допомоги;

б) дотримання прийнятих у суспільстві моральних норм, протидію злу без виявлення агресивності;

в) почуття солідарності та відповідальності стосовно інших.

Базовий компонент дошкільної освіти в Україні тлумачить поняття «людство» як сукупність усіх людей, які населяють планету, як усвідомлення того, що народи світу прагнуть миру і щастя, процвітання рідної країни і всієї планети, турбуються про майбутнє дітей.

У дошкільному закладі розкриття етнічної багатоманітності світу доцільно починати з ознайомлення безпосередніми методами. Передусім слід ознайомити дітей з народами, які населяють країну та сусідні держави, а також із народами, що є носіями іноземної мови, яку діти вивчають у дошкільному закладі. Дошкільників, як правило, цікавлять казки, ігри, побут інших народів; залюбки вони спілкуються з представниками різних національностей.

Засоби і методи цієї роботи традиційні: розповіді вихователя; використання творів художньої літератури; показ народних іграшок, виробів народних майстрів, предметів побуту тощо; розглядання ілюстративного матеріалу (картин природи, історичних пам'яток тощо); ігрові заочні екскурсії-подорожі; узагальнювальні заняття, що підсумовують знання дітей про певну країну; листування з дошкільними закладами, зустрічі з представниками інших країн.

Спрямованість патріотичного виховання на загальний особистісний розвиток дитини, його неперервність у педагогічному процесі, багатоманітність напрямів і методів вимагає високої професійної та моральної культури вихователя, гуманістичної спрямованості його педагогічної діяльності, вміння розуміти дитину і діяти спільно з нею.

У темі «Виховання початків національної свідомості у дітей дошкільного віку» передбачено вивчення провідних етапів національного виховання та реалізацію його в умовах дошкільного навчального закладу.

Важливим завданням педагогічної науки і практики є забезпечення етнізації – природного входження дітей у духовний світ свого народу, нації як елемента загальнолюдської культури, позбавленого національної обмеженості та егоїзму. Така спрямованість виховної роботи вимагає єдності національного і загальнолюдського у формуванні національної самосвідомості, інтернаціональних почуттів дошкільників. Національне самовизначення особистості (віднесення себе до певної нації, відданість їй, любов та інтерес до всього національного) за такої умови не перероджується в національний егоїзм і негативне ставлення до інших націй, адже людина, яка має високу національну свідомість, поважатиме й інший народ.

Головним завданням національного виховання дітей є формування основ національної самосвідомості – відчуття приналежності до певної нації, яка виявляється в етнічному самовизначенні (ототожнення себе з певною етнічною групою). Основою національної самосвідомості є національні почуття – комплекс емоцій, які фіксують суб'єктивне ставлення людей до своєї нації, її потреб і норм життя, а також до інших народів. Важливо, щоб сформовані в ранньому дитинстві національні почуття, елементи національної свідомості мали моральну спрямованість. Усе це активно сприятиме формуванню в дітей етики міжнаціонального спілкування, яка стосовно дитини-дошкільника передбачає симпатію, доброзичливість, повагу до однолітків і дорослих різних національностей, їхніх національних традицій і звичаїв, інтерес до їхнього життя, культури.

Втілення національного виховання дітей у сучасних освітніх закладах неможливе без впровадження в навчально-виховний процес надбань народної етнопедагогічної традиції. Впровадження кращих надбань українського народу в роботу дитячого садка повинно мати своєрідну форму подання і бути зустріччю дитини з духовною спадщиною народу. При ознайомленні дошкільнят з українськими народними святами, обрядами й звичаями необхідно керуватися принципами доступності, зрозумілості, відповідності віковим особливостям й урахуванням інтересів і нахилів кожного вихованця. Увесь комплекс виховного впливу повинен бути нормою існування життя дитини в дошкільній установі. Емоційно-естетичне сприйняття навколишнього світу має для дитини першочергове значення. Відтак доцільним вважаємо безпосереднє спілкування з оточенням поєднувати з впливом українського мистецтва – музикою, піснями, малюванням та залученням народних казок, загадок, приказок, віршів та легенд, у змісті яких розкрито (чи опосередковано згадано) самобутні українські традиції. Щоб інформативний матеріал краще засвоювали діти та сприймали з більшим інтересом, розповіді вихователя слід поєднувати з практичною діяльністю дітей, їхньою безпосередньою участю в проведенні народних свят, творчою роботою на заняттях з ручної праці та образотворчого мистецтва, з екскурсіями до історичних місць, до майстерень народних умільців.

Визначальна роль у виховному впливі на дітей має відводитись народним іграм, бо в них дитина відтворює звичаєвість певної епохи й одержує при цьому необхідний доступний обсяг знань, норм поведінки та моралі свого народу.

Педагогам необхідно прагнути, щоб народознавча робота вже в першій ланці освітньої системи була інтегрованою. Водночас важливо, щоб виховний вплив відбувався без психологічного тиску, проходив у контексті повсякденного життя, у формах і способах, притаманних народному життю та максимально наближених до потреб дітей.

Для реалізації вищеназваних провідних засад в ознайомленні дітей з культурними надбаннями українського народу в дитячому садку бажане

створення кімнати з народознавства, у якій проводилася б робота з вихованцями за чотирма виховними осередками. Одним з осередків є «Українська світлиця», що представлятиме мініетнографічний музей. Експонатами слугуватимуть зібрані вихователями з участю батьків національний одяг, старовинні речі хатнього вжитку, гончарні вироби, народні символи та обереги: ікони, рушники, обрядовий хліб, віночки, які покликані формувати уявлення дітей про помешкання й побут українців у давнину. З дітьми молодшого та середнього дошкільного віку в цьому виховному осередку проводять екскурсії з метою формування початкових етнічних знань, а з дітьми старшого дошкільного віку організують сюжетно-стилізовані тематичні та комплексні заняття, фольклорні свята, екскурсії-мандрівки, вечори пісень, народні дозвілля та розваги. Роботу в кімнаті національного побуту слід будувати так, щоб діти могли не лише споглядати, а й діяти. Предмети, речі вжитку мають бути такого розміру, щоб дозволяли гратися й відтворювати те, що вже відомо про народний побут. Тут доречно проведення з дітьми дидактичних ігор «Український рушничок», «Букет Маковія», «З бабусиної скрині», «Селянське дворище». Поряд з предметами старовини в оформленні світлиці мають бути й сучасні речі, які дозволяють показати дітям контраст не лише з метою порівняння, а й з метою розвитку в них творчого мислення, уяви, розкриття тих здобутків, які ведуть до кращого життя людей.

Залученню дітей до участі в традиційних народних святах передують підготовча робота. Так, доцільним є засвоєння дітьми таких аспектів святкового дійства:

- у яку пору року свято відзначають;
- що символізує певний обряд чи звичай, який є складовою святкового комплексу;
- які атрибути зазвичай використовують у процесі виконання цих обрядів та звичаїв;
- у яких різновидах народної творчості віддзеркалено символіку цього свята.

Ознайомлення з вищепереліченими аспектами має за мету стимулювати інтерес дітей до наступної події й збагатити їхні враження під час святкування. У процесі ознайомлення з джерелами народної творчості діти повинні відчувати самотній характер українського народу, його кращі риси: доброзичливість, гумор, працелюбність, гостинність, щирість.

Наступний виховний осередок умовно названий «Кобзарик». У ньому представлені українські народні інструменти (сопілка, бубон, цимбали, дримба, іграшкова бандура, ксилофон), добірка книжок з українськими піснями, баладами. Під час роботи в цьому осередку доцільне створення дитячого музично-фольклорного ансамблю «Дзвіночок», адже метою осередку є прищеплення дітям любові до української музики, пісень, танців, зацікавлення виразністю й образністю української мови, культурою українського народу, його мистецькою скарбницею.

У цьому виховному осередку діти молодшої групи навчаються грі на сопілці, вихованці середньої групи – на бубні та бандурі, а дітей старшої групи вчать елементарній грі на дрибмі та цимбалах, залучають до участі в музично-фольклорному ансамблі. Навчання грі на музичних інструментах передбачає кілька дидактичних моментів:

1. демонстрація інструмента;
2. розповідь легенди про його створення;
3. пояснення будови цього інструмента;
4. ознайомлення з правилами поводження з ним;
5. прослуховування гри на цьому інструменті в аудіозаписі;
6. демонстрування прийомів гри;
7. безпосереднє вправляння дітей у грі.

Гра дітей на дитячих музичних інструментах надасть особливого звучання фольклорним святам, розвагам дітей. Ретельно підібраний репертуар, група відповідно налаштованих інструментів, що складатимуть ансамбль, відповідальність кожного виконавця започаткують основи формування естетичного смаку дошкільників, їхнього музичного розвитку.

Виховний осередок «З історії України» презентує ілюстративний, демонстраційний та роздатковий матеріал для ознайомлення з історичними подіями з життя українського народу. Опанування елементарними знаннями з історії, формування історичного мислення досягається в дошкільному віці під час читання народних казок, легенд, дум про історичних осіб, які добре відомі в Україні чи в певному регіоні. Доступними для розуміння сучасних дошкільників є оповіді про те, які свята відзначали в давнину, яких звичаїв і обрядів дотримувались наші пращури в дохристиянську добу, якими іграшками бавилась тогочасна малеча тощо.

У процесі ознайомлення з першоосновами історії рідного краю на дітей справляє незабутнє враження використання спеціально підготовлених ілюстрацій, костюмів, декорацій. Їх можна залучати під час проведення комплексних і театралізованих занять за участю старших дошкільників, батьків та співробітників дитячого садка. Як свідчать педагоги-практики, відвідування краєзнавчого музею, екскурсій на виставки декоративно-ужиткового мистецтва стимулює дітей до відображення своїх вражень у малюнках на теми «Моє село (місто) в минулому», «Вертеп у нашому (місті) селі», «Як у нас святкують Великдень».

У виховному осередку, названому «Віконце у світ казки», є добірки віршів, оповідань і казок для дітей різних вікових груп. Важливо, щоб з-поміж книг були представлені як українські, так і твори народів країн близького і далекого зарубіжжя. Мета цього осередку полягає в тому, щоб твори та ілюстрації до них показували дітям привабливість і важливість загальнолюдських цінностей (доброта, милосердя, чесність, справедливість, поміркованість, скромність, мужність), а відтак формували в дітей прагнення опанувати цими якостями.

Функціонування виховних осередків та розпорядок роботи в них має забезпечувати методист дошкільного закладу, який повинен надавати методичну допомогу вихователям з питань етнопедагогіки і народознавства. У методичному кабінеті дошкільного закладу має бути добірка художньо-

історичної літератури, оформлені альбоми народних загадок, прислів'їв, скоромовок, приказок, підготовлено описи народних рухливих ігор для дітей різного віку, словник народознавчої термінології, серії комплексних, комбінованих занять, зразки декоративного розпису, характерного для певної місцевості, сценарії календарно-обрядових свят.

Навчально-виховна робота з прилучення до культури рідного народу не повинна обмежуватись лише роботою з дітьми. Ефективне здійснення означеного напрямку роботи може бути успішним лише за умови участі в ній батьків вихованців дитячого садка. З метою педагогічної просвіти з питань етнопедагогіки й українського народознавства доцільно в дитячому садку створити гурток для батьків, на зустрічах якого знайомити їх з традиціями родинного виховання в Україні. Кожний вихователь дошкільного закладу має широкі можливості для створення власної системи концепції народознавчої роботи з дорослими. Матеріал повинен добиратися відповідно до регіональних особливостей, адже й традиції можуть бути різними навіть у сусідніх селах, не кажучи вже про області. Робота з дітьми та їхніми батьками має бути спрямована на кінцеву мету – виховання національно свідомого громадянина незалежної України.

Особливе значення для нас становили навчальні дисципліни психологічного спрямування. Зокрема на першому етапі звертались до навчальних дисциплін «Етнопсихологія», адже в процесі вивчення провідних тем студенти опановували понятійний апарат, безпосередньо пов'язаний із проблемами етнічної соціалізації – «відчуття», «сприйняття», «самосвідомість», «соціальний осередок», «індивід», «людина», «особистість».

У процесі вивчення зазначених курсів застосовували лекції-панорами, проблемні лекції, лекції з використанням елементів «мозкової атаки». Студенти виконували творчі письмові завдання, готували повідомлення, довідково-інформаційні матеріали під час семінарських занять. У межах часу, відведеного на самостійну роботу, студенти уклали термінологічний словник з етнопроблематики та афористичну збірку «Перлини педагогічної мудрості»,

розробили «Історико-етнографічну довідку Прикарпаття (Буковини, Закарпаття)» (додаток № 13), підготували круглий стіл «Чужинці про Україну», вікторину «Чим ми цікаві для світу», методичне ток-шоу «Особистісно-зорієнтована освіта. Нова?! Цікава?! Потрібна?!» (додаток № 14), етнографічну композицію «Від Сяну до Дону» (додаток № 15).

Провідним напрямом налагодження міжпредметних зв'язків при формуванні етнопедагогічної компетенції розглядали: забезпечення професійної готовності навчальним матеріалом дисциплін циклу професійної підготовки, що передбачало формування в студентів уміння екстраполювати набуті знання етнографічного змісту в педагогічну практику. При встановленні міжпредметних зв'язків згідно з означеною перспективою увагу акцентували на ознайомленні студентів із самобутніми рисами родинно-побутової культури гуцульської етноспільноти. Зауважимо, що невід'ємною складовою вивчення різноманітних чинників гуцульського етноregionу виступала ідея загальноукраїнського культурного простору, що гармонійно поєднує й взаємозбагачує феномен кожної етноспільноти української нації.

«Дитяча література» – складова блоку дисциплін професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Дисципліну вивчають студенти спеціальності «Початкова освіта» на першому курсі в першому семестрі. Курс «Дитяча література» спрямований на ознайомлення студентів із українською та зарубіжною літературою для дітей і юнацтва, опанування методики навчання літературного читання в початковій школі.

Мета вивчення дисципліни «Дитяча література» полягає в ознайомленні студентів з визначними зразками української та зарубіжної літератури, спрямованої на дитяче сприйняття. У процесі вивчення курсу студенти повинні набути навичок аналітичної роботи з текстом, отримати поняття про сучасні методи літературознавчого дослідження, з'ясувати особливості оповіді залежно від стильової та жанрової приналежності тексту, оволодіти змістом і методикою читання в початкових класах. Під час практичних занять повинні бути практично зреалізовані набуті текстуальні знання і вміння коментувати,

аргументовано інтерпретувати, аналізувати твір у контексті біографії письменника, його творчої особистості, у культурно-історичному контексті. На лекційних заняттях студенти знайомляться з курсом дитячої літератури як складової літератури загалом, засвоюють особливості дитячої книжки, специфіку сприймання художньої літератури дітьми різного віку в жанрово-родовій залежності. Вузівський курс дитячої літератури передбачає вивчення художніх творів для дитячого читання, художніх творів про дітей і художніх творів для підліткового віку. Практичні заняття спрямовані на засвоєння студентами художніх творів для дітей, сюжетної основи та образної системи, а також на усвідомлення культурно-історичного аспекту створення тексту. Практичні заняття з дисципліни «Дитяча література» передбачають насамперед обговорення студентами естетично-художньої концепції, проблематики, мистецької вартості твору. У процесі роботи студенти керуються списком рекомендованої літератури, який додається до кожної теми, а також беруть до уваги зміст питань плану практичного заняття та самостійної роботи.

Окремий блок дисципліни «Дитяча література» становлять дитячі фольклорні і літературні твори на гуцульську тематику.

Гуцульщина – край дивовижної краси, щиросердних й гостинних людей, різнобарвного мистецтва, здавна зачаровував усіх, хто відвідував Карпатські гори. Тому не дивно, що видатні діячі української культури і науки звеличували красу гуцульської природи й захоплювалися самотністю гуцульської етноспільноти. У своїх етнографічних звітах, а згодом і літературних творах знавці карпатського краю почали звертатися до дитячого фольклору та змальовувати повсякденне життя маленьких мешканців Карпат.

Педагогічному потенціалу дитячих фольклорних і літературних творів гуцульської тематики присвячено науково-публіцистичний доробок П. В. Лосюка, І. Ю. Мисюка, І. І. Пелипейка, І. С. Руснака, Р. П. Скульського, М. Г. Стельмаховича та інших. Водночас зауважимо, що ще не здійснено комплексного дослідження дитячої етнографічної спадщини Гуцульщини та літературних творів для дітей, написаних на гуцульському діалекті.

Актуальність означеної проблеми зумовлена недостатнім вивченням засадничих чинників формування етнічно свідомої особистості, а відтак необхідністю використання історичного досвіду народу в умовах оновленої освіти України.

Свої світоглядні погляди, морально-етичні норми, художньо-естетичні смаки мешканці карпатського краю створювали та вдосконалювали впродовж багатьох століть. Провідними з-поміж них виступали повага та любов до вільної праці, утвердження ідеалів добра та краси, знання свого родоводу, високих рис громадянства. Натомість нещадно засуджувалися негативні якості людей. Усталеними чинниками виховання, що здавна практикувалися в гуцульських родинах, були: поведінка та вчинки батьків, їхня мова, праця, а також фольклор, народні звичаї, вірування, мистецтво, ремесла, промисли тощо.

З-поміж провідних завдань сімейного виховання народна педагогіка визначальну роль надавала трудовому вихованню – першооснові життя суспільства. Тому про добре вихованого гуцулика чи гуцулочку казали «газдівська дитина», визначаючи при цьому, що потреба й уміння працювати – це те найкраще і найцінніше, що можуть залишити батьки своїм дітям. Трудове виховання становить стрижень гуцульської народної педагогіки. Навіть народження дитини сприймалося горянами як прихід на світ нового трудівника чи трудівниці. Тож найперші магичні дії, коли дитина побачила світ, були спрямовані на те, щоби прищепити їй працелюбність. Зав'язуючи пуповину хлопцеві, баба-повитуха бажала, щоб той «вмів дрова рубати і файно різьбити, а дівчинці – аби хліб вміла випікати, ткати й вишивати» [36, с. 155].

За переконанням гуцулів, дитина від дня її народження – невід'ємна від природи її матеріальна частина. Надзвичайно важливим моментом у житті новонародженого вважалося перше купання. Купали малу дитину щодня, окрім того дня тижня, у який вона народилася. Для купелю робили нові дерев'яні ночви. Для того, щоб забезпечити дитині щасливу долю, у купіль клали предмети, освячені в церкві: воду, зілля, мед, молоко, обов'язково доливали

свяченої йорданської води, яку називали «живою водою», примовляючи: «Ллю святу йорданську воду на твоє щастя, на твою вроду».

У колискових піснях якнайкраще виявляється одвічна народна мудрість про необхідність раннього виховання. Уже з колискового віку дитині прищеплювали любов до пісні та уснопоетичної творчості, адже в них відбито постійні прагнення народу до всього найкращого. До того ж народна творчість, поєднуючись із дитячою психологією та дитячим світом, вчить мріяти, оптимістично сприймати дійсність, бачити добро і зло, естетично виховує, повідомляючи знання про довкілля. Матері-гуцулки, заколискуючи дитину, співали колискові-коломийки. Наведемо кілька зразків старовинних гуцульських колискових, які зібрав і записав учитель із Соколівки Косівського району Івано-Франківської області І. Ю. Мисюк:

Колисочко яворова,	Колиску хитати,
Колисочко з дуба,	Буде моїй дитиноньці
Колишетси в колисочці	Веселенько спати.
Дитинонька люба.	Колишеться колисочка
Колисочко яворова,	Сама яворова,
Колисочко з горіха,	Колишеться в колисочці
В колисочці колишетси	Дитинка здорова.
Мамчина потіха.	Колишеться колисочка –
І покладу колисочку	Ворізки з паперу,
В саду на сливочку,	Колишеться в колисочці
Буде вітер повівати,	Маленький ангелик
	[36, с. 169 -171].

Дослідники культури гуцульського краю, підсумовуючи результати етнографічних розвідок, відзначали різноманіття обрядів, що здійснювалися на честь маленьких гуцулят й знаменували їхні перші кроки на шляху до дорослого життя. Приміром, етнограф В. О. Шухевич у своїй фундаментальній

п'ятитомній монографії «Гуцульщина» розповідає про звичай, який побутує в Карпатах. Він полягає в тім, що місяць після народження стрижуть дитині волосся, «аби росло май гуще і аби було фayne!» Мати кладе острижене волосся в кут хати та й каже: «Дивися, де я кладу волосся, абис на тім сьвітї знало, відки єго взети». Для того, щоб у дівчинки волосся було густе та пишне, гуцулки ховали перше стрижене волосся у розсоху верби [256, с. 18]. Обряд першого заплітання коси відбувався, коли дівчинці минало п'ять років. Для його виконання запрошували шановану в селі жінку. Під час виконання обряду волосся збирали з чотирьох сторін голови, що мало символізувати знак хреста. Заплітання супроводжували ритуальним примовлянням: «Як я звезую усе волосє на тобі, аби сї тримало зусїх щтирох боків, так аби сї до тебе везали з усїх боків парубки, одівці, дщицкі сини, тай котре май старші парубки у краї; котрий тебе уздрит, то так аби за тобов умлівав, як риба за водов!» [256, с. 20].

Фольклор повсякчас був провідним засобом виховання, адже саме творча спадщина народу виявляється віками випробуванним імперативом етнічної пам'яті.

Коломийки віддавна були одним з найпопулярніших пісенних жанрів. Повнокровним життям живуть вони й сьогодні. До численних здавна відомих зразків долучаються все нові, створюючи, за висловом І. Франка, величезну панораму народного життя з безліччю живих картин. Коломийки – це коротка, найчастіше дворядкова пісня, кожний рядок якої складається з 14 складів. Виконується вона на мелодію усталеного типу. Часто коломийки об'єднуються у в'язанки, які не мають сталого змісту, а залежать від настрою, майстерності та чисельності знаних виконавцем коломийок, від обставин і призначення співу.

Стабільність і лаконізм коломийкової форми полегшує співцеві творче завдання, бо дає змогу поетично показати лише певний аспект у психологічному стані окремої особи чи дати оцінку будь-якій події в житті народу. Важливою якістю коломийки, завдяки якій вона здобула всенародні симпатії, є синтетичне поєднання пісенно-поетичного змісту з мімічною й

хореографічною формою. Це надає їй особливої жвавості, своєрідної театральності, динамічності й енергії в процесі відтворення.

Тематика та діапазон емоційних настроїв коломийок всеосяжні. Вони прості, безхитрісні й водночас мудрі, розважливі, повчальні. У них палахкотять веселощі співця, коли гучно видзвонюють цимбали, і розливається тихий жаль услід за журливим голосом скрипки. «Мені завжди здається, що коли можна побачити вдачу народу, то це скоріше в ліричних піснях, в «коломийках» (не знаю, як іще зветься такий рід поезії народної), ніж в баладах та піснях історичних» (Леся Українка).

У розмові про визначальні риси педагогічної культури гуцульської етноспільноти зупинимося на виховному потенціалі коломийок. Адже про що б не розповідала коломийка, вона завжди зворушує щирістю й безпосередністю. Її творцям властиве конкретне образне мислення, позаяк вони співають про речі, завжди близькі й зрозумілі для них.

Хоча основним мотивом стародавніх коломийок є нарікання на долю, безталання, злидні, проте поняття про щастя в них ніколи не асоціюється з багатством. Бідна дівчина рішуче відкидає залицяння сина багатого батька, бо в «багача нова хата, високі пороги, та він буде вимовляти воли та корови». В означеному пісенному жанрі чітко прослідковується думка про те, що людська гідність – понад усе: «не стояла і не буду багачеві в ласку». Заради хліба насущного дівчина не поступиться гордістю. Народна мораль схвалює рішення дівчини «йти за того любочка, аби в нього ниц не було, лиш одна сорочка».

Переважна більшість коломийок відображає життя в родинному колі. У них оспівується сімейна злагода, радість материнства, взаємини між батьками й дітьми, взаємини з сусідами, кумами, побратимами, звучать тихі дитячі колісанки й голосні приспиви, коли збирається близька й далека рідня, щоб відзначити якесь свято.

При горбочку, при садочку, там моя хатина,

А в хатині тато й мама – вся моя родина.

А нема у світі друга, як отець та й мати,

Нема в світі милішого від рідної хати.

Наскрізною в коломиїках є патріотична тематика. Горяни ніколи не пропускали нагоди прославити красу природи карпатського краю та висловити щире захоплення веселою гуцульською вдачею, як-от:

Нема краю веселого,
як та Гуцульщина,
Коломиїку заспіває
найменша дитина.

Нема краю веселого,
як гуцульські села,
Де ідете, там вчуєте
пісеньку веселу.

Гори наші, гаї наші,
файна полонино,
нема ліпшої від тебе,
наша Верховино.

Гей, нема на світі краще,
як в руській країні,
Так миленько та красенько
в нашій полонині.

Мешканці Карпат повсякчас з гордістю визнавали себе гуцулами й за допомогою коломиїок прагнули розповісти всьому світу про кращі риси свого народу. З нашого погляду, про це яскраво свідчить нижче наведена «в'язанка» коломиїок:

Гуцулка мя породила,
гуцулка ми мати,

Гуцулка ми постелила:
«Легай, сину, спати!»

Гуцулом-смих уродивси
та й ним буду жити,
Дівчиноньку в запасочці
не лишу любити.

Та й не лишу сардачок свій, в
грідушках китиці.

Та й барточку мосяжненьку,
що висит на цвиці.

На трембіті березовій
буду вигравати

Кожне літо, якщо буду
товар завертати,

Люблю рідну Верховину,
бо я тут родивси

Та й пляями з бесажками
не раз находивси.

Гуцули, як і українці загалом, люблять жарт, дотеп, гостре слівце. Тому так багато на Гуцульщині жартівливих коломийок. У них бачимо добродушне кепкування з приводу різних ситуацій, у які потрапляє людина. Часто висміюються вади характеру, вдачі, поведінки, а особливо лінощі, недбальство, хвалькуватість, неохайність. Досить поширені коломийки, у яких звучить легка насмішка над мешканцями різних населених пунктів. Істотною рисою гуцульських жартівливих коломийок є самоіронія, тобто кепкування з самого себе. Це дуже добре, коли людина не боїться посміятися над власними невдалими вчинками. Нерідко гумор коломийок переростає в сатиру – засудження людей та їхніх дій, що суперечать народній моралі. За приклад може правити уривок стародавньої жартівливої коломийки, записаної на Косівщині:

– Та я була в свої мамки	В мене пічка хлібець пече,
одна одиничька,	котик дровця носить,
Я по воду ни ходила,	З-під постелі вода тече –
бо в саду криничька.	мисочки полоче.
Я по воду ни ходила,	З-під постелі вода тече,
дривец ни рубала,	ноги обливає,
Та тільки я в свої мамки	З-під лавочки вітер віє –
гаразду зазнала.	в хаті замітає.
Один гаразд – погуляти,	А я пішов на ярмарок
другий – поспівати,	на святі Варвари,
Али третій, кажи,	Повернув я та до любки,
гаразд – до полудня спати.	в ней немиті лави.
– Не журися, дівчинонько,	Ой лавчини та й немиті,
лиш іди за мене,	хата неметена,
Та не будеш бідувати	А вна сидит на припічку
й годиноньки в мене.	та ще й розплетена.

– Чи я тобі не казала,	В хаті тобі не замету,
– легіню, легіню,	бо я не умію.
А хоч бери, а хоч лиши –	Полотенця ти не всную,
робити не вмію.	бо не розумію.

Народ споконвічно приділяв велику увагу розумовому розвитку дитини. І хоча в сучасному поступі науки народні знання видаються архаїчними і не актуальними, науковці визнають істинність народного досвіду. Виховна традиція будь-якого народу зберігає численні загадки, що покликані стимулювати розумовий розвиток й активізувати інтелектуальний потенціал молодшого покоління. Загадка визначається як стислий алегоричний, поетичний опис певної речі чи явища, подається у формі запитання, описового речення чи у віршованій формі, що потребує відповіді.

Педагогічна культура Гуцульщини вирізняється різноманіттям загадок, проте більшість із них втрачено. Залучаючи загадки в педагогічну практику, горяни інтуїтивно відчували, що в процесі пошуку відповіді діти знайомляться з характерними народними виразами, звикають зводити разом несхожі речі, відшуковувати в них схожість. Загадки слугують і виховним цілям, впливають на естетичне й моральне виховання, розвивають поетичне сприймання навколишнього. Наведемо низку загадок, зібраних ще наприкінці XIX століття відомим фольклористом та знавцем гуцульської етнокультури В. О. Шухевичем:

- Закив тато си народит, син по сьвітї ходит (*Ватра, дим*).
- На ватрі віпере си, а на воді вісушит си (*Віск*).
- Розстелений кожушок, на нїм посїйиний горошок (*Зірницї на небї*).
- Йде лісом не ковтне, йде водов не бовтне (*Місьиць*).
- Сплету хлівец на пїить овец (*Рукавиця*).
- Мету, мету, не вімету; несу, несу, не вінесу; прийде пора, само піде (*Сонце*) [256, с. 278-281].

Гуцульські народні загадки багаті на образні поетичні вирази, мудре, дотепне слово. Ось як влучно сказано в загадці: «Ой, за лісом, за пралісом,

золота бербеничка сходить» (Сонце). За допомогою загадок діти вчать за ознаками, поданими в їхньому змісті, відгадувати речі, явища навколишнього світу.

Народні загадки є універсальним засобом розвитку логічного мислення дитини. Розв'язуючи їх, вона не отримує готову інформацію, а в пошуках відповіді аналізує, порівнює, ставить нові запитання. Саме загадки найкраще доводять, що етнопедагогіка завжди сповідувала принцип переходу від простого до складного.

Чільне місце у виховній традиції гуцулів посідають казки. Їхніми характерними особливостями в контексті педагогічного знання відзначаємо народність, оптимізм, захопливість сюжету, образність й дидактизм. За тематикою аналізований фольклорний жанр умовно поділяють на декілька видів: казки про тварин, фантастичні казки, історико-героїчні казки, легендарні та новелістичні казки, побутові казки. Поділ умовний, бо нерідко елементи фантастики можуть бути в казці будь-якої тематики, а у фантастичних казках часто-густо дійовими особами є тварини. На Гуцульщині казки записували В. Гнатюк, С. Вітвицький, М. Лоза, І. Сеньків, В. Шухевич та інші фольклористи. У наш час етнографічну розвідку по гуцульському краю здійснив учитель М. Зінчук. Він записав понад 1200 гуцульських казок. Значну частину з них опубліковано в книзі «З невичерпної криниці» (Львів, 1994).

Матеріалом для гуцульських народних казок слугувало повсякдення. Отже, за їх сюжетом ми здатні осягнути прагнення людей до щастя, пізнати вірування та звичаї, сповнитися натхненністю карпатської природи. Втілення в казках позитивних рис народу й сформувало казку ефективним засобом передачі означених рис з покоління в покоління. Зважаючи на те, що казки відбивають життя народу, його кращі риси й культивують їх у зростаючому поколінні, народність виявляється однією з найважливіших характеристик. Саме в казці відображено вікову оптимістичну мрію народу про те, щоб підкорити сили природи і змусити їх слугувати людині. Героям у досягненні

шляхетних цілей здебільшого значну допомогу надають тварини та природні стихії, як наприклад, у казці «Царевич Яків і його браття».

Незліченна кількість гуцульських народних казок вселяють впевненість у торжестві правди, у перемозі добра над злом. Передусім у казках страждання позитивного героя і його друзів є минуцими, тимчасовими, за ними зазвичай приходить радість, причому ця радість – результат боротьби, результат спільних зусиль. Оптимізм казок особливо подобається дітям і підсилює виховне значення народних педагогічних засобів.

Захопливість сюжету, образність і кумедність вирізняють казки дуже ефективним педагогічним засобом. Адже унікальність казки, з-поміж іншого, полягає в тому, що її сюжет тяжіє до простоти, фабула до складності. Це виявляється в схемі подій, зовнішніх зіткнень і боротьби. Ця обставина уможливорює сюжет захоплюючим і привертає до казки увагу дітей. Отож, правомірним є твердження, що в розповідях враховуються психологічні особливості дітей, насамперед нестійкість і рухливість їхньої уваги.

Образність – важлива особливість казок, що полегшує їхнє сприйняття дітьми, оскільки вони ще не здатні до абстрактного мислення. У героїв, зазвичай, дуже яскраво виражені ті головні риси характеру, що зближують його з етнічно самобутнім характером народу: відвага, працьовитість, дотепність тощо. Ці риси розкриваються в подіях і завдяки різноманітним художнім засобам, насамперед гіперболізації. Так, риса працьовитості є результатом гіперболізації і досягає граничної яскравості зображення. Приміром, у казці «Як пропав багатий брат» комора бідного брата за одну ніч перетворилася на велику святково прибрану кімнату, у якій багато столів, а на столах їда. Пиття, колачі – все на світі. Повно на столах, що не мож надивитися».

Дидактизм є однією з найважливіших особливостей казок, оскільки вони у всіх народів світу завжди повчальні. Натяки в казках застосовуються саме задля посилення їхнього дидактизму. У казці повчання не є загальними міркуваннями, а яскравими образами і переконливими діями. Отож, дидактизм анітрохи не применшує художню цінність казок. Той чи інший повчальний

досвід ніби зовсім самостійно формується у свідомості слухача, у чому і полягає джерело педагогічної ефективності казки. Майже всі вони містять певні елементи дидактизму і водночас педагоги з народу використовують казки, які присвячені висвітленню моральних проблем («Отак світ платить», «Царевич Яків і його брати», «Як чоловік з жінкою стали менше їсти» та ін). Відтак у казках якнайкраще відображено виховний ідеал, цілі, завдання, зміст, принципи і засоби народної педагогіки, втілені в рідній мові і фольклорі, які багато віків побутують у гуцульській етнокультурі.

Барвистість карпатської природи, життєустрій і світогляд гуцулів почали притягати увагу письменників наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. Художня інтерпретація самотності Гуцульщини здійснювалася та здійснюється й до сьогодні як вихідцями з вищеназваного регіону (О. Манчуком, Д. Павличком, В. Стефаніком, Ю. Федьковичем, Марком Черемшиною), так і тими белетристами, що писали свої твори на ґрунті тривалих спостережень життя гуцулів, їхньої етнографічної спадщини та власного літературного хисту (М. Коцюбинський, Б. Лепкий, М. Ломацький, Г. Хоткевич та ін.)

Творчий доробок українських письменників, які присвятили свої твори гуцульській тематиці, має неоціненне значення для формування дитячої літератури. Оскільки українська дитяча література початково існувала як паросток специфічної галузі красного письменства, твори українських митців відкривали безмежні далі. Українські письменники зверталися до світу маленьких гуцулят, їхніх вражень і почувань.

Насамперед близькою стала дитячому читачеві пейзажна лірика, створена видатними поетами минулого й сучасності. Маленькі мешканці Гуцульщини сповнювалися любов'ю до природи рідного краю через вірші, у яких за допомогою поетичних засобів змальована первозданна краса карпатських лісів. За приклад наведемо фрагмент твору Б. Лепкого «Полудне в горах», написаного 1901 року:

А над потоками ялиці
 Зітхають віддихом живиці,
 І холодом холодять грудь,
 І на твої безсонні вії
 Стрясають сні, зсилають мрії,
 І гомонять: «Засни! Забудь!»
 Довкола тебе – гори, гори!
 А над тобою: небо-море
 І сонця животворний жар,

А над рікою мли гуляють,
 З вітрами тихо розмовляють
 І криються в холодний яр.
 А долом трави, долом квіти,
 А в полонинах звук трембіти,
 Овець дзвіночки голосні,
 Над тим усім задума ходить
 І за собою тугу водить,
 Зітхання, спомини, пісні [5;22-23].

Особливе місце посідає пейзажна тематика карпатських гір у повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків». При допомозі художнього слова автор розповідає, як відчують, милуються й захоплюються красою рідного краю головні герої твору. Важливим є те, що природний колорит Карпат змальовано в різні пори року. Ось як описано в «Тінях забутих предків» весняний ранок: «Теплим весняним ранком Іван ішов в полонину. Ліси ще дихали холодками, гірські води шуміли на скоках, а плай радісно підіймався угору поміж воринням... По далеких горбах самотіли тихі гуцульські оседки, вишневі од смерекового диму, яким прокурились, гострі дашки оборогів з запашним сіном, а в долині кучерявий Черемош сердито поблискував сивиною та світив попід скелі недобрим зеленим вогнем» [103, с. 16].

Не залишився поза увагою українських письменників надзвичайно важливий аспект родинно-побутової культури – родинне виховання. М. Ломацький у своєму творчому доробку неодноразово відзначав, що любов і взаємоповага між дітьми і батьками в уявленні гуцулів були найголовнішими моральними чеснотами, які закладають фундамент до гармонійного життя родини. У його повісті «Марічка» читаємо: «Багатий газда був цей Моканюк... він казав, найбільший маєток – це його діти – чотири сини, як соколи, й наймолодша з дітей Марічка, як ласичка. І справді, мав Моканюк чим хвалитись і гордитись! Його діти були чемні, послухні, працьовиті й примильні – одним

словом – газдівські діти... До своєї «старині» (Марічка) не відзивалась інакше, як дедику золотенький, ненечко солоденька... Любила дуже співати – співала з ранку до вечора. Казала, що співаночок навчилася від пташків» [143, с. 156] .

У літературних дитячих творах про дітей неодноразово висловлювалася думка про те, що визначальним чинником виховного процесу в родині є панування в оселі затишку, що налаштовує до доброзичливого спілкування молодшого і старшого покоління. Означене твердження найвиразніше відображене в наведених нижче фрагментах із новели В. Стефаніка «Мамин синок», оповідання М. Ломацького «Матір Божа на Гуцульщині» та новели Марка Черемшини «Карби».

1. «Вечором сидів Михайло на лаві та й держав на колінах Андрія. Вогонь палахкотів у печі і освітлював хату червоним світлом. Михайлиха сиділа перед печею та варила вечерю» [224, с. 43].
2. «Зима. Все завіяне снігами, тисне мороз. Зимова тиша залягла гуцульські гори. Вечір. У печі горить, палає ватра, гріє і освічує гуцульську хату. Недалеко печі сіла бабуся, а коло неї внуки. Бабуся сивенька, як голуб. Онуки, як писаночки, як чічки літом у царинці. Просять, щоб бабуся розповіла їм щось гарне й цікаве. Подумала бабуся, підсміхнулася і оповіла онукам ось що...» [143, с. 34].
3. «Петрик роздивлявся по хаті і бачив образи, стіл, грядки й полиці тоті самі, що в деді. Лиш комин був інший: кафльовий, мальований. Дід посадив його на коліна і уважав, аби в печі горшки не позбігали. Показував пальцями мальованих стрільців на комині та й розказував, як вони татарів та багачів різали, смолою обкапували. І обіцював, що справить йому пушку і топорець зробіть» [248, с. 8].

Оскільки не всі гуцули мали можливість віддавати дітей до школи, на батьків у повній мірі лягав обов'язок виховання та навчання. Вже з раннього віку батьки прищеплювали дітям любов до праці та почуття обов'язку, гартували волю й передавали прикладні знання, необхідні їм у подальшому житті. Принагідно зауважимо, що представники української літературної еліти

повсякчас змагалися за вдосконалення й загальнодоступність української освітньої системи (зокрема на Гуцульщині). Проте вони високо поцінювали педагогічні традиції гуцулів, що знайшло своє відображення в художніх творах, як наприклад, в оповіданні «Онуцько» М. Ломацького: «Добра, розумна й до всього цікава дитина був цей Онуцько. До школи він не ходив і, як там казали, «письма си не вчив». Але ж: все таки знав добре, що можна, а чого не можна, що годиться, а що ні, що «гія» – треба, – чого не «гія» – не треба» [143, с. 132].

У художніх творах, присвячених життю горян, письменники відзначали, що батьки-гуцули активно залучали у виховний процес старовинний фольклор, переважна частина якого за своїм змістом тяжіла до містифікації навколишнього середовища. Результат такого способу виховання виявлявся в антропоморфізації дитиною природних явищ. Зокрема про це зазначав М. Коцюбинський у «Тінях забутих предків»: «Коли Іванові минуло сім літ, він уже дивився на світ інакше. Він знав вже багато. Умів знаходити помічне зілля-одален, матриган і підойму, розумів, про що канькає каня, з чого повстала зозуля, і коли оповідав про все те вдома, мати непевно позирала на нього: може, воно до нього говорить?» [103, с. 4].

Щодо методів й прийомів виховання в гуцульських родинах, то хоча й письменники не замовчували практики фізичних покарань й залякування дітей у своїх творах (М. Коцюбинський «Тіні забутих предків», В. Стефаник «Кленові листочки», Марко Черемшина «Карби»), принагідно доводили ефективність похвали та заохочення у формуванні особистості дитини. Марко Черемшина так змалював зустріч малого Петрика з родичами в дідовій оселі: «На храм вуйни і вуйки з чужих сіл посходилися. Петрикові обарінки давали, називали чемним легінем.

– Файного, діду, онуку маєте, коби здоров був!

– Тото у мене господар, діда ввечір роззуває, люльку дідові запікає.

– Ой ні, то бабина дитина, мені горшки сокотит, з окропу пінку збирає.

Хлоп'яче бліде личко рум'янилося і ховалося за бабину опинку» [248, с. 8].

Складні політичні та соціально-економічні процеси першої половини ХХ століття призвели до значної активізації міграційних процесів у Карпатському регіоні. Адже складні умови життя примусили багатьох корінних жителів, зокрема й гуцулів, залишати рідні місця й вирушати до країн Центральної та Західної Європи, а пізніше на Американський континент. Покидаючи Батьківщину з надією повернутися, емігранти везли з собою багатовіковий досвід господарювання, традиційну обрядовість, фольклорну спадщину, що засвідчували етнічну самобутність.

У системі етнокультурних цінностей, з якою прибула на чужину гуцульська діаспора, чільне місце посідали традиції гуцульської етнопедагогіки. Дослідник історії становлення й утвердження освітніх закладів української діаспори І. С. Руснак при висвітленні питання про традиції гуцульської народної педагогіки в розвитку українського шкільництва в Канаді, зокрема, відзначає: «Провідне місце в системі гуцульської народної педагогіки, як засвідчують дослідження, належить формуванню у дітей та молоді етнічної культури та національної свідомості й самосвідомості, а визначальним засобом досягнення традиційної мети є рідна мова. Тому, опинившись у нових соціокультурних умовах, емігранти Гуцульщини прагнули відтворити тут усталену етнопедагогічну систему національного виховання, основними ланками якої були сім'я, школа, громада» [204, с. 36-37].

Одним із перших педагогічних діячів молоді діаспори, хто збагнув гостру потребу у вихованні етнонаціональної свідомості, став письменник, педагог та громадський діяч з Косівщини І. Боднарчук (1910 – 1990). Прибувши в 1948 році до Канади разом зі сподвижниками й однодумцями, спрямував свої зусилля на активізацію освіти, піднесення ролі української родини й громадсько-культурних організацій у вихованні етнічно й національно свідомого покоління канадських українців.

Першим негативним чинником етнонаціонального занепаду, на думку І. Боднарчука, було те, що вчорашні мешканці Карпатського краю відрікалися від своїх власних українських імен й обирали для себе та для своїх дітей чужі

імена й прізвища. У своїх численних статтях, адресованих українським емігрантам, педагог неодноразово акцентував увагу на згасанні етнонаціональної свідомості в українців, які цураються своїх власних імен. Як наслідок, нехтування молоддю рідної мови й намагання якомога швидше зникнути в чужому середовищі. виправити такий стан можливо лише завдяки залученню виховного потенціалу родини. Адже якщо батьки – свідомі патріоти, то їхні діти цінуватимуть усе, що пов'язує їх з далекою вітчизною.

В осередку чужої культури родина залишається чи не єдиним оберегом етнокультурної самобутності. Визнання цього спонукало І. Боднарчука доводити першочергову необхідність співпраці фахівців українських освітніх закладів Канади з батьками. При визначенні напрямів такої співпраці український педагог називав принцип цілеспрямованого виховування дітей. Задля його реалізації батьки-емігранти потребують певних порад, залучання до спільної праці з учителями у виховній роботі.

Життя родини, за переконанням І. Боднарчука, має бути цікавим і духовно насиченим. За його словами: «Дитяча душа – це нива. Коли не вкинути в неї зерно в пригожий час, воно не зійде». Тому в розмові про дозвілля емігрантських родин педагог з Косівщини наголошував на залученні дітей вже з раннього віку до приготування й відзначення релігійних, календарних та родинних свят, спільному виконанні фольклорних творів, обрядів та звичаїв. Великого значення І. Боднарчук надавав читанню вголос й обговоренню з дітьми творів, присвячених рідному краю, його природі, матеріальній і духовній культурі. Сам І. Боднарчук є автором низки оповідань для дітей, де змальовано родинний побут на Гуцульщині.

Усвідомленням ролі дитячої літератури в процесі формування етнічної свідомості пройнялися члени громадських організацій української діаспори. Задля плекання в душах маленьких емігрантів любові до гуцульської етнокультури, окрім літературних творів, що час від часу публікувалися в емігрантській пресі («Дзвіночок», «Наше слово», «Родина» та ін.) з 1988 року редколегією часопису «Гуцулія» було ініційовано дитячу сторінку. На

сторінках видання, адресованих дітям, друкуються віршовані й прозові твори О. Бевки, М. Близнюка, В. Вовк, М. Додяка, у яких юні читачі знайомляться з природнокліматичною й етнокультурною самобутністю гуцульського краю [63].

Значний творчий доробок у царині дитячої літератури залишив педагог, письменник, громадський діяч Михайло Ломацький (1886-1968). Народився М. Ломацький в Гусятині над Збручем. Учительську семінарію закінчив у Заліщиках 1906 року. Першу вчительську посаду отримав у Снятині. Згодом його переведено на Гуцульщину в село Голови. М. Ломацькому надзвичайно подобалася Гуцульщина, про що він неодноразово зазначав у своїх автобіографічних творах. Письменник часто мандрував, спілкувався з дорослими та маленькими мешканцями Карпат. Особливе захоплення викликала в молодого вчителя самобутня гуцульська культура в усьому духовному й матеріальному різноманітті. Згодом, перебуваючи на чужині, М. Ломацький присвятив свою письменницьку творчість гуцульській тематиці. Переважна більшість творчого доробку адресована молодому поколінню гуцулів, які виховувалися далеко від своєї Батьківщини. Педагог за покликанням М. Ломацький усвідомлював, що перебуваючи в осередку чужої культури, молодь є під загрозою асиміляції та втрати споконвічних вартостей свого народу. З огляду на це український письменник діаспори намагався своїми творами пробудити інтерес юних читачів до природи й духовних скарбів Гуцульщини. У новелі «Скупчик» читаємо: «Не було й не буде гуцула, який не носив би в серці своїх прекрасних гір із темними лісами, недосяжними верхами та зеленими полонинами Нема й не буде гуцула, який не любив би гір і всього, що в них, понад усе у світі, більше ніж своє життя. Любив гори й маржинку газда, Олекса Дідушко, в селі Красноїлі, любив теж і свої коники, плекав і дозиравав їх, як діточок своїх. А вже його синок, Дмитрик, так той пропадав за кониками – днював би й ночував з ними» [143].

Уже перебуваючи на чужині, М. Ломацький записав багато реальних історій з життя маленьких мешканців Гуцульщини. З особливою теплотою

автор пише про життя гуцульської малечі, їхні повсякденні турботи та пригоди. Кожне з цих оповідань покликане сприяти моральному вихованню юнацтва, адже в них змальовані щира дружба, братня любов («Дмитрик і Анничка»), пошана до батьків («У Зеленім над Черемошем», «Онуцко»), самозречення в ім'я щастя рідного народу («Для України і за Україну», «Марічка»).

Розповідаючи про дітей гуцульського краю, письменник повсякчас акцентував увагу на спілкуванні маленьких гуцуликів з природою. Автор змалював картини, у яких діти вміли вільно орієнтуватися в хащах карпатських лісів, боротися з природними стихіями, рятуватися в небезпечних зустрічах з дикими звірами, лікуватися за допомогою карпатської флори. За приклад наведемо фрагмент новели «Юрійко», у якому герой чотирнадцятирічний Юрійко на шляху в полонину зустрівся з ведмедем (на Гуцульщині його традиційно називають «вуйко»): «Аж тут нараз, що це там перед ним на стежці? Що, що це? Аж – це ж «вуйко» – «бурмило»! «Бігме» – він. Стоїть, заступив Юрійкові стежку. Що ж діяти йому? Пристанув, як же йти? Просто на вуйка? Ні наперед, ні назад...А вуйко? О, він іде вже, повільними кроками, «суне» просто на Юрійка. А Юрійко й не думає втікати. Раз, нема куди, друге – воля Божа, що буде, те й буде. А вуйко вже коло Юрійка... Вийняв Юрійко з дзьоблини «будженицю» і подав вуйкові – хвилина й вуджениця зникла в пащі вуйка. Дав Юрійко йому ще й свій корж. А потім погладив вуйкову стрепіхату голову. Розійшлись, як два добрі приятелі. Вуйко «долів» на річку, Юрійко «горі» – на полонину» [143, с. 103-104].

За переконанням письменника, особливість родинного виховання гуцулів з-поміж іншого полягає в залученні дитини як до християнського віровчення, так і до духовної спадщини прадавньої язичницької релігії, внаслідок чого в дитини формувалося своєрідне сприйняття довколишнього світу. Складні соціальні умови спонукали гуцулів вдаватися за допомогою до вседоброго і милосердного Бога через молитви, пости й покору. Наслідуючи приклад батьків, діти змалечку засвоювали норми й правила християнського життя. Ілюстрацією до вищесказаного може стати фрагмент оповідання «В Зеленім над

Черемошем»: «Вечір. У хаті Маковійчуків тихо й сумно. Погасає вже й ватра в печі – пора спати йти. Приклякла Єлена з діточками перед образом Пречистої Діви – заносить гарячі молитви до Неї. Найменша з дітей, Настунька, закінчує молитву: «Боженьку добрий, дай дєдикові здоровля, а мені й нам усім поможи рости на потіху дєдеві і нєні» [143, с. 106].

У творенні літературних образів письменник шукав погамування свого душевного неспокою, що гнітив його від часу розлуки з Батьківщиною. Відтак реальні постаті в його оповіданнях прибрані в поетичні шати. Українська, зокрема гуцульська, діаспора радо приймала художнє слово М. Ломацького, що воскрешало спогади про рідну землю. Численні статті, есе та оповідання на гуцульську тематику друкували україномовні часописи США, Канади, Німеччини.

М. Ломацький знав не одну таємницю життя гуцулів, зібрав багато фольклорного матеріалу, який подав у своїх популярних «повістуннях». У кожній з своїх оповідей письменник намагався якнайповніше презентувати гуцульську матеріальну й духовну культури, тому докладно описав побут, одяг, звичаї, вірування, характер і вдачу гуцулів.

Внесок у поетичне осмислення Гуцульщини також здійснила українська письменниця Уляна Кравченко (автонім – Юлія Юліївна Шнайдер; 18 квітня 1860, м. Миколаїв, тепер Львівської обл. – 31 березня 1947, м. Перемишль, тепер – Пшемисль, Республіка Польща). Вона вийшла з німецько-української сім'ї. Батько, українізований німець з колоністів, свого часу виступав на сторінках народовської періодики. Мати, яка походила зі священничої родини Лопушанських, сприяла зацікавленню доньки українською піснею і художнім словом. Серед «лектури» дівчини названо твори світової класики (Шіллер, Гете, Пушкін), а також твори української літератури, які відіграли важливу роль у її становленні як митця. У дитинстві понад десять років майбутня письменниця жила в будинку батьків Миколи Устияновича, чула його вірші у виконанні братового товариша-студента. Початкову освіту здобула вдома, згодом навчалася у Львівській вчительській семінарії (1877–

1881). Учителювала в селах Львівщини та Львові, а з 1920 року жила в Перемишлі. Дебютну книжку Уляни Кравченко «Prima vera : збірник поезій» (Львів, 1885) вважають першою в Галичині збіркою, написаною жінкою-українкою.

Цикл «В Бескидах» зі збірки «На новий шлях», створений головним чином у 1885 р., про що свідчить датування переважної більшості віршів у збірці «На новий шлях» (Коломия, 1928), показує враження ліричної героїні від краси гір. Лірична героїня у спогляданні гірських краєвидів оживає. Уляна Кравченко, ніби художниця, крупними мазками переносить у тло вірша гірський краєвид: «Там тихі села в долинах осіли, / відвічні бори в низ по збічах збігли, / найвищі шпилі ген далеко мріють, / їх чола срібним снігом ще біліють, – / а низчі гори золотом облиті, / річками ніби лентами обвиті...». Здається, лірична героїня цього вірша отримує крила, і як орел ширяє над цією красою. Та враз зупиняє політ фантазії, бо приходить розуміння, що людина – лише «...нуждар в величному наметі», яка може споглядати велич природи, але не стане її володарем.

Уже в наступному творі циклу з'являється рвійний настрій, навіяний спогляданням того ж водоспаду. Але цей настрій суголосний внутрішньому світові ліричної героїні, душа якої переживає оновлення: «Вперед, вперед летиш, ревеш Пробоєм! / Шляхів готових не шукав еси...». Уляна Кравченко показує роботу думки, яка підносить звичайну гірську ріку – Прут – до рівня борця із впокореністю, сонним спокоєм. Річка стає символом оновлення, коли хвилі «З пут вирвались!» і «...клекотять, прохід здобувши боєм». Тут поетеса вдається до філософського осмислення баченого, проводячи паралель із плином гірської ріки та світом людей: «О скільки б душ і серць не потопало / в житті болоті, якби ідеалу / крильми їх дух злетів у далечінь!» Таким чином, гірська ріка, піднесена у височину горами, ніби якась людська істота стає спроможною на боротьбу з усім тим, що заважає її вільному рухові до мети.

Розгортаючи тему ріки і її суголосся з людиною, поетеса співає гімн революційному пробудженню (а вірш «Повінь Прута», про який й ведемо мову,

написано 1885 р.). Уляна Кравченко намагається осмислити моменти, коли рвйні і мутні хвилі народного гніву «...грізно з русла виступають», нищачи все на своєму шляху. У вірші маємо не лише поетичні алегорії, а й пряму вказівку на це: «Ті хвилі, ті темні, що людом їх звать, / теж можуть кипіти й залити: / в нутрі його страсти бурливі ревуть, / ум в сумерки зимні повитий...». Поетеса закликає привітати це оновлення: «О, дайте гін хвилям! Хай світло поллесь, хай сонце в нутро йому гляне...». На її думку ота рвйна і непокорена сила, яка пробуджується стихійно, стане запорукою щастя і волі. Можливо, тут маємо й завуальований натяк на опришківство. У часи діяльності Олекси Довбуша територія верхнього Попруття, що лежить вище водоспаду Пробій, вважали Микуличином, який тісно пов'язаний з опришками, зокрема тут проходили шляхи походів Олекси Довбуша.

Разом з тим, у наступних віршах, зокрема й поезії «Ті скелі могутні хоч час розіб'є...», поетеса не переходить до прямих закликів, а вдається до філософського осмислення проблеми суспільної нерівності. Вона пише, що «...людськеє горе – лиш шлях до добра!» На думку поетеси, хоч світ перебуває в оковах нерівності, мають колись настати зміни, які через любов принесуть оновлення. Практично, маємо тут проповідь еволюційних змін.

А потім поетеса знову звертає погляд на красу природи Бескидів у вірші «Поглянь лиш, красуне! Чи можеш віддати...» (твір не ввійшов до книги вибраного Уляни Кравченко, опублікованої в 1958 р.). З високою мірою поетичного бачення передає поетеса своє захоплення від того, що «...чаром верховина сяє: / смарагдом в ній кожна левада і яр. / З роси, що смереки і зілле вкриває, / сильніший, ніж з зимних брильєнтів, б'є жар». Багато яскравих і влучних порівнянь. Уляна Кравченко порівнює відсвіти перших променів на Горганах із сяйвом рубінів, а вершини Чорногори багаті барвами опалу, тоді як бризки води у швидкоплинній течії Пруту порівняно з перлами. «Тут неба глибока темна шафіру вид має, / тут хмара дасть багри, тканин срібних мла...». Поетеса дала волю фантазії, побудованій на спостережливості за гірською природою.

Вона закликає й читача подивитися на красу багатого чарами Бескиду, який ділиться цією красою з кожним.

Варто також сказати про підкреслену повчальність поезій для дітей Уляни Кравченко, вміщених у збірки «Проліски», «Лебедина пісня» та «Шелести нам, барвіночку».

Більшість із поезій, адресованих дітям, побудовані за допомогою прийому апострофи – риторичного звертання до юного серця, яке саме в цю пору життя здатне найкраще засвоїти найглибші істини. При цьому авторка здебільшого «промовляє» не до якоїсь окремої дитини, а до узагальненого образу молодого покоління, що переконує в універсальності її порад:

На вид життя невзгод, терпінь і грози,
Дитино, не дрожи, як лист мімози.
(«На вид життя невзгод, терпінь і грози...»)

Серед зілля маєвого
І проміння золотого,
Як вас бачу, любі діти,
Ви – життя найкращі цвіти,
Вірю – здобудемо долю,
Правду, і добро, і волю.
(«Цвіти»)

Іноді адресатом виступає більш конкретизована особа – «син» чи «доня». Такі звертання по-особливому інтимізують наратив її дидактичної лірики:

Тобі, мій сину, серця мого треба,
Щоб жити, щоб чуття і думи
В діло змінити...
Буду з тобою
При зриванню оков,
Які вкладають дійсності умови,
При злеті там... в зеніт!
(«Душа моя співає пісню лебедину...»)

Насправді оригінальною та естетично функціональною в аспекті впливу на дитячу свідомість слід, на нашу думку, вважати наративну стратегію уявного діалогу матері (рідше – когось із дорослих) і дитини, використану Уляною Кравченко в багатьох поезіях, а особливо в ряді творів про Нусю (з циклу «Моїй дитині» у збірці «Проліски»). Одним із прикладів може слугувати власне дидактична поезія «Ти питаєшся, дитино, що треба любити...», де стилістичний прийом апокризи (миттєвої відповіді на запитання) переходить у своєрідну сцену пояснення матір'ю тієї ієрархії життєвих цінностей, яку повинна збагнути дитина (Бог – батьки – рідний край і хата – ближні – природа):

Ти питаєшся, дитино,	Полюби дитину бідну,
Що треба любити –	Наче свого брата –
Полюби ту міць, що каже	Най будуть тобі ще милі
Сонічку світити.	Край рідний і хата.

А відтак вітця і неньку	Полюби в природі квіти,
Любити потреба –	Всю красу, всі дива –
Бо вони тобі зашита,	Серцем обійми вселенну,
Придана із неба.	А будеш щаслива.

У поезії-діалозі «Розмова», що розгортає тему маленької дівчинки Нусі, котра вчиться у батьків, дядька і тітки працьовитості, старанності, розуму й под., у наративній формі безпосереднього діалогу розкривається проблема громадянського виховання. Адже тітонька Гандзя пояснює дитині, що потрібно вчитися давати власні кошти не лише на солодоці й іграшки, а й жертвувати їх на потреби людей, у результаті чого Нуся вирішує:

Я на «Збори», як Тітуся,
Днесь піду і придивлюся,
Прислухаюсь й буду знати,
Що значить на «ціль» гріш дати.

Наративна структура й інших поезій цього тематичного циклу («Клопоти Нусі», «Нуся при роботі», «Свідоцтво Нусі») теж схожа на форму мисленнєвого

діалогу (подекуди – внутрішнього), що сприяє формуванню глибших життєвих переконань дитини:

Приучуся вже віднині,
Славна буду я газдині,
Обійдусь колись й без слуг.

Троха труду, троха муки –
І скінчився рік науки.

Много-много я вже знаю,
Ясно в світ сей споглядаю.

Є у поетичному доробку Уляни Кравченко, адресованому дітям, і декілька творів, безпосередньо призначених для читання / виконання дітьми (можливо, під час якихось родинних чи шкільних свят), тобто написаних від імені самої дитини. Деякі з них уже достатньо відомі читацькому загалу, оскільки друкувалися в шкільних читанках, як-от «Мамусю солодка!» чи «Мамо, мамо, сипле сніг!».

Як бачимо, учительська й письменницька праця насправді були для Уляни Кравченко нерозривними аспектами її власної «філософії чину» (за Д. Донцовим). Вона натхненно служила своєму народові у справі виховання високого громадянського почуття дітей за допомогою художнього слова. Причому дидактизм її дитячої лірики не є сухим моралізаторством, а органічним складником поетичної структури.

Уважне прочитання художніх творів про Гуцульщину та її мешканців засвідчує глибоку повагу українських літераторів до педагогічних традицій гуцульського етнорегіону та бажання зберегти від забуття матеріальні й духовні цінності, створені гуцулами впродовж століть. Задля цієї мети українські письменники прагнули та й прагнуть у сьогоденні закарбувати колорит і неповторність гуцульської етнокультури в художньому слові української літератури.

У межах дисциплін «Трудове навчання з методикою навчання», «Образотворче мистецтво з методикою навчання» та «Музичне мистецтво з методикою навчання» було підсилено гуцульщинознавчий аспект за допомогою розширення тематики навчального матеріалу відповідного змісту [11; 13; 33; 48; 173; 217; 232; 241].

При укладанні змісту програм з трудового навчання керуються такими дидактичними принципами: політехнізм; науковість; зв'язок теорії з практикою; систематичність і послідовність; доступність і посиленість праці для учнів; свідомість і активність учнів у трудовому навчанні; наочність; виховання і розвиток учнів у процесі трудового навчання тощо. Усі ці принципи діють у тісному зв'язку один з одним. Кожен з них розкривається і реалізується через правила навчання, які визначають способи діяльності вчителя й учнів з реалізації принципу в конкретних умовах навчального процесу.

За типовою освітньою програмою початкової освіти під керівництвом О. Я. Савченко, зміст технологічної освітньої галузі реалізовується через навчальний предмет «Дизайн і технології». Метою навчання дизайну і технологій є розвиток особистості дитини засобами предметно-перетворювальної діяльності, формування ключових та предметної проектно-технологічної компетентностей, необхідних для розв'язання життєвих проблем у взаємодії з іншими, культурного й національного самовираження. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

- формування допитливості, цілісного уявлення про матеріальне і нематеріальне виробництво;
- виховання естетично-ціннісного ставлення до традицій українського народу в праці, декоративно-прикладного мистецтва;
- набуття досвіду поетапного створення корисних і естетичних виробів у партнерській взаємодії: від задуму до його втілення в матеріалах;
- вироблення навичок застосовувати традиційні та сучасні технології, раціонально використовувати матеріали;

- формування культури праці, прагнення удосконалювати процес і результати проектно-технологічної діяльності, свій життєвий простір.

Реалізація мети і завдань навчального предмета здійснюється за такими змістовими лініями: «Інформаційно-комунікаційне середовище», «Середовище проектування», «Середовище техніки і технологій», «Середовище соціалізації». Змістова лінія «Інформаційно-комунікаційне середовище» охоплює вивчення питань гармонійного поєднання функціональності та естетичності у виробках; пошук та опрацювання тематичної інформації у взаємодії з іншими; дослідження природних, штучних і синтетичних матеріалів; розрізнення та читання графічних зображень; конструювання виробів з готових деталей. Змістова лінія «Середовище проектування» спрямована на реалізацію творчого потенціалу учнів, створення умов для продукування ідей, вибору особисто привабливих об'єктів праці; дизайнерське проектування – моделювання і конструювання; виконання елементарних графічних зображень; добір матеріалів за їхніми властивостями; читання інструкційних карток із зображеннями для поетапного виготовлення виробу. Змістова лінія «Середовище техніки і технологій» передбачає формування навичок організації робочого місця, безпечної праці з ручними інструментами та пристосуваннями; поетапне виготовлення виробів з використанням традиційних та сучасних технологій; раціональне використання матеріалів. Змістова лінія «Середовище соціалізації» спрямована на формування здатності оцінювати та презентувати результати проектно-технологічної діяльності, обговорювати їх з іншими; ефективно використовувати створені вироби; долучатися до благодійної діяльності; виконувати трудові дії в побуті для самообслуговування та якісного облаштування життєвого простору.

Типову освітню програму початкової освіти під керівництвом Р. Б. Шияна для забезпечення технологічної освітньої галузі створено на основі Державного стандарту початкової освіти [див: 62]. Метою технологічної освітньої галузі для загальної середньої освіти є формування в учня здатності до зміни навколишнього світу засобами сучасних технологій без шкоди для

середовища, до використання технологій для власної самореалізації, культурного й національного самовияву. Відповідно до окресленої мети головними завданнями технологічної освітньої галузі в початковій школі є:

- залучення учнів до різних видів діяльності, формування вмінь для створення виробу від творчого задуму до його втілення в готовий результат;
- формування в учнів культури праці та побуту, навичок раціонального ведення домашнього господарства, задоволення власних потреб та потреб інших, відповідальності за результати власної діяльності;
- формування вміння ефективно використовувати природні матеріали з турботою про навколишнє середовище;
- створення умов для практичного і творчого застосування традицій і сучасних ремесел.

Зміст технологічної освітньої галузі в початкових класах структурується за такими змістовими лініями: «Технічна творчість і техніка», «Світ технологій», «Світ ремесел», «Побут». Змістові лінії, які систематизують очікувані результати навчання, спрямовані на формування ключових компетентностей учнів. Змістова лінія «Технічна творчість і техніка» спрямована на залучення учнів до творчої діяльності у процесі конструювання та моделювання під час самостійної або колективної роботи з конструктором. Процес конструювання з готових деталей (моделей) конструктора має на меті сприяти розвитку просторової уяви й елементів творчого та технічного мислення учнів, через читання і зіставлення малюнків, графічних зображень, за якими учні складатимуть конструкції. Учні виконуватимуть макетування об'ємних моделей транспортних засобів, будинків, веж, роботів тощо.

Змістова лінія «Світ технологій» має на меті формувати в учнів здатність планувати власну діяльність у процесі вивчення конструкційних матеріалів – від розпізнавання їх на дотик до аргументованого добору для створення виробу, виконувати найпростіші способи обробки. Важливою умовою засвоєння цієї лінії є формування в учнів здатності розуміти і дотримуватися послідовності у

виготовленні виробів, аргументувати обрану послідовність у роботі. У процесі роботи з матеріалами провідними операціями будуть різання ножицями, склеювання, зв'язування стрічок тощо.

Змістова лінія «Світ ремесел» має на меті формувати в учнів ставлення до творів декоративно-ужиткового мистецтва та ремесел як культурної спадщини українського народу, а також вміння створювати та оздоблювати прості вироби за зразком чи власним задумом, із застосуванням традиційних ремесел або технік декоративно-ужиткового мистецтва. У процесі роботи провідними операціями будуть різання ножицями, склеювання, зв'язування, вишивання, писанкарство, різьблення, ліплення тощо.

Змістова лінія «Побут» має на меті формувати практичні навички організації власної життєдіяльності, розв'язувати практичні завдання у власному побуті, планувати та реалізовувати найпростіші трудові дії (ремонт іграшок, книжок, догляд за рослинами, домашніми тваринами; приготування страв за рецептами; догляд за одягом та взуттям). Технологічна освітня галузь базується на практичній діяльності учнів. На кожному занятті передбачено виконання практичної роботи. Об'єкти праці для виготовлення учитель/вчителька добирає, спираючись на побажання учнів. За своєю структурою кожна навчальна програма містить пояснювальну записку, якою визначено мету, завдання предмета, очікувані результати навчання здобувачів освіти та власне зміст освіти. Всебічному розвитку особистості сприяє політехнічний принцип, закладений в основу програм з трудового навчання. Згідно зі змістом програм учні поряд з оволодінням прийомами роботи з різними ручними знаряддями праці знайомляться з давнім і сучасним виробництвом оброблюваних матеріалів, їхніми властивостями, застосуванням. У процесі опанування навчальним матеріалом, визначеними програмами з трудового навчання початкових класів, учні мають оволодіти відповідним комплексом базових знань і вмінь, мати достатній рівень до навчання в середній ланці.

Учні повинні знати:

- значення праці людей найпоширеніших професій, традиції українського народу, пов'язані з трудовою діяльністю;
- правила організації робочого місця, культури праці;
- назви матеріалів, їхні властивості;
- елементи графічної грамоти (умовні позначення ліній на ескізах, технічних рисунках, місця нанесення клею, значення масштабу в пропорційності елементів виробу);
- прийоми розмітки за допомогою лінійки, кутника, циркуля, викрійки;
- прийоми і правила безпечної роботи з ручними інструментами та пристосуваннями;
- способи з'єднання деталей виробів із різних матеріалів та оздоблення виробів;
- початкові політехнічні поняття.

Учні повинні вміти:

- готувати своє робоче місце;
- розрізняти матеріали, відбирати за суттєвими ознаками необхідні для виготовлення виробу;
- читати і складати окремі ескізи, виконувати розмітку розгорток виробів, окремих деталей за допомогою лінійки, кутника, циркуля;
- вміло і безпечно володіти інструментами, пристосуваннями в процесі виготовлення виробів;
- якісно виготовляти вироби нескладної конструкції з різних матеріалів за зразком, умовами та власним задумом, естетично їх оздоблювати;
- контролювати трудову діяльність, об'єктивно оцінювати власні вироби та результати праці інших учнів;
- економити матеріали, раціонально використовувати їх;
- співпрацювати з однолітками в розробці спільних проектів.

У процесі ознайомлення студентів з народним гуцульським вбранням, прикрасами, художнім оформленням інтер'єру та екстер'єру гуцульської оселі, самотністю гуцульської народної іграшки подаються короткі історичні відомості [38; 50; 89; 110; 112; 177; 217; 232; 237; 249]. Зокрема потрібно підкреслити, що на Гуцульщині матеріальною базою традиційного вбрання було домашнє господарство та саморобні матеріали природного походження: домоткане полотно з льону й конопель, тканини й сукна з овечої вовни ручного прядіння, вироблені овечі шкури для хутряного одягу з незначним додаванням хутра диких звірів, шкіра домашніх тварин для взуття.

Виробництво матеріалів для одяжі, головних уборів, взуття має глибоку традиційну укоріненість, про що свідчить спеціалізовано-професійний розподіл праці, висока оснащеність ручного виробництва знаряддями праці та інвентарем, вдосконалені багатовіковим досвідом, тому непорушно стійкі технології всіх виробничих процесів, що одноставно відзначають дослідники домашніх народних промислів та ремесел. На означенім ґрунті склалося традиційне гуцульське вбрання, що має свою вироблену поколіннями систему цінностей. Воно є не безладним накопиченням різних речей, а чітко структурованим комплексом. Такий комплекс убрання має диференційовані варіанти. Чоловічий і жіночий одяг в обох варіантах мають диференціацію другого порядку – буденний (робочий), святковий чи ж ритуальний, у якому особливо вирізнені весільний та поховальний.

Непроникної межі між варіантами одягового комплексу немає, проте нівеляція їх неприпустима. Означена диференціація характеру вбрання засвідчує його приналежність не лише до матеріального, а й до духовного осередку етнокультури [110].

Аудиторію знайомили з визначальними елементами гуцульського строю за допомогою наочності. Системності й докладності в процесі ознайомлення досягнули завдяки схемі № 4.

Зазначимо, що підготовку студентів до майбутньої педагогічної практики здійснювали в різних формах навчальної діяльності, узгоджуючи з навчальним процесом у вищій школі. Дотичними до теоретичного матеріалу про народне гуцульське вбрання, прикраси, художнє оформлення інтер'єру та екстер'єру гуцульської оселі, самотність гуцульської народної іграшки для студентів 3-го курсу спеціальності «Початкова освіта» Коломийського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» були екскурсії до Коломийського національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського. Відбулася зустріч і майстер-класи з писанкаркою І. Криницькою-Омельченко. Зусиллями викладацько-студентського активу здійснено збір експонатів та оформлення міні-виставки сімейних фотографій із зображенням зразків стародавнього народного одягу.

Відродження української національної школи передбачає естетизацію всіх ланок освітнього процесу. Одним з її головних джерел є музична культура українського народу, досвід музичної освіти молодого покоління, накопичений протягом століть. Теоретичні та практичні досягнення в цій сфері навчально-виховної діяльності педагогів і освітніх діячів першої третини ХХ ст. мають стати підґрунтям для відродження споконвічних культурних цінностей нашого народу, посилення почуття патріотизму через усвідомлення дітьми й молоддю ролі національної музичної творчості, насамперед української народної пісні.

Курс «Образотворче мистецтво з методикою навчання» передбачає набуття практичних умінь і навичок зображення предметного світу з натури, з уяви та пам'яті, вивчення основних закономірностей побудови простих геометричних форм, створення нескладних площинних композицій. Цей курс спрямований на формування уявлення про образотворче мистецтво як засіб комунікації та специфічну, художньо-образну форму пізнання й відображення навколишнього світу; основи художньо-образної мови різних видів образотворчого мистецтва і виражальні можливості художніх технік; історію становлення та розвитку образотворчого мистецтва, його роль у житті людей.

Завдання курсу: визначити зміст та основні напрями роботи вчителя; сформувані естетичне ставлення студентів до навколишнього світу і мистецтва; виховати любов до народних традицій; розвивати потребу спілкування з прекрасним і на його основі формувати морально-етичні ідеали, образне сприйняття і логічне мислення, просторову уяву, фантазію, відчуття кольору і композиції; засвоїти практичні навички роботи з фарбами, папером, пластиліном, оволодіти різними художніми техніками та прийомами.

При вивченні теми «Народне декоративно-прикладне мистецтво і методика викладання. Унікальність декоративно-прикладного мистецтва Карпатського регіону» розглядали низку питань:

1. Естетичне виховання учнів з урахуванням ментальних особливостей жителів Карпатського регіону засобами народного образотворчого мистецтва.
2. Художні особливості вишивки і ткацтва Гуцульщини. Орнамент та його види.
3. Яворівський і петриківський, косівський розписи: історія розвитку, художні особливості.
4. Кераміка Покуття та Опілля.
5. Писанкарство. Технологія виготовлення, художні особливості Карпатського регіону.

Зокрема одним із найбільш масових улюблених видів українського народного мистецтва є вишивання. Це унікальний вид народної творчості, який втілює духовне джерело українського народу та дарує нам багатство його творчих сил. Для українця вишиванка – не просто мистецтво. Це щось дуже особливе: особисте, рідне, святе. Вишивка – як символ, який зберігає його коріння, ідентичність, розуміння себе. Це наша історія, міфологія, релігія, давнє мистецтво наших предків, душа нашого народу. Та більше того, у вишивці зашифровано наш генетичний код. В Україні вишивати вміли у всіх регіонах. Кожна область, інколи навіть село володіли своїми унікальними техніками вишивання. Дівчаток із наймолодшого віку привчали до вишивання.

Вишивка, зокрема гуцульська, допомагає досягнути і зберегти традиції матеріально-духовних, художньо-стильових канонів вишивання з її давніми магічними символами. Місце та роль вишивки в житті людини в обрядово-ритуальній сфері освячені віковими традиціями, відлуння яких дійшло до сьогодення. Вона використовувалася, зазвичай, як оберіг від хворіб, лиха, як побажання добра і щастя.

Вишивкою як найулюбленішим та найпоширенішим видом народного мистецтва завжди прикрашали одяг (жіночі та чоловічі сорочки, кептарі, кожухи, сердаки, чоловічі штани (гачі), рушники, скатерті, наволочки на подушки, простині та ін. Наприкінці XIX ст. та початку XX століть для вишивання використовували нитки з вовни чи льону, які власноруч пряли жінки, пізніше шовкові, металеві, срібні, золоті нитки, муліне. Інколи одяг доповнювали бісером, коралами, гудзиками, головками металевих цвяхів.

Багатство гуцульської вишивки демонструється в різновиді технічного виконання. Володимир Шухевич у своїй фундаментальній праці «Гуцульщина» подає 12 технік гуцульської вишивки: низинка двох видів, стебнівка, плетінка, обмітка, кіска, шов «поперек голки» («ключка»), штапівка («решітка»), настилування («соснівка»), «хрестик», двостороння стебнівка («шнурок плетений», «мережка-цирка»). Колекції сорочок з Гуцульщини та Покуття дають можливість стверджувати, що такі техніки вишивання, як поверхневий

кучерявий шов, виколювання тощо є чи не найстарішими і на сьогодні призабутими. Поширена техніка вишивання – низинка. Напевно, жодна з усіх технік вишивання впродовж багатьох років не зазнала такого складного процесу кристалізації художньо-стильових канонів, як низь. Цій техніці притаманний високий рівень художньо-технічної майстерності. У старих зразках вишивок контур мотивів завжди виконувався чорною ниткою, а сам узір, візерунок і фон – кольоровими. Локальна художня особливість гуцульської вишивки – в поліхромному й орнаментальному рішенні. На кожному виді ноші використовувалися відповідні техніки вишивання. Так, вуставки сорочок прикрашалися низью, хрестиком, циркою, перемітки – стебнівкою, сердаки, кожухи й онучі – кіскою, штапівкою.

Здавна вишивки на Гуцульщині відзначались строкатою багатоколірністю та різноманітною геометричною орнаментикою. Вона включає в себе прості мотиви і складні фігурні елементи, мотиви-комплекси. Це ромб, напівромб, по-різному поєднані в горизонтальному або вертикальному напрямках. Це виразно проявляється в декоруванні жіночих сорочок, особливо їх рукавів. Згідно з розміщенням вишивок на рукавах сорочки можна поділити на дві групи: сорочки, в яких вишиті уставки та манжети і ті, в яких вишита вся площа рукавів між ними. Вишивка розташована на уставках, манжетах, на всій площині рукава, а також на обшивці довкола горловини та на пазусі. Вишивка виконана вовняними нитками. Переважаючий мотив у орнаментиці – круглі квіткові розети, вписані у восьмикутник на уставках. Такі ж мотиви, тільки без обрамлення, заповнюють густо цілу довжину рукава.

Крім ромба, поширені в традиційному геометричному орнаменті гуцульської вишивки квадрат, трикутник, круг, косоподібна фігура, хрести, зубці, кучері, меандр, плетінка тощо. Ці основні геометричні фігури створюють у різних поєднаннях стрічкові композиції. Всі ці мотиви відомі у мистецтві східних слов'ян уже в X – XIII століттях.

Один із них – це геометризація рослинних та інших образотворчих форм, а також трансформація в геометричні мотиви зображень людей, звірів, птахів, рослин тощо.

У гуцульській вишивці збереглися геометризовані антропоморфні, зооморфні мотиви. Вони чітко простежуються у вишивках верхнього жіночого одягів: на сердаках, кептарях, кожухах та гуглях.

Типовою композицією гуцульської вишивки є різні за шириною стрічкові смуги, рапорт яких складається з одного, двох або кількох мотивів. Вони розташовані строго симетрично, згідно з орнаментальною сіткою, створеною з комплексу вертикальних, горизонтальних, скісних, прямих і кривих ліній, що обґрунтовують відповідні орнаментальні ритми.

Наступні легкі стрічкові композиції вишивок розміщені на місцях зшивання окремих частин одягу: рукавах сердаків, кожухів, мант, низу холошів, по краях онуч, капчурів.

Монументальністю звучання виділяються стрічкові дво- чи трирядні композиції в переміточних візерунках і рукавах жіночих та чоловічих сорочок.

Для Гуцульщини є характерними розеткові та квадратів композиції з численними варіантами контурного обрамлення. Розглянуті види вишивок розкривають складну систему орнаментики, властивої для тієї чи іншої техніки виконання, матеріалу та призначення [189; 106-108].

Велике значення у вихованні мають обряди і ритуали – це сукупність установлених народом упродовж років дій, пов'язаних з виконанням побутових і релігійних традицій або настанов. У цих формах, особливо обрядах, втілені дії, помисли та почуття попередніх поколінь, викликані в них реалізацією суспільних взаємин і необхідні для нормального функціонування. У вихованні дітей надзвичайно важливе значення мають і народні свята, які більшість дослідників визначає як форми і прояви національно-культурних традицій і звичаїв. Свою душу, думки, творчий таланти, художнє бачення навколишнього світу український народ виявив у маленькій писанці – шедевр мініатюрного

живопису. Писанка – твір народу, сотень його поколінь і вицвіт думки, серця, тисячолітнього його життя, його культури.

Писанка – це важлива складова української культури, народних традицій, це символ Христового Воскресіння, який використовують у релігійних обрядах і який відіграє велику роль. Писанки і фарбовані яйця (крашанки) існують у багатьох народів світу, з ними пов'язано безліч легенд, повір'їв, звичаїв, традицій, обрядових ритуалів, які виникли в язичницьку добу, видозмінювались, а з прийняттям християнства набули нової функції, пов'язаної з ритуалами освячення Паски під час найголовнішого християнського свята – Великодня.

Українські писанки знає увесь світ. Вони є своєрідним національним символом. Це один із найяскравіших феноменів орнаментального мистецтва України. Серед писанок народів світу орнаментика українських писанок Карпатського краю, зокрема Гуцульщини, вирізняється своєю неповторною красою, багатством декоративних рисунків, кольоровою барвистістю, різноманітністю елементів і мотивів розпису. У селах яйця фарбували в один колір, інколи продряпували візерунки, орнаментували воском і фарбували в кілька кольорів, тоді як у місті вдавалися до різних штучних способів – наклеювали шматки кольорового паперу, фольги, тканини, нитки тощо. Для фарбування яєць найкраще використовували цибулеве лушпиння, яке збирали заздалегідь. Залежно від кольору лушпиння фарбування яєць виходило від світло-рудого до темно-коричневого. На гуцульських писанках найпоширеніші геометричні мотиви, але на них також часто зображають домашніх і диких птахів і тварин: півників, курочок, риб, метеликів, оленів, раків. Щорічно створювали писанки з символами, різноманітність яких відбиває регіональні особливості кожного району. Однак деякі мотиви розповсюджені в усій Україні. Найпоширеніші образотворчі елементи дозволяють класифікувати різноманітні орнаментальні мотиви писанок у такі групи: символи сонця – джерело світла, тепла й життя, чоловіча енергія; символ води (безконечники) – вода, жіноча енергія; символи рослин – щорічне відродження рослинності та її

родючість; символ тварин – здоров'я й життя, давній символ життя та смерті; геометричні символи – прагнення до кращого життя; релігійні мотиви (церква) – земний образ космосу. При поділі яйця утворюються поля різної форми і величини. Вони становлять основу для розміщення елементів орнаменту. Техніка розписування досить складна і вимагає чіткої послідовності. Рослини, квіти, птахи, тварини, хрести, споруди, побут мешканців Карпат, процеси праці, відпочинку – все це знаходить своє відображення на писанках і є першоосновою, що дає матеріал для орнаментальних прикрас. Ми, як і наші давні предки, радіємо першим весняним листочкам, зачудовано слухаємо спів жайворонка, милуємося плином ріки. Щоб висловити вічне, наші предки створили символи. Розглянемо найголовніші з них:

- Сонце. З символом сонця пов'язано все найкраще, що є в людському житті. У християнстві сонце стало символом Бога, оскільки Бог – це світло.

- Сітка. Сітка, решето, за давніми повір'ями, мають силу оберега від злих духів, відокремлюють добро від зла. Сіткою дуже часто заповнені окремі елементи на писанках – кола, квадрати, трикутники тощо.

- Хрест. Один із сонячних знаків, символ всесвіту, чотирьох сторін світу, чотирьох вітрів, чотирьох пір року. Походить від схематичного зображення птаха, у давнину сонце уявлялось птицею, що летить по небу. У християнстві хрест – символ страждання, смерті й воскресіння, яким церква все починає, благословляє та освячує.

- Триріг або триніг. Один із найстаріших символів сонця, а також знак святого числа «три».

- Свастика, сварга або ламаний хрест. Знак святого вогню, сонця і вічного руху. Один із найстаріших знаків. Найперші його зображення знаходять на виробах первісних мисливців, а це близько тридцяти тисяч років тому. За народними уявленнями, сварга провіщала добро і захищала від темних сил. Різновиди сварги широко використовують не лише в писанкарстві, а й у вишивці, кераміці, різьбі по дереву.

- Кінь. Символ коня пов'язаний із поклонінням сонцю. За древніми переказами, сонце їде небом на колісниці, запряженій огненними кіньми. У християнстві кінь – образ безстрашного віщуна віри, нестримного й готового до самопожертви.

- Олень. Символ достатку, багатства. Існує ще з часів первісних мисливців, коли м'ясо цієї тварини було основною їжею, шкіра була потрібна для пошиття одягу й спорудження житла, а з кісток та рогів виготовляли зброю і прикраси. У народній міфології небесний олень на своїх рогах несе сонце.

- Птах. Символ зародження життя, родючості, приплоду, достатку, напівземна, напівнебесна істота. Півня вважали провідником Божого сонця й сторожем проти зла, голубки – символом любові, вірності і злагоди. У християнстві птах – символ вознесіння до Бога.

- Рожа, розета, зірка. Символізує сонце і вранішню зорю. Містить у собі косий хрест, прямий хрест, а також лівосторонню і правосторонню свастики. У народній символіці – незмінний символ любові. Подарувати писанку з ружею означало освідчитися в коханні.

- Грабельки, гребінці, трикутнички з гребінцями. Належать до символів, що пов'язані з водою. Зображають хмари і дощ. Писанки із грабельками писали в посуху, гадаючи, що написавши цей знак, можна викликати довгождані небесні води.

- Безкінечник або кривулька. Знак однієї з найголовніших стихій – води. Будучи необхідною для всього живого, вода водночас могла бути злою і невблаганною в час весняної повені. Дивуючись силі і невпинності води, і наші предки її знаком позначали вічність.

- Смерічка, ялинка, сосна. Вважаються символами вічної молодості, здоров'я, росту і безсмертя.

Гуцульські писанки легко впізнати – вони нагадують орнаментику золотої карпатської осені. Гірські особливості регіону, його географічна віддаленість від центральних магістралей свого часу зумовили в певному розумінні ізолюваність у всіх сферах життя. Це наклало відбиток на

своєрідність образотворчого фольклору, у якому збереглися риси, своїм пракорінням зв'язані зі старожитньою слов'янською культурою – язичництвом. Це особливо помітно в орнаментиці писанкового розпису. Найбільш поширені зображення – олені, коні, корівки, казкові птахи, журавлі, рибки, голуби, ластівки, міфічні й фантастичні істоти. Нерідко зустрічаються розп'яття, церкви, різноманітної конфігурації хрести, каплички та інші зображення сакрального змісту. Але найбільшою привабливістю зачаровують сюжетно-жанрові мотиви, у яких відтворені різноманітні сценки з життя й побуту горян.

Кольори в писанкарстві теж мають своє значення: червоний – символ життя й здоров'я; жовтий символізує сонце; блакитний – символ води; зелений – символ природи, рослинності; коричневий, чорний символізують землю. Кольорова гама розписів писанок базується переважно на жовтих і зелених барвах різної тональної насиченості на темно-коричневому, темно-червоному, а найчастіше на чорному тлі. В останні роки традиційна їхня кольорова палітра поповнилася голубими, червоними, рожевими та фіолетовими фарбами.

Писанка – це світло сонця й світ душі, подих неба й дух землі, це геній нашого народу [186, с. 159-162].

На теренах Гуцульського краю та Покуття з давніх часів будь-які зібрання дорослих і дітей супроводжувались іграми і забавами. Пізнання етнокультурної спадщини спрямоване на вивчення, збереження і трансляцію духовних і природних цінностей у процесі формування здорового способу життя і є ефективним засобом духовного, морального і фізичного виховання школярів. Ігри тісно пов'язані з національними обрядами та звичаями. У цих іграх відображено звичаї Гуцульського краю, побут та уявлення про світ. З плином часу зміст ігор змінюється, створюється багато різних варіантів, але їхня рухлива основа залишається незмінною. Народні рухливі ігри і забави, їхні витоки, світобачення є чинниками фізичного і розумового розвитку, необхідним поповненням рухової діяльності підростаючого покоління.

Навчальна дисципліна «Методика навчання освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура»» спрямована на пізнання, вивчення і збереження

етнокультурної спадщини Карпат і Прикарпаття в процесі формування здорового способу життя з погляду української традиційної культури. Народна гра як форма фізичного виховання є своєрідною школою розвитку дитини, що формує поетичне мислення і мистецькі смаки, сприяє формуванню та вдосконаленню життєво необхідних рухів і всебічному фізичному розвитку та зміцненню здоров'я дитини [80, с. 253].

Мета навчальної дисципліни «Методика навчання освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура»» – ознайомити студентів з основними складовими здоров'я людини, встановити сутність здорового способу життя, надати майбутнім вчителям необхідного мінімуму знань з теорії й практики формування, збереження та зміцнення здоров'я. Основні завдання курсу – сприяти процесу оволодіння студентами основами формування здоров'язбережувальної компетентності учнів на основі оволодіння ними знаннями про здоров'я та безпеку, практичними навичками здорового способу життя і безпечної поведінки, формування в них ціннісного ставлення до життя і здоров'я, сприяння фізичному, психічному, соціальному і духовному розвитку дітей.

У процесі оволодіння навчальним матеріалом, ознайомлення з іграми і забавами горян, з методами загартування, набуття практичних умінь і навичок у сфері фізичної культури студенти повинні знати: складові здоров'я людини; вплив зовнішніх та внутрішніх факторів здоров'я, позитивні та негативні тенденції його формування; сучасні підходи до характеристики фізичного здоров'я; шляхи впливу на здоров'я правильного харчування; гігієнічні вимоги до фізичної культури в школі; закономірності загартування дітей; структуру навчально-виховного процесу в початковій школі; сучасні активні й інтерактивні методи навчання учнів початкової школи; форми організації міжособистісної взаємодії учнів у процесі навчання. А також вміти: визначати освітні, розвивальні та виховні цілі з навчального предмета та їхнє місце в системі початкової освіти; діагностувати стан здоров'я дітей; запобігати настанню перевтоми; проводити оздоровчу роботу, загартування; планувати,

проводити та аналізувати позаурочну та позакласну роботу щодо збереження здоров'я молодших школярів; запроваджувати в життя основи раціонального харчування; сприяти підвищенню психологічної стійкості до стресів у сучасних умовах життя.

Рухливі і народні ігри та забави є найприроднішою і найпривабливішою діяльністю для школярів. Тому їх широко використовують як засіб фізичного виховання на уроках і позакласних та позашкільних заняттях для вирішення освітніх, виховних та оздоровчих завдань відповідно до програмових вимог. Важливим компонентом реконструкції системи фізичного виховання в школі є оздоровчий аспект, бо тільки здоров'я має цінність, яка визначає якість навчання. Цьому сприяє можливість створення великої кількості альтернативних програм і напрямів, які дозволять вчителю початкових класів і вчителю фізичної культури використовувати свій творчий, педагогічний, організаційний, спортивний потенціал, а також враховувати екологічні фактори, стан матеріально-технічної бази, національні і місцеві традиції [21, с. 211].

Уроки з основ здоров'я і фізичної культури в школі мають бути цікавими, веселими, захопливими. Важлива інтеграція уроків фізичної культури з уроками з інших предметів і навпаки. Впровадження ігор гірського регіону в програму з фізичної культури підвищують ефективність занять, сприяють розвитку фізичних і моральних якостей дітей молодшого шкільного віку і можуть бути використані на заняттях з фізичної культури, у режимі навчального дня та позаурочний час. У початкових класах національні ігри є провідним засобом для розвитку фізичних якостей і здібностей. Вони розвивають силу та спритність, гнучкість, динамічність, наполегливість і витривалість, увагу та пам'ять, почуття взаємодопомоги, загартовують волю. Емоційність вирішення рухових завдань, можливість колективних та індивідуальних дій посилюють виховну здатність ігор, формують якості особистості.

Народні ігри і забави як форма фізичного виховання є своєрідною школою всебічного розвитку дитини, яка формує поетичне мислення і мистецькі смаки, сприяє формуванню та вдосконаленню життєво необхідних рухів і всебічному фізичному розвитку та зміцненню здоров'я дитини. Діти в ранньому віці з допомогою ігор, які є традиційними для нашої місцевості, опановують перші елементи грамотності, завчаючи вірші, скоромовки, лічилки. Окремі ігри («Класики», «Піжмурки») розвивають математичні здібності [80, с. 253].

Одним із видів дозвілля влітку були пастуші ігри. У дитячому пастушому колективі насамперед поширені ігри, які були не обмежені в часі й у яких використовували підручні предмети (батіг, палиці, камінці, м'яч тощо). На Покутті найпоширенішими іграми були такі: «Катанас», «Перстень», «Дупак» («Копняк»), «Чепілик», «Сліпак», «Гаргоші», «Червоно-білі» (війна), «Лоза», «Сліпа курка» та інші (додаток № 16). Дитячі пастуші ігри – це невелика, але вагома частина української культурної спадщини, яка є актуальною і на сьогодні [22, с. 263, 265].

Програмою курсу «Здоров'я, фізична культура і валеологія» передбачено кілька тем, пов'язаних з українською етнопедагогічною системою здоров'язбереження («Народні традиції харчування горян», «Ігрові традиції пастушої культури», «Каменярський рух на Коломийщині», «Пластове мандрівництво і таборування»).

Розкриваючи тему «Народні традиції харчування горян», ми розглянули традиції гуцульської кухні, яка вирізняється простотою і водночас оригінальністю страв. Найбільш уживані продукти на території Гуцульщини і Прикарпаття є кукурудзяне борошно і крупа, картопля, квасоля, гриби і, звичайно, бринза та будз. Гуцульська кулінарія має свої особливості і традиційні страви: бануш (банош), борщ зі свіжих і квашених буряків, кулеша, різні види вареників та інші.

Поняття «раціональне харчування» включає в себе не тільки кількість і якість їжі, яку вживають, а й правильний режим її вживання, тобто розподіл добового раціону. Періодичність прийому їжі залежить від традиційного укладу

життя місцевого населення. Для дітей шкільного віку найраціональніше 4-разове прийняття їжі. При такому режимі харчування інтервали між споживанням їжі не перевищують 4 години. Їсти треба в один і той же час. При цьому утворюється умовний рефлекс на час, у шлунку виділяється апетитний сік, який сприяє кращому травленню. Ранковий сніданок дітей повинен бути ситним і містити не менше 25 % добового раціону. Другий сніданок у школі може становити 20 % добового раціону. Обід зазвичай становить 35 % добового раціону, а вечеря – близько 20 %. М'ясні й рибні страви рекомендують вживати в першій половині дня, бо вони багаті на екстрактивні речовини і діють збудливо на нервову систему. Увечері рекомендують молочно-рослинні страви.

У структурі харчування сучасної людини натуральних продуктів стає все менше, а рафінованих і синтетичних усе більше, при цьому виникає подвійний негативний ефект. До відходів харчового виробництва потрапляє багато біологічно активних речовин (вітамін, клітковина, мікроелементи й ін.). Наприклад, при технологічній переробці пшениці до борошна вищого ґатунку до відходів потрапляє до 80 % таких речовин. Дефіцит же в організмі необхідних для забезпечення нормальної життєдіяльності матеріалів призводить до порушення обміну речовин. Очищені продукти дуже привабливі за своїми якостями, і під час їхнього споживання людина втрачає міру. Результатом обох обставин є те, що при порушенні структури харчування значна частина населення нашої країни страждає від надлишкової ваги і серйозних порушень обміну речовин. У сучасній їжі багато синтетичних харчових добавок, цукру, солі; у продуктах, розрахованих на тривале збереження, у значній кількості містяться антиоксиданти, барвники, консерванти, абсорбенти, емульгатори, стабілізатори – усього близько 30 груп штучних препаратів, що представляють більше 2500 речовин. Варто зазначити, що багато продуктів харчування на Верховинщині, Косівщині, Покутті і Закарпатті вирощують у сільських приватних господарствах і є екологічно чистими та поживними.

Вивчаючи тему «Каменярський рух на Коломийщині», ми досліджували, як організовували гуртки каменярів та влаштовували змагання. Фізичний розвиток особистості на всіх етапах утвердження демократичного суспільства потребує особливої уваги з боку всіх соціальних інституцій. Важливість фізичного виховання молоді і потребу спортивних товариств дуже добре розуміли провідні люди нашого краю і докладали всіх старань, щоби створити нові товариства. У першій половині двадцятих років минулого століття завдяки організаторським заходам Романа Шашкевича, який перед Першою світовою війною був організатором «Січей» і Січових стрільців на Львівщині, було створено рахунково-пожежні товариства «Луг», які ще називали дашкевичівськими лугами. З цих товариств у 1931 році в радикальних колах почалися нові рахунково-спортові товариства під назвою «Каменярі» – «Союз української поступової молоді ім. М. Драгоманова» [156, с. 130].

Символічна назва «Каменярі», взята з поеми Івана Франка, була для членів союзів прикладом ідейної боротьби в подоланні всіх перешкод до поступу та прокладанні нового шляху до кращого життя сучасних і майбутніх поколінь, мала давати напрям організації у вихованні її членів на чесних та ідейних українських громадян.

У poradнику «Ми каменярі», виданого для каменярських союзів у 1932 році, зазначено, що каменярські союзи засновують на те, щоб у них спільно товариством виховувати й розвивати здоровий дух і здорове тіло в нашої молоді. У союзах повинні єднатися поступові люди з метою до вищого рівня життя та вдосконалення людини. Каменярські союзи названо іменем Михайла Драгоманова за його особливі заслуги перед українським народом [156, с. 10].

Для піднесення культурно-освітнього рівня членів кожний союз повинен влаштовувати в себе курси для неграмотних. Також відбувалися товариські сходи, на яких читали дещо з історії України або літератури, після чого провадили дискусію на прочитану тему. Таким же способом вели підготовку до каменярських іспитів, яких було два, щоб стати правдивим каменярем. На іспиті, крім уміння читати, писати і рахувати, перевіряли знання історії

України, твори І. Франка, Т. Шевченка, статуту і змісту книжечки «Ми каменярі». Крім концертів та вистав, влаштовували фестини і товариські забави з танцями й музикою, а також при союзах організовували секції шахістів. При цьому треба було вести діяльність так, щоб поважна праця перепліталася з різними культурними «розривками» й забавами та була різноманітна.

Поза культурно-освітньою діяльністю кожний союз був зобов'язаний вести також рахунково-спортову діяльність, маючи на увазі, що рахунка, спорт та спортивні ігри не лише підносять культуру тіла, але й виховують духовні якості людини. Вихований спортсмен – це людина, сильна тілом і духом. А ступінь розвитку і поширення спорту серед народних мас є найкращим показником культури й життєвої сили народу.

Щоб вести рахунково-спортову діяльність, потрібні були спортивні інструктори, для цього повітові союзи влаштовували в себе рахунково-спортові курси. Кожен союз мав дбати про рахункове приладдя та приміщення, де можна було виконувати рахункові вправи взимку, та про спортивний майданчик для спорту й ігор влітку. Велику увагу звертали на масові вправи чоловіків і жінок, які за умови доброго виконання завжди справляли сильне враження на глядачів. До популярних ігор у тих товариствах належали такі: копаній м'яч (футбол), ручний м'яч (гандбол), кошиківка (баскетбол), відбиванка (волейбол), які почали поширюватися з міст у села. З водних видів спорту розвиваються плавання та веслярство, які належали до здорових та недорогих видів. Із зимових видів найбільш поширеним, крім їзди на санчатах, була їзда на лещатах (лижах).

Каменярський рух у Коломиї та повіті почався в селі Балинці в серпні 1931 року. У Балинцях був створений перший гурток каменярів, який швидко поширився на інші села. У грудні 1931 року заснований повітовий союз каменярів у Коломиї. Упродовж року були організовані гуртки в Королівці, Корничі, Космачі, Вербіжі Вижному, Іспасі, Годах, Семаківцях, Коршеві, Матіївцях та місцевий союз у Коломиї. При союзі каменярів була дуже діяльна рахунково-спортова секція, яка влаштовувала пописи з рахунки в залі просвіти

у Балинцях і навколишніх селах. Діяльність усіх тих союзів у кожному селі залежала від здібності та вкладу праці й енергії людей, які були в керівництві. За деякий час організували місцеві союзи в Воскресінцях, Остапківцях, Фатівцях, Лісній Слобідці, Великому Ключеві, Замулинцях та Шепарівцях.

У вир праці включилися досвідчені та відомі діячі Коломиї, а саме: організатор січей Кирило Трильовський, письменник Андрій Чайковський, адміністратор «Рідної школи» Микола Новак, Йосип Чайківський, Анастасія Микитчук. Перша каменярська анкета відбулася в Коломиї 25.05.1932 року. Там вирішили влаштувати силами місцевих союзів концерт на вшанування ідейного батька «Каменярів» Івана Франка. Концерт відбувся 7-го липня в Коломиї у великій залі «Каси ощадності». У ньому взяли участь союзи «Каменярів» з Воскресінець, Іспаса, Коломиї, Коршева, Семаковець, Шепаровець і Пилипів. У програму концерту ввійшли виступи хорів, декламації та групові ритмічні вправи хлопців і дівчат. Варто відзначити місцевий союз у Балинцях, який не лише почав каменярський рух на Коломийщині, але також за його велику активність за перший рік діяльності було 8 аматорських вистав, 4 концерти й одні фестини. При союзі була дуже діяльна рахунково-спортова секція, яка влаштовувала пописи в залі «Просвіти» і навколишніх селах.

Найбільш діяльним був каменярський союз у Княждворі, заснований у грудні 1932 року. Там був найкращий хор у повіті. Також була добре організована рахункова секція, яка мала велику підсекцію лещатарів. Спортсмени цієї секції брали участь у повітових лещатарських змаганнях, організованих коломийським «Соколом» у січні 1934 року. Цього ж року «змагуни» з Княждвора брали участь у крайових змаганнях з бігу навпростець, організованих спортивним союзом поблизу Станіслава (тепер – Івано-Франківськ). У липні 1934 року княждвірські каменярі разом з «Соколом» з Коломиї організували змагання з плавання на річці Прут у Княждворі. До кращих союзів Коломийщини належав місцевий союз у Воскресінцях, при якому діяв хор, аматорський гурток, танцювальна група, секція копаного м'яча

та відбиванки. У 1933 році в Коломийському повіті налічувалося 24 каменярських союзи, а всіх членів – 1396. При союзах було 7 хорів, 14 аматорських гуртків, 21 рахункова секція, 2 секції копаного м'яча (Балинці і Воскресінці), 3 лещатарські секції (Космач, Березів Нижній, Княздвір) та секція національних танців у Воскресінцях.

Найбільш імпозантною і найважливішою імпрезою для всіх каменярських союзів були повітові спортивні свята «Каменярів». Вони відбувалися майже кожного року і були найкращим показником росту й здобутків товариств. Свята заохочували до більших зусиль і були найкращою нагодою до товариських дружніх стосунків. Перше каменярське свято проведено в Коломиї у вересні 1934 року. У ньому брали участь 10 місцевих союзів. У змаганнях також взяли участь каменярі з Косова, Стебнева, Соколівки. Друге повітове свято відбулося через рік, у ньому взяли участь 400 каменярів Коломийщини і Косівщини. На святі каменярі з Коломийщини виконали вправи, до них стало 320 осіб – 150 дівчат і 170 хлопців. Третє повітове свято каменярів відбулося у вересні 1936 року, але тільки Коломийського повіту, бо каменярам Косівщини, Снятинщини, Городенщини та Товмаччини коломийський староста не дозволив брати участь. У дефіляді і масових вправах брало участь близько 500 осіб, а глядачів разом з гостями – від двох до трьох тисяч.

Це каменярське свято було вершиною розвитку каменярського руху на Коломийщині, хоча польська адміністрація ніколи не сприяла розвитку українських товариств. Після цих свят почалися урядові труднощі і перешкоди, заборонили засновувати нові каменярські союзи, вимагали писати заяви на імпрези польською мовою або робити переклад з української польською мовою. За таких обставин було важко працювати. В останні роки перед Другою світовою війною настав застій не лише в діяльності каменярських організацій, але в усьому культурно-освітньому та громадському житті.

За дуже короткий час каменярські спортивні товариства молоді відіграли в Коломийщині дуже важливу роль. Дбаючи про культуру тіла спортом і рахунком, вони приділяли не менш уваги доброму вихованню молоді.

Культурно-освітньою працею вони старалися, щоби молодь була сильна і тілом, і духом.

Курс «Музичне мистецтво з методикою навчання» – складова блоку дисциплін професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Її вивчення передбачає розв'язання низки завдань: ознайомлення з музичною літературою, адресованою дітям молодшого шкільного віку; засвоєння змісту музичної освіти в початковій школі (аналіз музичних творів зі слухання музики, співу тощо, які включені в навчальну програму з освітньої галузі «Мистецтво», рекомендовані для використання на уроках музичного мистецтва молодшим школярам, передбачені для вивчення за варіативною складовою навчальної програми); опанування студентами системою знань про закономірності процесу навчання музики; підготовка висококваліфікованих і конкурентоспроможних фахівців у галузі освіти відповідно до вітчизняних та європейських стандартів.

При вивченні теми «Музична освіта й виховання як історико-педагогічна проблема» розглянуто творчість М. Леонтовича, К. Стеценка, В. Верховинця та інших.

Ідеї М. Леонтовича щодо провідної ролі народної пісні в музично-естетичному вихованні, розвитку музично-творчих здібностей дітей, опори на інтонаційно-ладову і метро-ритмічну основу української музики, прагнення до загального музичного виховання всіх дітей на матеріалах кращих зразків народної і професійної творчості, взаємозв'язку різних видів музичної діяльності, поєднання класної і позакласної музично-виховної роботи, надання процесу музичного навчання його сутнісної основи – емоційності – органічно ввійшли до сучасної концепції музичного виховання школярів на основі української національної культури, реалізованої в нинішніх шкільних програмах з музичного мистецтва. І в цьому вбачається сучасність і неперехідна цінність педагогічного доробку видатного українського музиканта-педагога.

Відстоюючи обов'язковість музично-естетичного виховання всіх дітей, К. Стеценко підкреслював, що, перш ніж учити дітей музики, слід навчити їх співати, бо «коли дитина навчиться співати, тоді їй легше і зрозуміліше буде

вчитися й музики, знаючи ритми співу і маючи розвинутий слух». І далі: «Музичне виховання треба починати саме зі співу пісень, у яких людина і словами, і голосом викладає все, що в неї на душі».

Для цього він прагнув до створення певної системи, яка б включала всі рівні розвитку дитини. «Дуже гарно зроблять ті матері, які учитимуть дітей співати змалку», – писав він. Центральною ланкою цієї системи він вважав школу, тому запропонував викладати спів по дві години на тиждень у кожному класі, передбачаючи «дати закінчену середню загальну освіту учням і в цій галузі знання – мистецтві».

У своїх програмах зі співів він наголошував на тому, що мета навчання співу полягає в розвитку музичних здібностей та естетичного почуття учнів, виховання їх на народній пісні [188].

Педагогічна спадщина В. Верховинця – значне явище в історії музичної педагогіки. Її складають навчально-методичні посібники – «Весняночка» і «Теорія українського народного танцю», «Хрестоматія українських народних танців», у яких відбиті знання і досвід Верховинця-музиканта, актора, хорового диригента, етнографа і, нарешті, досвід багаторічної роботи з дітьми та студентами вищих навчальних закладів. У цих посібниках – багатий дидактичний матеріал, дібраний для навчання дітей співу і танцю, цінні методичні вказівки.

Особливу цінність для музичного виховання дітей має посібник «Весняночка», який склали пісні-ігри, зібрані в народі або створені М. Лисенком, М. Леонтовичем, К. Стеценком, П. Козицьким, П. Демуцьким; фольклорні записи К. Квітки, С. Титаренка, А. Конощенка, С. Дрімцова та пісенні авторські зразки. Педагогічна та естетична значущість «Весняночки» полягає в тому, що вміщені в ній твори дають дітям змогу відчувати на собі благотворну дію музики й слова, танцю і ритмічних рухів.

У «Весняночці» дібрані пісні та ігри на різні теми, серед них чимало знайомлять дітей з трудовою діяльністю дорослих: випіканням хліба («Печу, печу хлібчик»), косінням трави («Вийшли в поле косарі», «Косарі молоді»),

посівом «моркви, маку й пастернаку» («Плету лісочку»), з роботою бондаря («Бондар»), шевця («Шевчик»), коваля («Коваль») тощо.

При вивченні теми «Планування уроків музичного мистецтва і облік результатів музичного виховання» студентів ознайомлено з календарно-тематичним плануванням уроків музичного мистецтва. У пошуках шляхів ефективного розвитку музичної освіти сучасна практика все частіше звертається до дитячого музичного фольклору, який, увібравши естетичний, моральний, світоглядний досвід багатьох поколінь, виступає випробуванним засобом прилучення їх до прекрасного. Адже, як писав Б. Ступарик, фольклор – це «першовитоки оригінального світосприйняття, самобутнього тлумачення явищ природи і людського життя. У думах, піснях і приказках, скоромовках, лічилках та інших фольклорних перлинах у високо поетичній і глибоко ліричній формі відображено весь культурно-історичний, мистецький шлях народу, його життєвий досвід, його мудрість і етику».

Продовжуючи традиції домашнього виховання, програми включають колискові й забавлянки («Печу, печу папу», «Диби, диби», «Де ж ти, кицю, ходила?», «Ой ходить сон»), ритмічні пісні, побудовані в межах двох-трьох звуків, які сприяють розвитку почуття метроритму. Учні легко запам'ятовують просту, близьку дитячому сприйманню мелодію пісні чи забавлянки. Мелодичне наголошення в них збігається з римуванням тексту, що допомагає збагаченню лексичного запасу дітей. Крім того, на уроках, використовують різнохарактерні пісні, що сприяє емоційному розвитку дитини («Галя по садочку ходила», «Веселі гуси», «Ходить гарбуз по городу» та ін.).

Розвитку музичних здібностей учнів молодшого шкільного віку допомагають дитячі ігри, інсценізація народних пісень («Подольночка», «Огірочки», гаївки, вертепи). Їх використання на уроці дає змогу розвивати всі складові музикальної діяльності: почуття ритму (вистукування, плескання), відчуття ладу (сольний, двоголосий, хоровий співи), музично-слухові уявлення (при слуханні музики).

Велику роль у духовно-моральному становленні та формуванні національного світогляду школярів відіграють пісні календарно-обрядового циклу. Звичаї, обряди нашого народу передавалися з покоління в покоління, тому вивчення таких пісень, як «Я маленький хлопчик», «Щедрівочка щедрувала», «Нова радість стала», «Ой, хто, хто Миколая любить», «Ой прийшла весна», «Кошик на Великдень» та інших виховує в дітей любов до минулого, до народних традицій. Програми включають розучування стрілецьких, січових, козацьких пісень («Гей, там, на горі, Січ іде», «Чом, чом, земле моя», «Зірвалася хуртовина», «Їхав козак за Дунай»), які розвивають у школярів почуття гордості, відповідальності, що допомагає виховати справжнього патріота своєї Батьківщини.

Одним із важливих шляхів у розвитку музичної освіти є позаурочна, позакласна робота, питання якої розкрито в темі «Позакласна музична робота з молодшими школярами». Проведення фольклорних свят, конкурсів народної, стрілецької пісні, колядок, концертів виховує в дітей почуття поваги до національних надбань, історії, родини. У початковій школі вже стало традицією проводити «Свято родинної пісні», ранки «З бабусиної скрині» та ін. Це викликає неабиякий інтерес до пізнання духовності попередніх поколінь: їхнього побуту й дозвілля, праці й боротьби. Учні, збираючи твори усної народної творчості (пісні, коломийки, приказки), оформлюють альбоми, а це впливає на згуртованість дітей, виховує в них почуття колективізму, разом з учителем укладають програми концертів, свят. Наприклад, на основі спогадів Ковальчук Марти Василівни – старожительки м. Рава-Руська (Львівщина), яка сьогодні проживає в Сопові Коломийського району Івано-Франківської області, вчитель музики Н. Ковальова та учні місцевої школи підготували виставу «Свято Миколая». Вона стала популярною в багатьох школах Карпатського регіону. Вивчення змісту вистави показує, що в ній релігійні та фольклорні мотиви тісно переплітаються з важливими соціально-виховними проблемами й потребами всього українського народу, емоційності святкового настрою їй надає народнопісенний матеріал (додаток № 12).

Позакласна й позаурочна робота відкриває можливості для прилучення дітей через пісню й музику до героїчних сторінок боротьби українського народу за волю й незалежність. Закономірно, що загальнонаціональне відродження спонукає до заповнення «білих плям» нашої історії і на регіональному рівні. Підтвердженням цього є діяльність дитячої громадської організації «Молода Січ» на батьківщині перших галицьких січей у с. Завалля Снятинського району Івано-Франківської області. Невід’ємна частина діяльності «Молодої Січі» – музично-літературні виступи, де стрижневими є стрілецькі патріотичні пісні, створені на початку ХХ століття.

Сучасний етап розвитку педагогічної науки та практики орієнтує на пріоритет конкретної людини, активної особистості. Гуманізація й демократизація сучасної системи освіти вимагають високого рівня професійної підготовки вчителя. Сьогодні потрібно «виводити» педагога на гребінь наукового знання, навчити його навчатися протягом життя, сформувати здатність навчати цього своїх майбутніх учнів. Професійна підготовка вчителя початкових класів повинна розвивати весь духовний потенціал особистості, інтелектуальні, емоційні та практично-дійові компоненти його свідомості. Вчитель у сучасній школі є своєрідним «транслятором» музичної культури, як національної, так і світової [див.: 188].

Навчальний курс «Основи хореографії з методикою навчання» є джерелом здобуття знань з методики викладання хореографічного мистецтва та проведення занять з ритміки і хореографії в початковій школі, має за мету розкрити особливості використання різноманітних методик для оволодіння школярами знань з хореографічного мистецтва; використання майбутніми вчителями інноваційних технологій у процесі використання різноманітних методик для занять з ритміки і хореографії в початковій школі; поглиблення у студентів мистецької освіти та збагачення їх духовності, розширення професійного розвитку.

Завдання курсу: ознайомити студентів зі специфікою проведення занять з ритміки і хореографії, виробити в них практичні навички правильно підбирати

музично-ритмічні вправи й танцювальні рухи; поновити і поглибити знання з хореографії, здобути ними в середніх навчальних закладах; піднести рівень культури виконання танцювальних рухів, сформувати професійні навички та збагатити знання студентів про різні хореографічні напрями.

У темах «Основи танцювального руху», «Масові та сюжетні ігри для дошкільнят та молодших школярів» обґрунтовано провідну роль фольклорних танців етнографічних груп Карпатського регіону, зокрема Прикарпаття, у системі українського народного танцю, виявлено особливості їхніх спільних та відмінних рис [7; 35].

До етнографічного регіону Прикарпаття належать такі етнографічні групи: Бойківщина, Гуцульщина, Лемківщина, Опілля, Покуття. Хореографічне мистецтво Прикарпаття відображає в собі автентичність кожної етнографічної групи, які зберегли у фольклорі багато цікавих танців. Стилiстичні умови тої чи іншої групи формуються залежно від характеру праці, побутових умов, у яких живуть люди певного району, а також від суспільно-економічних і культурних взаємозв'язків сусідніх районів. Усе це відповідним чином відбилося на танцювальному мистецтві. Процеси народження і формування того чи іншого танцю відбувалися по-різному, але в основі їх завжди лежала діалектична взаємодія колективної та індивідуальної творчості, коли рухи, фігури, котрі придумали один чи декілька хореографів або танцюристів, видозмінювали багато інших, збагачуючи їх своєю фантазією.

Збереження автентичності в розвитку народної хореографії бойків відображено в танцях, які мають багато спільного зі східними сусідами – гуцулами, але бойки виконують танці спокійніше, плавніше та вільніше, на трохи зігнутих у колінах ногах. Р. Герасимчук вважає, що основні українські риси бойківських танців збагачені специфічними особливостями, притаманними для бойківського хореографічного мистецтва [35]. У праці «Народні танці українських Карпат. Бойківські і лемківські танці» він зазначив: «Бойківські танці виконуються легко, плавно, з незначним згинанням коліна». До зразків народної хореографії на Прикарпатті можна віднести такі бойківські

танці, як: «Бойківчанка», «Долинський дрібонький», «Вишківський веселий», «Любаска», «Бойківські забави».

Хореографічне мистецтво Гуцульщини сформоване протягом багатьох століть. Елементи танців відтворюють фізичні й моральні ознаки гуцулів, кращі риси їхнього характеру, побут та історичне минуле, культуру, погляди, розуміння краси. «Із стародавніх часів танок відображав життя, діяльність, почуття людини. Дослідники первісної культури неодноразово підкреслювали, що танок був невіддільний од пісні». Кожен гуцульський танець цікаво побудований, а сюжет логічно обґрунтований. Танці виконують переважно від повільного до швидкого темпу, але є старовинні хороводи, що мають повільний темп. Серед цікавих фольклорних танців можна виділити наступні: «Гуцулка», «Півторак», «Лісоруби», «Гайдук», «Цвячок», «Коломийка» і багато інших.

Роман Герасимчук поділив гуцульські танці на коломийкові, сюжетні коломийкові, козачкові, похідні й балансовидні [35]. Він одним із перших в українській етнографії звернув увагу на наукову продуктивність картографічної методики в народознавчих дослідженнях та класифікації музичних матеріалів. Цей поділ пов'язаний насамперед з метрично-ритмічною будовою, хореографічною лексикою та структурою танців.

Відомий танець «Гуцулка» складається переважно з трьох частин. Перша частина загальна за характером, швидка, темпераментна і динамічна. У другій частині кожна пара виконує соло, у якому всі виконавці демонструють спритність і запальну вдачу. Третя частина – фінал. Наростає темп музики, рухи стають дедалі складнішими.

Чоловічий танець «Опришки» репрезентує танець карпатських повстанців, які боролися за визволення поневоленого народу. У цьому танці є соліст (ватажок), який символізує образ Олекси Довбуша. Олекса Довбуш був символом мужності й нескореності. Тому про нього складено безліч переказів, оповідань, легенд та пісень, танців.

«Аркан» – це старовинний гуцульський танець, який за музичною і хореографічною структурою є окремим твором, що «прожив» довгі роки на

Гуцульщині. Як зауважив Р. Герасимчук у монографії «Танці гуцульські» (опублікована польською в 1939 році у Львові), старі гуцули кажуть, що аркан у них існує віддавна. Але на якийсь час танець зник через те, що під час Першої світової війни чоловіків-гуцулів не було вдома. «Цей танець знову поширюється з 1925–1928 рр., а виконує його винятково молодь (рідко старші), яка вивчила його в післявоєнні часи». Інша версія походження танцю «Аркан» пов'язана з ремісниками та гуцулами, які працювали в Румунії та служили в австрійських полках, розміщених на Буковині.

Протягом усього танцю виконують основний крок – «аркановий крок», що починається завжди з правої ноги. Танець виконують по колу. Соліст у цьому танці виконує роль ватажка, який сам веде танець, тобто віддає вказівки (команди) іншим танцюристам: «батько спить», «по холевях», «а збудім», «вже зоріє». Кожна з цих команд супроводжується певною хореографічною лексикою.

Майже в кожному гуцульському танці своя цікава побудова малюнку танцю. Глядачі завжди із захопленням дивляться на «вежу». Вона будується у два або й три ряди. Одні хлопці стоять, інші стають на плечі, утворюючи верхній ряд. Також цікава побудова «плотогони». Ряд танцівників імітує рухами бурхливу гірську річку, а на задньому плані сцени чоловіки будували ряд (пліт). Так утворювали пліт – бокор, а на плечах тримали соліста, який називався Бокораш. Він ніби стояв спереду плоту і спеціальними веслами-стернами управляв ним.

Обрядові танці супроводжували також сімейний побут гуцулів. Найбільше звичаїв, пов'язаних з танцями, зберегла весільна гуцульська обрядовість. Танець дружби і дружки, перев'язаних рушниками в колі весільних гостей, за яким спостерігав молодий на коні, нагадував хореографічною структурою колядні танці-величання, побажання добра. Він був одночасно і формою освячення знайомства дружби та дружки, адже весілля на Гуцульщині ставало інколи єдиним приводом для спільного гуляння молоді з віддалених присілків і садиб високогірних поселень. Центральним на

гуцульському весіллі є танець молодого подружжя в колі весільних гостей. У ньому – не тільки побажання родинного добра молодій парі, а й освячення подружнього зв'язку.

Хореографічне мистецтво Покуття почав вивчати видатний український балетмейстер, етнограф, артист Ярослав Чуперчук. Саме він відновив фольклорні покутські танці «Голубка» та «Кокетка».

Танець «Голубка» – старовинний танець, що побутує на Покутті. Виконують весело, стрімко, темпераментно. Чоловіки в цьому танці імітують голубів, а дівчата голубок. Дівчата походжають гордовито, поводяться поважно. У фольклорному танці є ведучий, який дає вказівки іншим парам: «голуб хоче їсти», «голубка хоче пити», «голубка несе гніздо». Ці вказівки можуть бути різними, вони залежать від спритності ведучого. У сценічній обробці танець «Голубка» дещо відрізняється як за хореографічною лексикою, так і за костюмами. Він побудований на легких синкопованих підскоках, цікавій зміні малюнку та оригінальному спілкуванні в танці дівчини й хлопця. Вже назва танцю дає змогу зрозуміти його зміст.

Кокетка – це вихована, скромна, але водночас грайлива дівчина, яка демонструє парубкові грацію та витонченість. У танці використовують цікаві позиції корпусу, рук, голови в парах, характерні для покутянського характеру.

Також на Покутті поширений жартівливий народний танець «Гонивітер». Гонивітер, жевжик, джигун, ловелас – так називали парубка, ласого до дівчат. У сценічній обробці танцю беруть участь парубок та дві дівчини. Юнак у танці заграє з кожною дівчиною. У розв'язці танцю дівчата залишають парубка.

Опілля є західним продовженням подільського етнографічного ареалу, що належить до зони Прикарпаття. Це територія північно-західної частини Подільської височини в межах Львівської, Івано-Франківської і центрального західного виступу Тернопільської областей. З етнографічного погляду згадана територія досліджена недостатньо, хоч уже сам її простір, розміщення між Волинню, Поділлям та Прикарпаттям, становить чималий науково-пізнавальний, зокрема історико-етнографічний, інтерес.

Витоки лемківської хореографічної культури відображені у звичаях, обрядах, окремих рисах матеріальної культури в одязі, їжі тощо. Багатовікове спілкування з поляками, словаками, угорцями, чехами залишило неабиякий слід у традиційній духовній і матеріальній культурі лемків, а також у розвитку народного лемківського танцю. Народні танці лемків, переселенців з північних районів Західних Карпат, із Польщі, мають основні елементи загальноєвропейських народних танців.

Лемківський танець «Карічка» походить від словацької назви кола. Танець побутує здебільшого на Закарпатті, але його залюбки виконують і лемки, які проживають у Словаччині та Польщі. У побудові танцю основним малюнком є коло, що розпадається на менші кола. Рухи танцю наближені до словацьких. Характерним є кружляння в парах і в загальних малюнках.

Серед фольклорних весільних танців – «Обертак», «Потряска», «Круглий», «Викручана». Назви цих танців говорять самі за себе. Танець «Обертак» виконують першим у весільних обрядах. Його функція була такою важливою, як коломийки на Гуцульщині. Сюди входили різноманітні оберти в парах. «Потряска» базований на головних елементах вальсу. Назва танцю свідчить про те, що танцівники виконують легкі потрясіння корпусом. «Круглий» – означає коло, яке творять танцівники. «Викручана» називають ще й «гусячим танцем» і виконують після весільного обіду. Назва танцю означає викручування танцюристів під час танцювання.

Лемківські народні танці виконують переважно по колу, вони носять фольклорний характер. Деякі танці супроводжують вигуками. У ході танцю танцівники виконують не один, а підряд кілька танців. Починаючи із загального танцю, юнаки та дівчата переходять на змагання між собою, показуючи майстерність. Це супроводжується притупами, плескачами, вигуками та співом. Трапляються створені лемками танці, у яких певну роль відіграли також елементи представників інших національностей: поляків, угорців, словаків, чехів.

Отже, хореографічне мистецтво як один із видів мистецької палітри етнографічних груп Прикарпаття має глибинні витoki і традиції. На них базовані закономірності й тенденції сучасного хореографічного мистецтва. Варто зазначити, що систематизація історичних даних, на основі яких розробляли перспективне збереження історично сформованих стильових особливостей танців Прикарпаття, дає змогу в майбутньому глибоко вивчати хореографічну лексику, характер і манеру виконання танців Івано-Франківської області [див.: 7].

На цьому етапі було узагальнено визначення методів, конкретизовано різновиди й зміст засобів, варіативність різних форм організації діяльності дітей і частотність їхнього включення в освітній процес початкової школи задля етнічної соціалізації. Упродовж теоретичної підготовки передбачалося формування в студентів таких практичних навичок і вмінь: адаптувати теоретичні знання до рівня дитячого сприйняття, класифікувати методи роботи з дітьми за напрямками виховного впливу, обирати форми організації навчальних занять та виховних заходів, творчо використовувати засоби впливу на формування інтересів і поглядів дітей шляхом інтеграції етнізаційної значущості кожної методики.

Під час навчання студенти готувалися до здійснення етнічної соціалізації за допомогою активного залучення елементів етнічної (у т. ч. гуцульської) родинно-побутової культури. Їх орієнтували на усвідомлення найважливіших умов ефективності етносоціалізуючого процесу, а саме: нові знання, що їх опановує дитина, мають ґрунтуватися на знаннях раніше засвоєних; задоволення природної допитливості та інтересу дітей до навколишнього світу; комплексність педагогічного впливу, забезпечення вияву творчої активності дитини. Усвідомленню важливості означених умов сприяло ознайомлення студентів із теоретичними положеннями педагогічної технології в царині початкової освіти на лекційних курсах, обговорення на семінарських заняттях проблем формування всесторонньо розвинутої особистості молодшого школяра в контексті кожної конкретної методики, реферування першоджерел з

української, зокрема гуцульської, етнографії (І. І. Бражник [12], Г. С. Лозко [142], І. Сеньків [209], В. О. Шухевич [256]); аналіз матеріалів періодичних педагогічних видань «Джерела», «Початкова школа»; опрацювання методичних посібників з народознавства для початкової освіти (М. К. Дмитренко [235], Л. В. Калуська [83], В. О. Коротєєва [99], Л. М. Кудіна [106], В. В. Оліфіренко [168], Н. С. Побірченко [180]), пошук і систематизація відповідної інформації в мережі Інтернет.

Систематизації та вдосконалення професійних умінь домагалися на практичних заняттях. З цією метою в межах кожного навчального курсу було розроблено низку завдань, виконання яких вимагало від майбутніх фахівців активізації пізнавальної діяльності та виявлення творчих здібностей. Водночас самостійна робота студентів була спрямована на забезпечення ідентифікаційного компонента готовності до етносоціалізуючої практики. Отож, завдання планували й корегували з огляду на те, що студенти за власним бажанням обирали етнічну групу, у культурному контексті якої відбувалось їхнє виконання. Студентам, які висловлювали свою невизначеність (зауважимо, що в експериментальній групі таких була переважна більшість), рекомендували зупинити вибір на гуцульській етнокультурі.

До виконання, з-поміж інших, було запропоновано наступні завдання: розробка сценаріїв свят народознавчої тематики («Святий вечір у нашому краї», «Подаруймо писанку», «Казки рідного краю», «Мій рідний край завзяття і труда» тощо), складання конспектів занять з різних предметів із впровадженням етнічного компонента, добір та адаптування пізнавальної інформації про етнокультурні цінності для молодших школярів, оформлення етнографічних альбомів («Народні ремесла нашого краю», «Фольклорна скарбниця Гуцульщини», «Декоративно-ужиткове мистецтво карпатського краю» та ін.), моделювання «народознавчого куточка» з відображенням етнорегіонального різноманіття України, формування картотеки аудіо- і відеоматеріалів на етнокультурну тематику. Для виконання окремих завдань студенти принагідно вдавалися до залучення комп'ютерних програм. Складання кросвордів за

темами: «Гуцульський народний одяг», «Гуцульська народна кухня» тощо; відтворення свого родинного дерева, моделювання малюнкових пазлів на гуцульську тематику «Смерекова хата», «Гуцулка Ксеня», «На полонині» здійснювалося при допомозі відповідних програм – «Crossword Designer», «Jigsaw Puzzle Lite».

Третій напрям передбачав формування в майбутніх учителів самостійно та творчо інтегрувати набуті знання з етнопроблематики й педагогіки задля оптимальної організації креативної компетенції етнічної соціалізації молодших школярів.

Під час третього періоду студенти продовжували вивчати окремі методики, у межах яких знайомилися із практичними вміннями й навичками залучення засобів родинно-побутової культури в освітню систему початкової школи. В означений період студенти проходили педагогічну практику, упродовж якої мали нагоду реалізувати власний потенціал професійної діяльності.

Теоретичні знання та практичні вміння, сформовані за допомогою інтеграції навчальних дисциплін, потребували узагальнення й систематизації з подальшим наближенням до спеціальності. Відтак об'єктивно виникла необхідність залучення майбутніх педагогів до етносоціалізуючої практики, спецкурсу. Як дисципліну вільного вибору було обрано навчальну дисципліну «Етнопсихологія» з огляду на те, що етнічну соціалізацію ми визначили як об'єкт дослідження означеної галузі психолого-педагогічного знання.

Навчальну дисципліну «Етнопсихологія» розглядали як завершальну ланку структури підготовки до етносоціалізуючої діяльності майбутніх учителів початкових класів. Її залучали до навчального процесу вищої педагогічної школи в VI семестрі. Програму курсу планували як гнучку систему, придатну до коректування, позаяк читання цієї дисципліни тісно пов'язане зі змістом основних навчальних дисциплін.

У відповідності до концепції, визначеної на етапі формування навчального курсу, було систематизовано й конкретизовано вимоги до знань та

вмінь, набутих майбутніми педагогами в процесі опанування навчальним матеріалом. Отож, після завершення вивчення курсу «Етнопсихологія» студент повинен знати:

- категоріальний апарат етнопсихології;
- напрями сучасних етнопсихологічних досліджень;
- національні особливості релігійної свідомості;
- психологію міжетнічних стосунків;
- мовні, діалектні відмінності етносів;
- особливості етнопсихології українців.

Вміти:

- поєднувати етнопсихологічні знання зі змістом суміжних дисциплін;
- застосовувати науково-теоретичну інформацію в практичній діяльності студентів;
- самостійно досліджувати ряд етнопсихологічних явищ;
- застосовувати етнічний досвід виховання в педагогічній діяльності.

Найповніше розкриття програмного змісту курсу забезпечувалось упродовж 36 академічних годин, з яких – 18 годин лекційних, 18 годин семінарських занять. Водночас структуру програми побудовано з урахуванням трансформаційного чинника, за яким опанування навчального матеріалу відбувалось у межах відведеного часу. Для розвитку в майбутніх педагогів навичок етносоціалізуючої діяльності вважали за доцільне використовувати попередньо розроблену систему творчих та пошуково-дослідних завдань до кожної теми, заохочували до написання наукових рефератів, курсових робіт.

Обраний навчальний курс у методологічному сенсі покликаний цілісно висвітлювати проблему формування етнічної самосвідомості, ґрунтуючись на взаємозв'язку положень філософії, психології, педагогіки, про мету й завдання всебічного виховання особистості, починаючи з молодшого шкільного віку. Така потреба зумовлена тим, що вміння екстраполювати народний виховний досвід у роботу з дітьми, формували в межах конкретних методик, обмежених певною сферою взаємодії вчителя й учня.

Реалізація програмного змісту курсу планували, опираючись на науковий доробок вітчизняних і зарубіжних фахівців у царині професійної освіти (С. Архангельський, Г. Васянович, А. Вербицький, В. Лістенгартен, Л. Орбан-Лембрик, З. Слєпкань). Дослідження джерельної бази дозволяє визначити самостійну роботу студентів запорукою якісної підготовки до етносоціалізуючої практики. Самостійну роботу студентів планували як цілісну систему, вона відбувалась з різною інтенсивністю впродовж усього експериментального періоду, у т. ч. при вивченні курсу (додаток № 17).

Особливого значення в підготовці студентів до етносоціалізуючої діяльності надавали шеститижневій педагогічній практиці, що передбачена навчальним планом у VI-VII семестрах. Програмові вимоги до виробничої педагогічної практики корегували так, щоб під час її проходження відбувалася реалізація знань, умінь і навичок, набутих студентами при вивченні навчальних дисциплін. Майбутніх педагогів орієнтували на активне вправління в організації етнічної соціалізації молодших школярів. Про цьому увагу студентів звертали на те, що досягнення ефективності етнічної соціалізації уможлиблюється за наявності комплексу чинників, ранжованих у такій послідовності:

- усвідомлення значущості позитивної позиції педагога;
- вміння інтерпретувати етнографічний матеріал у педагогічному контексті;
- врахування суб'єктивних умов становлення етнічно свідомої особистості молодшого школяра.

У відповідності з означеним комплексом студентам-практикантам запропонована низка завдань, спрямованих на утвердження умінь оперувати необхідними фаховими знаннями в практичних ситуаціях, передбачати результати й програмувати перспективу роботи з дітьми. Так, майбутні фахівці вивчали навчальні плани й методичне забезпечення навчальних закладів з метою виявлення програмних умов для етносоціалізуючого процесу; брали участь у дидактичних іграх для майбутніх педагогів (додаток № 20);

розробляли семінар-практикум «Характеристика засобів народного виховання» (додаток № 21); підбирали матеріал для етнографічної розвідки (додаток № 22); укладали етнопедагогічний паспорт народної іграшки (додаток № 23); самостійно (й за допомогою педагога) готували наочно-ілюстративний матеріал етнографічного змісту для подальшого використання в роботі з молодшими школярами; проводили тематичні свята й розваги з залученням етнокультурного спрямування (додаток № 24-25).

Студенти-практиканти здійснювали в початкових класах дослідження етнопедагогічного спрямування. Послугуючись запропонованими методиками, збирали, систематизували, обробляли та аналізували отримані дані за такими напрямками:

1. Обізнаність з етнокультурними особливостями свого краю.
2. Уявлення про власну етнічну приналежність.
3. Розуміння змісту й здатність відтворювати фольклорні твори, притаманні етнорегіону, де проживає родина молодшого школяра.
4. Обізнаність з народними іграми та бажання їх виконувати.
5. Вміння назвати, описати, художньо відобразити самотні елементи декоративно-ужиткового мистецтва.

Аналіз рівня обізнаності учнів початкових класів зі самотньою культурою рідного краю за змістом чинних програм початкової школи відповідно до Державного стандарту початкової освіти та концепції Нової української школи зміцнювали загальні уявлення майбутніх фахівців про технологію етнічної соціалізації в умовах освітнього простору.

Педагогічну практику інтерпретували як імітацію професійно-педагогічної діяльності майбутнього спеціаліста, що передбачає не лише управління процесом етнічної соціалізації дітей, а й активну співпрацю та просвітницьку роботу з батьками учнів з питань етнопедагогічної проблематики зокрема. Розробляли конспекти з різних форм співпраці з сім'єю, планували й проводили святкові заходи народознавчого змісту з активним

залученням батьків та інших членів родин учнів, пропонували власні нетрадиційні форми взаємодії батьків і педагогів.

Розділ 3. Порівняльний аналіз результатів дослідження

Задля перевірки ефективності запропонованої моделі підготовки студентів до етносоціалізуючої практики було здійснено 1 зріз на констатувальному етапі дослідження і 3 контрольних зрізи, останній з яких був підсумковим. Кожен зі зрізів мав чітко поставлене діагностичне завдання:

- констатувальний зріз передбачав виявлення реального стану готовності студентів-випускників закладу вищої освіти до етносоціалізуючої практики в умовах початкової школи;
- 1 контрольний зріз проводили з метою діагностування ефективності підготовки студентів до означеної педагогічної діяльності на засадах міждисциплінарної інтеграції;
- 2 контрольний зріз планували для визначення впливу програмового змісту навчальних дисциплін на формування знань, умінь і навичок, необхідних майбутнім педагогам для етносоціалізуючої практики;
- 3 контрольний (підсумковий) зріз скеровано на спроможність студентів фахово й творчо планувати, реалізовувати й аналізувати навчально-виховну роботу з молодшими школярами в контексті етносоціалізуючого спрямування.

При діагностуванні не пов'язували кожний контрольний замір із конкретною (етнічною, етнопедагогічною чи креативною) компетенцією, оскільки їхні структурні компоненти (прямо й опосередковано) формувалися впродовж усього експерименту, що зумовлено дидактичною структурою підготовки у вищій школі.

Дослідження охопило 143 студенти спеціальності «Початкова освіта» Коломийського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

1 контрольний зріз проведено наприкінці VI семестру, на час, коли студенти закінчили вивчення курсів «Історія України», «Історія української культури», «Основи педагогіки зі вступом до спеціальності», «Історія педагогіки», «Теорія та методика виховання», «Сучасна українська мова з практикумом», «Основи природознавства та суспільствознавства», «Образотворче мистецтво з методикою навчання», «Музичне мистецтво з методикою навчання», «Трудове навчання з методикою навчання», завершували вивчення курсу «Етнопсихологія». Студентам експериментальної групи були запропоновані діагностичні запитання й завдання, аналогічні до запитань і завдань констатувального етапу. Умови та показники діагностичних методик залишалися попередніми. Результати виконання завдань подані в таблиці № 3.1.

Дані таблиці засвідчують, що в експериментальній групі відбулися значні зміни на краще в усіх компетенціях. В етнічній високого рівня досягли 37 % проти 11 % в констатувальному експерименті, достатнього рівня – 36 % (у констатувальному експерименті – 31 %), на низькому рівні залишились 27 %, яких на констатувальному етапі було 58 %. В етнопедагогічній компетенції високий рівень виявило 19 % (у констатувальному експерименті – 8 %), середнього рівня досягли 25 % (у констатувальному експерименті їх налічувалось 28 %), низький рівень посіло 53 % проти 67 % констатувального етапу. У креативній компетенції було виявлено такі показники: високий рівень – 23 % (у констатувальному експерименті – 3 %), середній – 29 % (у констатувальному експерименті – 10 %), низький – 48 % (у констатувальному експерименті – 87 %).

**Готовність майбутніх педагогів до здійснення етнічної
соціалізації молодших школярів
(1 контрольний зріз)**

Назва компетенцій (№ блоку)	Експериментальна група: на констатувальному етапі 167 студентів											
	Експериментальна група: на контрольному етапі 143 студенти											
	Рівнева характеристика											
	Високий				Середній				Низький			
	Етапи дослідження											
	конст.		I контрол.		конст.		I контрол.		конст.		I контрол.	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
Етнічна	18	11	53	37	52	31	52	36	97	58	38	27
Етнопеда гогічна	1	8	27	19	42	25	40	28	112	67	76	53
Креативна	5	3	33	23	17	10	41	29	145	87	69	48
Усього	12	7	38	26	37	22	44	31	118	71	61	43

Більшість студентів експериментальної групи під час спеціально організованого навчання демонструвала прогрес в обізнаності основних етапів формування українського етносу, етнічного районування з його господарськими, побутовими, звичаєвими, світоглядними відмінностями та фольклорними різновидами. В означеному контексті помітно підвищився інтерес до етнічних цінностей культурного осередку, з яким себе ідентифікували майбутні педагоги. Це виявлялось у вмінні добирати інформацію про особливі риси етнокультурного життя свого народу та вмінні знайомити з ними завдяки застосуванню різних форм (реферат, доповідь, альбом тощо).

Отримані знання з професійно орієнтованих дисциплін переконали студентську аудиторію в необхідності організації етнічної соціалізації в умовах початкової школи при тісній співпраці з сім'єю. Неодноразово студенти засвідчували глибоке усвідомлення значення педагогічної діяльності з метою етнічного самоусвідомлення молодшого школяра як невід'ємного чинника всебічного формування його особистості.

Перевірка запропонованих до виконання завдань переконливо засвідчує певний поступ студентів у етнопедагогічній компетенції, особливо в такому її структурному компоненті, як «Теорія і методика виховання». Контрольний зріз № 1 виявив уміння й навички майбутніх фахівців добирати етнічно самобутні речі задля використання під час навчальних занять наочного та роздаткового матеріалу; створювати дидактичні еквіваленти для донесення дітям понять і явищ, що характеризують феномен етнічної спільноти, добирати аудіо- і відеодемонстраційні матеріали народознавчої тематики з метою залучення до різних форм навчально-виховної роботи. Зауважмо, що при моделюванні педагогічних ситуацій студенти, спираючись на інтегровані знання педагогіки початкової освіти й конкретних методик, пропонували широкий спектр різноманітних методів і методичних прийомів, спрямованих на підвищення ефективності етносоціалізуючої діяльності. Проте послідовність їхнього використання не завжди виступала як логічно завершений комплекс.

Водночас за результатами проведеного обстеження з'ясувалося, що не всі студенти III курсу вміють фахово визначати педагогічну сутність фольклорних творів та обрядової звичаєвості етносу (етнічної групи); неспроможні критично ставитись до методів і засобів народної педагогіки; відчують значні труднощі при виявленні етнічних особливостей виховної системи певної народності. Зафіксовано також цілковиту відсутність цілісного бачення етнічної соціалізації в комплексі з іншими чинниками освітнього процесу навчального закладу. Це дозволяє зробити висновок про те, що професійно орієнтовані дисципліни не можуть забезпечити завершену систему теоретичної й методичної підготовки до етнічної соціалізації дітей. Вважаємо, що зазначені недоліки формування

майбутніх фахівців початкової освіти зумовлені тим, що в теорії та практиці виховання на сьогодні відсутня обґрунтована педагогічна технологія етнічної соціалізації в початковій школі.

Після закінчення викладання дисципліни вільного вибору «Етнопсихологія» в кінці VI семестру III курсу було проведено II контрольний зріз задля перевірки ефективності його запровадження, оскільки в ньому відображена структура комплексної підготовки студентів до екстраполяції етнокультурного потенціалу в процес етнічної соціалізації молодших школярів. Аналіз результатів означеного зрізу дозволив виявити залежність основних показників підготовленості студентів від якості опанування ними навчальним змістом спецкурсу.

Студентам запропоновано виконати низку діагностичних завдань, проте вже на більш складному матеріалі. Інші умови та показники діагностичних методик залишалися попередніми й незмінними. Приміром, у діагностичній методиці, спрямованій на виявлення рівня сформованості етнічної компетенції, передбачено оформлення «етнічної карти», у якій, окрім визначення етнічного районування території сучасної Української держави, необхідно було позначити притаманні етнічним теренам народні костюми. Студентам запропоновано набір фотографій з експонатами (народний одяг, прикраси, рушники, посуд) краєзнавчих музеїв Гуцульщини, Поділля, Слобожанщини.

Представлені зразки потрібно було покласифікувати за етнорегіональними ознаками та надати коротку анотацію до кожного з них. За умов, передбачених завданням № 3, студенти експериментальної групи підготували твір-мініатюру етнопедагогічної тематики «Виховні традиції мого народу». Аналогічних видозмін набула решта завдань діагностичних методик № 2 і 3. Формуючи перелік діагностичних завдань, виходили з раціональної кількості ознак, властивостей, що номінально і функціонально є необхідними для діагностики рівня професійної діяльності майбутніх педагогів за принципом об'єктивного реального вимірювання. Рівні сформованості кожної

компетенції визначали за критеріями, адекватними до констатувального етапу експерименту.

Аналіз результатів виконання завдань дозволяє стверджувати й про очевидні якісні зміни, яких досягли студенти, навчаючись в умовах експериментального дослідження. Результати за змістом оволодіння кожною з компетенцій подаємо в таблиці № 3.2.

Зіставлення наведених у таблиці даних дозволяє твердити про те, що запропонована модель експериментальної роботи відчутно вплинула на якість знань студентів, а відтак і на зміст подальшої етносоціалізуючої практики.

В етнічній компетенції високого рівня досягли 49 % студентів проти 11 % в констатувальному експерименті, 37 % у 1-му контрольному зрізі, достатнього рівня – 37 % (у констатувальному експерименті – 31 %), на низькому рівні залишились 14 %, яких на констатувальному етапі було 58 %, а при 1-му контрольному зрізі 27 %. В етнопедагогічній компетенції високий рівень виявило 35 % респондентів, яких у констатувальному експерименті налічувалось 8 % і яких на час 1 контрольного зрізу зафіксовано 19 %. Середнього рівня досягнули 44 % (констатувальний етап – 28 %, 1-й контрольний зріз – 25 %), низький рівень посіло 11 % проти 67 % констатувального етапу та 53 % при 1-му контрольному зрізі. У креативній компетенції було виявлено наступні показники: високий рівень – 27 % (у констатувальному експерименті – 3 %, 1-й контрольний зріз 23 %), середній – 42 % (у констатувальному експерименті – 10 %, 1-й контрольний зріз – 29 %), низький – 31 % (у констатувальному експерименті – 87 %, 1-й контрольний – 48 %).

**Готовність майбутніх педагогів до здійснення етнічної
соціалізації молодших школярів
(III контрольний зріз)**

Назва компе-тенцій№	Експериментальна група: на констатувальному етапі 167 студентів Експериментальна група: на контрольному етапі 143 студенти															
	Високий						Середній						Низький			
Рівнева характеристика																
Етапи дослідження																
конст.	I		II		конст.		I		II		конст.		I		II	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
I	18	11	53	37	70	49	52	36	53	37	97	58	38	27	20	14
Етнічна																
II	13	8	27	19	50	35	40	28	63	44	112	67	76	53	16	11
Етно- педагогічна																
Креативна	5	3	33	23	39	27	41	29	60	42	145	87	69	48	44	31
Усього	12	7	38	26	53	37	44	31	59	41	118	71	61	43	27	19

На цьому етапі дослідження студенти проявили вміння пошуково-творчого спрямування. Показово, що при наведенні прикладів етнопедагогічного змісту майбутні педагоги позичали їх з етнокультурної спадщини свого народу. Принагідно вони намагалися звернути увагу на самотні матеріальні й духовні цінності, що притаманні етнорегіону проживання або ж національній меншині, до якої визнають свою приналежність. Уже під час викладання дисциплін вільного вибору характерними були репліки студентів: «У нас є такий обряд... Я думаю, що його виховною метою...», «А в нашому... на Великдень... Це виховувало в дітях...», «Ось іграшка, яка побутує в нашому краї, її особливість полягає в...». Вважаємо, що це є свідченням зростаючого ідентифікуючого компонента етнічної компетенції.

На нашу думку, позитивні зрушення в експериментальній групі відбулися завдяки тому, що студенти навчилися знаходити й чітко формулювати педагогічну сутність етнокультурних цінностей та знаходити оптимальні шляхи залучення їх у виховну практику. Означена здатність передбачає об'єктивність в оцінці реальної значущості педагогічних заходів, спрямованих на формування етносвідомості особистості молодшого школяра. Відтак в експериментальному дослідженні домоглися сформованих умінь моделювати й коректувати педагогічний процес задля підвищення ефективності етносоціалізуючого впливу.

Симптоматичним визнаємо той факт, що в переважній більшості студенти не відчували труднощів при доборі дитячої літератури та фольклорних творів, які, на їхню думку, сприятимуть етнічному самоствердженню учнів молодшого шкільного віку. Добираючи твори, майбутні педагоги самостійно визначали їхню відповідність віковим особливостям та вподобанням дітей. Разом з тим прогнозувалося, у вирішенні яких виховних завдань вони можуть відіграти позитивну роль.

Отже, зміст етносоціалізуючої підготовки студентів після читання спецкурсу відтворився на новому, якісно вищому рівні – у системі ґрунтовних знань і сталих переконань; сформованих умінь і навичок, які забезпечують

формування й утвердження етнічно свідомої особистості учня початкових класів.

III контрольний зріз був підсумковим. Показники на цьому етапі дослідження визначали на підставі результатів анкетування та за підсумками проходження студентами в VII семестрі шеститижневої виробничої практики. Методику дослідження результатів виробничої педагогічної практики буде подано нижче.

З метою об'єктивного дослідження наявної (чи відсутньої) динаміки в підготовці майбутніх фахівців до етносоціалізуючої практики на кожному з етапів експерименту студентам пропонували відповісти на запитання розробленої анкети (додаток № 2). Запитання анкети охоплювали змістовний контекст кожної з компетенцій, що визначені провідними в здійсненні цього виду педагогічної діяльності. Порівняльний аналіз одержаних результатів засвідчив значні позитивні зрушення, що виявлялися в усвідомленні студентською аудиторією значущості відродження етнокультурного потенціалу, визнанні приналежності до певної етнічної групи (національної меншини), демонстрування обізнаності з основними категоріями етнопроблематики та елементами родинно-побутової культури (таблиця № 3.3).

Таблиця № 3.3

Співвідношення правильних чи позитивних відповідей на запитання анкети на різних етапах експериментального дослідження

№ запитання анкети		1	2	3	4	5	6	7	8	9	12	13	14	15	16	17
Кількість правильних чи позитивних відповідей, у %																
Етапи дослідження	конст.	8	56	-	47	15,5	45,5	3,5	21,5	5	26	14	-	17	46	76
	I контрол.	43	67	18,5	59	24	52	26	48	33	51	29,5	7	25,5	72	88,5
	II контрол.	62	81	30,5	71	26,5	56	39	62	52	77,5	56,5	53,5	49,5	84,5	92
	III контрол. підсумковий	65	81,5	34	76,5	49	55,5	40,5	64	49	82	56	54,5	61	86,5	94,5

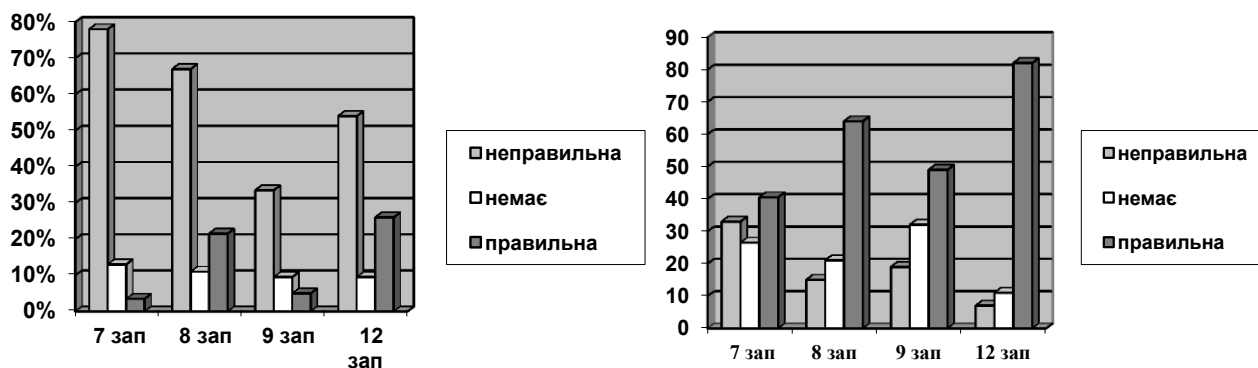
За приклад можемо брати співвідношення відповідей респондентів на питання 7-9, 12. На констатувальному етапі правильно відповіли 3,5 % (6 осіб), 21,5 % (36 осіб), 5 % (8 осіб) і 26 % (43 особи), а на підсумковому етапі правильно відповісти змогли 40,5 %, (58 осіб), 64 % (92 особи), 49 % (70 осіб) і 82 % (117 осіб) опитаних (діаграма Б).

Діаграма Б.

Рівень володіння студентами-випускниками ЗВО знаннями

в царині етнопроблематики

(за підсумками констатувального й формувального етапів експерименту, у %)

Якісні зміни спостерігалися при вивченні відповідей на запитання анкети, що спрямовані на виявлення обізнаності студентів із гуцульською етнокультурою. На формувальному етапі експерименту майбутні педагоги не тільки правильно визначали форму етноспільноти (етнічна група), територію її розташування, а й вказали авторів та назви літературних творів, присвячених Гуцульщині, виявили знання гуцульського фольклору, пригадали живописні графічні та кінематографічні твори гуцульської тематики, визначили кілька різновидів декоративно-ужиткового мистецтва, притаманного гуцульському краю. Порівняльну характеристику опанування студентами знань про гуцульську етнокультуру подаємо в таблиці № 3.4.

**Рівень обізнаності респондентів із мистецькими творами
гуцульської тематики**

(за підсумками констатувального і формувального етапів експерименту)

Види мистецьких творів	Варіанти відповідей	Вказано 1 твір		Вказано 2 твори		Вказано 3 і більше творів	
		конст.	форм.	конст.	форм.	конст.	форм.
Художня література	1. Назва та автор	23	5	13	19	-	31
	2. Назва	36	2	22	27	-	43
	3. Автори	13	2	11	3	2	9
	4. Відсутня	конст. – 27			форм. – 4		
Музичні твори	1. Пісенні	46	21	27	53	-	58
	2. Танцювальні	18	18	-	46	-	79
	3. Відсутня	конст. – 76			форм. – 11		
Художнє мистецтво	1. Живопис	-	12	-	26	-	44
	2. Графіка	-	17	-	39	-	41
	3. Декоративно-ужиткове	34	9	58	16	17	74
	4. Кіно	3	7	-	32	-	61
	5. Відсутня	конст. – 51			форм. – 6		

В означеному контексті для нас особливий інтерес становила думка студентів щодо навчальних дисциплін, вивчення яких дозволило збагатитися знаннями про різноманітні аспекти культурного феномену гуцульської етноспільноти. З цією метою під час підсумкового зрізу ми звернулися до ранжування дисциплін на підставі наявності в навчальному матеріалі гуцульської тематики. У таблиці № 3.5 продемонстровано порівняльні результати.

**Перелік навчальних дисциплін, що формують знання
про гуцульську етнокультуру**

Етапи дослідження				
Констатувальний			Формувальний	
№	Назва дисципліни	%	Назва дисципліни	%
1.	Історія України	27,5	Історія української культури	32,5
2.	Історія української культури	11	Етнопсихологія	21,5
3.	Основи природознавства та суспільствознавства	8,5	Теорія та методика виховання	16
4.	Не названо жодної	53	Дитяча література та методика навчання літературного читання	9,5
5.			Ознайомлення дітей з довкіллям та розвиток рідного мовлення	9
6.			Історія України	5,5
7.			Основи образотворчого мистецтва з методикою навчання	4
8.			Методика трудового навчання	2
9.			Не названо жодної	0

Наведені в таблиці № 3.5 результати анкетування засвідчують, що не лише зросло коло навчальних дисциплін, а й суттєво змінився їх перерозподіл на користь професійно значущих і спеціальних курсів. Під час визначення вагомості дисциплін певної переваги набули дисципліни гуманітарного циклу. Саме вони слугують джерельною базою інтерпретування фактологічного матеріалу в педагогічному сенсі.

На прикінцевому етапі формувального експерименту перевіряли практичні вміння студентів експериментальної групи забезпечувати перенесення

опанованих знань і умінь у реальний педагогічний процес. Для цього напередодні виробничої практики студенти одержали низку завдань етнопедагогічного змісту:

1. Упродовж першого тижня перебування в школі здійсніть мікродослідження діяльності вчителя з народознавчої тематики. Особливу увагу рекомендовано приділити виявленню наявності (відсутності) етнорегіонального компонента шляхом відвідування народознавчого куточка, кімнати тощо; вивченню інтер'єрного оформлення садка, аналізу навчальних занять та виховних заходів; бесід із педагогічним персоналом, дітьми та їхніми батьками. Одержані результати необхідно занотувати в щоденнику.

2. Сплануйте, розробіть конспекти й проведіть виховні години народознавчої тематики з етнокультурним змістом. При цьому чітко визначте, які етнокультурні цінності виступатимуть як навчальний матеріал. У конспектах охарактеризуйте їхній зміст, способи залучення в роботу з дітьми та зазначте передбачуваний навчально-виховний ефект.

3. Підготуйте й проведіть два виховні заходи етносоціалізуючого спрямування. Самостійно оберіть їхню форму, розробіть сценарій, змодельуйте варіанти співпраці з родинами вихованців чи запрошення інших поважних гостей.

4. Складіть низку методичних порад для вчителів початкових класів, які б активізували етносоціалізуючий чинник освітнього процесу.

5. Запропонуйте тематику та форми співпраці з сім'ями школярів задля підвищення педагогічної культури та етнічної самосвідомості.

Діагностування здатності студентів позитивно переносити набуті вміння й навички в педагогічну практику вираховували, використовуючи формулу:

$$P = \frac{E - C}{I - C} \cdot 100\%$$

де P – ефект позитивного перенесення;

E – кількість студентів високого й середнього рівнів під час педагогічної практики;

C – кількість студентів високого й середнього рівнів під час констатувального експерименту;

I – кількість студентів високого й середнього рівнів після навчання за експериментальною програмою.

Спостерігаючи за діяльністю студентів упродовж педагогічної практики, перевіряючи документацію, ми переконались у тому, що студенти експериментальної групи активно застосовували знання та вміння, опановані в умовах спеціальної підготовки. Так, скажімо, виконуючи перше завдання, студентка IV курсу Галина С. проаналізувала виховний захід, проведений вчителькою Стасюк К. М. на тему «У гостях у бабусі Натусі» та спрямований на ознайомлення дітей з традиційним українським житлом та давніми речами вжитку. Організаційно захід проходив за індивідуально-груповою формою організації дітей, тип – поглиблено пізнавальний. Його зміст зорієнтований на збагачення знань про побутову культуру пращурів, пробудження інтересу до минулого свого народу, виховання поваги до родовідної пам'яті. Вчителька добре обізнана з народознавчим матеріалом, вмiла цікаво й доступно пояснювати значення давніх слів, використовуючи при цiм відповідну наочність – зразки давніх речей вжитку, ілюстрації стародавнього житла, хатні обереги. До заходу продумана й проведена підготовка вчителя й попередня робота з дітьми, яка полягала в екскурсії до музею, вивченні прислів'їв та приказок про хату, розгляд ілюстрацій із зображенням давнього житла. Захід передбачав такі частини:

1 – підготовча: діти заходять до кімнати й вітаються з бабусею, бабуся запрошує всіх сідати. Вчителька звертає увагу дітей на старовинні речі, що є в бабусиній хаті;

2 – основна: вчителька за допомогою бабусі Натусі проводить невелику екскурсію по кімнаті, під час якої знайомить з інтер'єром та давніми речами вжитку;

3 – підсумкова: з метою закріплення одержаних знань вчителька пропонує гру «Впізнай за описом». Педагог описує той чи інший предмет інтер'єру чи вжитку, а діти відгадують його назву.

Кожна частина заходу передбачала стимулювання дітей до пригадування віршиків, прислів'їв та приказок про хату та побутові речі. Це сприяло розвитку пам'яті, логічного мислення, формувало здатність до образного світосприйняття. Водночас вчителька не відзначила етнічної самобутності давньої житлової архітектури («колиба» на Гуцульщині, «мазанка» на Слобожанщині тощо). У розповіді про побутові речі відсутні слова-синоніми, які підкреслили б їхнє регіональне походження (горщик, гладунчик, куманець). Студентка зазначила, що в наочному й ілюстративному матеріалі відсутні старовинні речі, які притаманні місцевості, де проживають діти (Богородчанський район, с. Підгір'я).

Вчителька використала такі методи: бесіду, розповідь, пояснення, ілюстрації, демонстрацію, дидактичну гру.

Аналіз заходу, який виконала студентка, дає уявлення про зміст навчального матеріалу й структуру заняття. Студентка зробила спробу звернути увагу на те, як вчителька працювала над реалізацією мети й завдань народознавчої роботи з дітьми. Зауваживши упущення педагога, визначила можливі корективи змісту задля активізації етнічного чинника в освітньому процесі.

Експериментальне дослідження на підсумковому етапі довело, що студенти-практиканти навчилися програмувати зміст уроків та виховних заходів з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей, сприяти їхньому етнічному самоствердженню. Прикладом можуть правити розроблені й проведені в початкових класах навчальні виховні години «Ознайомлення з гуцульською вишивкою», «Мандрівка у край гуцульської казки», «Художній розпис гуцульського гарничка».

У студентів експериментальної групи не зафіксовано труднощів принципового змісту, усі завдання виконувались з чітким проектуванням мети,

поетапності досягнення очікуваного прикінцевого результату. Здебільшого правильно визначали тип і форму організації діяльності з дітьми, аналізували прояви етнокультурного феномену з виокремленням етнопедагогічної домінанти; передбачали взаємообумовленість мети, завдань, методів і засобів дотичного розв'язання; різноманітні аспекти етнокультурної спадщини доносились дітям при дотриманні принципів доступності, послідовності, емоційності. Так, студентка Марта В. при допомозі вчительки підготувала й провела спортивний захід «Гуцульські забави» (додаток № 24).

Студентка Оксана Н. організувала свято народної іграшки, на якому молодші школярі знайомились зі стародавніми іграшками, переважно саморобного походження, інсценізували казку «Лялька в країні запіччя», змагались у відгадуванні назв іграшок. Окрім батьків, на виховний захід була запрошена членкиня спілки художників Л. Тесленко, яка розповіла про традицію виготовлення солом'яних іграшок-оберегів та навчала дорослих і маленьких учасників самостійно робити нескладні сувеніри з використанням природних матеріалів.

Аналіз діяльності майбутніх фахівців під час проходження виробничої практики переконує в тім, що в результаті здійсненої підготовки студенти навчалися адекватно визначати засадничі чинники формування етнічно свідомої особистості та залучати їх у виховний процес, цілеспрямовано співпрацювати з родинami вихованців задля спільного відтворення етнокультурного потенціалу на побутовому рівні. Так, студентка Віра А. згуртувала батьків і дітей у секцію «Корисні дрібнички», де вони спільно виготовляли необхідні в побуті речі (стільнічки, серветки, підставки для горщиків з квітами тощо) й оздоблювали їх гуцульським орнаментом. Студентка Антоніна Л. запропонувала низку бесід на тему гуцульської народної медицини «Гуцульська лічниця», до якої запрошували педагогічних працівників, усіх членів родин і самих школярів. Під час таких зустрічей дорослі й діти мали нагоду познайомитись з лікувально-профілактичними властивостями гірських трав, дізнатись про символіку рослинних оберегів, які здавна побутували в горян, проконсультуватись у запрошеної народної

цілительки з Гуцульщини І. Баб'юк, занотувати рецепти виготовлення ліків у домашніх умовах, спробувати зразки фітолікування -«афинник», смерековий сироп від кашлю, рум'янковий відвар на меду проти безсоння тощо.

Після завершення виробничої практики був проведений контрольний (підсумковий) зріз на основі спостережень за діяльністю студентів в освітніх закладах, аналізу документації з метою діагностування, практичного залучення набутих у ЗВО теоретичних знань та методичних умінь. Результати підсумкового зрізу переконали нас в ефективності розробленої методики й доцільності її впровадження в процес професійно-педагогічної підготовки майбутніх педагогів. Одержані дані подано в таблиці № 3.6.

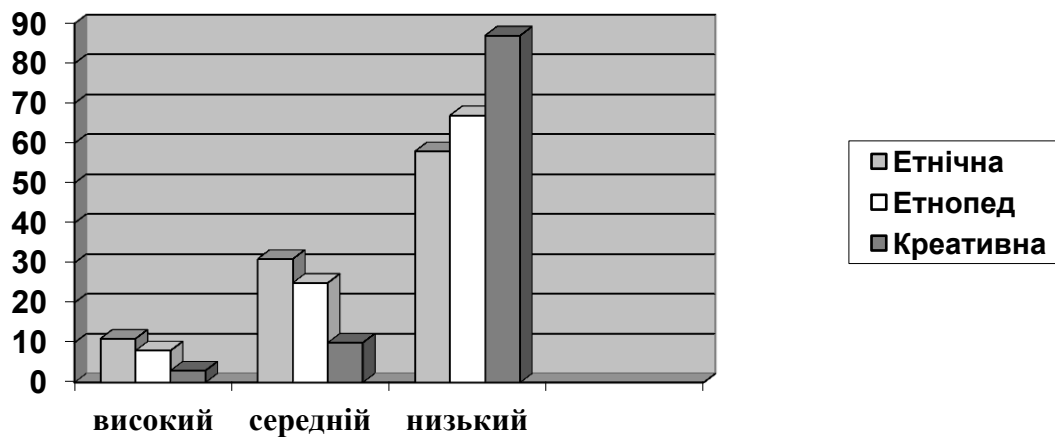
Зіставлення результатів II і III контрольних зрів переконує в наявності певних позитивних змін у рівневій характеристиці готовності майбутніх педагогів до етносоціалізуючої практики. Високий рівень підготовки на цьому етапі було виявлено в 53 % студентів (II контрольний зріз засвідчив 37 %). Щоправда, незначні зміни відбулись на середньому рівні, оскільки під час проведення III контрольного зрізу критеріям даного рівня відповідало 42 % студентів проти 41 % за II контрольного зрізу. Значний поступ здійснили ті учасники експериментальної групи, кого за II контрольного зрізу було зараховано до низького рівня. На той час їх налічувалось 19 %. Здійснивши III контрольний зріз, встановили, що на низькому етапі перебувало тільки 5 % студентів, які були залучені до експериментального дослідження.

Аналіз результатів поетапного дослідження підтверджує наші припущення щодо збільшення кількості студентів, теоретичні знання і практична діяльність яких за кожною з компетенцій відповідають вимогам високого рівня. Якщо на констатувальному етапі з-поміж студентів-випускників на високому рівні перебувало лише 7 %, то після закінчення експериментальної роботи означеного рівня досягли 53 %. Значних змін зазнав середній рівень, який початково охоплював 23 %. За підсумковим зрізом цьому рівню відповідали показники 60 % студентської аудиторії. На низькому рівні після проведеного експерименту залишилось 5 % проти 71 % на констатувальному етапі (діаграми В – Г).

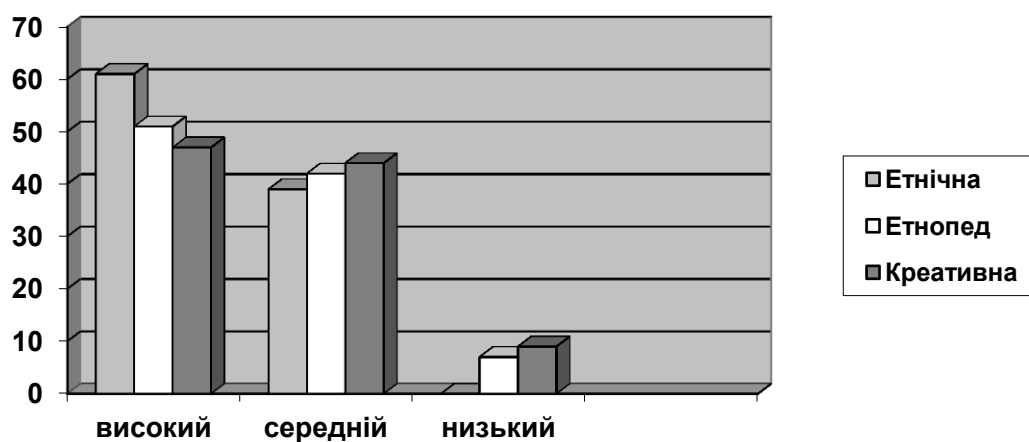
Готовність майбутніх педагогів до здійснення етнічної соціалізації (підсумковий зріз)

Назва компетенцій (№ блоку)	Рівнева характеристика																						
	Високий						Середній						Низький										
	Етапи дослідження																						
конст.	I		II		III		конст.		I		II		III		конст.		I		II		III		
	К-ть	%	контр.	%	контр.	%	контр.	%	К-ть	%	контр.	%	контр.	%	К-ть	%	контр.	%	К-ть	%	контр.	%	
I Етнічна	18	11	53	37	70	49	87	61	52	31	40	36	53	37	56	39	97	58	38	27	20	14	—
II Етнопедагогічна	13	8	27	19	50	35	73	51	40	25	40	28	63	44	60	42	112	67	76	53	16	11	7
III Креативна	5	3	33	23	39	27	67	47	41	10	41	29	60	42	63	44	145	87	69	48	44	31	9
Усього	12	7	38	26	53	37	76	53	44	22	44	31	59	41	60	42	118	71	61	43	27	19	5

**Співвідношення рівнів готовності майбутніх педагогів до здійснення
етнічної соціалізації молодших школярів
(за підсумками констатувального експерименту, у %)**

**Співвідношення рівнів готовності майбутніх педагогів до здійснення
етнічної соціалізації молодших школярів
(за підсумками контрольного експерименту, у %)**

Отже, результати формувального експерименту свідчать про суттєві зміни в рівні готовності студентів експериментальної групи до етносоціалізуючої практики. Це відбулось під впливом експериментального навчання. Більшість майбутніх вчителів виявила глибоку обізнаність з психолого-педагогічними особливостями становлення особистості в молодшому шкільному віці, проявила жвавий інтерес до етнопедагогічного потенціалу українського народу з метою залучення його кращих здобутків у розв'язання конкретних виховних завдань сучасної початкової освіти. У студентів сформувались стійкі переконання щодо важливості етносоціалізуючої роботи в умовах початкової школи. Значні зміни відбулися в професійному зростанні студентів експериментальної групи, позаяк переважна більшість із них опанувала етнічну, етнопедагогічну та креативну компетенції, змістом яких передбачено систему етнографічних знань та педагогічну технологію реалізації в етнічній соціалізації дітей як структурного компонента цілісного освітнього процесу навчального закладу.

Післямова

З бурхливим ростом етнічної самосвідомості, прагненням до знання власної історії, мови, культури, традицій, звичаїв виникає потреба пошуку ефективних форм, методів і засобів передачі як духовних, так і матеріальних цінностей наступним поколінням. Актуальність дослідження значною мірою зумовлена недостатнім опрацюванням культурологічних і методологічних аспектів численних етносів й етнічних груп, що утворюють українську націю.

Послугуючись попередньо розробленими діагностичними методиками, одержали експериментальний матеріал, що дозволив переконатися в правильності висунутого теоретичного припущення про відсутність комплексної підготовки спеціаліста початкової школи до етносоціалізуючої практики. Диференційований діагностичний аналіз помилок і труднощів респондентів зумовив корекцію й диференціацію процесу інтерпретації результатів пошуково-розвідувальної роботи констатувального етапу дослідження у формувальний експеримент.

Пропонована модель підготовки майбутніх фахівців царини початкової освіти до означеного виду педагогічної діяльності ґрунтувалась на структурно-номінативному підході. У ньому закладено підсистемну конструкцію моделі експериментального навчання, у якому спроектовано процес підготовки фахівця для наступного його відтворення в етносоціалізуючій діяльності в умовах початкової школи. Налагоджені впродовж дослідження міждисциплінарні зв'язки сприяли безперервності формування практичних умінь і навичок на транспозиційній основі, єдності підходу до формування загальнопедагогічних прийомів діяльності майбутнього педагога відповідно до проблеми дослідження, систематизації та узагальнення знань, набутих під час педагогічної практики.

Комплексна система підготовки вчителя до етнічної соціалізації учнів молодших класів передбачала формування етнічної, етнопедагогічної та креативної компетенції (з відповідними структурно-функціональними

компонентами), які екстраполювали в освітній процес ЗВО в єдиному динамічному розвитку.

Виявлені причини низького рівня готовності майбутніх вчителів до здійснення етнічної соціалізації в умовах початкової школи передбачає впровадження кардинальних заходів їхнього подолання. З цією метою пропонуємо спеціальну програму підготовки фахівця початкової освіти до етносоціалізуючої практики, яка ґрунтується на міжпредметній інтеграції гуманітарних і професійно орієнтованих дисциплін, у змісті яких було визначено етнічний, етнопедагогічний та креативний аспекти.

З-поміж дисциплін вільного вибору виокремлюємо навчальний курс «Етнопсихологія» з огляду на те, що етнічну соціалізацію визначено як об'єкт дослідження означеної галузі педагогічного знання. Запропонований курс як одиниця процесу навчання засвідчив ознаки, що мали суттєвий вплив на результати здійсненого дослідження. У межах курсу формувались і закріплювались відповідні знання й уміння студентів, активізувався попередньо набутий ними досвід, інтегрований з іншими освітніми компонентами. Форма та зміст програми курсу чітко окреслювали виховні функції й формували уявлення про зміст і теоретичні засади етносоціалізуючої роботи з молодшими школярами.

Під час виробничої практики майбутні фахівці мали нагоду проявити набуті у ЗВО знання та власний творчий потенціал, спрямований на пошук і реалізацію ефективних шляхів, форм, засобів до становлення й утвердження етнічно свідомої особистості учнів молодшого шкільного віку.

Порівняльний аналіз даних констатувального та підсумкового зрізів вказує на значні зміни, які відбулися на рівні готовності студентів до етносоціалізуючої практики експериментальної групи. Якщо в констатувальному експерименті 71 % (118 осіб) студентів перебував на низькому рівні, то після експериментального навчання їх залишилось 5 % (7 осіб). Зросла кількість студентів із середнім рівнем: з 22 % (37 осіб) у констатувальному експерименті до 42 % (60 осіб) у формувальному

експерименті. На високому рівні після експериментальної роботи опинилось 53 % (76 осіб) проти 7 % (12 осіб) виявлених на констатувальному етапі.

Об'єктивності результатів діагностування рівнів готовності студентів до етнічної соціалізації після здійснення запланованих експериментальних заходів домоглися при визначенні критеріїв та показників їхньої характеристики в ділянці порушеної проблеми. Після апробування адекватних діагностичних методик, що правили за основу для формування процесу фахової підготовки спеціалістів до роботи з молодшими школярами, отримали позитивні результати й підтвердили актуальність проблеми наукового дослідження.

**УНІКАЛЬНІСТЬ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ «ПОЧАТКОВА ОСВІТА»
КОЛОМІЙСЬКОГО НАВЧАЛЬНО-НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ**

Додаток № 1

ВІДПОВІДАЄ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ

**ПРИКАРПАТСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА:
ОСВІТА, НАУКА, РЕГІОН,**

що сприяє формуванню ціннісного ставлення до Карпатського краю, його етнокультурної спадщини;
компетентнісного підходу до освітніх проблем регіону; здатності відтворювати етнокультурну самобутність у педагогічній діяльності, інтеграція етнічного колориту у виховне середовище початкової школи

НАВЧАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ	НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ в контексті наукової проблеми кафедри педагогіки і психології «Психолого-педагогічні аспекти етнокультурних традицій»	ВИХОВНА РОБОТА
<p>Курси:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Історія української культури; - Теорія і методика виховання; - Дитяча література та методика навчання літературного читання; - Образотворче мистецтво з методикою навчання; - Музичне мистецтво з методикою навчання; - Етнопсихологія; - Навчальна практика (проведення виховних заходів народознавчого спрямування); - Видання навчально-методичної літератури. 	<ul style="list-style-type: none"> - Тематика курсових робіт; - Виступи викладачів і студентів на наукових конференціях, семінарах з етнопедогогіки, етнопсихології, розвитку освіти Карпатського регіону; - Публікації статей у збірниках наукових праць та матеріалах міжнародних, всеукраїнських та регіональних конференцій; - Видання монографії та навчально-методичної літератури з етнорегіональної проблематики; - Співпраця з творчою навчально-науковою лабораторією «Гірська школа Українських Карпат». 	<ul style="list-style-type: none"> - Експерсії до музеїв та пам'яток культури Гуцульщини і Покуття; - Проведення свят народного календаря, участь в етнофестивалях; - Відвідування виставок народних майстрів Гуцульщини і Покуття; - Зустрічі з письменниками, художниками Прикарпаття; - Участь у відзначенні ювілеїв видатних діячів культури, науки і мистецтва Гуцульщини і Покуття; - Участь в обласному конкурсі творчих робіт Центру досліджень „Покутської трійці“; - Презентації видань етнокультурної, етнопедогогічної та етнорегіональної тематики; - Облаштування виховного середовища з елементами етнокультури; - Залучення студентів до творчих, дослідницьких і культурно-мистецьких проєктів у рамках реалізації цільової соціальної програми „Молодь Прикарпаття“.

Анкета для студентів спеціальності «Початкова освіта»

Шановні студенти! Пропонована анкета має на меті виявити провідні аспекти вдосконалення підготовки майбутніх спеціалістів у царині початкової освіти. Сподіваємось на відверті відповіді (зверніть увагу на анонімність).

1. Чи усвідомлюєте Ви себе представником одного з етносів (чи нацменшини) України?

- Так, я _____.
- Ні.
- Важко відповісти.

2. Якщо вважаєте себе етнічно свідомою особистістю, то найбільше цьому сприяло (необхідне підкреслити):

- виховання в родині;
- навчально-виховний процес в освітньому закладі;
- спілкування з авторитетними для мене людьми;
- науково-публіцистична література;
- художня література;
- засоби масової інформації;
- ваш варіант _____;
- я не є етнічно свідомою, бо _____.

3. Чи маєте Ви відчуття гордості за приналежність до свого етносу?

- Так.
- Ні.
- Важко відповісти.

4. Чи знаєте Ви традиції та звичаї свого етносу?

- Так, дуже добре.
- Так, частково.
- Ні, бо немає відповідних джерел.
- Ні, бо мені це не цікаво.

5. Чи вшановуєте Ви традиційну культуру свого етносу? Якщо так, то в який спосіб?

- Пропагую культурні здобутки свого етносу серед інших народів.
- Намагаюся зробити свій внесок у збереження культурної спадщини.
- Роблю спроби примножити культурні цінності мого народу, а саме:_____.
- Хочу щось зробити для культури мого народу, але не знаю, у який спосіб.
- Важко відповісти.

6. Чи дотримуєтесь Ви традицій та звичаїв свого етносу в особистому житті?

- Так, постійно.
- Час від часу.
- Ніколи.

7. Як співвідносяться поняття «етнос» і «нація»?

- Це тотожні поняття.
- Етнос – це_____.
- Нація – це_____.
- Важко відповісти.

8. Як співвідносяться поняття «етнічна група» і «етнографічна група»?

- Це тотожні поняття.
- Етнічна група – це_____.
- Етнографічна група – це_____.
- Важко відповісти.

9. Чи знаєте Ви, представники скількох етнічних спільнот і національних меншин проживають на території України?

- Знаю (написати число)_____.
- Напевно_____.
- Не знаю.

10. З яких джерел Ви отримуєте інформацію про культурну спадщину свого народу? (Підкреслити не більше двох)

- Науково-публіцистична література з народознавства.
- Художня література.
- Радіопередачі.
- Телепередачі.
- Періодичні видання.
- Етнографічні матеріали, розташовані в Інтернеті.
- Етнографічні експедиції.
- Відвідування краєзнавчих музеїв та виставок народної творчості.
- Ваш варіант _____.

11. Під час яких навчальних дисциплін Ви знайомились із особливостями народного виховання?

- Про різні аспекти народного виховання ми вивчали _____
- _____.
- Точно не пам'ятаю, напевно _____.
- У жодній.
- Важко відповісти.

12. Етнопедагогіка – це:

- Педагогічна наука, що вивчає особливості етнічного навчання.
- Педагогічна наука, що вивчає особливості етнічної освіти.
- Педагогічна наука, що вивчає особливості етнічного виховання.
- Ваш варіант _____.

13. Продовжте речення «Дитина має знати свій родовід, бо

14. Яке співвідношення між поняттями «сім'я» і «родина»?

- Сім'я – це _____.
- Родина – це _____.
- Важко відповісти.

15. Які функції в житті дитини відіграють хресні батьки?

- Знаю, що _____.
- На мою думку, _____.
- Важко відповісти.

16. Гуцули – це:

- національна меншина;
- етнос;
- етнічна (етнографічна група);
- важко відповісти.

17. Ареал проживання гуцулів в Україні:

- Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська області;
- Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька області;
- Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька області.

18. Пригадайте, при вивченні яких навчальних дисциплін у школі Ви знайомились з гуцульською культурою?

- Різноманітні аспекти гуцульської культури розглядали
_____.
- _____.
- Точно не пам'ятаю, напевно _____.
- _____.
- У жодній.
- Важко відповісти.

19. При вивченні яких навчальних дисциплін у вищому навчальному закладі Ви знайомилися з гуцульською культурою?

- Різноманітні аспекти гуцульської культури розглядали
_____.
- Точно не пам'ятаю, напевно _____.
- _____.
- У жодній.
- Важко відповісти.

20. Які літературні твори (публіцистичні чи художні) про Гуцульщину можете назвати чи можете пригадати авторів?

- _____.
- Важко відповісти.

21. Які музичні твори гуцульської тематики можете назвати?

- _____.
- Важко відповісти.

22. Які твори художнього мистецтва гуцульської тематики можете назвати?

- _____.
- Важко відповісти.

23. Про які особливості гуцульської культури Ви хотіли б довідатись? _____

Дякуємо за відповіді, зауваження, пропозиції.

Анкета для вчителів початкових класів

Шановні вчителі! Метою пропонованої анкети є виявлення реального стану та перспектив реалізації етнопедагогіки в роботі сучасних освітніх закладів.

Сподіваємось на відверті відповіді (зверніть увагу на анонімність)

1. Ваш педагогічний стаж роботи в початковій школі?

- Менше 5 років.
- Від 5 до 10 років.
- Від 10 до 20 років.
- Більше 20.

2. Яку посаду Ви обіймаєте?

- Помічник вчителя.
- Вчитель.
- Заступник директора.
- Інша посада_____.

3. Чи усвідомлюєте Ви себе представником одного з етносів (чи нацменшини) України?

- Так, я_____.
- Ні.
- Важко відповісти.

4. Чи впроваджуєте виховні традиції свого етносу в педагогічну діяльність?

- Так, бо переконана (-ний) у їхній ефективності.
- Так, бо так виховували мене батьки.
- Ні, бо вважаю їх архаїзмом.
- Ні, бо мені бракує відповідних знань.
- Важко відповісти.

5. Якими з нижче перелічених джерел Ви найчастіше користуєтесь при плануванні тематичних занять і святкових заходів народознавчого змісту? (Підкреслити не більше двох)

- Методична література.
- Педагогічна періодична преса.
- Курси підвищення кваліфікації.
- Картотека передового педагогічного досвіду.
- Радіопередачі.
- Телепередачі.
- Ресурси Інтернету.
- Методоб'єднання.
- Ваш варіант _____.

6. Чи використовуєте в педагогічній практиці поради, зауваження й пропозиції батьків учнів?

- Так, дуже часто.
- Так, якщо поради є слушними.
- Ні, бо батьки не є компетентними в педагогічній царині.
- Ні, бо не отримую від батьків ніяких порад і пропозицій.

7. Як часто Ви спілкуєтеся з іншими членами родини учня (окрім батьків)?

- Регулярно з дідусями й бабусями кожного з учнів.
- Регулярно з дідусями й бабусями окремих учнів.
- Час від часу з дідусями й бабусями кожного з учнів.
- Час від часу з дідусями й бабусями окремих учнів.
- Регулярно з іншими членами родини учнів.
- Час від часу з іншими членами родини учнів.
- Ніколи.

8. Чи залучаєте батьків та інших членів родин молодших школярів до підготовки та проведення виховних заходів? Якщо так, то в який спосіб? (Можна підкреслити кілька варіантів)

- Уважно вивчаю пропозиції щодо організації святкового заходу.
- Заохочую до посильної допомоги в оформленні залу, підготовці подарунків, фото- і відеозйомці.
- Доручаю вивчати з дитиною вірші, пісні, танці, що їх виконуватимуть на святі.
- Під час заходу залучаю дорослих до спільних ігор, вікторин, конкурсів.
- Запрошую батьків та інших членів родини бути глядачами.
- З об'єктивних причин батьки та рідні не часто відвідують виховні заходи.

9. Визначте, що досліджує етнопедagogіка.

- Академічне визначення поняття «етнопедagogіка» – це _____
_____.
- На мою думку, етнопедagogіка _____
_____.
- Важко відповісти.

10. Чи слід активізувати етнопедagogічні традиції народу в освітньому процесі сучасного освітнього закладу?

- Так, це необхідно, бо _____
_____.
- Напевно, потрібно.
- Потрібно, але _____

_____.
- Думаю, що сьогодні це не актуально.

11. Чи застосовуєте Ви елементи гуцульської матеріальної і духовної культури в роботі з молодшими школярами?

- Так, дуже часто.
- Час від часу.
- Зрідка.
- Ніколи.

12. Якщо Ви використовуєте елементи гуцульської матеріальної та духовної культури, то найбільш активно:

- в оформленні народознавчого куточка (кімнати);
- на музичних заняттях;
- на заняттях із зображальної діяльності;
- при підготовці й проведенні заходів з нагоди народних свят;
- зовсім не використовую.

13. Якщо Ви не використовуєте елементи гуцульської матеріальної та духовної культури, то це зумовлено таким (можна підкреслити кілька варіантів відповідей):

- відчуваю брак знань про особливості гуцульської етнокультури;
- не знаю методик залучення їх у навчально-виховний процес;
- не бачу доцільності виокремлювати елементи гуцульської етнокультури з народознавчого контексту.

14. Гуцули – це:

- національна меншина;
- етнос;
- етнічна (етнографічна група);
- важко відповісти.

15. Ареал проживання гуцулів в Україні:

- Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська області;
- Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька області;
- Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька області.

16. Які літературні твори (публіцистичні чи художні) про Гуцульщину можете назвати чи можете пригадати авторів?

17. Які музичні твори гуцульської тематики можете назвати?

18. Які твори художнього мистецтва гуцульської тематики можете назвати?

19. Про які особливості гуцульської культури Ви хотіли б довідатись?

20. Чи обізнані Ви з особливостями гуцульської етнопедагогіки?

- Особливості гуцульської етнопедагогіки полягають _____

_____.
- Напевно, особливостями гуцульської етнопедагогіки є _____
- _____.
- Важко відповісти.

21. Чи хотіли б Ви більше дізнатися про гуцульські етнопедагогічні традиції? З якою метою?

- Так, задля підвищення загального розвитку.
- Так, задля залучення кращих педагогічних здобутків народу в педагогічну діяльність.
- Ні, бо вважаю народні виховні традиції архаїчними.
- Ні, мені це не цікаво.

22. Які аспекти гуцульської етнопедагогіки викликають у Вас особливий інтерес?

23. Ваші пропозиції щодо активізації етнопедагогічної спадщини в навчально-виховному процесі в сучасному освітньому закладі:

Дякуємо за відповіді, зауваження, пропозиції.

ЕТНОГРАФІЧНА КАРТА УКРАЇНИ

Духовна скарбниця мого народу

Я народилась у мальовничому містечку Долина, що на Бойківщині. Мешканці цього краю називають себе бойками, а дівчата й жінки обрали для себе назву «бойківчанки». Наше містечко невелике, дуже затишне й привітне. Люди в нашому краї дуже гостинні, люблять влаштовувати різноманітні свята з піснями й танцями.

Народна пам'ять Бойківщини зберігає прадавні скарби усної народної творчості. Наприклад, ще у школі нам розповідали, що є казки, які прийшли в українську дитячу літературу саме з нашого краю. Це казки «Дід, баба і ведмідь», «Не забувай за бідного», «Бойко у Львові» та інші. Їхня характерна особливість полягає, напевно, в тому, що часто вживається бойківський діалект, тобто слова, що побутують у мові нашого регіону. Бойківський діалект певною мірою відрізняється від літературної мови. Так, у нас кажуть «здибав», а не «зустрів»; «політок», а не «урожай»; «поєдно», а не «поодинці» тощо.

Багато традицій, звичаїв і обрядів пов'язані із весіллям. Хоча весільна церемонія є загальноприйнятою на всій території України, та в ній містяться самобутні бойківські риси. Наприклад, старі люди розповідають, що молода з дружкою перед тим, як іти запрошувати на весілля, розплітали волосся, прикрашали голови не вінками, а складеними в кілька разів рушниками, які опускали низько над чолом. На шию одягали «балець» (2 – 3 метри білого полотна). Молода з дружкою і молодий з дружною тримали в руках червоні хустки («броцки»). Крім того, йдучи запрошувати на весілля, молодий з дружною пов'язували на шию білі хустки, кінці яких спадали на плечі. Це мало вберегти молодих від недоброго ока й застерегти від нещасного випадку чи хвороби перед весіллям.

Раніше в день весілля молоді одягали так званий «весільний стрій», який включав багато вишитих і тканих прикрас, але молода в цей день не одягала намиста, «щоб їй все життя було легко». У нас є така прикмета: якщо в день

весілля молоді власноручно посадять на батьківському подвір'ї дерево, кущ чи квітку, то ця рослина їх буде оберігати від злиднів і принесе їм щастя. Якщо в день весілля йде дощ, то це знак того, що молоді будуть багаті. А ще жартують, що це викриває молодого чи молоду, які в дитинстві, нехтуючи заборонаю старших, їли кашу з баняка.

Цікаво, що лише в нас на весіллі є обряд «отклону», коли перед походом молодого до молодої дякують усім гостям, а особливо родині. Родичі сідають із калачами в руках, а молодий цілується з кожним, як перед далекою дорогою. Світилки (маленькі дівчата) у цей час завітчують усіх гостей барвінком, а в літню пору й польовими квітами.

Побудова нового житла в нас знаменується звичаєм «уходин». Найперше нову хату освячує священник, а потім рідні та друзі дарують господарям побутові речі. Обов'язково разом із подарунком треба принести до нової хати дрібні гроші й «посіяти» їх по долівці, що означає побажання заможного життя.

Найбільш урочисто й весело в нас відзначають такі свята, як Новий рік, Різдво, Великдень, Зелені свята, Преображення. І хоча їх традиційно святкують по всій Україні, та лише в нас у перший день Нового року господар удосвіта виносив на ріку сніп пшениці, що зазвичай стояв у бойківських хатах на покуті. На річці тричі замочував його у воду, промовляючи: «Сніп змиваю, щастя призиваю». Повертаючись зі снопом додому, обдаровували всіх зустрічних колосками з побажанням: «На добрий врожай».

Під час Різдвяних свят у нашому містечку діти колядують, а молодь, окрім виконання колядок, влаштовує вертеп. З ним ходять по місту й розігрують театральні дійства на різдвяну тематику. За традицією, на Святий вечір колядують тільки діти, відвідуючи спочатку своїх хресних батьків, а потім інших рідних. До чужих на Святий вечір іти не годиться.

На Бойківщині ще й до сьогодні збереглися ритуали, пов'язані з випіканням паски. Під час виконання одного з них господиня бере дрібне пір'я, засушене зілля та прикриває його посудом, примовляючи: «Ладся, пасочко,

красна, як сонечко, пухка, як пір'ячко, чиста, як зіллячко». Закладати паску в піч та святити її на Великдень було привілеєм господаря.

Старі люди в нашому краї вміють визначати погоду за природними явищами. Наприклад, якщо перед Юрієм шостого травня немає дощу, слід чекати засушливого літа; коли шишки на ялині ростуть низько, то буде рання зима; сонячна погода на Олексі вістила про добрий врожай яблук. На час настання осені чи зими вказувала поява окремих видів грибів.

Мені дуже шкода, що багато з наших древніх традицій уже забуто. Тому вважаю, що треба їх відроджувати й передавати наступним поколінням.

Духовна скарбниця мого народу

Я проживаю в селі Черногузи Вижницького району Чернівецької області. Моє село розташоване серед вічнозелених смерекових карпатських лісів. Наше село славиться народними майстрами, творчі роботи яких здатні прикрасити й убогу хатину, й вишуканий палац. Наші ліжники, писанки, кераміка і вишивка відомі по всьому світу, адже коли до нас приїжджають гості з далеких країн, то ніхто не повертається додому без пам'ятного подарунка.

Ми дуже любимо танцювати і співати. Найбільш поширеними танцями в карпатському краї є «Аркан», який зазвичай виконують чоловіки і парубки, та «Гуцулка», яку майстерно виконують наші дівчата. Серед фольклорних творів у нас найбільшою популярністю користуються коломийки. Коломийка – це коротка, найчастіше дворядкова пісня, кожний рядок якої складається з 14 складів. Виконується вона на мелодію усталеного типу. Часто коломийки об'єднують у в'язанки, які не мають сталого змісту, а залежить це від настрою, майстерності та чисельності знаних виконавцем коломийок, від обставин і призначення співу. Я наведу рядки коломийки, яка побутує в нашому селі:

Ой, на Кути доріженька, на Кути, на Кути.

Бувай, мила, здоровенька, бо я йду в рекрути.

Бувай, мила, здоровенька, бо я вже рушаю,

Бо на тебе співаночки всі мої лишаю.

Та най же їх переймають, та най їх співають,

Та най за нас молоденьких та й не забувають.

У нашому краї збереглося багато звичаїв і традицій, значну частину яких виконують під час весілля. Цікаво, що лише в нас на весіллі (яке часто триває з четверга по вівторок) у понеділок світанковою порою дружби, перев'язані через плече попружками (це ткані жіночі пояси, якими пов'язують запаски), їдуть на маленькому саморобному тракторці до молодої за пирогами. Двічі з молодим

витанцьовують «Гуцулку». Музиканти грають марш. Біля воріт на дорогу дружбів «частують», зичать щасливої дороги і мирного повернення з пирогами.

У домі молодої тепло приймають прибулих від молодого дружбів. Після обіду найближчі родичі і поважні гості від молодої знову збираються до молодого на другий день весілля. Дружби урочисто везуть через ціле село на острові велику миску смачних пирогів, що аж плавають у маслі. Цей «скарб» від молодої загорнутий в гарну білу скатертину. Церемонію супроводжують співами, свистом, вигойкуванням. Поруч з дружбами йдуть тато і мама молодої. На них теж зосереджена увага допитливих і цікавих односельців. Вважається, що чим більше народу вийде на дорогу, тим щасливіше буде життя наречених.

У нас є ще багато прикмет, пов'язаних з весільним ритуалом. Наприклад, коли парубок іде на заручини, то в душі просить Бога, щоб по дорозі здибав чоловіка або хлопця чи діда, тоді буде все добре. А якщо зустріти на путі дівчину, жінку чи бабу, то це на невдачу. Не можна женитись у високосному році, бо буде розлука. Бажано, щоб дружки не засиджувалися за весільним столом, бо довго ходитимуть у дівках.

Хрещення дитини, окрім церковноусталених у нашому краю, супроводжується різними народними обрядами. Приміром, у хресні запрошують від 2 і навіть до 20 пар. Кількість хресних батьків залежить від того, чи перша дитина в сім'ї, чи батьки фінансово спроможні приготувати велику гостину, чи мають багато друзів, яких бажають мати за своїх кумів. У нас хресні батьки дарують своєму названому синові гроші, а якщо хрестять дівчину, то золоті прикраси.

Багато обрядів, пов'язаних із життям дитини, на жаль, забуто. Проте сьогодні, коли відроджуються полонинські традиції, дістав свого відновлення звичай, за яким хлопчик, що досягнув 12-річного віку може вже йти з досвідченими вівчарями і допомагати їм доглядати худобу.

Споконвіку в Карпатах надзвичайно шанованими є свята Різдво та Великдень. Про свято Великдень можна сказати, що воно проходить, як і по всій Україні. Однак, наскільки я знаю, то лише в нас на Великдень зберігся

звичай спільної трапези родини на могилі, де похований хтось із поважних родичів. Це символізує спільність родинного кола.

Найбільш урочисто і весело в нас відзначають Преображення (19 серпня), бо це храмове свято в нашому селі. У це свято освячують першу городину. У кошик для освячення разом з овочами кладуть різноманітну випічку і прикрашають кошик колосками збіжжя та польовими квітами. Наскільки я знаю, то тільки в нас після освячення вміст кошика роздають літнім людям та сиротам. Такий милосердний вчинок має засвідчити вбогим і безпорадним, що про них пам'ятають і турбуються за них.

Про традиції і звичаї Карпат можна багато розповідати, хоча дуже багато з них забулось, а ті, що залишились, уже не такі оригінальні, їх спростили.

Юрійко

Вислав раз дедя свого найстаршого синка, Юрійка, на полонину Скупову, відогнати маржину, чи не верглась між неї бола, чи не наластує її ведмідь та вовки, чи не добираються до дроб'єт-овець та чи все там миром і побожему?

«Нарідився» – зібрався Юрійко, як у неділю до церкви – на голову взяв святочну кресаньку з «хробачками», тріснуками й павами, на біленьку, як сніг, сорочку, надів киптарик, а поверх нього крашений на червоно сердак-байбарак, червоні портіниці, натягнув на себе й прикріпив їх ременем-чересом, ноги вбув у легкі постілці. У руки візьме мосяжну бартку-топірець. Зовсім як легінь буде, хоч йому щойно чотирнадцять років наступило.

Легінь? Та ні. Щоб легінем бути, на це потрібне ще щось. А що ж би, як не пістоля?

Підходить Юрійко до деді. Примильно заглядає йому в очі. «Дедику, годний та пишний, прошю тебе, позволь мені взяти з кліти пістолю – позволь, позволь, уклінно прошю тебе». Поглянув дедя згори на свого синка, покивав головою, не сказав ні слова. Задумався. Напевно подумав: оце права рука моя має бути, рік, два й легінь, мій Юрійко – допомога в газдівстві і на полонині – що ж, нехай замолоду привикає і до пістоля, і до пушки, без того не жити гуцулові...

Підсміхнувся і сказав:

«Бери, бери пістолю, але вважай добре й пам'ятай, що чуємо не раз у церкві: «Хто чим воює, від того й гине» ... – «З віскоком» побіг Юрійко в кліть, взяв із клинка пістолю і то ту з двома рурками й двома кулями й заклав за черес. На додаток перевісив ще й через плече порошницю. От тепер він справжній легінь. Неня дала в дзюблину хліба-корж і вуджене м'ясо до нього – «будженицю», і Юрійко, сказавши своїй «старині»: «Здоровенькі були», а стариня йому: «Здоров гости й миром си вертай» – пішов на Скупову.

Не пішов плаєм, ним дальше й обхідно – піде почерез ліс Кривий стежкою.

Іде понад Чорну Річку, а потім звертає на стежку, що йде лісом на полонину. Стежку цю протоптала лісова звірина, продираючись крізь лісову гущу до води в річці. Темно тут – ліс буковий, низом молодий гущівник – де-не-де й смереки. І тиша тут – лише вірхів'ям дерев колише вітерець з полонини.

Юрійко, хоч стежка спиняється все вгору і вгору так, що аж дух запирає, веселий, бадьорий, якби йшов на храм у Красноїлю або у Ферескулю. Вийде на полонину, на Скупову й побачить з неї половину гуцульського зеленого світу! «В полонинці веселенко – в полонинці файно ...». Про якусь там немилу пригоду й не думає, це йому й на думку не приходить. Аж тут нараз, що це там перед ним на стежці? Що, що це? Аж – це ж «вуйко» – «бурмило»! «Бігме» – він.

Стоїть, заступив Юрійкові стежку. Що ж діяти йому? Пристанув, як же йти? Просто на вуйка? Ні наперед, ні назад...

А вуйко? О, він іде вже, повільними кроками, «суне» просто на Юрійка. А Юрійко й не думає втікати.

Раз – нема куди, друге – воля Божа, що буде, те й буде.

А вуйко вже коло Юрійка.

Думає Юрійко: «От, от, піднесеться на задні лапи, а перед ними пригорне мене д'собі й лиш кісточки затріщать ...»

А вуйко не його, а його бартку вириває Юрійкові з руки й підносить у гору.

«Ага, – думає Юрійко, – вдарить нею по моїй голові й буде кінець мені. Але ні, вуйко держить топір у лапі й не б'є ним Юрійка.

Подержав його якийсь час, щось подумав і верг його далеко в «гущівник». Стоїть і глядить у Юрійка, муркоче щось під носом.

Юрійкові стало жаль топірця. А може, піти би в гущавину по топорець? Але що на це скаже вуйко?

Все одно, піде! І направивсь зі стежки в гущівник.

Поступив кількома кроками. А вуйко заступає йому дорогу, відтручує назад на стежку й іде сам туди, куди закинув топір.

Приносить його і подає Юрійкові, подає ніби підсміхається.

Вийняв Юрійко з дзьоблини «будженицю» і подав вуйкові – хвилина й вуджениця зникла в пащі вуйка.

Дав Юрійко йому ще й свій корж. А потім погладив вуйкову стрепіхату голову. Розійшлись, як два добрі приятелі. Вуйко «долів» на річку, Юрійко «горі» – на полонину...

Мав, мав Юрійко що повістувати – розповідати на полонині про свої пригоди в лісі.

Мав що розповідати й своїй старині, дєдеві і нені, як вернувся до хати.

Дєдя слухав уважно синка, а потім сказав:

«Медвідь не каже людям нічого, якщо в них порожні руки, але лютиться, коли побачить у них топір або сокиру. Тому то старі досвідчені люди, побачивши здалеку медведя, опорожнюють свої руки, відкидають усе, що в них мають». По хвилині спитав Юрійка: «А, звідкіля дув вітерець, як ти йшов лісом?» «З полонини, з полонини, віяв», – відповів Юрійко. «Ну, то твоє щастя, – сказав дєдя, – бо як би був дув від тебе в сторону ведмедя, то він занюхав би був стрільний порох у тебе й убив би був тебе».

А що вбив вовка, за це дєдя похвалив Юрійка й погладив по голові. А неня дуже гордилась синком і називала його вже своїм легіником.

(Зі збірки оповідань про Гуцульщину «У горах Карпатах» – Мюнхен, 1962)

1. Прочитайте оповідання.
2. Визначте, які напрями виховання відображено в пропонованому тексті.
3. За допомогою кольорових смуг (колір відповідає напрямі виховання) підкресліть обрані Вами фрагменти.
4. Коротко (5 – 7 речень) обґрунтуйте свій вибір.

Позначення напрямів виховання /риски різного кольору/

Розумове	–	Фізичне	–	Економічне	–
Моральне	–	Естетичне	–	Правове	–
Трудове	–	Екологічне	–	Національне	–

Гуцульські дитячі ігри

1. ЯВІР – ЯВОРОВІ ЛЮДИ

Вибирають двох ведучих. Вони дають собі назву (один – береза, а другий – явір), але так, щоб інші не чули. Ведучі утворюють ворота, через які пробігають, узявшись за руки, усі учасники гри. Ті, що пробігають, співають пісню на гуцульський мотив: «Явір – яворові люди, що ви тут робіте. Будуть гості на помості, а ви проходите». Після закінчення пісні вони опускають руки, начебто закривають ворота. Того, хто опинився перед воротами, запитують: «До кого йдеш, до дуба чи до берези? Він називає і стає до того, кого назвав. Ведучі знову дають собі нові назви. І так до тих пір, поки не переберуть усіх дітей. Потім команди перетягуються. Хто кого перетягне, той і переможе.

2. КІНЬ ТА ВЕРШНИКИ

Діти діляться на дві команди. Учасники першої команди утворюють «коня» (по зросту беруть один одного руками за пояс і пригинаються до землі). Члени другої команди – «вершники» – почергово стрибають на спину «коня». Після цього «кінь» починає рухатися, нести «вершників». Якщо хтось із «вершників» падає на землю, гру розпочинають спочатку. Але на цей раз команди обмінюються полями.

3. ХОБЛА

Вибирають ведучого. Він стає біля «пана» (якогось умовного місця), прикриває очі долонями та голосно промовляє: «Хобла, хобла, ховайтеся добре, бо я граю, розкриваю, тю... Іду шукати, а кого йму, то вуха надеру». За цей час усі діти ховаються. Потім ведучий іде шукати всіх. Якщо когось побачить, то біжить до «пана» і застукує, промовляючи: «Стук, стук за Іру чи Юру і т.д.». А якщо дитина підбіжить до «пана», що її не помітить ведучий, то вона сама каже: «Стук, стук за себе». Кого ведучий застукає першим, той хоблає.

4. ШТАНДЕР

Діти стоять по колу, а в центрі – ведучий. Він кидає вгору м'яч і промовляє: «Штандер, штандер, штандер, Олю!» Діти розбігаються в різні боки. Кого називають, той ловить м'яч і вигукує слово: «Штандер». Усі, хто грають, зупиняються на місці, а той, у кого м'яч, кидає його в будь-якого гравця. Якщо вдарить м'ячем, тому зараховує очко. Коли гравець набирає три очки, його женять. На пальцях називають імена (хлопцеві – дівчат і навпаки). І він у грі вже не зі своїм іменем, а з новим. Хто забудеться та назве не те ім'я, тому зараховують штрафне очко.

5. КРИВОЇ ЛОЗИ

Діти стають навпочіпки ланцюжком, а потім перестрибують один через одного. Той, хто стрибає, стає попереду. Знову гру починає останній гравець.

6. ЦИТ–НАЦИТ

Двоє дітей набирають собі зернят соняшника, гороху чи бобів. Потім беруть у кулак по 2, 3, 5 чи 10 зернин. Один з них каже: «Цит», другий відповідає: «Нацит». Перший запитує: «На скільки?», другий: «На 10 чи на 5...». Потім перший показує, скільки в його кулаці зернин. Якщо другий сказав на 5, а в першого 3 зернини, то другий додає, аби було 5. Якщо в першого 10, другий забирає стільки, щоб залишилося 5. Потім навпаки.

7. ПИЛЯТИ ДРОВА

Двоє дітей повертаються одне до одного плечима, беруться за руки попід лікті. Спочатку один підіймає на плечі іншого, а потім – навпаки. І так «пилять» дрова.

8. РОЗІРВАНИЙ ЛАНЦЮЖОК

Учасники гри сідають на лавочку. Ведучий каже будь-яке слово першому, хто сидить на лавочці, а той передає його на вухо сусідові. І так до останнього гравця. Потім ведучий запитує останнього: «Що ти почув?» Він відповідає. Якщо слово сказав правильно, то ведучий сідає, а останній, що

сидів на лавочці, стає ведучим. Якщо ж слово передане неправильно, то той гравець, що його неправильно передав, сідає в кінець лавочки. Переможе той, хто найправильніше назве передане слово.

9. СЛІПА БАБА

Вибирають одного ведучого. Очі йому зав'язують хустиною. Усі гравці стають навколо. За сигналом ведучий ловить дітей. Кого зловить першим, той стає ведучим. Щоб легше зловити когось, діти вигукують слова, плескають у долоні та інше.

10. КАМІНЧИКИ

Діти сидять. Один ведучий відгадує, кому поклали камінчики в руки, а інший ведучий кладе. Кожен з гравців тримає руки на колінах, склавши їх долонями до долоні. Ведучий так само складає руки і намагається комусь покласти камінчика так, щоб обдурити того, хто відгадує. Якщо ведучий відгадав, то той, хто накладав, сідає, а він починає накладати, а когось вибирає, щоб відгадував.

11. КУТЬ–КУЛУТЬ

Діти сідають рядком. Один ведучий – Дітько, другий – Ангел (стоять збоку). Третій ведучий кожній дитині дає колір якоїсь фарби. Починається гра. Приходить Дітько і каже: «Куть–кулуть!» Ведучий: «Хто прийшов?» Дітько каже: «Дітько!» Ведучий: «Чого?» Дітько: «Фарби!» Ведучий: «Якої?» Дітько називає колір. Якщо вгадав таку, яку має назву якась дитина, то він забирає цю дитину, а якщо ні, то ведучий каже: «Йди на дічку дорогу». Потім приходить Ангел і та ж сама розмова. Але якщо немає потрібної фарби, то йому кажуть: «Цим разом нема, прийдете другий раз!» Виходять по черзі, поки не куплять ці фарби. Потім команди перетягуються. Хто перетягне, той переміг.

12. СІРИЙ КІТ

Гравці стають у ряд один за одним, беруть один одного за пояс і ходять у різному напрямку: і прямо, і по колу, і змійкою. У цей час між одним із гравців «сірим котом», який стоїть першим і всіх водить, і тими, що стоять за ним і зветься «мишами», відбувається такий діалог:

– А є миші в стозі?

– Є!

– А не бояться кота?

– Ой, кіт як поворушить,

Та всіх мишей подушить!

З такими словами всі розбігаються, «кіт» ловить «миші». Кого спіймав, той стає «котом», і гру починають спочатку.

*О. М. Коман, вчитель с. Яблуниця Чернівецької області,
записано та упорядковано від старожилів
с. Яблуниця Путильського району Чернівецької області*

Класифікація гуцульських народних ігор

Вчитель Ірина Григорівна С.

(6 років педагогічної практики в ЗЗСО)

Гуцульські дитячі ігри, що прийнятні до використання в початковій школі	Гуцульські дитячі ігри, що вимагають корекції	Гуцульські дитячі ігри, що не прийнятні в роботі з дітьми
1. <i>Явір – яворові люди</i>	1. <i>Хобла</i> – слід замінити на милозвучніший вигук	1. <i>Кінь та вершники</i> – може спричинити травматизм дітей
2. <i>Цит–нацит</i>	2. <i>Штандер</i> – слід виявити й пояснити дітям етимологію слова або ж замінити на інше слово	2. <i>Кривої лози</i> – ця рухлива гра не відповідає фізичній підготовці молодших школярів
3. <i>Розірваний ланцюжок</i>	3. <i>Сліпа баба</i> – назва не етична, знайти більш гуманний еквівалент	3. <i>Пиляти дрова</i> – може мати травматичні наслідки: вивих руки, розтягнення м'язів тощо
4. <i>Камінчики</i>	4. <i>Куть–кулуть</i> – замінити назви дійових осіб, наприклад, на імена казкових героїв	
5. <i>Сірий кіт</i>		

Класифікація гуцульських народних ігор

Студентка-випускниця Ольга Н.

Гуцульські дитячі ігри, що прийнятні до використання в початковій школі	Гуцульські дитячі ігри, що вимагають корекції		Гуцульські дитячі ігри, що не прийнятні в роботі з дітьми	
1. <i>Кінь та вершники</i>	1. <i>Хобла</i>		1. <i>Кінь та вершники</i>	
2. <i>Кривої лози</i>	2. <i>Штандер</i>	Змінити назви	2. <i>Кривої лози</i>	Небезпечні для здоров'я дітей
3. <i>Пиляти дрова</i>	3. <i>Сліпа баба</i>	ігор та гравців	3. <i>Пиляти дрова</i>	
4. <i>Камінчики</i>	4. <i>Куть–кулуть</i>			
5. <i>Сірий кіт</i>				

Картка визначення міжпредметних зв'язків у процесі опанування студентами поняття «етнос»

Поняття	Підручники й посібники, у яких міститься матеріал, що має стосунок до поняття	Назва дисциплін, у курсі яких вивчають поняття	Метод чи прийом, який доцільно використати під час вивчення поняття
Е Т Н О С	<p>1. Кононов І. Ф. Етнос, цінності, комунікація. Луганськ : Альма-матер, 2000. 494 с.</p> <p>2. Наулко В. І. Український етнос і мова (соціолінгвістичний нарис). <i>Національна культура в сучасній Україні</i>. Київ : Асоціація «Україно», 1995.</p> <p>3. Пономарьов А. П. Етнічність та етнічна історія України : курс лекцій : навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів. Київ : Либідь, 1996. 272 с.</p>	Історія України	<p>1. Робота з довідковою літературою.</p> <p>2. Опрацювання географічних карт.</p> <p>3. Реферування науково-публіцистичних статей.</p> <p>4. Укладання історико-етнографічної довідки (Прикарпаття).</p>
	<p>1. Бичко А. К., Бичко Б. І., Бондар Н. О. Теорія та історія світової і вітчизняної культури : курс лекцій. Київ : Либідь, 1993. 390 с.</p> <p>2. Заблоцька К. В. Українська і зарубіжна культура : навч. посібник. Київ : Кондор, 2006. 264 с.</p> <p>3. Рождественский Ю. В. Введение в культуроведение. Москва : Добросвет, 2000. 288 с.</p> <p>4. Скворцова Е. М. Теория и история культуры: учебник для вузов. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 1999. 406 с.</p>	Історія української культури	<p>1. Написання рефератів.</p> <p>2. Словникова робота.</p> <p>3. Екскурсія в Національний музей Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського, відвідування виставки народного мистецтва.</p>
	<p>1. Кононенко В. І. та ін. Етнопедagogічний контекст професійної підготовки студентів у вишах Прикарпатського регіону : навч.-метод. посіб. / за ред. Н. В. Лисенко. Київ ; Івано-Франківськ, 2009. 344 с.</p> <p>2. Орбан-Лембрик Л. Е. Етнопсихологія в школі. Івано-Франківськ, 2001. 40 с.</p> <p>3. Пірне М. І. Основи етнопсихології : підручник, вид. 2-е, доп. Київ, 1998.</p> <p>3. Садохин А. П., Грушевицкая Т. Г. Основы этнологии : учеб. пособие для вузов. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2015. 354 с.</p> <p>4. Павленко В. М., Таглін С. О. Етнопсихологія: навч. посіб. Київ : Сфера, 1999. 408 с.</p>	Етно-психологія	<p>1. Актуалізація попередньо набутих знань.</p> <p>2. Укладання тематичних бібліографічних довідок.</p> <p>3. Робота з довідковою та науково-публіцистичною літературою.</p>

Анотація комп'ютерних програм для перевірки й уточнення знань у процесі підготовки студентів до здійснення етносоціалізуючої практики

Amiglobe 2002, Shareware (<https://amiglobe.jaleko.com>)

Amiglobe 2002 – електронний атлас з інформацією про 242 країни світу.

Карти можуть відображатися в різних системах і проекціях, їх можна збільшувати, фільтрувати відображувані елементи (міста, ріки тощо). База даних зберігає інформацію про мови, основні культурні ознаки, економічний устрій кожної з країн. Оздоблена можливостями пошуку за назвою, додавання нових елементів. Усі карти можна роздруковувати. Програма містить тестові завдання, за якими можна здійснюють перевірку знань.

EclipseCrossword (<https://www.eclipsecrossword.com>)

EclipseCrossword – це програма, яка була розроблена з метою полегшення створення власних кросвордів. З її допомогою можна створити кросворди різними мовами і різної тематики. Ця версія підтримує кросворди до 1000 слів і з розмірами до 200x200 клітинок.

Jigsaw Puzzle Lite (<https://www.softportal.com>)

Захоплива безкоштовна пазл-гра зі зручним інтерфейсом, розбитими на категорії колекціями пазлів і можливістю легко створювати власні пазли зі сканованих та одержаних з Інтернету малюнків і фотографій.

SunRav TestOfficePro (<https://www.softportal.com>)

SunRav TestOfficePro – це пакет програм для створення, проведення різноманітних тестів і обробки результатів тестування. Це вже готове комплексне рішення для проведення тестування в рамках освітніх закладів (вищі навчальні заклади, коледжі, технікуми, школи, ліцеї). Містить у Testmaker програму для створення тестів; Tester – програму для проведення тестування; TestAdmin – програму для вилученого адміністрування користувачів. Тепер при підготовці тестів стала доступна значна кількість параметрів, що дозволяє легко й швидко розробляти текстові, візуальні, графічні тести.

**ФРАГМЕНТИ СЛОВНИКА «НАРОДНА МУДРІСТЬ КОЛОМІЙЩИНИ»
(автори В. Г. Нагірний, О. В. Русакова)**

Багатство. Гроші. Достаток

Багатий як циган на блихи (*блохи*).

Так кажуть про несправжнє багатство чи його відсутність.

Багатому й чорт яйці (*яйця*) несе.

Усі догоджають багатій людині.

В добрі купаєсі (*купається*), як сир у сметані.

Про людину, яка все має, якій добре живеться.

Від прибутку голова не болит.

Про користь матеріального збагачення.

Восени й горобец багач.

Осінь – багата пора для всіх.

Грошей кури не клюють.

Дуже багато грошей; велика кількість.

Гроші рахунок люб'є (*люблять*).

Про порядок у підрахунках коштів.

Гроші роблять гроші.

Багатство й достаток виникають з багатства й достатку.

Краще рахувати свої воші, як чужі гроші.

Не лізти в чуже.

Купаєсі (*купається*) в добрі, як кіт у маслі.

Про людину, яка має достаток.

Найкраща кубаса (*ковбаса*) – то панчоха з грішми.

Жартівливо про гроші, які ховають у панчохи чи шкарпетки.

Хоть (*хоч*) греблю гати.

Дуже багато чого-небудь.

Щастя ліпше, як готові гроші.

Краще бути щасливим, ніж мати дармові гроші.

Щедрий на татів гріш.

Щедрий не на власні гроші.

Байдужість. Лінь. Неробство

А мені попри підошву. Попри мешти.

Мешти – черевики.

Байдуже ставлення до кого- чи чого-небудь.

Гнилий як пес.

Лінивий.

Й у вус не дує. Навіть і у вус не дує.

Не думати ні про що, нічого не робити; не звертати уваги, не реагувати.

Лінивий сам собі злодій.

Лінива людина сама собі шкодить.

Мені так того треба, як діри в мості. Мені так того треба, як в с...ці зуба.

Не мати потреби в чомусь.

Моя хата скраю – нічого не знаю.

Виявлення байдужості до громадських справ.

Не хоче палець об палець вдарити.

Так говорять про лінивого, який зовсім нічого не робить.

Під лежачий камінь вода не тече.

Той, хто нічого не робить, нічого не здобуде.

Руки не доходять.

Не вистачає часу. Лінощі.

Спанє (спання) не дає конє (коня).

Відпочинком нічого не заробиш.

Тень-телен, аби минув день.

Байдикувати. Як-небудь проводити день.

Виховання. Навчання. Розум

Без бука не буде наука. Наука не лізе без бука.

Про того, кого до навчання треба заставляти буком, палицею.

Берися за голову.

Настанова ставати розумнішим, розсудливішим, діяти розумно.

Будеш багато знати, скоро посивієш.

Таким чином намагаються щось приховати від когось.

Виховуй дитину, коли лежить впоперек лави.

Про важливість раннього виховання дитини.

Вік розуму набирайсі, а дурним умреш.

Людина ціле життя вчиться, а помирає не завжди при ясному розумі.

Голова мала, а рік великий.

Про те, що людина має багато про що подбати протягом року.

Голова не на то, аби лише капелюх носити.

Про необхідність здобуття знань. Людина повинна думати.

Дай Боже, аби курє (курча) розум мало.

Так кажуть про малих дітей.

До людей – по розум, до мами – по серце.

Люди навчать жити, а мати – любити.

Доки вб'єш, доти в'їдеш.

Про постійний жорсткий контроль (під час навчання тощо).

За науку цілюй тата й маму в руку.

Треба бути вдячним батькам, які самі вчили й дали можливість вчитися.

Колос повний до землі гнесі (гнеться), а пустий – до гори дресі (дреться).

Повний колос до землі гнесі, а порожний – до гори дресі.

Розумна людина – тиха і скромна, а нерозумна – пихата й хвалькувата.

Краще з мудрим втратити, як з дурнем знайти. Ліпше з мудрим у пеклі, ніж з дурним у раю.

Перевага на боці мудрої людини, навіть у неприємній ситуації.

Мудрі люди не пара дурним.

Про перевагу розумних.

Не в тім'я битий.

Розумний, тямущий, кмітливий.

Не вчи орла літати, а рибу плавати.

Не можна вчити того, хто знає та добре вміє щось робити.

Не вчи тата діти робити.

Молодший не може вчити старшого за віком.

Пізно, Іванку, до школи.

Запізно вчитися.

Прийде голова по розум.

Упевненість у тому, що людина стане мудрішою.

Ти не нинішній.

Так кажуть тому, хто має все розуміти.

- Ти шо, всі розуми поїв?

- Ти думаєш, що найрозумніший?

Якби той розум спереду, що тепер ззаду.

Бажання мати великий розум.

Життя. Молодість. Старість

Держава дає в одну руку пенсію, а в другу церква – свічку.

Про жалюгідне існування людей похилого віку на пенсії.

Дід за люльков (люлькою), а люлька в зубах.

Люлька – приладдя для куріння.

Про погану пам'ять на старості.

Жиємо, як горох при дорозі: хто не йде, той скубає.

Про нещасне, некомфортне життя.

Життя перебігло, як сон.

Про швидкоплинність життя.

Забула баба, як дівков (дівкою) була. Забула корова, як телєм (телям) була.

Про тих, хто забуває, що теж колись був молодим.

Молоде – золоте.

Молоді люди найкращі.

Молодого цілюють, а на старого плюють.

Про перевагу молододі людини.

На старого глушит.

Напасть на стару людину.

На цей світ ми у гості прийшли.

Про тимчасове перебування людини на землі.

Нагадала баба, як дівков була.

Про людину, яка поводить себе по-молодецьки.

Пізно, Йванку, до школи.

Так кажуть тому, хто застарий до якоїсь конкретної справи.

Старе що не дочує, то збреше.

Через проблеми зі слухом у старій людині непочуте додумується.

Старе як мале.

Стара людина має такий розум, як мала дитина.

Старість не радість.

Старість не приносить задоволення та радості.

Чоловік як муха: нині жиє (живе), а завтра умер.

Про коротке життя людини.

Чоловік цілий вік розуму вчитсі, а дурним умирає.

Спостереження над тим, що в старості людина може позбутися розуму.

Що кому написано на роду, того й конем не об'їдеш.

Кожен проходить свій життєвий шлях.

Вистава**«Свято Миколая»**

Пісня «Зимова колисанка».

Дійові особи: Миколка, Петрик, Андрійко, Ганнуся, Марійка, Оленка, Надійка, Ромчик, Миколай, Ангел I, Ангел II, Чорт, Бабуся.

Дія I

Дія відбувається на вулиці. Сцена покрита білою тканиною, ялинки, куш засипані «снігом». За кущем сидить Чорт. Діти повертаються зі школи.

Ганнуся: Дівчата, а сьогодні буде ходити Миколай. Принесе нам подарунки.

Марійка: Моя бабуся казали, що тільки чемним дітям Миколай приносить подарунки.

Оленка: Ми чемні. Нічого злого не робимо. Добре вчимося.

Андрійко: *(показує язика)* Диви, захотіли подарунків. За що? За те, що з нами сваритесь і на уроці вищите?

Оленка: А ти чого нас за коси смикаєш?

Петрик: *(сміється)* А це хіба коси? Маленькі хвостики.

Ганнуся: *(до Петрика)* Ти тільки насміхаєшся з нас.

Чорт: *(обережно висуває голову з-за куща і шепче хлопцям)* Смикай їх за коси, добре смикай, а ти, Андрійку, кидай у дівчат сніжками, але твердими, просто в лице! То буде так смішно!

(Андрійко й Петрик роблять те, що нашіптує Чорт, галасують і сміються. Дівчата плачуть).

Дівчата: Перестаньте, це боляче. Ви недобрі.

Миколка: Годі, хлопці, так не треба. Ображаєте слабших *(заслоняє собою дівчат)*.

Чорт: Бийте його! *(Хлопці виконують наказ)*

Марійка: Хлопці, опам'ятайтеся. Гріх битися. Завтра свято Миколая. Це злий дух вас попутав.

Оленка: Хлопці, хоч сьогодні будьмо добрими.

Ганнуся: Не робімо зла один одному.

Миколка: Справді, чому нам завжди сваритися та битися?

Марійка: Краще дружити та допомагати один одному.

Андрійко: З нас будуть хлопці сміятися, що ми з дівчиськами дружимо.

Миколка: Спочатку будуть сміятися, а потім перестануть. Ми мусимо цього добитися.

Петрик: Але як?

Марійка: Перед доброю усмішкою і ласкавим словом і найзліший чорт не встоїть.

Всі разом: Значить дружба! *(Зводять руки догори і з'єднують їх разом).*

(Дітей освітлюють блідо-жовтим світлом. З'являється Ангел. Діти його не бачать)

Ангел І: Любі, добрі діти. Ви перемогли сатану. Від тепер не звертайте з праведної дороги і несіть людям тільки добро. Нехай вам Бог помагає. *(Зникає. Діти опускають руки й усміхаються)*

Марійка: Як радісно на серці! Ходімо всі до мене і все розкажімо Бабусі.

Петрик: А Бабуся не буде сердитися?

Марійка: Що ти?! Вона дуже-дуже добра і тільки буде радіти. *(Діти виходять під мелодію пісні «До святого Миколая»)*

Дія II

Пісня «Лист до Миколая»

(Відкривається завіса. Кімната: стіл, ліжко, поличка з книжками, піч. Біля печі Бабуся пряде)

Бабуся: Чого це Марійки так довго немає зі школи? Коли б чого не трапилось. А то сьогодні перед Миколаєм ангели літають, але й сатана не дримає. Кортить нашкодити дітям і зіпсувати завтрашнє свято *(чути витирання ніг)*. Напевне, вона. *(Відкриваються двері, входять діти)*

Діти: *(хором)* Слава Ісусу Христу!

Бабуся: Слава навіки Богу. Заходьте, діточки, сідайте, роздягайтеся.

Марійка: Бабусю, ми сьогодні помирилися.

Миколка: Будемо завжди дружити і допомагати один одному.

Ганнуся: Я думаю, що і нашим батькам, дідусям і бабусям теж потрібна наша допомога.

Петрик: Обов'язково треба їм допомагати.

Бабуся: Дуже гарні ваші наміри. Нехай святий Миколай вам допоможе ціле життя додержувати доброту і дружбу. Ви дали обіцянку перед святом Миколая.

Оленка: Бабусю, а розкажіть, хто то такий святий Миколай?

Бабуся: Давно те було колись. У Греції у місті Міри Лікійські помер місцевий єпископ, тобто старший над священниками. Отож, виникла потреба вибрати нового, достойного. Але в місті цім усі священники були достойні такого звання. І важко було комусь із них віддати перевагу.

Марійка: І що було далі?

Бабуся: І тоді мешканці того міста постановили вибір свого єпископа віддати в руки Божі. Вони помолилися і сказали собі: «Хто завтра вранці першим прийде до церкви з-поміж священників, той хай і буде їхнім єпископом». Помолилися Богові й розійшлися по домівках. Священники про це нічого не знали. На завтра першим прийшов молодий священник, якого всі дуже любили за його побожність і доброту. Ось його, молодого священника, і вибрали.

Ганнуся: Це був святий Миколай?

Миколка: Святий Миколай, напевне, і потім був надзвичайно добрий?

Бабуся: Саме так. Святий отець Миколай постійно робив добрі діла. Помагав усім, хто його допомоги потребував.

Андрійко: А чому казала наша вчителька, що в цей день святого отця Миколая в нашого народу є звичка обмінюватися подарунками.

Бабуся: Отець Миколай мав собі за звичай: коли довідувався, що хтось терпить голод або інші нестатки, то підкидав таким людям гроші чи інші речі. Але так, щоб ці люди не знали, хто їм підкинув подарунки. Таким чином, він врятував чимало бідних людей. *(Розповідь про дарунки Святого Миколая)*

Оленка: А наші люди, напевне, дуже любили Святого Миколая.

Бабуся: Так. Наші люди у своїх молитвах до Святого Миколая просили його бути заступником нашого українського народу перед усяким злом, просили, щоб він молився разом з нами до Всевишнього за кращу долю для України.

Оленка: Ой Святий Миколаю,
загости до нас із раю,
з ангелятками малими,
що з дзвінками голосними.

Петрик: Із собою забери
чемним діточкам дари,
обдаруй дітей книжками
з казочками, образками.
Всіх дітей розвесели.

Оленка: Бабусю, а як просити Миколая, щоб нам допомагав?

Бабуся: Є така молитва. Ви її знаєте.

Діти: Знаємо!

Бабуся: Заспіваймо її.

Пісня «Святий отче» (На фоні пісні «Ой, хто, хто?» заходить Миколай із ангелам)

Миколай: Мир дому цьому. Слава Всевишньому в небі й на землі.

Всі: Благослови нас, Святий Миколаю.

Миколай: З вас слава буде Богу святому,
Радість, утіха для батька і неньки,
Користь для церкви, для України.
Я знаю. Сердешні, що ви все робили,
Що вам батько, ненька чи вчитель звеліли.
Тому на вас з неба ми радо дивились.
І вами, мов скарбом цінним, веселились.
Та це мене, діти, найбільше втішає,
Що кожний із вас в грудях добре серце має.
Тож ідіть, діти, шляхом лише Божим,

А злі шляхи минайте усюди,
Я вам в потребі все допоможу,
Шляхом правдивим виведу в люди.

(До Ангела з книгою)

Ангеле, що там у книзі вписав ти
Про цю велику дітей громаду?
Чи були чемні, слухняні завжди,
Чи все робили точно в порядку?
Бо що по Божім, то я все уже знаю,
Та чи в науці пильні, охочі?

Ангел II: Нічого злого про них не маю, все тільки гарне, пресвятий Отче!

Чорт: *(підбігає до дітей, показує на хлопців)* Я їх в пекло заберу, вони смикають дівчат за коси.

Ангел I: Відійди, сатано.

Ангел II : Це ти їх намовляв зо злого. Відійди! *(Чорт ховається під стіл)*

Ангел I: Святий Миколаю, це добрі діти. Вони пообіцяли ціле життя робити тільки добро і поважати всіх людей.

Чорт: *(висунув з-під стола вила і голову)* Добро? Не дам робити добра, зла буду учити, вилами колотиму.

Ангел II: Вони будуть берегти мир і щастя своєї Вітчизни.

Чорт: *(вилазить з-під стола)* А я не допущу до цього.

Миколка: Ти нас не переможеш!

Чорт: Я ваші очі золотом і грішми приманю, а розум і думки затьмарю несправедливими достоїнствами і легкою славою. *(Махає вилами)*

Діти: *(всі разом)* Ні! Цього не буде!

Миколай: Відійди, сатано! *(До дітей)* А ви достойні того, щоб назвати подарунки, які найдорожчі вашому серцю?

Надійка: Святий Миколаю, подаруйте нашим дідусям, бабусям, татам і мамам здоров'я і довгі роки життя.

Ромчик: І ще, Святий Миколаю, подаруй нашій неньці Україні волю, добру долю, чисту землю, водицю, повітря здорове і відважних синів-молодців, щоб розумом і своєю працею захищали її від усяких бід.

Діти: Нехай розквітає наша Україна. Нашому народові нехай Бог пошле силу і витримку.

Миколай: А зараз, діти, за гарні і добрі вчинки я хочу добром відплатити і дарунки роздати.

(Миколай з допомогою Ангелів роздає подарунки. Чорт заважає, перекривляє дітей, дражнить їх)

Миколай: Бувайте здорові, любі діточки. Дякуємо красно, але нам пора. Нас уже чекає інша дітвора.

Ангел І: Зичим людям у цьому домі

Веселенько погуляти,

Та на цей раз, вибачайте,

Нам пора вже вирушати.

(Виходять Миколай і Ангели)

Всі: Ідіть здорові! Ми будемо вас чекати!

Історико-етнографічна довідка Прикарпаття

Прикарпаття – чудовий, квітучий край України. Кругом високі гори, запашні ліси, шовкові долини, п'янке смерекове повітря.

Територія Прикарпаття характеризується надзвичайно складною і своєрідною історією заселення і господарського розвитку. Зміна різних соціально-економічних формацій, перехід під володіння то однієї держави, то іншої, багатовіковий гніт населення з боку кожної з них істинно вплинули на характер і напрямок господарства, на особливості формування і відтворення населення, на демографічні процеси, на географічне розміщення і структуру населення.

Археологічні та історичні дослідження свідчать, що Прикарпаття було заселене ще в доісторичну епоху. Це підтверджують виявлені тут залишки стоянок раннього, середнього і пізнього неоліту.

Північні і південні схили Карпат, тобто територія сучасного українського Прикарпаття та Закарпаття, за свідченням більшості істориків, були заселені хорватами, потім переважно слов'янами. Слов'янські племена були автохтонами цієї території, мали високий рівень культури, відзначалися досить високою густиною населення.

Прикарпаття ввійшло до складу Київської Русі в XI ст., у період, коли князь Володимир повністю завершує об'єднання всіх руських земель (Перемишль, Червенські міста, Закарпатська Русь та інші). Найбільшим містом на території сучасного українського Прикарпаття був Галич – політичний і адміністративний центр Галицько-Волинської землі (XII-XIII ст.). У цей період на території Прикарпаття виникає ряд інших міст (Снятин, Перегінськ, Коломия, Калуш, Стрий). У 1349 р. Польща захопила Галицьку землю на Прикарпатті, розвиваються товарно-грошові відносини. Основою економіки з XV ст. до першої половини XIX ст. було сільське господарство, провідними галузями якого були землеробство і тваринництво, підсобними – промисли по переробці зерна і продуктів скотарства, рибальство та інші.

Серед українського населення Карпат і Прикарпаття виділялися чітко виражені етнічні групи, які характеризувалися цілим рядом відмінностей у побуті, одязі, говорах тощо. У першій частині «Географії Руси» Р. Заклинського читаємо, що русинів, які сидять у горах низького Бескида, називають лемками, інших, що живуть у горах від ріки Ослава аж по джерела Лімниці, називають бойками, а тих, що живуть у Чорногорі по стороні галицькій, буковинській і угорській, називають гуцулами. Крім того, маємо ще жителів рівного поля, і тут одних називають подолянами, інших ополянами, дністров'янами, долішніями, жителів між Дністром і горами названо підгорянами.

На теперішній час гуцули заселяють частину гірських районів Івано-Франківської і Чернівецької областей та Рахівський район Закарпатської області. Це дуже цікава етнічна група, яка відзначається надзвичайно оригінальною матеріальною і духовною культурою, особливими характерними і неповторними рисами в забудові осель, в одязі, у народній поетичній і музичній творчості.

Бойками називають етнічну групу українців гірських районів Львівської та Івано-Франківської областей, між ріками Ужем і Торцем. Культура і побут бойків, як і гуцулів, відзначаються цілим рядом особливостей.

Лемківщина розташована по обох схилах Бескидів, між ріками Сяном і Попрадом, а також на захід від Ужа. Це територія, яка споконвіку перебувала в чужоземному оточенні, і, незважаючи на це, її населення зберегло оригінальну культуру, побут і мову.

За сучасною точкою зору, до Прикарпаття належить більша частина Івано-Франківської області. Це такі райони: Рогатинський, Калуський, Богородчанський, Тлумацький, Городенківський, частина Галицького (м. Галич відноситься до Придністров'я), частина Волинського (м. Болехів відноситься до Бойківщини), Надвірнянський (до Яремчі), Коломийський район і більша частина Снятинського відносяться до Покуття. Яремче, Ворохта, Косівський, Верховинський район – Карпати. Це все ми можемо побачити на карті, де чітко розмежовано ці всі регіони.

Сценарій методичного ток-шоу
*«Особистісно-зорієнтована освіта.
Нова?! Цікава?! Потрібна?!»*

Мета заходу:

- Закріпити знання про педагогічну категорію «особистісно-зорієнтована освіта (ОЗО)».
- Стимулювати бажання до педагогічної самоосвіти.
- Розвинути вміння знаходити оптимальні шляхи вирішення актуальних педагогічних проблем.
- Виховати культуру дискусії.

Правила ведення дискусії.

Дозволяється:

- Сперечатися, не погоджуватися з загальноприйнятою точкою зору.
- Висловлювати різні, можливо, зовсім дивні, але оригінальні думки з проблем, що обговорюються.
- Визнавати можливість помилковості своїх поглядів і вміти критично їх осмислити.

Забороняється:

- Висловлюватись образливо про будь-кого.
- Під час обговорення питання переходити на особистість опонента.
- Перебивати співрозмовника.
- Бути категоричним.
- Висміювати думку опонента чи доводити її до абсурду.
- Спрямовувати розмову в інший бік, коли немає аргументів.
- Використовувати образливі перебільшення, а також слова «усі, ніхто, ніде, ніколи, завжди ...».

Лише японці завдяки своєму образному та символічному світосприйняттю могли створити формулу гуманістичної особистісно-зорієнтованої освіти, якою є влучне прислів'я: «Освіта – це те, що залишилося,

коли все забуто». Зміст цієї мудрості розкриває і структуру, і стратегічну мету особистісно-зорієнтованого навчання. Адже пам'ять залишає лише те, що необхідно для подальшого життя, лише те, що має практичну значущість у майбутній життєдіяльності, те, що здобуто зусиллями свого розуму й власного серця.

Для більшості з вас термін ОЗО не є вперше почутим. Адже саме останніми роками в курсі «Педагогіка» студентам читають лекції з питань нових педагогічних технологій, опрацьовують ці ж питання і на районних семінарах та методоб'єднаннях, ще й педагоги-практики вивчають і обговорюють означену проблематику. Водночас не зайвим буде, коли ми повернемося до цієї теми.

I. Отже, візитка ОЗО:

- Зміна акцентів: пріоритет формування й розвитку особистості, пріоритет пізнання внутрішнього мікрокосмосу над зовнішнім, пріоритет знання, як жити у мінливому світі, над знанням, як змінити його.
- Навчання без примусу. Вимогливість на підставі взаємоповаги. Моделювання ситуації успіху, забезпечення свободи вибору. Варіативність пізнання і рішень.
- Виховання діяльнісно-практичної та морально-ціннісної сфери особистості. «Я – концепція».
- Стосунки «учитель – учень»: діалог, співпраця, взаєморозуміння, допомога, індивідуалізація, зосередження уваги на потребах учня, діагностика.
- Головний напрямок: відмова від інформативної моделі викладання, пріоритет розвивальної і виховної мети (що співзвучне зі словами А. Камю «Людина освічена, але невихована набагато страшніша від людини неосвіченої і невихованої»).
- Оцінювання: гласність, вмотивованість, безконфліктність, самооцінка, взаємооцінка, переконання в можливості самовдосконалення і росту.
- Особистість учителя: загальна культура, тактовність, відвертість, щирість, ерудиція, професіоналізм, емпатія, діалог, співробітництво.

Питання до прихильників та опонентів:

- Чи багато з прочитаного для вас нове?
- У чому полягає відмінність між традиційною та особистісно-зорієнтованою освітою?
- Чи згодні ви з думкою, що дитина – особистість від народження, завдання вчителя – розвивати цю особистість?
- Як, на ваш погляд, ОЗО реалізується в умовах початкової освіти?
- Навчання без примусу. Чи можливо це?

Питання до експертів (учні старших класів):

- Чи відчуваєте ви зміни з боку вчителів у ставленні до вас?
- Хто пояснить, які мотиви вашого навчання? Чи заставляють вас до навчання батьки, чи маєте страх перед учителем, чи просто любите вчитися, чи є якісь інші причини?

Висновок. Найкращий варіант – уміти поєднати все те, що є доброго в сучасній, так званій традиційній освіті, з тим, що нас чекає після реформування.

II. А далі хотілось би поговорити про роль учителя. ОЗО розглядає педагога як посередника між учнем і об'єктами пізнання; він організатор самоосвіти учня; забезпечує формування внутрішньої мотивації до самоосвіти і життєдіяльності. Свобода вибору – головне правило вчителя в спільній з учнем діяльності («Хороший учитель учити знаходити істину, а не подає її у готовому вигляді») (Ф. Дістервег)

ОЗО виключає:

- переконання: «Учитель – найвища інстанція інтелекту»; «Я знаю все»; «Істина відома тільки мені»; «Вам ніколи до мене не піднятися»; «Роби, як я»; «Думай, як я»;
- позицію сили, безапеляційність, жорстку субординацію, неприступність, «футляр персони»;
- вказівні жести, допити біля дошки, моралізаторські коментарі щодо невиконання чи якості виконання учнівської роботи;
- зовнішню мотивацію (заякування контрольною, заліком, іспитом).

ОЗО передбачає:

- переконання: «Є багато джерел знань і мудрості, я допоможу тобі їх знайти і ними користуватися»; «Я дам пораду, на що звернути увагу передусім, щоб ми разом досягнули мети»;
- позицію співробітництва: «Допомога поруч»; «Я також можу помилятись»;
- оцінювання роботи учня, а не його особи;
- жести відкритості, різні дистанції контакту, запрошення до відповіді за бажанням.

Питання до прихильників та опонентів:

- Як на вашу думку, що легше: подати істину в готовому вигляді чи навчити знаходити її?
- Чи готові ви до того, що учень може мати свою думку, відмінну від загальноприйнятої, та ще й сприяти тому, щоб він міг відстояти її?
- Чи не применшується роль педагога в системі ОЗО?
- А як бути все ж таки з контрольними, тематичними, іспитами? То треба чи не треба заставляти дітей до навчання?

Питання до експертів:

- Як вам краще і цікавіше здобувати інформацію: з пояснення вчителя чи з інших джерел (довідник, підручник, телебачення, комп'ютер)?
- Хто може поділитися досвідом самоосвітньої роботи?

Висновок. Підтвердженням цього є слова Василя Сухомлинського: «Тільки той стане справжнім учителем, хто не забуває, що сам був дитиною».

Звичайно, ми на периферії ще нескоро будемо технічно оснащені так, як в обласних центрах або як діти забезпечених батьків. Тому саме наша ерудиція, наша самоосвіта, наш професіоналізм – поки що єдине безкоштовне, систематизоване, вмотивоване джерело знань. І ніхто не применшує значення і ролі педагога. Просто суспільство змінюється, науково-технічний прогрес прискорюється – і нам необхідно адаптуватися до сучасних вимог життя. І це об'єктивна реальність.

А зараз поговоримо про особистісно-зорієнтований урок: він починається з визначення педагогічної мети, яка повинна стати особистою метою кожного учня. Прийняття мети учнями й педагогом у формі діалогу і є першим відправним пунктом у реалізації особистісно-зорієнтованого навчання.

Основні етапи особистісно-зорієнтованого уроку (за С. Подмазінім):

1. Етап орієнтації щодо місця уроку в курсі, розділі, темі.
2. Етап цілепокладання.
 - Визначення разом з учнями особистісно-важливих завдань (що може дати цей урок учневі).
3. Етап проектування.
 - Залучення учнів до діяльності через випереджувальні завдання, повідомлення, реферати, самостійні завдання.
 - Складання плану очікуваної роботи.
4. Етап організації виконання запланованої діяльності.
 - Вибір учнями завдань і способів їхнього виконання.
 - Робота в групах чи індивідуально.
 - Фіксація пояснення нового матеріалу (конспект, схема, таблиця, план, тези).
 - Варіативність у виборі домашнього завдання (диференціація за рівнем складності).

Методи психолого-педагогічної підтримки діяльності школярів: заохочення, створення яскравих наочно-образних уявлень, навчально-пізнавальна гра, створення ситуації успіху, створення проблемних ситуацій, виконання творчих завдань.

5. Контрольно-оцінювальний етап.
 - Залучення учнів до контролю за ходом навчальної діяльності (парні і групові форми взаємоконтролю).
 - Надання учням можливості порівнювати отримані результати зі зразком.
 - Оцінювання.

Питання до прихильників та опонентів:

- Хто хоче поділитися досвідом роботи в групах?
- Які позитивні сторони групової роботи?
- Які труднощі виникають при формуванні роботи в групах?
- На якому етапі уроку доцільно використовувати групові форми роботи?

Питання до експертів:

- Чи подобається вам працювати в групах?
- У яких групах краще працювати: в гетерогенних чи моногенних?
- Чим корисна робота в малих групах?

Висновок. Час вимагає від нас виховувати справжніх патріотів із високим інтелектуальним потенціалом, навчити здобувати знання і користуватись ними, знаходити вихід із нестандартних ситуацій, критично мислити, приймати рішення та відповідати за нього, сприяти зростанню учнів як людей шляхетних, глибоко інтелектуальних, котрі вірять в успіх, у себе. І знайте, що мудрий вчитель виховує мудрість учня, творчий вчитель виховує творчість, а добрий – доброту. Тож:

*Не економте доброти,
Не бережіть її на завтра,
Не бійтесь вчасно проказати
Своє «люблю», своє «прости».
Не економте доброти.
Її примножте, віддавши
Добро – то не «моє», а «наше».
Нехай у вас завжди горить
Душа людська, як вир глибока,
Стражденна, добра, не жорстока
Сама весна, сама блакить.*

М. Чумарна

Етнографічна композиція

«Від Сяну до Дону»

Мета: закріпити знання про етнографічне різноманіття на теренах української держави; розвинути творчі здібності; виховати гордість за приналежність до певної етноспільноти, що належить до української нації.

Забезпечення:

1. Народні костюми українських етнічних груп (гуцулів, бойків, лемків, поліщуків, наддніпрянців).
2. Виставкові стенди.
3. Музичний супровід.
4. Вироби студентів.
5. Коровай на вишитому рушнику.

Ведуча 1. Добрий день вам, люди добрі!

Щиро просим до господи!

Раді вас у нас вітати,

Щастя і добра бажати!

Ведуча 2. Сьогодні ми з вами зібралися для того, щоб поговорити про красу нашої української землі, згадати наше славне минуле, поспівати чудових українських пісень. Наша зустріч – це ще одна сходинка до родинного єднання. Заходьте, будь ласка, на свято. Хай буде вам затишно, тепло, мов у своїй хаті, хай щира розмова і бесіда мудра в душі розквітає твоїй.

Ведуча 1. Любі друзі, запрошуємо вас до нашої оселі на хліб, на сіль, на щире слово, на бесіду мудру, на свято родинне. Ми раді вітати вас на нашому святі, але щоб пустити вас на простори наші, ми знати цікаві, що робити вмієте. Яким мистецьким ремеслом володієте? (Огляд стендів із попередньо зробленими виробами студентів: писанки, вишивка, вироби з лози тощо)

Ведуча 2. Те, що зараз ми побачили, є найкращим свідченням того, що наша земля не збідніла на молодь, у якої творча вдача, працьовиті руки, гаряче серце.

Ведуча 1. Хай же розквітає у століттях краса українського мистецтва і будуть щасливими його талановиті творці.

Ведуча 2. Краю рідний мій!

Я люблю твої простори аж до зір і понад зорі, краю рідний мій!

Все моє – ліси і ріки, мова, дана нам навіки, краю рідний мій!

Цей рух сприяє вихованню любові до батьківського роду, родинної оселі, материнської мови й пісні.

Ведуча 1. Мова? Що це таке? Народ говорить: «Слово до слова – зложиться мова». Славний поет Т. Г. Шевченко ось як про неї каже:

Ведуча 2. Мово українська,

Мово моя рідна,

Чому тебе цураються,

Чом ти така бідна?

Я тебе, кохана,

Вирву з поневіри,

Навернуться ще до тебе

Усі недовірки.

Над Галичиною

Перла заблистіли.

– Подивіться, яка гарна

Наша мова мила!

Пахуча, мов квітка,

Розкішна, мов пава,

За те тобі, моя мово,

Вічна честь і слава.

Мово рідна, слово рідне,

Хто се вас стидає,

Хто горнеться до чужого,

Того Бог карає.

Ведуча 1. Буду я навчатись мови золотої...

У трави веснянки, у гори крутої,

В потічка веселого, що постане річкою,

В пагінця зеленого, що зросте смерічкою (*А. Малишко*)

Ведуча 2. Наша славна Україна від Сяну й до Дону єднає в собі різноквіття етнічних груп, які утворюють славу українську націю. І сьогодні до нас завітали гості з різних усюд нашої безкрайньої землі, які за добрим звичаєм принесли з собою в подарунок пісенні скарби свого краю.

Ведучі. Тож зустрічайте наших шановних гостей!

Ведуча 1. Уже чути веселі співи. То до нас спішать у гості з мальовничої Гуцульщини.

Пісня:

Нема краю веселого, як та Гуцульщина,

Коломийку заспіває найменша дитина.

Нема краю веселого, як гуцульські села,

Де ідете, там вчуєте пісеньку веселу.

Гори наші, гаї наші, файна полонино,

Нема ліпшої від тебе, наша Верховино.

Гей, нема на світі краще, як в руській країні,

Так миленько та красенько в нашій полонині.

Гуцулка мя породила, гуцулка ми мати,

Гуцулка ми постелила: «Легай, сину, спати!»

Гуцулом-смих уродивси та й ним буду жити,

Дівчиноньку в запасочці не лишу любити.

Та й не лишу сардачок свій, в грідушках китиці,

Та й барточку мосяжненьку, що висит на цвиці.

На трембіті березовій буду вигравати

Кожне літо, якщо буду товар завертати,

Люблю рідну Верховину, бо я тут родивси

Та й пляями з бесажками не раз находивси.

Ведуча 2. До нас завітала чарівна бойківчанка.

Пісня: На полонину приходи
В весняний ранок,
Побачиш танці
Наших ніжних бойківчанок.
Та тільки в очі не дивись,
Бо закохаєшся колись,
І сон спокійний пропаде
Вночі і вдень.

Приспів:

Моїх очей зоря ясна
Чарує хлопців, як весна,
І в юне серце сипле жар
Така краса.
Перестороги ті
Я слухати не хочу,
Би подивився бойківчанці
Прямо в очі,
Бо я безсоння не боюсь,
І всю любов палку свою
Віддам за очі, за вуста і ніжний стан.

Ведуча 1. І яке ж би було свято без жартівливої лемківської пісні?

Як ішов я з Дебречина додому,
Зайшла мені чорна кура дорогу,
Іди, іди чорна кура додому,
Не заважай, не заважай
По дорозі нікому.
Як з Дебречина до Хусту,
Знайшов я си вишиваную хустку.
Ой, чи мила, чи не мила ю шила,
Лем би вона, лем би вона
Вишиваною була.

Ведуча 2. До нас завітав гість, який хоче заспівати про чарівність дівчат, які живуть у його краю. Відгадайте, звідки наш гість?

В лісі біля озера,
 Де тумани з росами,
 Я зустрів любов свою
 В дивнім цім краю.
 Очі як дві зіроньки,
 Стан як у лебідоньки,
 Палко заглядаюся на твою красу.

Приспів:

Ти ж моя волиняночка,
 Як казкова русалочка.
 Я тобою кожен день і мрію, і живу.
 Не тікай, як річенька,
 Не зникай, як ніченька.
 Все одно, любов моя, я тебе знайду.
 Вірю, що зустріну знов
 Біля того озера
 І до свого серденька ніжно пригорну.

Ведуча 1. Чудовий край Поділля був оспіваний великою українською поетесою Лесею Українкою. І сьогодні наші гості-подоляни бажають поділитися з нами поетичним скарбом, що залишила їм у спадок славна землячка.

Вірш:

Красо України, Подолля!
 Розкинулось мило, недбало!
 Здається, що зроду недоля,
 Що горе тебе не знавало!
 Онде балочка весела,
 В ній хороші, красні села,

Там хати садками вкриті,
 Срібним маревом повиті,
 Коло сіл стоять тополі,
 Розмовляють з вітром в полі.
 Хвилюють лани золотії,
 Здається, без краю, – аж знову
 Бори величезні, густії
 Проводять таємну розмову.
 Он ярочки зелененькі,
 Стежечки по них маленькі,
 Перевиті, мов стрічечки,
 Збігаються до річечки,
 Річка плине, берег рвучи,
 Далі, далі попід кручі...
 Красо України, Поділля!
 Розкинулось мило, недбало!
 Здається, що зроду недоля,
 Що горе тебе не знавало!..

Ведуча 2. Свій пісенний подарунок про звитягу воїнів Поліської Січі УПА нам привезли їхні славні нащадки.

Пісня:

Ой, наступила та чорна хмара
 На поліський край...
 Ой, то не хмара – вража навала
 Йшла в наш тихий рай.
 Ворог грабує, палить, мордує
 І в ясир веде...
 Хто ж за Україну, проти руїни
 В бій нас поведе?
 Ой, не журися, рідная мати, –

Ще нам не кінець –
За рідну волю кличе до бою Бульба-Боровець.
Ми ще розвієм чорнії хмари,
Безпросвітну ніч –
Вся наша сила, наша надія
Це – Поліська Січ!
Ой, заgrimіли визвольні громи,
З ночі стався день –
Це Тарас Бульба, батько-отаман,
Січ у бій веде.
Ой, не забудуть райхскомісари,
Ні політруки,
Як за свободу свого народу
Йшли поліщуки.

Ведуча 1. Як можна краще розповісти про свою рідну землю, як не в пісні.
Отож, наші наступні гості хочуть у пісні змалювати нам красу Таврії.

Пісня:

Наш рідний край Таврійський,
Зігріта сонечком земля.
Куди не глянеш оком,
Ліси, луги, поля,
І степи туманом вкриті,
І той зелений гай.
Це все моє єдине.
То мій Таврійський край.
Мій рідний край Таврійський.
Там спів птахів не тихне,
Не в'яне квітів гай.
Це все моя Вітчизна,
То мій Таврійський край.

Мій рідний край Таврійський,
 То мури старих міст,
 Де наша давня слава
 Сягала ясних зв'язд.
 Старі церкви й палати,
 Степів й ланів безкрай.
 Це все моя Вітчизна,
 Таврійський рідний край.

Ведуча 2. До нас прибули гості з Наддніпрянщини, і зараз ми познайомимось із чарівністю їх славного краю.

Пісня:

Наддніпрянська Україна
 Пташкою співає,
 На козацькій могили
 Голову схиляє.
 Наддніпрянці щирі в праці
 І в піснях прекрасні.
 Зацвітуть наші старання
 В майбутності ясній.

Ведуча 1. Україна – рідний край! Дорогий серцю батьків і прадідів наших. Оспівані в піснях народних безмежні степи, зелені ліси й доли, високі гори, блакитні небеса. Хіба є що на світі дорожче за Вітчизну?

Ведуча 2. Ми щиро дякуємо всім, хто оспівав красу української землі та розділяє нашу щирю любов до Батьківщини. Прийміть же від нас у дар пишній український коровай на вишитім рушнику, і хай він стане символом єднання і надії.

Усі учасники виходять на сцену, приймають у ведучих коровай, звучить пісня «Ми є діти України».

Пісня:

Ми є діти України,
Український славний рід.
Дбаймо, щоб про нас, народе,
Добра слава йшла у світі.
Дбаймо, щоби скарб любові,
Що нам Бог в серця вселив,
Рідну землю й рідний нарід
Прикрасив і збагатив.
Свої здібності і сили
Розвиваймо раз у раз,
Щоб народу була втіха
І щоб користь була з нас.
Будьмо пильні у науці,
Будьмо чесні у ділах,
Будьмо смілі і відважні
І не думаймо про страх.
В своїх починах змагаймо
До добра і до краси,
Будьмо чисті тілом, духом
Ще чистіші від роси.
Все, що рідне, хай нам буде
Найдорожче і святе.
Рідна віра, рідна мова,
Рідний край наш над усе?
Щоб про це ми не забули,
Ні на хвилю, ні на мить.

Пастуші рухливі ігри і забави

Лапанки

Із гурту пастушків вибирають того, хто має лапати – лапак. Ловця зазвичай вибирають шляхом жеребу. Хто стрибне в довжину найближче, той і стає ловцем. Хором усі гравці кажуть: «Раз-два-три, нас лапай, лови!». Ловець має когось із гравців зловити або хоча б торкнутись. Пастушок, якого зловили, стає вже сам лапаком. Після цього все починається спочатку.

Бузьок

Пастушки жеребом вибирають бузька. Потім пастушок-бузьок натягає на голову міх із дірками для очей, бере в руки дві палиці, які служать йому дзьобом. Після цього він стає в центр кола, яке утворюють інші гравці. На рахунок «Раз-два-три, бузьку, лети» усі розбігаються в різні сторони. Бузьок мусить зловити когось з гравців, при цьому має торкнутися його обома палицями відразу. Якщо йому вдалося так зробити, то роль бузька переходить до того, кого торкнулись палиці.

Гаргоші (кавалерія)

Пастушки діляться на дві групи – кінні загони. У кожній групі відбувається ще один поділ на коней і вершників. Далі за командою обидві «кінні лави» сходяться між собою. Дужчі хлопці – «коні» – висаджують собі на гаргоші своїх «вершників». Чия лава стягне більше вершників, та і стає переможцем. Коли в одній з груп не залишилось жодного вершника, тоді гра закінчується.

Кашкіт (шпурленка)

Ця гра мала два різновиди. У першому випадку на пасовищі встромляють палицю в землю. Гравці по черзі беруть у руки кашкіт, кидають його так, щоб начепити на патик. Хто раз не попав, той вибуває з гри і цілий день завертає худобу всіх пастушків. При цьому змінюється відстань від палиці, доки не залишається один гравець-переможець.

У другому варіанті один із пастушків кидає палицю. Де вона падає, то там буде межа, до якої треба шпурнути кашкіт. Гравці по черзі кидають кашкіт до межі. Перемагає той, хто найдалше закине кашкіт.

Червоно-білі

Пастушки діляться на дві кагорти. Одна – «червоні», друга – «білі». Перші мають червону стрічку, другі – білу. Під час цієї гри роблять засаду на пасовищі. Зброєю є кантипулька. Стріляють камінчиками, кісточками з вишні, черешні, сливки тощо. У кого попадають з рогатки, той мусить падати, бо вважається вбитими. Перемагає та група, учасники якої влучніше стріляли й попадали в суперника.

Сліпак

Із гурту пастушків через жеребкування вибирають сліпака (того, хто найближче кине порожній міх). Сліпаку зав'язують на голові міх так, щоб він нічого не бачив. Його крутять вправо і вліво по три оберти і злегка штовхають уперед. Усі решта бігають навколо нього і плескають у долоні. Сліпак мусить зловити когось і вгадати, хто це є. Коли впізнав, тоді гра ненадовго припиняється і сліпаком стає той, кого зловили. Після цього все починається спочатку.

Кампа

Для цієї гри пастушки вибирають рівне місце на пасовищі. Виділяють квадрат, у центрі якого кладуть дерев'яний ковбук на камінь. Після цього пастушки по черзі підходять до каменя і сильно б'ють по бруску кампі. Хто найближче виб'є брусок, той вибуває з гри і йде завертати худобу. Гра триває до того часу, поки не залишиться лиш один гравець. Він стає переможцем.

Запуканка

Жереб визначає, хто з пастушків буде запукувати, хто найпізніше добіжить до дерева. Цьому гравцю зав'язують очі хусткою, ставлять обличчям до дерева і рахують до десяти. За цей час учасники гри ховаються, хто де встиг. Після лічби пастушок знімає хустку і йде запукувати тих, кого знайшов у сховку.

Запукування здійснюється стуком руки об дерево або застромленням патики в землю. При цьому треба сказати: «Раз, два, три, теперечки шукай і запукуй ти». Якщо пастушок не знайшов нікого, а гравці швидше підбігли до дерева, щоб постукати, то далі залишається запукувати.

Чепілик

На пастівнику хлопці-пастушки розпушують землю. Роблять «ядро» у формі кола, вишкрабують на ґрунті небо у формі квадрата, пекло – трикутник, чистилище – ромб. Кожен пастушок заштрикує ножика по черзі в небо, пекло і чистилище. Коли забивають ніж, його кладуть спочатку на два пальці, на три пальці, на чотири пальці, потім на плесканку і з такого положення заштрикують у ядро. Також кидають чепілик із ліктя, з плеча, із шнобелє, чола, макітри. Хто не потрапляє у ядро чепіликом з трьох разів, той вибуває з гри.

Кічки

Пастушки роблять ямку серед пасовиська, потім заганяють гумовий м'яч у ямку, штовхаючи його патином. Хто програє, той має завертати худобу від посіву.

Бузьок – лелека.

Вишкрабувати – вичищати.

Заштрикувати – забивати.

Кагорта – команда.

Кантипулька – рогатка.

Кашкіт – кашкет.

Ковбук – брусок.

Лапак – ловець.

Ланати – ловити.

Макітра – голова.

На гаргошах – на плечах.

Пастівник – пасовище.

Патик – палиця.

Плесканка – долоня.

Сліпак – той, що не бачить.

Чепілик – ніж.

Шнобель – ніс.

Шпурнути – кинути.

ЧИННИКИ ЕФЕКТИВНОЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ КУРСУ «ЕТНОПСИХОЛОГІЯ»

Додаток № 17

ЧИННИКИ ЕФЕКТИВНОЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ КУРСУ «ЕТНОПСИХОЛОГІЯ»						
Організація навчання	Методичне забезпечення	Опанування теоретичними знаннями	Навчально-дослідна діяльність	Педагогічна практика	Стимулювання	Контроль
<ol style="list-style-type: none"> 1. Визначення мотивів до самостійної роботи. 2. Планування часу її виконання. 3. Окреслення завдань. 4. Пояснення алгоритму вирішення завдань. 5. Оптимізація творчого потенціалу виконавців. 6. Визначення форм самостійної роботи /індивідуальна, у мікрогуртках - 4-5 учасників, групова/. 7. Обрання координатора для кожного з гуртків. 8. Повсякчасна взаємодія студентів з педагогом шляхом прямого й зворотного зв'язку. 9. Уточнення терміну виконання та задачі робіт. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Навчальна програма. 2. Підручники, навчальні посібники. 3. Довідкова література з етно-психології. 4. Таблично-графічна наочність. 5. Аудіо-відео матеріали. 6. Періодичні видання. 7. Ресурси Інтернету. 8. Картошка передового педагогічного досвіду. 9. Музейно-виставкові експонати. 10. Комп'ютерне програмне забезпечення. 11. Комплекс завдань для самоперевірки. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Зацікавленість етнопсихологічною та етнопедагогічною проблематикою. 2. Наполегливість у зборі етнографічного й методичного матеріалу. 3. Усвідомлення потреби інтерпретувати етно-культурні цінності в педагогічному контексті. 4. Прагнення особисто знаходити варіанти розв'язання актуальних проблем етнопсихологічного та етнопедагогічного характеру. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Конкретизація педагогічного завдання етнопсихологічної проблематики, що його пропонувано дослідити. 2. Активізація особистого творчого потенціалу. 3. Узгодженість у груповій роботі. 4. Об'єктивність при визначенні педагогічного цензу культурних цінностей етно-спільноти. 4. Орієнтація на практичну значущість одержаних процесів НДД результатів. 5. Здатність фахово і творчо презентувати результати НДД. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Вивчення народознавчого компонента дослідницької бази (ЗЗСО). 2. Активна співпраця з педагогічним колективом. 3. Поміркованість і скрупульозність у добірці здобутків народної педагогіки з метою впровадження в освітній процес ЗЗСО. 4. Прогнозованість виховного ефекту. 5. Відпрацювання вмінь і навичок залучення елементів родинно-побутової культури в етносоціалізаційну практику. 6. Ініціативність у підготовці методичних розробок етнопедагогічного змісту (конспекти уроків, сценаріїв свят, розваг тощо). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Підкреслення професійної значущості здійснення етносоціалізаційної практики в молодшому шкільному віці. 2. Налаштування майбутнього педагога на само-вдосконалення в царині етно-психології та етнопедагогіки. 3. Створення умов для виступів, дискусій, ділових ігор. 4. Апробація методрозробок у роботі експериментальних ЗЗСО. 5. Здатність креативно презентувати власний методичний доробок. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Здійснення самоконтролю після вивчення кожної теми з етнопсихології. 2. Поточний контроль зі сторони викладача. 3. На завершальному етапі вивчення етнопсихології /залік/. 4. Підведення результатів педагогічної практики /VI-VII семестри/. 5. Захист курсової роботи з етнічної проблематики.

**«Народне вбрання Гуцульщини в контексті
українського національного строю»
(фрагмент)**

(згідно із запропонованої схеми)

Металеві орнаментовані прикраси для дівчат «Чільце»

В Україні дівчата здавна полюбили одягати різноманітні прикраси, переважну більшість з яких робили самостійно. Один із різновидів дівочих прикрас було і залишається чільце, яке виготовляють і носять дівчата-гуцулки.

Чільце – головна прикраса, яка складається з декоративних бляшок, нашитих на тканий стрічці, і навішаних рухомих металевих пластинок. Чільце було переважно елементом гуцульського весільного строю. Його «виплітали» з окремих елементів на голові нареченої напередодні дня весілля.

Прикраса могла бути виготовлена або із дорогоцінних металів (срібла, золота, платини), або з міді, сталі.

Виготовляють чільця народні майстри у Верховинському, Косівському районах Івано-Франківської області. Така прикраса належить до творів декоративно-ужиткового мистецтва Гуцульщини.

ФОЛЬКЛОРНІ РОДИ І ЖАНРИ

Народна лірика	Народний епос	Народна драма	Ліро-епічні твори
<p><i>Календарно-обрядові пісні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - колядки, - щедрівки, - веснянки, - русальні, - купальські, - жниварські. 	<p>Казки Байки</p>	<p>Вертеп Весілля Народні ігри Драми («Маланка»)</p>	<p><i>Думи:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - про героїчну боротьбу українського народу проти турецько-татарських загарбників та про турецьку неволю (XIV-XV – рання козацька доба); - проти національного поневолення (XVI-п. XVII – доба Хмельниччини і Гетьманщини); - соц.-побутові (до Руїни).
<p><i>Суспільно-побутові пісні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - козацькі, - чумацькі, - рекрутські, - бурлацькі, - кріпацькі, - стрілецькі, - заробітчанські 	<p>Легенди Перекази</p>		<p><i>Балади:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - історичні, - міфологічні, - ліричні, - трагедійні, - розбійницькі, - сімейно-побутові.
<p><i>Родинно-побутові пісні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - про кохання, - про сім'ю, - про трагічні сімейні обставини (сирітські), - гумористично-сатиричні. 	<p>Прислів'я Приказки Прикмети Загадки</p>		<p><i>Історичні пісні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - про боротьбу з турецько-татарськими нападниками, - про визвольну боротьбу (Б.Хмельницький) - про селянське повстання.

Дидактичні ігри для майбутніх педагогів

1. «Думки корифеїв»

Мета:

- Зацікавлення педагогічною спадщиною українських науковців.
- Формування здатності актуалізувати науковий потенціал минулого.
- Виховання професійної гордості.

Методичне забезпечення:

- Попередньо виготовлені збірки «Перлини педагогічної мудрості», у яких занотовані тези й розмірковування визначних вітчизняних науковців.
- Добірка педагогічної преси за останні півроку (рік).
- Портрети «корифеїв», що їх буде цитовано.
- Міні-виставка літератури з історії української педагогіки.

Умови гри.

Гравців розподіляють на дві команди. Кожна з команд по чергово формулює актуальну освітньо-педагогічну проблему (спираючись на матеріал періодичного видання). Завдання суперників – знайти дотичний вислів (тезу, розмірковування) та надати свій коментар до цитованого фрагмента.

Бали отримують за точність формулювання проблеми, влучність цитованого фрагмента, вдалий коментар.

Перемагає та команда, що набрала найбільшу кількість балів.

2. «Поясніть дитині (певного віку) поняття...»

Мета:

- Формування навичок добирати дидактичні еквіваленти для донесення дітям понять і явищ, що характеризують феномен етнічної спільноти.
- Закріплення знань і втілення в педагогічну практику принципів доступності, системності, природовідповідності, культуровідповідності.
- Розвиток етнічної, етнопедагогічної та креативної компетентності.

Методичне забезпечення:

- Добірка різноманітних словників, довідників, енциклопедій з етнографії, етнології, міфології, українознавства.
- Канцелярські приладдя.

Умови гри.

Учасники гри сідають навкруг столу, на якому розташована відповідна довідкова література. Під час підготовки (15-20 хвилин) гравці добирають кілька понять народознавчої чи етнічної проблематики. Після цього кожен з учасників по черзі повертається праворуч і прохає свого сусіда пояснити значення певного поняття («етнос», «нація», «традиція» тощо), зазначаючи при цьому, що пояснення слід формулювати для дитини молодшого шкільного віку. На допомогу своєму сусіду гравець зачитує словниковий варіант обраного поняття. На обдумування – від 1 до 3 хв. Після чого «сусід» повідомляє своє пояснення присутнім, а гравець озвучує свій варіант. Решта учасників спільно вирішує, наскільки відповідає тлумачення поняття визначеним грою вимогам. Оцінювання відбувається за п'ятибальною системою. Якщо перший гравець у своєму варіанті допустив значні помилки, його штрафують на 3 бали.

Гра відбувається по колу кілька разів. Виграє учасник, що набрав найбільшу кількість балів.

Примітка. Як експерта рекомендовано залучити досвідченого вчителя, який на практиці добре обізнаний з віковими особливостями молодших школярів.

3. «Оптимальне рішення» (модельовання педагогічних ситуацій)**Мета:**

- Розвиток педагогічного хисту.
- Формування професійного такту та доброзичливості у співпраці з колегами, учнями та рідними учнів.
- Стимулювання прагнення до розумного компромісу.

Методичне забезпечення:

- Добірка літератури з педагогічної психології, педагогіки, педагогічних періодичних видань.
- Лототрон.
- Різнокольорові (саморобні) конвертики з вкладеними в них варіантами запитань. Варіанти правильного розв'язання є у ведучого.
- Виставка-конкурс намальованих напередодні коміксів за темою «Педагогічні будні».

Умови гри.

Учасників гри заздалегідь (найкраще за тиждень) поділяють на кілька команд по 4-5 осіб. Кожна команда готує декілька ситуацій, використовуючи початки речень:

- «Колеги звернулись за порадою...»
- «Спостерігаючи за дитячою грою (спілкуванням з дорослими), Ви зауважили... Ваші дії...»
- 3. «Батьки учня висловили незадоволення тим, що... ваша реакція?»

Підготовлені ситуації розкладають в окремі різнокольорові конверти, (ситуації № 1 у зелені; ситуації № 2 у червоні; ситуації № 3 у жовті). Варіанти правильного розв'язання передають ведучому.

Представники команд по черзі (із зав'язаними очима) витягають з лототрону конверти й озвучують отриману ситуацію. На обговорення виділяють від 1 до 3 хв. Проте за кожну продовжену хвилину віднімають 0,5 бала. Обраний представник озвучує спільне командне вирішення ситуації.

Після цього ведучий оголошує попередньо заготовлений варіант. Оцінювання відбувається за п'ятибальною шкалою. При цьому не вимагається дослівний збіг варіантів розв'язання ситуації. У випадку неправильного попереднього варіанта команду штрафують на три бали. Перемагає та команда, яка набере найбільшу кількість балів.

Примітка. У гру доцільно залучати експертну комісію – викладачів психології, педагогіки, досвідчених методистів і вчителів, оскільки варіант «правильного» розв’язання може бути помилковим.

П р и к л а д № 1. Запитання з «жовтого конверта».

Педагогічна ситуація.

Мати запитує у вчителя:

– Чому син став вередливим, неслухняним? Був маленьким – горя не знали з ним. А тепер став іншим: наші накази критикує. На все має свою думку. А ми завжди дуже суворі з сином. Ніколи не відступаємо від свого слова: якщо сказали – він повинен точно виконати. Ніякого послаблення!

Питання. Проаналізуйте характер розпоряджень дорослих, на чому вони ґрунтуються? Чому, на вашу думку, в описаному випадку дитина стала неслухняною, вередливою? Як розуміти суворість у вихованні дітей?

Правильна відповідь.

У зазначеному випадку стосунки побудовані на беззастережному підпорядкуванні дитини волі дорослих. Адже коли дитина мала, вона «сліпо» підкоряється вказівкам. Разом зі свідомістю, що розвивається, малюк намагається протиставити свою волю властолюбству батьків. Суворість у вихованні припускає поєднання високої батьківської вимогливості з повагою до дитини як до особистості.

Поважайте дитяче бажання бути гарним, не зловживайте своєю владою, не перетворюйте мудрість батьківської влади в деспотичне самодурство.

П р и к л а д № 2. Запитання з «червоного конверта».

Педагогічна ситуація.

– Тату, мене сьогодні Ніна Петрівна похвалила, бо я запам'ятала віршик швидше за всіх! Хочеш, розповім?

– Краще розкажи про свою поведінку. Що ти накоїла вчора! – суворо говорить батько. Обличчя дочки хмурніє. Дарма, що весь день виношувала вона в собі заряд бадьорості й радості...

Удома дівчинка робить ще одну спробу:

– Мамо, хочеш, розповім віршик про ялинку?

– Мені не до ялинки зараз. Наступного разу розповіси.

Питання. Зробіть припущення, як у подальшому може відобразитися неуважність батька і матері до справ доньки, як це вплине на процес встановлення довірливих взаємин між дитиною й батьками.

Правильна відповідь.

Дитина має потребу в серйозному, зацікавленому ставленні дорослих до себе. Проте якщо вона постійно наштовхується на байдужість, небажання дорослих розділити з нею радощі й хвилювання, то потреба нести близьким найпотаємніше поступово загасає. У результаті дитяче прагнення до контакту з батьками слабшає. І хто знає, чи не стануть незабаром батьки шкодувати про це!

«Характеристика засобів народного виховання»

Семінар-практикум

Мета: 1. Вправління у визначенні жанрів фольклору.

2. Вироблення навичок добору фольклорного матеріалу в роботі з молодшими школярами.

3. Формування творчої ініціативи та педагогічної майстерності.

1. Актуалізація попередньо набутих знань про фольклорні твори та твори декоративно-ужиткового мистецтва.

Повідомлення студентів про літературні джерела, що їх залучали при підготовці до заняття (по можливості їх демонстрування).

2. Бліц-турнір «Коментар фахівця»: *перемагає той, хто набере більше балів за правильну або ж оригінальну відповідь.*

- Що ми розуміємо під поняттям «народна творчість»?
- Яким синонімом можна замінити словосполучення «усна народна творчість»?
- Що вивчає етнографія?
- Коли датовано перші етнографічні розвідки?
- Коли виник термін «дитяча етнографія»?
- Що він означає?
- Навіщо вивчати етнографічну спадщину, адже сьогодні достатньо різних за жанром літературних творів для дітей?

Підбиття підсумків.

3. Командне змагання «Короткий тлумачний словничок»: студенти діляться на дві команди. Учасник однієї команди називає слово (за тематикою), учасники іншої письмово відповідають. Відповідь звіряють із попередньо підготовленим письмовим варіантом того, хто задавав запитання. Зараховують правильні відповіді так: правильна відповідь – 1 бал; якщо варіант відповіді того, хто задавав запитання, неправильна, то команду штрафують на 1 бал.

П р и к л а д и:

- Загадка – стислий алегоричний, поетичний опис якогось предмета чи явища, подається у формі запитання, описового речення чи у віршованій формі, що потребує відповіді.
- Казка – усний народний твір, який виникає безпосередньо в спілкуванні розповідача зі слухачами. Фольклористи поділяють казки за такими видами: про тварин, побутові, героїко-фантастичні, чарівні, казки-билини, легенди, небилиці, бувальщини.
- Прислів'я – влучний, образний народний вислів, який узагальнює різні явища життя й має повчальний характер. Найчастіше їх утворюють за принципом аналогії.
- Пестушка – короткий віршований приспів, яким супроводжують рухи дитини при пестуванні.

Підбиття підсумків.

4. Гра-вправа «Фольклорний жанр?»

Ведучий семінару-практикуму зачитує фольклорні тексти, а всі учасники визначають їхній жанр. Перемагає той, хто дав найбільше правильних відповідей.

5. Педагогічна вправа «Різноманітні фольклорні твори та їх доцільність у різних режимних моментах закладів освіти. Виконують у групах по 4-5 студентів.

Завдання № 1: у першу колонку записують режимні моменти, а в другу – найдоцільніші жанри фольклору, що їх можна використати.

Завдання № 2: у колонці з переліком фольклорних жанрів коротко зазначена мета кожного з них. Зачитування одержаних результатів.

6. Домашнє завдання

«Гурток педагогів-новаторів»

Студенти попередньо поділені на команди по 4-5 осіб. Вони презентують форму роботи з дітьми, у якій інтегровано фольклор та твори декоративно-ужиткового мистецтва.

Підбиття підсумків.

Перемагає найбільш педагогічно виважений та оригінальний проект.

Етнопедагогічна розвідка

1. ДИТИНА. ЯК ЇЇ НАЗИВАЛИ?

- а) дитину? б) хлопчика/дівчинку? в) немовля? До якого віку її так називали?
г) дівчину, юнака (*дівка, хлопець*)? д) Як ласкаво зверталися до дитини?

2. ІМ'Я

- а) Коли давали ім'я (при хрещенні, відразу після народження)? Чи можна було заздалегідь, до народження дитини, придумувати імена? Хто давав ім'я (батько, священник, повитуха, свекруха тощо)?
б) Яке давали ім'я: ім'я батька, діда, родича, що помер ...? Чи можна було давати дитині ім'я ще живого родича? Чи називали дітей у родині однаковим ім'ям? Якщо ні, то чому?
в) Якщо дитина помирала при пологах, то чи давали їй ім'я? Якщо дитина помирала до хрещення, яке ім'я їй давали?
г) Якщо дитина була слабкою, як давали їй ім'я (запитували в першого зустрічного, називали неприємним на слух ім'ям чи ...)?

3. СИРОТА

- а) Як називали дитину, у якої немає матері, батька, обох батьків?
б) Як називали дитину прийомні батьки (*пасинок ...*)?
в) Як дитина називала прийомних батьків, братів, сестер?

4. НЕЗАКОННОНАРОДЖЕНІ ДІТИ

- а) Як їх називали (*закосинець, беззаконник...*)?
б) Що їм говорили про батька, як пояснювали його відсутність?
в) Хто і як хрестив дитину? Чи могло це принести хрещеним удачу/невдачу?
г) Яке ім'я, ім'я по батькові давали (незвичне, рідкісне ім'я; по батькові батька, брата матері)?

5. ДІТИ ХВОРІ, З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

- а) Як їх називали?
- б) Що вважали причиною їхньої хвороби (гріхи батьків, матері, порушення матір'ю яких-небудь заборон під час вагітності і т.д.)?
- в) Кого запрошували до них у хрещенні? Вважалося це для них удачею/невдачею? Чи можна було відмовитися?

6. ДВІЙНЯ

- а) Як називали близнюків?
- б) Що вважали причиною їхнього народження, чи вважали це удачею / невдачею?
- в) Чи не вважали, що вони хворіють, вмирають одночасно? Як пов'язані їхні долі (заміжжя, удача в справах)?

7. ПЕРША ДИТИНА. ОСТАННЯ ДИТИНА

- а) Як їх називали?
- б) Чи володіли вони особливими якостями (могли лікувати, заговорювати, пророкувати)? Чи брали участь в обрядах (початок сівби, жнива)?

8. ГОДІВЛЯ. ВІДЛУЧЕННЯ ВІД ГРУДЕЙ

- а) Що робили, якщо дитина не брала груди (годували через шнурок з натільним хрестом)?
- б) Як довго годували дитину грудьми (до появи зубів)? Який день вважали сприятливим/несприятливим для відлучення від грудей (день тижня, свято)? Що говорили дитині, як її лякали, щоб вона не просила груди (мати ішла на якийсь час з будинку, мазала груди гірчицею, підкладала щітки, лякала)? Як це називали?
- в) Чи годували дитину грудьми в пости і пісні дні? З якого віку дітям не давали скоромного? Як це пояснювали їм?
- г) Коли дитину саджали за загальний стіл (у день, коли віднімали груди, у день пострижин)?
- д) Якщо дитина погано їла за столом, що їй говорили, чим лякали? Що примовляли під час їжі (ложка за маму, за тата тощо)?

9. ГОДУВАЛЬНИЦЯ

- а) Хто годував дитину, якщо в матері не було молока? Як називали цю жінку? Ким вона була потім дитині, як її називали?
- б) Як називали дітей, вигодувані однією жінкою? Чи вважали їх рідними?

10. НЯНЬКА

- а) Кого наймали в няньки дітям (старих, молодих, спеціальних людей)? На який термін? Як називали її (нянька...)?
- б) Що входило в її обов'язки (годувати, колисати, гуляти, лікувати)?
- в) Чим платили за роботу? Як це відбувалося?

11. ЗАКОЛИСУВАННЯ

- а) Як називали заколисування дитини? Як називали колискові пісні?
- б) Хто заколисував (нянька, мати, бабуся, старші діти)?
- в) Які пісні співали, укладаючи спати дитину? Чи враховувався вік дитини? Чи розрізняли пісні для рідної дитини і дитини хазяїнів, братів/сестер, сироти, незаконнонародженої? Попрохайте заспівати.
- г) Ким лякали дитину, якщо вона не спала?
- д) Як заколисували хвору дитину? Чи існували пісні, що зцілюють дитину від хвороб?

12. ПЕРШІ ЕМОЦІЇ

Чи помічали, чому і коли дитина в перший раз засміється? Як ворожили по цьому про її життя?

13. ПЕРШІ КРОКИ

- а) Що говорили про дитину, яка почала вставати і ходити?
- б) Як називали дитину, яка довго не ходить? Що робили, щоб вона швидше пішла (креслили на підлозі між її ніг/перед нею хрестики ножем/пальцем, сіяли перед нею коноплі, ячмінь)?
- в) Чи не вважали, що дитина, яка рано почала ходити, пізно заговорить? Як про неї говорили (мову собі заступив)?

14. ПЕРШІ СЛОВА

а) Коли дитина повинна почати говорити? Як називали дитину, яка почала говорити рано/пізно? Що могло бути причиною цього (хвороба, поведінка матері)?

б) Якщо дитина довго не говорила, як її лікували (напували водою з дзвіночка)?

в) Чи вважали, що дитина, яка довго не говорить, наділена особливими якостями (робити пророкування, лікувати, впливати на долю інших людей)?

15. ПЕРШІ ЗУБИ (МОЛОЧНІ/КОРІННІ)

а) Як називали перші зуби?

б) Хто (хрещені батьки) і що (ложку) дарували на перший зуб? Як це називалося (на зубок)?

в) Молочні зуби, що випадали, викидали, зберігали, кидали у визначене місце (за грубку)? Що приговорювали, до кого зверталися при цьому?

г) Як називали корінні зуби, коли вони повинні з'являтися?

16. ПОСТРИЖЕННЯ

а) До якого часу не можна було стригти дитину, чому (мову обстригати)? Коли перший раз її стригли? Як це називалося? Хто і чим це робив (батько, хрещений; ножем, ножицями, сокирою)?

б) Що робили і що не можна було робити з першим обстриженим волоссям (зберігали, спалювали, викидали)?

в) На що саджали дитину під час першої стрижки (на шкіру, стіл, прялку, сокиру)?

г) Чи не було звичаю після цього саджати дитину за загальний стіл, на коня?

17. НІГТІ

а) Чи можна було стригти нігті дитині, якщо ні, то чому (буде злодієм)? Що робили (обкушували)?

б) Що робили з обкусаними/обстриженими нігтями (викидали, спалювали, зберігали все життя, а потім клали в труну)?

18. СПОВИВАННЯ

а) Як називали сповивання (завивання)? Як це робили, що використовували (пелюшки, старий одяг)? Чи перев'язували дитину поясом зверху? Як (навхрест...)?

б) Коли переставали сповивати, чому?

в) Де можна / не можна було сушити пелюшки, чому (дитина не буде спати)?

19. КОЛИСКА

а) Як її називали? Хто її робив, коли (до народження дитини, після)? Коли встановлювали? Коли в неї перший раз клали дитину? Хто це робив?

б) Що клали всередину колиски (солону, матрац)? Які обереги повинні були там бути (сіть, ніж, ножиці, веретено, гребінь, часник, іконка, хрестик)?

20. ОДЯГ

а) Коли перший раз надягали дитині сорочку (під час хрещення)? Хто її купував, дарував?

б) Чи розрізнявся одяг маленьких хлопчиків і дівчаток? Коли дівчинка надягала плаття, а хлопчик – штани?

21. ПОТІШКИ, ПЕСТУШКИ

а) Що примовляли, коли сповивали, одягали, погладжували дитину, що їй наспівували?

б) Як з нею грали, що при цьому робили, де перебувала дитина (на колінах у дорослого, у ліжечку)?

Складено за етнографічним матеріалом, опитування здійснено: _____

Село (місто) _____

Район _____

Область _____

Респондент (прізвище, ім'я, по батькові, вік) _____

Підпис _____

Етнопедагогічний паспорт народної іграшки

(рекомендовано скласти на 8 – 10 народних іграшок, які є в освітньому закладі)

1. Назва іграшки	
2. Матеріал, з якого вона зроблена	
3. Опис зовнішнього вигляду (поверхня, візерунки, кольорові барви)	
4. Етнорегіон виготовлення (Гуцульщина, Бойківщина, Полісся, Волинь, Поділля та ін.)	
5. У який спосіб виявляється етнічна самобутність (візерунок, кольорова гама, матеріал тощо)	
6. Як іграшка потрапила до школи (подарунок народного майстра, подарунок від батьків, дитячий виріб)	
7. Форми використання (елемент оформлення, сувенір, дидактичний матеріал, частина іграшкового масиву)	
8. Ставлення дітей до цієї іграшки (бережливе, індиферентне, руйнівне)	
9. Перспектива залучення іграшки в навчально-виховну роботу	
10. Методичні прийоми в роботі з цією іграшкою	

«Гуцульські забави»

Конспект спортивних розваг

На початку учасників ділять на дві команди (по-гуцульському – гурт) «Верховинці», «Горяни». Кожна команда обирає ватажка.

«Перекоти писанку»

Мета: закріпити вміння швидко перекочувати писанки з одного місця в інше по горизонтальній прямій; виховувати спритність і кмітливість.

Матеріали: 4 кошики, кілька дерев'яних писанок.

Умови гри. Кожна команда отримує кошик з однаковою кількістю писанок. За сигналом вчителя дитина з кожної команди перекочує писанку з одного кошика до іншого, який стоїть на відстані. Перемагає та команда, яка швидше перекотить свої писанки (повтор 3-4 рази).

«Хто швидше збереться на полонину»

Мета: вправляти дітей у спритності; збагатити словниковий запас вихованців; стимулювати вміння швидко та правильно одягатися.

Матеріали: у скрині розкладений традиційний гуцульський одяг:

д л я х л о п ч и к і в:

- гачі – штани з домотканого полотна,
- черес – широкий шкіряний пояс, оздоблений металевими прикрасами,
- сардачок – довгий одяг з овечої вовни,
- кресаня – солом'яний капелюх, прикрашений квітами,
- постולי – взуття з цілого шматка товстої шкіри без пришивної підошви;

д л я д і в ч а т о к:

- запаски – жіночий одяг у вигляді шматка вовняної тканини певного розміру, який одягають замість спідниці для обгортання стану поверх сорочки,
- опинка – широка квітчаста спідниця,
- кептарик – верхній одяг без рукавів, виготовлений з овечого хутра й оздоблений вишиванками або аплікацією,
- крайка – тканий пояс,
- чільце – головна прикраса у вигляді корони з паперових квітів і різнобарвних стрічок.

Умови гри. Виходять по одному учаснику команди й за сигналом ведучого вибирають одну з речей, називають її, одягають гуцульський одяг. Виграє та команда, у якій більше дітей правильно назвали й швидше одягнули вбрання.

«Хто швидше збере бесаги»

Мета: розвивати спритність і кмітливість; активізувати інтерес до гуцульських побутових речей.

Матеріали: дерев'яна ложка, дзбанок, гарнець, кухоль, тарілка.

Хід гри. За сигналом ведучого учасники команд по черзі вибирають по одному з розкладених на столі предметів традиційного гуцульського побуту, називають його, пояснюють призначення й укладають у бесаги. Перемагає та команда, у якій більше учасників-переможців.

«Найсильніший ватаг»

Мета: випробувати в силі.

Хід гри. Ватаги сідають за стіл один навпроти одного. Ставлять на стіл зігнуті в ліктях руки. Переможцем вважається той, хто першим покладе руку суперника на стіл. У силі можуть вправлятися всі члени гурту.

«Який гурт швидше повісить коновку на пліт»

Мета: вправляти дітей у швидкості реакції; вдосконалювати основний рух – біг.

Матеріали: тини, коновки.

Умови гри. Ватаги стоять попереду й тримають коновки. За сигналом ведучого ватаг оббігає тин і передає коновку члену гурту, який стоїть першим. Останній член гурту добігає і вішає коновку на тин. Виграє та команда, яка швидше повісить свою коновку.

«Який гурт швидше через зруби перенесе писанку в ложці»

Мета: вправляти дітей у бігу «змійкою»; виховувати спритність, швидкість.

Матеріали: ложки, писанки, зруби.

Хід гри. Зруби розставлені перед кожною командою. Ватаг тримає в ложці писанку. Потрібно «змійкою» оббігти зруб, тримаючи перед собою ложку, повернутись і віддати її наступному учаснику гурту. Перемагає той гурт, у якому діти швидше перенесуть писанку.

Свіччині вечірки на Поліссі

Мета виховного заходу: ознайомити з особливостями трудових традицій Полісся. Розвинути зацікавлення до стародавніх звичаїв і обрядів. Виховати повагу до людей праці.

Забезпечення:

- Традиційний поліський одяг.
- Вінок, сплетений із засушених квітів та колосся.
- Матеріал для приготування свічок.
- Ремісницьке приладдя.
- Узвар, пиріжки – «перевертаники».

Попередня робота: розповісти дітям про чарівний світ ремесел, що побутує на Поліссі, про славних майстрів нашої землі. Вивчити з дітьми кілька віршів, прислів'їв про працю й майстрів. Сплести разом з дітьми вінок.

Зал оформлено у вигляді селянської хати. У хаті – Господар і Господиня. Діти в українських народних костюмах підходять до хати.

Діти (по черзі):

Ой, прочини, хазяїне, ворота,
 Бо вже іде з поля робота!
 Ой, прочини, хазяїне, віконце,
 Несемо тобі віночок, як сонце!
 Ой, прочини, хазяїне, нову браму –
 Несемо тобі віночок із лану!

Діти проходять у хату, співаючи пісню «Відчиняй, господарю».

Діти (по черзі вклоняються господарям):

Просився в женчиків додому.
 – Ой, додому, женчики, входіте,
 Та мене у стодолу візьміте.
 Нехай же я в стодолі спочину,
 А восени знов в поле вилину.
 Я дрібного дощику напився,

Вже й буйних вітрів начувся.

Вже й під красним сонечком напікся,

Під місяцем ясным насвітився.

Добра була нива – сто кіп жита вродила.

Сто кіп і снопочок – нам на віночок!

Підходять до господарів і подають їм вінок.

Господар:

– Дякуємо, діти! Який чудовий вінок мені принесли – вінок дорожчий від золота. Повішу його тут на почесне місце, щоб заходив хліб за хліб, старий за новий. Вилущеним зерном розпочнемо сівбу.

Господиня:

– Проходьте, дітки. Будете в нас шановними гостями. Бо ми вже збиралися свічку женити... (Діти здивовано переглядаються). Чому здивувалися? Не чули про таке? Ну, тоді я вам оповім. Сідайте на лаву та слухайте. Діти сідають на лави. Господиня під час розповіді розминає попередньо підготовлений теплий віск.

Господиня:

– Наша поліська земля завжди славилась трударями, майстрами, що вміли своїми руками робити все: і предмети побуту, і мистецькі твори. Улітку всі були зайняті в полі, зрощували і збирали врожай. А восени, коли роботи в полі меншало, а вечори ставали довші, запалювали майстри свічку і сідали до своєї улюбленої роботи: хто шити, хто вишивати, хто вирізувати. Була свічка для них надійною помічницею: весело виблискує, потріскує віск, і вправні руки майстра створюють гарні корисні речі. А перед початком осінніх домашніх робіт завели майстри звичай гуляти свіччині вечірки, щоб горіла свічка яскравіше.

Господиня розкачує віск, закладає всередину гніт і скачує свічку. Прикрашає свічку квітами, стрічками і ставить мисочку з житом.

– Ну що, подивимось, як горить наша свічка? (Свічку запалюють і ставлять у безпечне, підготовлене місце). А що ж за вечірки без танцю?

Діти стають парами і виконують парний танок. Господар і Господиня грають у бубон. Музика «На вулиці скрипка грає».

Господиня:

– Як ви добре танцювали! То, може, ще й заспіваєте? Діти виконують пісню «Черевики».

Господар:

– Гарна пісня! Дякую, що звеселили мою душу. Але ж я сам швець. Шию чоботи і черевики для великих і маленьких. А чи знаєте ви, як шевчик працює? Я вам зараз розкажу і покажу.

Виконується пісня-інсценівка «Про шевчика». Господар і Господиня танцюють у колі дітей.

Господар:

– А ось ці черевики я тільки-но пошив (показує пару дитячих черевичків). Подобаються? Ану, черевики наміряйте – танцювати починайте.

Проводять гру з черевиками.

Стук у двері. До хати заходить сусідка.

Сусідка:

– Добрий вечір, сусіди! А я збираюся з вами, сусідко, повишивати трохи. Думаю, запалимо свічку, поспіваємо трохи, та й вишивати буде веселіше.

Господиня:

– Добрий вечір вам, сусідко! Проходьте та й гостею будете. (Звертається до дітей). Розкажіть, любі діти, моїй сусідці, яке в нас сьогодні свято. (Діти відповідають).

Сусідка:

– Люблю я свіччині вечірки, бо свічка – велика помічниця. Сідайте, діти, ближче біля мене. Я покажу вам свої вишиванки і розповім про вишивку.

Діти сідають біля вишивальниці. Вона розповідає, які вироби прикрашають вишивкою, які є види вишивки та яке значення мають кольори, пересипає розповідь приказками. Потім запрошує дітей на «Танок-запрошення з рушниками» під музику української народної пісні «Дівчинко моя, переяславко».

Господар:

– Дивіться, сусідко, як діти гарно танцюють. (Звертається до хлопчиків). Хлопці, покажімо, як ми вміємо співати. Діти виконують пісню «Женчичок». До хати заходить ще один гість – столяр.

Столяр:

– Добрий вечір цьому дому! Приніс я вам, господарі, стілець, який замовляли (виймає з торби стілець).

Господиня:

– Дякую, майстре, за чудовий стілець. Буде тут біля печі стояти (милується виробом). Золоті ваші руки. Проходьте, будете в нас гостем.

Столяр:

– А чи не свіччині вечірки ви справляєте? (Діти відповідають). Добре діло! Тепер осінь, сонце сідає раненько, а без свічки жоден майстер не обійдеться. (Звертається до дітей). А хочете, покажу вам свої інструменти? Тоді йдіть ближче.

Діти сідають біля столяра. Він показує їм свої інструменти. Пояснює їхнє призначення, а також розповідає про інших майстрів (теслярів, бондарів, ковалів, гончарів). Діти читають вірші, пригадують прислів'я та приказки про працю й майстрів. Господар і Господиня звертають увагу дітей на музичні інструменти: скрипку і бубон.

Господиня:

– Прислухайтесь, діти, що вони до нас промовляють? Господар і Господиня співають пісню «Скрипка й бубон».

Господиня:

– Ой людоньки, я і забулася про святкове пригощання. Зараз, зараз я пригощу пиріжками, які здавна печуть у нас на Поліссі. Називають їх «перевертанички» (приносить дітям «перевертанички» й узвар). Пригощайтесь, любі. А оці маленькі свічечки я вам подарую на згадку про наше свято. (Роздає дітям маленькі воскові свічечки).

ОРІЄНТОВНА ТЕМАТИКА ПОШУКОВО-ДОСЛІДНИХ ЗАВДАНЬ**(для підготовки доповідей, рефератів, статей, мультимедійних презентацій)**

1. Актуалізація педагогічних ідей минулого в розвитку сучасної початкової освіти.
2. Творчий розвиток педагогічних поглядів С. Ф. Русової на сучасному етапі.
3. Видатні українські письменники (за вибором) про проблеми народного виховання.
4. Фольклор як засіб передачі виховного досвіду народу.
5. М. Г. Стельмахович про родинне виховання.
6. Залучення народного виховного досвіду в роботу сучасного українського загальноосвітнього закладу.
7. Ідеальний образ дівчини в українських народних казках.
8. Ідеальний образ парубка в українських народних казках.
9. Образ героя-визволителя в усній народній творчості.
10. Родинні свята й обряди як визначний чинник виховання.
11. Календарно-обрядові свята українського народу та їх значення у виховному процесі.
12. Шляхи застосування народних традицій у дошкільних закладах та початковій школі.
13. Використання народного досвіду у вихованні екологічної культури молодших школярів.
14. Місце народних ігор та іграшок у роботі дитячого садка. Українська народна педагогіка про важливість формування норм поведінки.
15. Естетика українського народного побуту.

16. Українська народна педагогіка про роль праці в трудовому вихованні дітей.
17. Залучення етнопедагогічних форм і методів у виховній роботі дошкільного закладу та початковій школі.
18. Передумови застосування народних методів покарання в педагогічній практиці початкової школи.
19. Дитячий фольклор, його жанрова палітра та виховна сутність.
20. Виховний потенціал українських народних пісень.
21. Народна казка як джерело пізнання визначальних рис етносу.
22. Народна педагогіка – фундаментальна основа нової педагогічної концепції.
23. Історія становлення й утвердження українського народного календаря.
24. Етнопедагогічні засоби виявлення обдарованої молоді та підготовки ґрунту для подальшого розвитку творчих здібностей підростаючого покоління.
25. Ретроспективний огляд досліджень календарних традицій на етнорегіональному рівні (Бойківщина, Волинь, Гуцульщина, Наддніпрянщина, Поділля, Полісся, Слобожанщина, Таврія) (за вибором).
26. Українські народні обряди та звичаї – витоки національних духовних цінностей.
27. Дотримання народного календаря як засіб формування особистості через колектив і колективу через становлення багатьох «я».
28. Зимові обряди як пропаганда кращих сімейних традицій.
29. Традиції святкування Різдва – час оберегу сім'ї, єднання роду, благословення матері й дитини.
30. Морально-етична спрямованість народних обрядів свята Меланки та Василя.

31. Сповідь як вид психоаналізу.
32. Виховний потенціал традицій народного календаря весняного періоду.
33. Обрядовість літніх свят як засіб екологічного виховання.
34. Символічне значення свята Благовіщення – єднання земного і космічного.
35. Морально-естетична парадигма великоднього циклу (Масляна, Прощальна неділя, Вербна неділя, Страсний тиждень, Великодня неділя, Світлий тиждень, П'ятидесятниця).
36. Педагогічне та теологічне значення посту.
37. Значення свята обжинків у процесі виховання працелюбності й господарності.
38. Визначення виховної сутності свят Спаса.
39. Значення свята Покрови у формуванні національної самосвідомості особистості.
40. Виховне значення поминальних днів.
41. Українські вечорниці як період передавання секретів народних ремесел.
42. Традиції свята Миколая-Чудотворця – день радості й чудес.
43. Відзначення днів пам'яті святих як важливе джерело формування моральності українського народу.
44. Проблема відродження традицій українського народного календаря.
45. Форми і методи активізації календарної обрядовості в сучасних освітніх закладах України.
46. Народознавча робота з освоєння традицій народного українського календаря в початковій школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арсенич П. І. Етнографічна діяльність на Гуцульщині народних учителів. *Гуцульська школа*. 1995. № 2. С. 13–16.
2. Барчук В. І. Діяльність вихідців з Гуцульщини в діаспорі. *Гуцульщина*. 1994. № 34. С. 18–20.
3. Бауер М. Й. Основні аспекти розвитку освіти в умовах гуцульського регіону Чернівецьчини. *Відродження і розвиток Гуцульщини*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Проблеми відродження та розвитку матеріальної і духовної культури гуцулів» у рамках XI Гуцульського міжнародного фестивалю Всеукраїнського літературно-мистецького свята «Криворівня-2001». Верховина, 2001. С. 56–63.
4. Береза Р. П. Формування національної самосвідомості студентів мистецько-педагогічних спеціальностей засобами театралізації народних свят: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2001. 20 с.
5. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн.: наук.-практ. засади. Київ: Либідь, 2003. Кн. 2: Особистісно-орієнтований підхід. 344 с.
6. Белкіна Е. В. Від подиву до творчості: естетичне виховання дітей дошкільного віку засобами образотворчого мистецтва. *Мистецтво та освіта*. 1998. № 2. С. 12–18.
7. Бігус О. Народно-сценічна хореографія Прикарпатського регіону. Київ: Ліра-К, 2015. 182 с.
8. Білавич Г. В., Пантюк Т. І., Савчук Б. П., Головчак Н. В. Формування мовленнєвої культури молодшого школяра за умов діалектного середовища: теоретичний та практичний аспекти. *Гірська школа Українських Карпат*. 2018. № 19. С. 109–113.
9. Білоус В. Етнографічні дослідження на західноукраїнських землях у третій чверті ХІХ ст. Львів: Ахіл, 2000. 187 с.
10. Богуш А. Вплив полікультурного мовленнєвого середовища на формування мовної особистості. *Гірська школа Українських Карпат*. 2017. № 16. С. 11–14.
11. Борисова С. В. Формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами українського музичного мистецтва: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Луганськ, 2002. 20 с.

12. Бражник І. І. Про свято весільне. Київ:Мистецтво, 1964. 102 с.
13. Бучківська Г. В. Система професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів на засадах народного декоративно-ужиткового мистецтва:автореф. дис. ... д-ра пед. наук:13.00.04. Тернопіль, 2019. 39 с.
14. Вайда Т. С. Формування екологічної культури студентів педвузів засобами туристсько-краєзнавчої діяльності:автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 1998. 17 с.
15. Вакуленко Л. В. Пам'ятки підгір'я Українських Карпат першої половини І тисячоліття н. е. Київ:Наукова думка, 1977. 144 с.
16. Вардзарук Л. І. Етнографічні межі Гуцульщини на Прикарпатті. *Гуцульщина:перспективи її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні*: матеріали наук. конф. Першого світового конгресу гуцулів (м. Івано-Франківськ, 17-23 серпня 1993 року). Івано-Франківськ, 1994. С. 34–37.
17. Васильченко О. М. Етносоціальні уявлення в структурі «Я»-концепції університетської молоді:дис. ... канд. психол. наук:19.00.05. Київ, 2003. 208 с.
18. Васильчук М. Художній дискурс Гуцульщини в українській літературі ХІХ – початку ХХ століття:монографія. Івано-Франківськ, 2018. 464 с.
19. Васянович Г. П. Педагогіка вищої школи:навч.-метод. посіб. Львів:Ліга-Прес, 2000. 100 с.
20. Ватаманюк Д. М. Гуцульщина:адміністративно-територіальний устрій. *Відродження і розвиток Гуцульщини*: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. «Проблеми відродження та розвитку матеріальної і духовної культури гуцулів» у рамках ХІ Гуцульського міжнар. фестивалю Всеукраїнського літературно-мистецького свята «Криворівня-2001». Верховина, 2001. С. 90–94.
21. Вертелецький О., Богатир В. Використання народних, рухливих і спортивних ігор на уроках фізичної культури як засіб здоров'язбереження школярів. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2017, № 1 (56). С. 210–213.
22. Випасняк А. Ігрові традиції пастушої культури українського населення Східної Галичини у 20-30-х рр. ХХ ст. (за матеріалами етнографічних досліджень Тернопільської, Івано-Франківської, Львівської областей).

*Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 6. Історичні науки:*зб. наук. праць. Київ, 2008. Вип. 6. С. 262–265.

23. Витвицький С. І. Історичний нарис про гуцулів. Коломия:Світ, 1993. 95 с.
24. Вишневецький О. І. Сучасне українське виховання:педагогічні нариси. Львів:Львівський обл. наук.- метод. ін-т освіти, 1996. 238 с.
25. Вільчинська І. Ю. Етнічна та національна ідентичність сучасної української молоді:авторeref. дис. ... канд. політ. наук:23.00.05. Київ, 2002. 20 с.
26. Вінок золочений / авт.-упоряд. І. Мисюк. Косів:Писаний Камінь, 2002. 283 с.
27. Вінценз С. На високій полонині (правда старовіку). Львів:Червона калина 1997. 452 с.
28. Влад М. М. Стрітенне. Київ:Укр. письменник, 1992. 222 с.
29. Волинська О. С. Традиції художньої освіти на Гуцульщині:етнопедagogічний феномен. *Гуцульщина XXI сторіччя:проблеми та перспективи збереження гірської природи та етнічної культури в гуцульському регіоні українських Карпат в умовах глобалізації:*матеріали наук.-практ. конф. XXV Міжнар. гуцульського фестивалю (м. Яремче, 27 липня 2018 р.). Яремче, 2018. 202 с.
30. Волошин А. І. Вибрані твори / упоряд., вступна стаття та примітки О. Мишанича. Ужгород:Закарпаття, 2002. 528 с.
31. Габорак М. Назви гір і полонин Івано-Франківщини:словник-довідник. 2-е вид., доп. Івано-Франківськ:Місто НВ, 2008. 500 с.
32. Галузинський В. М., Евтух М. Б. Педагогіка:теорія та історія:навч. посіб. Рівне, 1996. 237 с.
33. Ганжа П. О. Таємниці українського рукомесла. Київ:Мистецтво, 1996. 193 с.
34. Гедікова Н. П. Політична соціалізація особистості в період демократизації українського суспільства:авторeref. дис. ... канд. політ. наук:23.00.02. Одеса, 1999. 19 с.
35. Герасимчук Р. Народні танці українців Карпат. Львів:Інститут народознавства НАН України, 2008. Кн. 1. Гуцульські танці. 608 с.

36. Гірська веселка / авт.-упоряд. І. Мисюк. Снятин:ПрутПринт, 2000. 287 с.
37. Гнатюк В. Гуцули. *Подкарпатська Русь*. 1923. № 1. С. 19–23; № 2. С. 43–5; № 3. С. 79–85; № 4. С. 110–114.
38. Гнатюк М. В. Художні вироби з дерева в інтер'єрі народного житла Українських Карпат і Прикарпаття ХІХ – першої половини ХХ ст. (Історія. Типологія. Художні особливості):дис. ... канд. мистецтвознавства:17.00.06. Львів, 2000. 170 с.
39. Говорун Т. В. Соціалізація статі як фактор розвитку Я-концепції:автореф. дис. ... д-ра психол. наук:19.00.07. Київ, 2002. 35 с.
40. Головіна Н. М. Проблема етнопсихологічної адаптації особистості на сучасному етапі. *Демографічна ситуація в карпатському регіоні:реальність, проблеми, прогнози на ХХІ століття*:матеріали Міжнар. наук.-прак. конф. / заг. ред. М. Пірен. Чернівці – Київ:Чернівецький держуніверситет ім. Ю. Федьковича, 1996. С. 409–415.
41. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ:Либідь, 1997. 376 с.
42. Грабовецький Б. В. До глибоких таємниць духовного світу гуцулів. *Гуцульщина*. 1999. № 56. С. 30–33.
43. Грабовецький В. В. Гуцульщина в історії України:виступ на Конгресі гуцулів. Коломия:Світ, 1993. 32 с.
44. Грабовецький В. В. Історія Гуцульщини:навч. посіб. Косів:Писаний Камінь, 2013. 246 с.
45. Грабовецький В. В. Нариси історії Прикарпаття:Гуцульщина в другій половині ХІХ – початку ХХ ст. Т. 8. Івано-Франківськ:Плай 1995. 222 с.
46. Грабчук М. П. Збереження виховних інваріантів у гуцульській родині. *Вісник Прикарпатського університету. Серія педагогічних наук*. Вип. 1. Івано-Франківськ:Плай,1998. С. 43–46.
47. Гриб О. В. Національна та етнічна свідомість як соціокультурний феномен: дис. ... канд. соціол. наук:22.00.06. Львів, 1998. 173 с.
48. Григоренко В. Є. Роль мистецької освіти у розвитку особистості в процесі формування естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва. Проблеми фахової підготовки вчителя початкової школи в контексті становлення нової української школи:зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 2 грудня 2016 р.). Івано-Франківськ, 2017. С. 41–44.

49. Григорук А. Г. Гуцульська етнопедагогіка в контексті українського родинного виховання. *Гуцульська школа*. 1995. № 2. С.11–13.
50. Гринюк М. М. Декоративний народний розпис в інтер'єрі гуцульської хати (середина ХІХ – кінець ХХ століть):дис. ... канд. мистецтвознавства:17.00.06. Львів, 1997. 184 с.
51. Гузій Р. Б. Похоронні звичаї та обряди українців Карпат (ХІХ-ХХ ст.):автореф. дис. ... канд. іст. наук:07.00.05. Львів, 2002. 23 с.
52. Гуцульське народознавство (гуцульська етнографія, народна культура – гуцульщинознавство):короткий курс лекцій з гуцульщинознавства:посіб. з гуцульщинознавства для вчителів народознавства Карпатського регіону Буковини та студ. філол. фак. / упоряд. Й. Ю. Сележан. Чернівці, 1996. 102 с.
53. Гуцульські говірки:короткий словник / відп. ред. Я. Закревська. Львів, 1997. 232 с.
54. Гуцульщина:історико-етнографічне дослідження / П. Арсенич, М. Базак, З. Болтарович та ін.; відп. ред. Ю. Гошко. Київ:Наукова думка, 1987. 472 с.
55. Гуцульщина:короткий довідник / гол. ред. П. Лосюк. Снятин:ПрутПринт, 2002. 124 с.
56. Грещук В. Василь Сімович про роль рідної мови в інтелектуальному розвитку дитини. *Освітні обрії*. 2019. Т. 48. № 1. С. 4–7.
57. Грещук В., Грещук В. Діалектне слово в тексті та словнику:монографія. Івано Франківськ: Місто НВ, 2015. 372 с.
58. Данилюк А. Скарби народної архітектури Гуцульщини:етнографічний нарис. Львів:Логос, 2000. 136 с.
59. Данилюк Д. Д. Історія Закарпаття в біографіях і портретах (з давніх часів до початку ХХ ст.). Ужгород:Ужгородський держ. ун-т, 1997. 289 с.
60. Данилюк Т. Усна народна творчість Прикарпаття як чинник національно-патріотичного виховання молодших школярів. *Гірська школа Українських Карпат*. 2019. № 21. С. 60–64.
61. Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»). Київ:Райдуга, 1994. 62 с.
62. Державний стандарт початкової освіти (2018р.). URL: [HTTPS://WWW.KMU.GOV.UA/NPAS/PRO-ZATVERDZHENNYA-](https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya)

63. Дитяча сторінка. *Гуцулія*. 2001. № 131-135. С. 46.
64. Домашевський М. М. Історія Гуцульщини: у 6 т. Чикаго – Львів:Гуцульський дослідний інститут. Конференція гуцульських товариств Америки й Канади, 1975-2001. Т. 6. 623 с.
65. Дружинин В. Н. Психологія сім'ї. Москва:Наука, 1996. 287 с.
66. Дубасенюк О. А. Дослідження професійно-педагогічної спрямованості майбутніх учителів. *Вісник Житомирського педагогічного університету*. 2000. Вип. 6, 2000. С. 11–17.
67. Дуда Н. М. Трудові традиції українців Карпат кінця ХІХ-початку ХХ століть:дис. ... канд. іст. наук:07.00.05. Львів, 1998. 178 с.
68. Естетичне виховання дітей та молоді:теорія, практика, перспективи розвитку:зб. наук. праць / за ред. О. А. Дубасенюк, Н. Г. Сидорчук. Житомир, 2012. С. 311–316.
69. Етнічний довідник:поняття та терміни. Київ:Вища школа, 1997. 140 с.
70. Етнографія України:навч. посіб. / за ред. С. А. Макарчука. 2-е вид., перероб. та допов. Львів:Світ, 2004. 517 с.
71. Етнопедагогічна складова процесу формування компетентності молодших школярів:навч.-метод. посіб. / за ред. О. Будник. Київ – Івано-Франківськ, 2009. 448 с.
72. Євтух В. Б. Етнічність:енциклопедичний довідник. Київ:Фенікс, 2012. 396 с.
73. Євтух В. Б. Міжетнічна взаємодія у карпатському регіоні:деякі методологічні проблеми дослідження. *Українські Карпати*:матеріали Міжнар. конф. «Українські Карпати:етнос, історія, культура» (м. Ужгород, 26 серпня – 1 вересня 1991). Ужгород:Карпати, 1993. С. 210–218.
74. Эльконин Д. Б. Детская психология. Развитие ребенка от рождения до 7 лет. *Избранные психологические труды:Проблемы возрастной и педагогической психологии*. М: Изд-во Междунар. пед. академии, 1995. 224 с.

75. Жукова О. А. Соціалізація особистості в системі просвітницько-педагогічної діяльності Х. Д. Алчевської: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Харків, 2001. 205 с.
76. Захарченко М. В., Погорілий О. І. Історія соціології (від античності до початку ХХ ст.). Київ: Либідь, 1993. 336 с.
77. Захер-Мазох Л. Жіночі образки з Галичини. *Літературний Львів*. 1993. № 6. С. 10.
78. Іванова А. Н. Використання міжпредметних зв'язків у формуванні українознавчих понять. *Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія: педагогічні, історичні та фізико-математичні науки*. Вип. 51. Київ, 2003. С. 74–80.
79. Івано-Франківськ. Україна. Світ: статистичний збірник за 2001 рік. Івано-Франківськ, 2002. С. 422–423.
80. Історія фізичного виховання на теренах України з найдавніших часів до початку ХІХ ст.: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / А. В. Цьось, Н. А. Деделюк. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. 456 с.
81. Казки Гуцульщини / упоряд. М. І. Зінчук. Львів: Світ, 2003. 384 с.
82. Кайндль Р. Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази / пер. з нім. З. Пенюк. Чернівці: Молодий буковинець, 2000. 208 с.
83. Калуська Л. В. Дивокрай: вибрані дидактико-методичні матеріали для працівників дошкільних закладів. Тернопіль: Мандрівець, 2004. 320 с.
84. Квас О. В. Вплив етнічних стереотипів на процес міжособистісного оцінювання: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05. Київ, 2003. 20 с.
85. Клапчук В. М. Гуцульщина та гуцули: економіка і народні промисли (друга половина ХІХ – перша третина ХХ ст.): монографія. Львів; Івано-Франківськ: Фоліант, 2009. 506 с.
86. Клепар М. В. Формування гуманістичної світоглядної позиції майбутніх учителів засобами народнопісенної творчості: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 1993. 137 с.
87. Кловак Г. С., Ткаченко В. М. Формування етнічної самосвідомості школярів – важлива проблема сучасної національної школи України. *Учитель*. 2000. № 1/3. С. 38–40.

88. Козак Н. О. Українська родинна педагогіка: минуле і сьогодення. *Дошкільне виховання*. 2002. № 8. С. 14–15.
89. Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини. Київ: Мистецтво, 1990. Інв. № 12389 м. 646; інв. № 6249 м. 494; інв. № 6255 м. 497; інв. № 6256 м. 498. Колотило К. І. Ксенія Колотило: альбом / авт.-упоряд. М. Степан. Київ: Мистецтво, 1991. 112 с.
90. Кон И. С. Личность. Москва: Наука, 1997. 410 с.
91. Кондратович О. П. Весілля на Поліссі: описи весільних обрядів. Луцьк, 1996. 110 с.
92. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід). Київ: Стилос, 2000. 336 с.
93. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості. Київ: Освіта, 1998. С. 185–191.
94. Кононов І. Ф. Етнос, цінності, комунікація. Луганськ: Альма-матер, 2000. 494 с.
95. Конституція України. Івано-Франківськ: Галичина, 1996. 64 с.
96. Концепція Нової української школи. URL: [HTTPS://MON.GOV.UA/STORAGE/APP/MEDIA/ZAGALNA%20SEREDN YA/NOVA-UKRAINSKA-SHKOLA-COMPRESSED.PDF](https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf)
97. Концепція розвитку педагогічної освіти. Київ, 16 липня 2018 р. URL: [HTTPS://MON.GOV.UA/UA/NPA/PRO-ZATVERDZHENNYA-KONCEPTSIYI-ROZVITKU-PEDAGOGICHNOYI-OSVITI](https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti).
98. Коротеева В. О. Науково-педагогічні основи вивчення української народної педагогіки в вузі. Миколаїв, 1994. 116 с.
99. Корсун І. В. Соціалізація старшокласників у сфері вільного часу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Луганськ, 1996. 22 с.
100. Костинюк В. Громова бартка та й інші твори. Боффало: Гуцульщина, 1996. 77 с.
101. Котик Т. М., Лисенко Н. В., Оліяр М. П. Науковий експеримент у системі професійної підготовки педагогів / за ред. М. Г. Стельмаховича. Івано-Франківськ: Плай, 1996. 258 с.

102. Коцюбинський М. Тіні забутих предків. Львів:Каменяр,1988. 160 с.
103. Кремень В. Г. Формування особистості в умовах розвитку української державності. *Педагогічна газета*. 1999. № 12. С. 1–2.
104. Крысько В. Г. Этническая психология. Москва:Академия, 2002. 320 с.
105. Кудіна Л. М. Від роду до роду. Народознавство:матеріали до уроків. Харків:Торсинг, 2003. 160 с.
106. Кузь В. Г., Руденко Ю. Д., Сергійчук З. О. Основи національного виховання. Київ:ІСДО, 1993. 152 с.
107. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка:підручник. Київ:Знання-Прес, 2003. 418 с.
108. Кукушин В. С., Столяренко Л. Д. Этнопедагогика и этнопсихология. Ростов-на-Дону:Феникс, 2000. 448 с.
109. Кульчицька О. Л. Народний одяг західних областей УРСР:альбом. Київ, 1959. 16 с., 71 табл.
110. Куреляк В. І. Українська діаспора Мараморощини:етнографічне дослідження:дис. ... канд. геогр. наук:11.00.02. Львів, 2000. 213 с.
111. Курилич М. Елементи та мотиви гуцульського орнаменту / упоряд., післямова та дод. Л. Довгої. Київ:ТОВ «ЛК Мейкер», 2001. 127 с.
112. Лавриченко Н. М. Педагогіка соціалізації:європейські абриси. Київ:Віра ІНСАЙТ, 2000. 444 с.
113. Лаврук М. М. Гуцули українських Карпат (етногеографічне дослідження):монографія. Львів:Вид. центр ЛНУ імені І. Франка, 2005. 288 с.
114. Лаврук М. М. Демографічна ситуація на Гуцульщині в другій половині ХХ століття. *Демографічна ситуація в карпатському регіоні:реальність, проблеми, прогнози на ХХІ століття*:матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. / заг. ред. Пірен. Чернівці – Київ:Чернівецький держуніверситет ім.Ю.Федьковича, 1996. С. 161.
115. Лаврук М. М. Етнографічний аспект формування крайової самосвідомості гуцульської молоді. *Відродження і розвиток Гуцульщини*:матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Проблеми відродження та розвитку матеріальної і духовної культури гуцулів» у рамках ХІ Гуцульського

міжнародного фестивалю Всеукраїнського літературно-мистецького свята «Криворівня-2001». Верховина, 2001. С. 124–127.

116. Лаппо В. В. Відображення гуцульських етнопедагогічних традицій у творах видатних українських письменників. *Вісник Прикарпатського університету ім. В. Стефаника. Педагогіка*. Вип. VIII. Івано-Франківськ:Плай, 2003. С. 93–97.
117. Лаппо В. В. Етнічна соціалізація в європейському контексті сучасної педагогіки дошкілля. *Пріоритети сучасної освіти і виховання в контексті завдань педагогічної науки*: матеріали пед. читань на пошану чл.-кор. АПН України, доктора педагогічних наук, професора Прикарпатського університету ім. В. Стефаника Б. М. Ступарика. Івано-Франківськ:Плай, 2003. С. 62–65.
118. Лаппо В. В. Етнічна соціалізація дошкільників Гуцульщини в педагогічній думці та освітній практиці. *Обрії*. 2003. № 2. С. 82–86.
119. Лаппо В. В. З досвіду гуцульської етнопедагогіки. *Дошкільне виховання*. 2004. № 8. С. 26.
120. Лаппо В. В. М. Г. Стельмахович про оновлення змісту освіти в гуцульському етнорегіоні на засадах етнопедагогічних традицій. *Науковий вісник Чернівецького університету ім. Ю. Федьковича. Педагогіка і психологія*. Вип. 177. Чернівці:Рута, 2003. С.118–122.
121. Лаппо В. В. Методологічні аспекти активізації етнопедагогіки в умовах педагогічного вузу. *Вісник Прикарпатського університету ім. В. Стефаника. Педагогіка*. Вип. X. Івано-Франківськ:Плай, 2004. С. 73–78.
122. Лаппо В. В. Онтологічний аспект української етнопедагогіки дошкілля в епоху Київської Русі. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Педагогіка*. 2002. № 4. С. 56–58.
123. Лаппо В. В. Основи етнопедагогіки: навч. посіб. Івано-Франківськ:НАІР. 2013. 320 с.
124. Лаппо В. В. Педагогічний імператив гуцульської етнокультури. *Обрії*. 2004. № 1. С. 54–61.
125. Лаппо В. В. Педагогічні проблеми гуцульської етноспільноти у науковій спадщині М. Г. Стельмаховича. *Проблеми української народної педагогіки в науковій спадщині Мирослава Стельмаховича*: матеріали Перших

всеукраїнських педагогічних читань. Івано-Франківськ:Плай, 2004. 240 с. С. 99–105.

126. Лаппо В. В. Провідна роль родинного осередку в процесі формування етнічної самосвідомості особистості. *Науковий вісник Чернівецького університету ім. Ю. Федьковича. Педагогіка і психологія*. Вип. 175. Чернівці:Рута, 2003. С. 145–152.
127. Лаппо В. В. Реалізація етнічної соціалізації в українознавчому компоненті дошкільної освіти. *Матеріали XII щорічної Міжнар. наук.-практ. конф. «Українознавство в розбудові громадянського суспільства в Україні»*. Т. 3. 2004. С. 133–138.
128. Лаппо В. В. Філософський погляд на соціалізацію та виховання як педагогічні категорії. *Наукові записки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія:педагогічні, історичні та фізико-математичні науки*. Вип. 52. Київ, 2003. С. 79–87.
129. Лаппо В. В. Формування етнічної самосвідомості дітей 5-6-річного віку в умовах дошкільного освітнього закладу. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*:наук. зб. Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини. 2004. № 8. С. 180–185.
130. Лаппо В. В. Формування культури міжетнічного спілкування у педагогічному вузі. *Єдність національного і загальнолюдського у формуванні морально-духовних цінностей*: зб. наук. праць. Івано-Франківськ:Плай. 2002. С. 95–98.
131. Лаппо В. В. Формування ціннісних орієнтацій в процесі становлення особистості. *Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія:педагогічні, історичні та фізико-математичні науки*. Вип. 51. Київ, 2003. С. 120–124.
132. Лесюк М. П. Динамічні процеси в говорах Прикарпаття. *Мовознавство*. 2011. № 4. С. 22–35.
133. Лесюк М. П. Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломийського району). Івано-Франківськ:Нова Зоря, 2008. 328 с.
134. Лесюк М. П. Становлення і розвиток української літературної мови в Галичині:монографія. Івано-Франківськ:Місто НВ, 2014. 732 с.
135. Лесюк М. Фонетична та граматична архаїка гуцульського говору української мови. *Волинь – Житомищина*. 2015. № 26. С. 134–140.

136. Лисенко Н. В. Етнофілософський контекст спадщини М. Г. Стельмаховича: родинна педагогіка. *Вісник Прикарпатського університету імені В. Стефаника. Педагогіка*. Вип. ІХ. Івано-Франківськ: Плай, 2003. С. 83–91.
137. Лисенко Н. В., Кирста Н. Р. Педагогіка українського дошкілля: навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ: Плай, 2001. 207 с.
138. Лисенко Н. В., Кирста Н. Р. Педагогіка українського дошкілля: навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ: Плай, 2002. 331 с.
139. Лисенко Н. В., Лаппо В. В. Етнопедагогіка: навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ: Плай, 2003. 87 с.
140. Литовченко О. Соціалізація особистості в європейському контексті. *Шлях освіти*. 2001. № 4. С. 22–25.
141. Лозко Г. С. Українське народознавство. Тернопіль: Мандрівець, 2011. 512 с.
142. Ломацький М. У горах Карпатах. Мюнхен, 1962. 207 с.
143. Лосюк П. В. Гуцульська школа. Косів: Писаний Камінь, 1997. 122 с.
144. Лосюк П. В. Гуцульщинознавство в українській національній школі. Косів: Писаний Камінь, 2001. 166 с.
145. Лукашевич М. П. Соціалізація. Виховні механізми і технології: навч.-метод. посіб. Київ: ІЗМН, 1998. 112 с.
146. Львовчкін А. М. Етнопсихологія: навч. посіб. Київ: МАУП, 2002. 144 с.
147. Лютак О. З. Психологічні особливості соціалізації старшокласників у загальноосвітній школі: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Івано-Франківськ, 2001. 20 с.
148. Магдик О. О. Моделі формування громадянськості. *Постметодика*. № 4. 2000. С. 34–41.
149. Маєвська Л. М. Етнопедагогіка: навч. посіб. Херсон: Олді-Плюс, 2019. 288 с.
150. Манчук О. Жьиб'ївські новелі. Боффало: Гуцульщина, 1992. 80 с.

151. Маркова А. К. Психологія професіоналізму. Москва:Педагогіка, 1996. 325 с.
152. Мартинюк Н. О. Проблема життєвого самовизначення молоді:досвід прикладного дослідження. Київ:Наукова думка, 1993. 116 с.
153. Марусик Н. І. Формування науково-методичної бази гуцульської хореології та хореографічної педагогіки. *Вісник Львівського університету:мистецтвознавство:зб. наук. статей.* Львів, 2015. Вип. 16, ч. 2. С. 161–170.
154. Масляк П. Р. Роль Карпат і гуцулів у формуванні української держави. *Гуцульський календар на 2001 рік.* С. 57–58.
155. Мельник М. Спортивно-гімнастична діяльність Союзу української поступової молоді імені М. Драгоманова «Каменярі». *Сучасні проблеми розвитку теорії та методики гімнастики:зб. наук. матеріалів.* Львів, 2001. С. 9–11.
156. Мій рідний край:навч. посіб. Косів:Писаний Камінь, 1998. 112 с.
157. Міщенко Н. І. Етнопсихологічні чинники виникнення особистісних проблем дитини:автореф. дис. ... канд. психол. наук:19.00.05. Київ, 2002. 19 с.
158. Міщук М. В. Союз української поступової молоді ім. М. Драгоманова «Каменярі» - допоміжна партійна організація УСРП. *Грані.* 2011. № 3. С. 129–132.
159. Мосіяшенко В. А. Українська педагогіка. Суми:Університетська книга, 2019. 168 с.
160. Москалець В. П. Родина як осередок етнічного самовідтворення формування національної самосвідомості українця. *Вісник Прикарпатського університету. Серія педагогічних наук.* Вип. 6. Івано-Франківськ:Плай, 2001. С. 89–93.
161. Нагачевська З. І. Педагогічна думка і просвітництво в жіночому русі Західної України (друга половина ХІХ ст. – 1939 р.). Івано-Франківськ:Плай, 2002. 136 с.
162. Нагірний В., Русакова О. Короткий словник маловживаних слів Коломиї та прилеглих сіл. Коломия:Видавничо-поліграфічне товариство «Вік», 2016. 66 с.

163. Нагірний В., Русакова О. Народна мудрість Коломийщини. Коломия:Видавничо-поліграфічне товариство «Вік», 2020. 80 с.
164. Наконечна Л. Основи формування лексичної компетенції майбутніх учителів початкової школи задля професійної діяльності в умовах діалектного середовища. *Гірська школа Українських Карпат*. 2019. № 21. С. 65–71.
165. Негрич М. Скарби гуцульського говору: Березови. Львів:Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. 224 с.
166. Олійник М. Я. Фразеологія гуцульських говірок:автореф. дис. ... канд. філол. наук:10.02.01. Львів, 2002. 20 с.
167. Оліфіренко В. В. Методика викладання народознавства у школі:посіб. для вчителів шкіл Донбасу. Донецьк:Український культурологічний центр, 1994. 88 с.
168. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок:у 2 ч. Київ:Наукова думка, 1984.
169. Онишків З. М. Педагоги-новатори про особливості організації освітнього процесу в умовах сільської школи. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ*. 2018. Вип. 2. С. 125–132.
170. Онищук А. З народного життя гуцулів. Родини і хрестини та дитина до шостого року життя:матеріали до української етнології. Львів: НТШ, 1912. Т. 15. С. 1–61.
171. Орбан-Лембрик Л. Е., Хрущ В. Д., Москалець В. П. Етнопсихологія. Івано-Франківськ:Плай, 1994. 83 с.
172. Осипець Р. О. Виховання національної самосвідомості майбутніх учителів музики в процесі опанування українською народнопісенною культурою:автореф. дис. ...канд. пед. наук:13.00.07. Київ, 2000. 19 с.
173. Папуча М. В., Кричківська Т. Д. Особистість: розвиток, соціалізація, виховання: монографія. Ніжин:НДПУ, 2001. 148 с.
174. Паска Т. Місце і роль гуцульщинознавства в сучасній українській національній школі (персоналістичний контекст). *Освітні обрії*. 2018. Т. 46. № 1. С. 122–126.

175. Пелипейко І. Гуцульщина в літературі: довідник. Косів: Писаний Камінь, 1997. 112 с.
176. Перлини народного мистецтва: фотоальбом / за ред. Л. П. Ратушної. Київ: Мистецтво, 1971. 96 с.
177. Пиртей П. С. Короткий словник лемківських говірок / упор. і підг. до друку Є. Д. Турчин. Івано-Франківськ: Сіверсія МВ, 2004. 364 с.
178. Пірен М. І. Основи етнопсихології. 2-е вид. Київ, 1998. 436 с.
179. Побірченко Н. С., Рогальська Н. В. Використання української етнопедagogіки в дошкільному закладі: навч. посіб. Київ: Науковий світ, 2003. 117 с.
180. Подаруй ми писанку: альбом / автор-упоряд. М. Бойко. Львів: «Каменярь», «Гердан Графіка», 2001. 95 с.
181. Поліщук О. В. Підготовка студентів до естетичного виховання дошкільників засобами українського народного декоративно-прикладного мистецтва: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 1996. 246 с.
182. Полякова О. М. Формування творчої активності майбутніх учителів у процесі розв'язання педагогічних задач: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Харків, 1999. 18 с.
183. Пономарьов А. П. Українська етнографія: курс лекцій. Київ: Вища школа, 1994. 320 с.
184. Попов О. Освіта і соціалізація особистості. *Освіта і управління*. 2002. № 2, Т. 5. С. 169–175.
185. Поясик О. Збереження традицій писанкарства у вихованні дітей-горян. *Гірська школа Українських Карпат*. 2013. № 10. С. 159–162.
186. Поясик О. І. Історія педагогіки: навч. посіб. Івано-Франківськ: НАІР, 2013. 272 с.
187. Поясик О. І. Музична освіта та виховання учнів і молоді Галичини (20–30-ті рр. ХХ ст.): монографія. 2-е вид., доповнене. Івано-Франківськ: НАІР, 2013. 186 с.
188. Поясик Оксана Вишиванка як засіб розвитку духовності горян: традиції візерунків. *Україно моя вишивана: етнокультурний та освітньо-виховний потенціал української вишиванки*: зб. тез Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції, 21 травня 2020 р. / за наук. ред. д. пед.

наук Н. І. Богданець-Білоskalенко (електронне видання). Київ: Педагогічна думка, 2020. С. 109-111. (163 с.)

189. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року
WWW.STAT.LVIV.UA/PEREPNAS/UKRAINE/NATIONALITY.
190. Про освіту. Закон України від 23 березня 1996 р. Виховна робота в закладах освіти України. Вип. 2. Київ. 1998. С.43–76.
191. Пушик С. Г. Ватра на Чорній горі. Оповідання та новели. Івано-Франківськ:Нова зоря, 2001. 368 с.
192. Рега О. С. Гуманістичні традиції у вихованні дітей на Гуцульщині. *Гуцульська школа*. 1995. № 2. С. 47–49.
193. Розман І. Діалектне середовище Закарпаття та його вплив на культуру мовлення майбутніх педагогів. *Гірська школа українських Карпат*. 2018. № 18. С. 123–126.
194. Романова І. А. Формування правової свідомості майбутніх вчителів у процесі навчальної діяльності:автореф. дис. ... канд. пед. наук:13.00.04. Харків, 2002. 17 с.
195. Романюк С. Етнокультурний потенціал Карпатського регіону як складова професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи. *Гірська школа Українських Карпат*:наукове фахове видання з педагогічних наук. № 16. 2017. С. 138–142.
196. Рудницька О. П. Основи педагогічних досліджень. Київ:Експрес, 1998. 143 с.
197. Рудницька Т. М. Етнічні спільноти України:тенденції соціальних змін. Київ:Інститут соціології НАНУ, 1998. 177 с.
198. Рудницька Т. М. Етнос і нація:спроба понятійно-термінологічного розмежування. *Соціологія:теорія, методи, маркетинг*. 1998. № 3. С. 28–36.
199. Русакова О. В. Засоби вираження послідовності дій у гуцульському діалекті (на матеріалі повісті Г. Хоткевича «Довбуш»). *Вісник Прикарпатського університету. Філологія (мовознавство)*. Вип. ХІХ-ХХ. Івано-Франківськ, 2008. С. 145–148.
200. Русакова О. В. Ознайомлення молодших школярів із фразеологічним багатством рідної мови (за матеріалами експериментального дослідження).

Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка. Вип. 1. Тернопіль, 2017. С.18–24.

201. Русин Г. Формування духовних цінностей дітей засобами народних культур етнографічних груп Прикарпаття. *Джерела*. 2002. № 3. С. 107–112.
202. Руснак І. С., Делеванчук С. З. Традиції гуцульської народної педагогіки в розвитку українського шкільництва в Канаді. *Демографічна ситуація в карпатському регіоні: реальність, проблеми, прогнози на XXI століття*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. / заг. ред. М. Пірен. Чернівці – Київ: Чернівецький держуніверситет ім. Ю. Федьковича, 1996. С. 436–442.
203. Руснак І. С. Розвиток українського шкільництва в Канаді (кінець XIX-XX століття). Чернівці: Рута, 2000. 363 с.
204. Савчук І. О. Гуцульська родина в українській літературі. *Гуцульщина: перспективи її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні*: матеріали наук. конф. Першого світового конгресу гуцулів (м. Івано-Франківськ, 17-23 серпня 1993 року). Івано-Франківськ, 1994. С. 101–103.
205. Сележан Й.-Т. Українознавство, народознавство, гуцульщинознавство в системі національного виховання: метод. рекомендації з курсу методики викладання, лекція для студ. філол. фак. Чернівці, 1996. 21 с.
206. Семенов О. М. Родинні виховні традиції у професійній підготовці студентів педагогічних інститутів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 1996. 238 с.
207. Семиченко В. А., Болюбаш Я. Я. Реалізація принципу цілісності в професійній підготовці майбутніх вчителів (психологічний аспект): наук.-метод. зб. «Вища і середня педагогічна освіта». Вип. 16. Київ: Вища школа, 1993. С. 12–16.
208. Сеньків І. Гуцульська спадщина: праці з життя і творчості гуцулів. Вид. 2-е, доп. Чернівці: Друк Арт; Верховина: Гуцульщина, 2014. 528 с.
209. Сенько І. Ментальність русинів-українців. Ужгород: Карпати, 1996. 116 с.
210. Сысоев В. Н. Типология связей и ее реализация. *Вестник высшей школы*. 1991. № 2. С. 44–46.

211. Сисоєва С. О., Алексюк А. М., Воловик П. М. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті: монографія / за ред С. О. Сисоєвої. Київ: ВІПОЛ, 2001. 502 с.
212. Сіреджук П. Історія заселення Гуцульщини. *Гуцульщина: перспективи її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні*: матеріали наук. конф. Першого світового конгресу гуцулів (м. Івано-Франківськ, 17-23 серпня 1993 року). Івано-Франківськ, 1994. С. 75–79.
213. Скульський Р. П. Гуцульська культура і проблеми відродження національної системи виховання учнів. *Гуцульщина: перспективи її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні*: матеріали наук. конф. Першого світового конгресу гуцулів (м. Івано-Франківськ, 17-23 серпня 1993 року). Івано-Франківськ, 1994. С. 120–123.
214. Слепкань З. І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: навч. посіб. Київ: Вища школа, 2005. 239 с.
215. Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці: Рута, 2005. 688 с.
216. Соломченко О. Г. Народні таланти Прикарпаття. Київ: Мистецтво, 1969. 160 с.
217. Софія Русова. Нова школа. Вибр. пед твори. Київ, 1996. С. 210.
218. Стебельський Б. І. Роль етнології в процесі одержавлення українського народу. *Писанка*. 1997. № 17. С. 3–6.
219. Стельмахович М. Г. Гуцульський компонент в українській системі розвитку здібностей особистості. 1998. № 1. С. 49–52.
220. Стельмахович М. Г. Теорія і практика українського народного виховання. Івано-Франківськ: Плай, 1996. 180 с.
221. Стельмахович М. Г. Традиційна гуцульська родина: хрестоматія з гуцульщинознавства. Косів: Писаний Камінь, 2001. 656 с.
222. Стельмахович М. Українознавство, народознавство і гуцульщинознавство. Співвідношення між ними. *Гуцульська школа*. 1997. № 1. С. 49–53.
223. Стефаник В. Вибране. Ужгород: Карпати, 1979. 392 с.

224. Стефанюк С. К. Деякі аспекти етнопедагогічної освіти як можливості духовно-творчого розвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 1. С. 19–22.
225. Струк А. Лексико-народознавча компетентність як складова професійного мовлення майбутнього вчителя початкової школи. *Гірська школа Українських Карпат*. 2018. № 18. С. 127–131.
226. Сухомлинська О. В. Неминущі цінності у вихованні дітей і молоді. *Педагогічна газета*. 1997. № 1. С. 3.
227. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. Т. 1. Формування виховного впливу колективу на особистість. Київ:Радянська школа, 1977. 654 с.
228. Сухорукова Г. Під сонцем Гуцульщини. *Джміль*. 2003. № 3. С. 8–9.
229. Тимофієнко Ю. В., Кузьменко В. В. Українська народна педагогіка і проблеми естетичного виховання шкільної молоді: навч. посіб. Херсон, 2000. 63 с.
230. Тимошенко О. П. Розвивальне середовище за Монтессорі-системою. *Дошкільне виховання*. 2002. № 5. С. 14–15.
231. Тищенко О. Історія декоративно-прикладного мистецтва України (XIII – XVIII ст.): навч. посіб. Київ:Либідь, 1992. 192 с.
232. Українська і зарубіжна культура: навч. посіб. / під заг. ред. К. В. Заблоцької. Донецьк: Східний видавничий дім, 2001. 372 с.
233. Український феномен Гуцульщини: національний та європейський контексти: матеріали XXI Міжнар. наук. конф. в рамках XXIV Міжнар. гуцульського фестивалю (м. Коломия, 11 серпня 2017 року) / наук. ред. Я. Ткачук, А. Королько; упоряд. М. Васильчук, І. Федів. Коломия: Вік, 2017. С. 101–107.
234. Уроки з народознавства: посіб. / упоряд. М. К. Дмитренка. Київ: Ред. часопису «Народознавство», 1995. 224 с.
235. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори. Київ: Радянська школа, 1983. 488 с.
236. Файник Т. М. Народні традиції дерев'яного житлового будівництва в Українських Карпатах другої половини XIX- поч. XX ст.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.05. Львів, 2000. 209 с.

237. Федькович Ю. Твори в двох томах. Київ:Дніпро, 1984. 890 с.
238. Філіпчук Г. Націєтворчість освіти:монографія. Чернівці:Зелена Буковина, 2014. 400 с.
239. Філософія / за ред. Г. А. Зайченко, В. М. Саратовського, І. В. Кального. Київ:Вища школа, 1995. 453 с.
240. Фірсова Л. С. Формування естетичної культури майбутніх учителів засобами декоративно-прикладного мистецтва:автореф. дис. ... канд. пед. наук:13.00.04. Кривий Ріг, 2001. 20 с.
241. Фіцула М. М. Педагогіка. Київ:Академія, 2000. 543 с.
242. Хобзей Н., Сімович О., Ястремська Т., Дидик-Меуш Г. Гуцульські світи: Лексикон. Львів:Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2013. 668 с.
243. Хоменко Л. С. Виховують народні традиції. *Рідна школа*. 1999. № 12. С. 66–67.
244. Хрестоматія з гуцульщинознавства / авт.-упоряд. П. Лосюк. Косів:Писаний Камінь, 2001; Снятин:ПрутПринт, 2001. 656 с.
245. Цьось Ф. В., Деделюк Н. Ф. Історія фізичного виховання на теренах України з найдавніших часів до початку ХІХст.:навч. посіб. Луцьк, 2014. 456 с.
246. Чепіль М. Етнопедагогічні засади виховання української молоді. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Педагогіка*. 2002. № 4. С. 10–16.
247. Черемшина М. Карби:новели. Київ:Дніпро, 1974. 215 с.
248. Чіх-Книш Б. М. Народна мистецька спадщина Гуцульщини у сучасній культурі українців. *Гуцулія*. 2001. № 131–135. С. 32–34.
249. Шах Г. В. Підготовка майбутнього вчителя до виховної роботи засобами народознавства:дис. ... канд. пед. наук:13.00.07. Луцьк, 1999. 188 с.
250. Шептицький А. До моїх любих гуцулів. Твори Слуги Божого Митрополита Андрея Шептицького. Торонто, 1965. Т. І:Пастирські листи (2.VIII.1899 р. – 7.IX.1901 р.). С. 78–107.

251. Шило Г. Наддністрянський регіональний словник. Львів:Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. 288 с.
252. Шкрібляк І. В. З практики родинного виховання в умовах шкіл Гуцульщини. *Гуцульська школа*. 1995. № 2. С. 31–32.
253. Шоробура І. М. Соціалізація старшокласників у процесі вивчення гуманітарних предметів:дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2001. 234 с.
254. Шульга М. Соціальний ареал життя особистості. *Соціологія:теорія, методи, маркетинг*. 2002. № 2. С. 20–23.
255. Шухевич В. О. Гуцульщина:у 5 ч. Харків:Видавець Олександр Савчук, 2018. 1218 с., 294 іл.
256. Якубенко В. І. Від народознавства до свідомого патріотизму. *Дошкільне виховання*, 2002. № 8. С. 12–13.
257. Ясінська Н. В. Розвиток екологічної культури вчителя в системі післядипломної освіти:автореф. дис. ... канд. пед. наук:13.00.04. Тернопіль, 2001. 16 с.
258. Berry, John W. Multiculturalism and ethnic attitudes in Canada. John W. Berry, Rudolf Kalin, Donald M. Taylor. Ottawa: Supply a Services Canada. 1976. 359p.
259. Childhood socialization. Gerald H. Ed. New York:Aldine De Gruyter, 1988. 407 p.
260. Competitive ethnic relations. Ed. by Susan Olzak, Joane Nagel. Orlando FL: Acad. Press, 1986. 252 p.
- 261.** Diane H. CORRELATES OF AFRICAN AMERICAN AND LATINO PARENTS' MESSAGES TO CHILDREN ABOUT ETHNICITY AND RACE: A COMPARATIVE STUDY OF RACIAL SOCIALIZATION. *AMERICAN JOURNAL OF COMMUNITY PSYCHOLOGY*, 31 (2003), p. 15-33.
262. Dinnerstein L., Reimers M. Ethnic Americans: A history of immigration. 4. ed. New York: Columbia UP, 1999. 250 p.
263. Driedger L. Ethnic Canada: Identities and inequalities. Toronto, Ont.:Copp Clarc Pitman, 1987. 442 p.
264. Ethnic preference and public policy in developing states. Ed. by Neil Nevitte and Charles H. Kennedy. Boulder, Colo.: Lynne Rienner Publishers, 1986. 203 p.

265. Ethnic heritage and language schools in Greater Cleveland: A directory / comp. B. A. Beati. Cleveland, Ohio: Association of ethnic heritage and language schools, 1979. 134 p.
266. Ethnopedagogik: Sozialisation und Erziehung in traditionellen Gesellschaften ; eine Einführung. Alfred K., Klaus E.: Berlin: Dietrich Reimer Verlag, 1992. 260 p.
267. Fase W. Ethnic Divisions in Western European Education. Willem Fase Münster; New York: Waxmann, 1994. 223 p.
268. Fellows Donald Keith. A mosaic of America's ethnic minorities. Donald Keith Fellows. New York etc.: Wiley. 1972. 219 p.
269. Goslin D. Handbook of socialization. Theory and Research. Chicago, 1969. 1191 p.
270. Elkin F., Handel G. The child and society: the process of socialization. Frederick Elkin, Gerald Handel. 2. ed. New York: Random House, 1972. X. 177 p.
271. Identities: the impact of ethnicity on Canadian society. Ed. by Wsevolod W. Isajiw. Toronto: P. Martin Associates. 1976. 221 p.
272. Social Influences and Socialization in Infancy. Ed. by Michael Lewis and Saul Feinman. New York; London: Plenum press, 1991. 348 p.
273. Tallman I, Marotz-Baden R, Pindas P. Adolescent Socialization in Cross-Cultural Perspective. New York; London: Academic Press, 1983. 325 p.
274. Tylor E. B. Primitive culture. New York: Harper. 1958. 416 p.

Для нотаток

Наукове видання

**Лаппо В. В., Поясик О. І.,
РусакOVA О. В., Чепіль М. В.**

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ДО ІНТЕГРАЦІЇ
ГУЦУЛЬСЬКОЇ ЕТНОКУЛЬТУРИ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

Монографія

ISBN 978-617-8011-02-4

В авторській редакції
Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 18,37
Наклад 100 прим.
Зам. № 001//01/21

**ВИДАВНИЦТВО
“НАІР”**

Івано-Франківськ, вул. Височана, 18,
тел. (034) 250-57-82, (050) 433-67-93
email: fedorynrr@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів
видавничої продукції №4191 від 12.11.2011р.

